

BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
XXVIII
A
2
NAPOLI

M. TVLLII CICERONIS DE OFFICIIS, AD MARCVM FILIVM, liber primus.

ALEXANDRI SCOT, SCOTI *I. V. C. sectionibus & notis illustratus.*

Dionysij Lambini & Fuluij Vrsini emendationum rationibus auctus.

LVGDVNI,
Sumptibus Ioannis Pillehotte, ad insigne IESV.

M. DCIX.
CVM PRIVILEGIO REGIS.

M. T. CICERONIS DE OFFICIIS, AD MARCVM FILIVM, liber primus.

* * *

1 QVAMQVAM te, Marce fili, annum iã audiẽtem Cratippũ, idq; Athenis, abundare[a] oportet præceptis institutisq; Philosophiæ, propter summam & doctoris auctoritatẽ, & vrbis: quorum alter te sciẽtia augere potest, alter exemplis: tamen, vt ipse ad meã vtilitatẽ semper cum Græcis Latina coniunxi, neq; id in Philosophia solũ, sed etiã in dicendi exercitatione feci:[b] idem tibi censeo faciendũ, vt par sis in vtriusq; orationis facultate. Quã quidem ad rẽ, nos (vt videmur) magnũ attulimus adiumentũ hominib⁹ nostris, vt nõ modò Græcarũ literarũ rudes, sed etiã docti, aliquãtũ se arbitrẽtur adeptos & ad dicendũ, & ad iudicandũ.

2 Quamobrẽ disces, tu quidem à principe huius ætatis Philosophorum, & disces, quamdiu voles: tãdiu autẽ velle debebis, quo ad te, quantũ proficias, nõ pœnitebit. Sed tamẽ nostra legẽs, non multũ à Peripateticis dissidentia: quoniã vtriq;,[c] & Socratici, & Platonici esse volumus, de rebus ipsis[d] vtêre tuo iudicio, nihil enim impedio: orationem autem Latinam [e] profectò legendis nostris efficies pleniorem. Nec verò arroganter hoc dictum existimari velim. Nam philosophandi scientiam concedens multis: quod est oratoris proprium, aptè, distinctè, ornatéque dicere, quoniam in eo studio ætatẽ cõsumsi, si id mihi assumo, videor id

a q. v. c. oporteat

b L. item tibi al. itidem tibi

c v. c. non habent hãc copulationem & L. eam delet.

d L. vtere

e L. ethcere profectò legendis nostris pleniorem.

id meo iure quodammodo vendicare.|| Quam- 3
obrem magnopere te hortor, mi Cicero, vt nõ
solùm orationes meas, sed hos etiam de Philo-
sophia libros, 3 [f] qui iã se illis ferè æquarũt stu-
diosè legas. [g] Vis enim dicẽdi maior est in illis:
sed hoc quoque colendum est æquabile, & tẽ-
peratũ orationis genus. Et id quidẽ nemini vi-
deo Græcorum adhuc contigisse. 4. vt idẽ vtro-
que in genere [h] laboraret, sequeretúrq; & illud
forense dicẽdi, & hoc quietũ disputandi genus:
nisi fortè *Demetrius Phalereus in hoc numero
haberi potest, disputator subtilis, orator parũ
vehemẽs: dulcis tamẽ, vt Theophrasti discipulũ
possis agnoscere. Nos autẽ quantum in vtroq;
profecerimus aliorũ sit iudiciũ: vtrũq; certè se-
cuti* sumus.|| Equidẽ & Platonẽ existimo, si ge- 4
nus id forẽse dicẽdi tractare voluisset, grauissi-
mè, & copiosissimè potuisse dicere: & Demo-
sthenẽ, si illa, quæ à Platone didicerat, tenuis-
set, & pronũtiare voluisset, ornatè, splendidéq;
facere potuisse. Eodémq; modo de Aristotele,
& Isocrate iudico: quorũ vterq; suo studio de-
lectatus, 5 contẽsit* alterũ. Sed cũ statuissẽ [i] ali-
quid hoc tẽpore ad te scribere, & multa post-
hac, ab eo [k] exordiri volui maximè, quod & æ-
tati tuæ esset aptissimũ, & auctoritati meæ [l] gra-
uissimũ. Nã, cũ multa sint in Philosophia & gra
uia, & vtilia, accuratè, copioséq; à Philosophis
disputata, latissimè patere videntur ea, quæ de
officiis tradita ab illis, [m] & præcepta sunt. Nul-
la enim vitæ pars neque publicis, neque priua-
tis, neq; forensibus, neque domesticis in rebus:
neque si tecum agas quid, neque si cum altero
contrahas, vacare officio potest: in eóq; [n] colẽ-
do sita vitæ est honestas omnis, [o] & in negligẽ-
do turpitudo.|| Atq; hæc quidem quæstio com- 5
munis est omnium Philosophorum quis est e-
nim, qui nullis officij præceptis tradendis Phi-
losophum se audeat dicere? Sed sunt nonnullæ
disci

f L. qui iam illos ferè æquarũt, for. qui iã illis ferè æquantur, al. qui iam illis ferè æquarunt

g L. vis enim maior in illis dicendi:

h L. elaboraret,

* Vide Ciceronem in Bruto, de Or. Suidam, Victorium, Theophylactum, ep. 34

* Vide Cic. 3. de Or. 1. Tus. Quintil. l. 3. ca. 1. Plutarchũ in Cicerone.

i L. ad te scribere aliquid hoc tẽpore, & m.

k L. ordiri

l vox grauissimum nullis in v.c. cõparet, nec agnoscit L.

m q v.c. nõ habent hic copulationem, &

n L. & colendo al. excolendo

o L. & neglig.

diſciplinæ, quæ propoſitis bonorum, & malorũ finibus, officium omne peruertunt. Nã qui ſummũ bonũ ſic inſtituit, vt nihil habeat cũ virtute coniunctũ: idq; ſuis commodis, non honeſtate metitur: hic ſi ſibi ipſe conſentiat, & nõ interdũ naturæ bonitate vincatur, [p] ſit vt, neq; amicitiã colere poſſit, nec iuſtitiã, nec liberalitatẽ. fortis verò, dolorẽ ſummũ malũ iudicãs, aut tẽperãs, voluptatẽ ſummum bonum ſtatuens, eſſe
6 certè nullo modo poteſt.|| Quæ quamquam ita [q] ſunt in prõptu, vt res diſputatione non egeat, tamen ſunt à nobis alio loco diſputata. Hæ diſciplinæ igitur ſi ſibi cõſentaneæ eſſe velint, de officio nihil queãt dicere. Neq; vlla officij præcepta firma, ſtabilia, coniũcta naturæ, tradi poſſunt, niſi aut ab iis, qui ſolã, aut ab iis, qui maximè honeſtatẽ propter ſe dicant expetendã. Itaq; propria eſt ea præceptio Stoicorũ, & Academicorũ, & Peripateticorũ: quoniã *Ariſtonis, Pyrrhonis, [r] & [s] Herilli, iamp ridẽ exploſa ſententia eſt: qui tamẽ haberẽt ius ſuũ diſputandi de officio, ſi rerũ aliquẽ [t] delectũ reliquiſſent, vt ad officij inuentionẽ aditus eſſet. Sequemur igitur hoc quidẽ tempore, & in hac quæſtione potiſſimũ Stoicos, nõ vt interpretes: ſed vt ſolemus, è fõtib⁹ eorum, iudicio, arbitrióq; noſtro,
7 [u] quãtũ quoq; modo videbitur, hauriem⁹.|| Placet igitur, quoniã omnis diſputatio de officio futura eſt, antè definire, quid ſit officiũ: quod à Panætio prætermiſſum eſſe miror. omnis enim, quæ à ratione ſuſcipitur de aliqua re, inſtitutio debet à definitione proficiſci: vt intelligatur, quid ſit id, de quo diſputetur. *Omnis de officio duplex eſt quæſtio. vnũ gen⁹ eſt, quod pertinet ad finẽ bonorũ: alterũ, quod poſitũ eſt in præceptis, quibus in omneis parteis vs⁹ vitæ [x] cõfirmari poſſit. Superioris generis huiuſmodi exẽpla ſunt. Omniáne officia perfecta ſint: nũ quod officiũ aliud alio maius ſit: & quæ ſunt generis eiuſdem.

p I. has duas voces, ſit vt, delet, neque com parent in v. c.
q q. v. c. ſint in pr.
* de Pyrrhone & Ariſto. vide I. de Fin. & I. Tuſc. Laër. lib. 9. Gell. li. 11. c. 5.
r copulatiõ &, abeſt hoc loco à q. v. c.
s L. Erilli,
t L. dilectũ
v al. quantumcumq; videb.
* Officij diuiſio, & finis.
x al. confor mari

eiusdē: Quorū officiorū præcepta tradūtur, ea, quāquā pertinent ad finē bonorū, tamen id minùs apparet, quia magis ad institutionē vitæ cōmunis spectare videntur: de quib. est nobis his libris explicandū. | Atq; etiā alia diuisio est officij. nam & mediū quoddā officium dicitur, & perfectū. Perfectū autem officiū, rectū (opinor) 8
vocemus, [y] quod Græci κατόρθωμα: 7 hoc autē, [z] cōmune, quod καθῆκον vocant. Atq; ea sic definiunt, vt, rectum quod sit, id perfectum officium esse definiant: medium autem officium id esse dicant, quòd, cur factum sit, ratio probabilis reddi possit. || Triplex igitur est, 9
vt Panætio videtur, cōsilij capiēdi deliberatio. nā, honestúmne factu sit, an turpe, dubitant, id, quod in deliberationē cadit. in quo cōsiderando sæpe animi in cōtrarias sententias distrahūtur. Tū [a] autem inquirūt, aut consultāt ad vitæ cōmoditatem, iucūditatéq;, ad facultates rerū, atq; copias, ad opes, ad potentiā, quib. & se possint iuuare, & suos: conducat id, nécne, de quo deliberāt. quæ deliberatio omnis in rationem vtilitatis cadit. Tertiū dubitādi genus est, cùm pugnare videtur cum honesto id, quod videtur esse vtile. Cū .n. vtilitas ad se rapere, honestas contrà reuocare ad se videtur, fit vt distrahatur [b] deliberando animus, afferátq; ancipitem curā cogitādi. || [c] Hac diuisione (cū præterire aliquid, 10
maximum vitiū in diuidendo sit) duo prætermissa sūt. Nec .n. solū vtrū honestū, an turpe sit, deliberari solet, sed etiā, duob. propositis honestis, vtrū honestius. Itéq; duob. propositis vtilibus, vtrum vtilius. Ita, quā ille triplicem putauit esse rationē, in quinq; parteis distribui debere reperitur. Primùm igitur est de honesto, sed dupliciter: tū pari ratione de vtili: pòst de cōparatione eorū disserendū. || Principiò gene- 11
ri animātiū omni est natura [d] tributū, vt se, vitā, corpúsq; tueatur, declinetq; ea, quæ nocitura vi

y v. c. quoniam
z v. c. commune, officiū vocant.
a L. aut anquirunt,
b L. in deliberando
c al. Hac in diuisione
d al attributum.

videātur, omniáque,[c] quæcūq; ad viuendū sint necessaria, inquirat, & paręt, vt pastū, vt latibula, vt alia eiusdem generis. Cōmune [f] autē animantiū omniū est, cōiunctionis appetitus, procreādi causa, & cura quædā eorū, quę procreata sunt. Sed inter hominē & beluam hoc maximè interest, quòd hæc tantū, quātùm sensu mouetur, ad id solùm, quod adest, quodq; præsēs est, se accōmodat, [g] paululū admodū sentiēs præteritū, aut futurū.* Homo autē, [h] qui rationis est particeps, cōsequentia cernit: [i] principia, & causas rerū videt, earūq; progressus, & quasi antecessiones non ignorat, similitudines cōparat, & rebus pręsentib. adiungit, atq; annectit futuras: facilè totius vitæ cursum videt, ad eāq; degen-

12 dam præparat res [k] necessarias. || eadéq; natura vi rationis hominem cōciliat homini & ad orationis, & ad vitæ societatem: ingenerátq; in primis præcipuum quemdā amorem in eos, qui procreati sunt: impellítq; 9 vt hominū cœtus, [l] & celebrari inter se, & à se obiri velit. ob eásque causas studeat parare ea, [m] quę suppeditent & ad cultum, & ad victum: nec sibi soli, sed cōiugi, liberis, ceterísq;, quos caros habeat, tueríque debeat. Quæ cura exsuscitat etiā animos, & maiores ad rem gerendā facit.

13 || In primísque hominis est propria veri inquisitio, atq; inuestigatio. Itaq; cùm sumus necessariis negotiis, curísq; vacui, tum auemus aliquid videre, audire, [n] ac discere: cognitionémq; rerum, aut occultarū, aut admirabiliū, ro [o] ad bene, beatéque viuendum necessariā ducim[9]. ex quo intelligitur, quod verū, simplex, sincerūq; sit, id esse naturæ hominis aptissimū. Huic veri vidēdi cupiditati adiuncta est appetitio quædam principatus, vt nemini parere animus bene à natura informatus velit, nisi præcipienti, aut docenti, aut vti-

e L. quæ sint ad viuēdum necess. anquirat.
f L. item
g v c. paulū admodū.
* Vide Polyb. li. 6.
h L. quòd rationis est particeps, per quam consequentia cernit, causas rerū videt, earūque progressus,
i vox principia, cum copulatione, &, non comparent in v. c. nec agnoscit L.
k q. v. c. necessarias Eadem natura
l q v. c. & celebrationes, & esse, & à se obire velit: & ita L.
m L. quę suppeditent ad cult. al. ditēt.
n L. addiscere.

o o. v. c. ad beatè viuendum necess. & ita Lam.

litatis causa,iustè,& legitimè imperãti:ex quo animi magnitudo exsistit,[n] humanarúmq; rerũ contentio.||Nec verò illa parua vis naturæ est, 14
rationísq; quod vnum hoc animal sentit, quid sit ordo,quid sit quod deceat: in factis dictísq; [p] qui sit modus.Itaq; eorũ ipsorũ,quæ adspectu sentiuntur, nullũ aliud animal pulchritudinẽ, venustatem,conuenientiã partium sentit,quam similitudinẽ natura,ratióq; ab oculis ad animũ transferens,multò etiã magis pulchritudinem, constãtiam,ordinẽ in consiliis,factísq; conseruandũ putat,cauétq; ne quid indecorè, effœminatéve faciat:tum in omnib.& opinionibus,& factis,ne quid libidinosè aut faciat, aut cogitet quibus ex rebus cõflatur& efficitur id quod quærimus,honestũ:quod etiã si nobilitatũ non sit,tamẽ honestũ sit:quodq;verè dicimus,etiãsi à nullo laudetur,laudabile esse natura.Formam quidem ipsam,Marce fili,& tanquã faciem honesti vides:[q] quæ si oculis cerneretur, mirabileis amores (vt ait Plato) excitaret sapientiæ.

[p] L. qui modus.

[q] δεινοὺς ἂν παρεῖχεν ἔρωτας, εἰ τοιοῦτον ἑαυτῆς εἴδωλον παρείχετο εἰς ὄψιν ἰόν. Vide Platonem in Phædro.

||Sed omne,quod honestũ est,id quatuor partiũ oritur ex aliqua,aut enim in perspicientia veri, solertiáq; versatur: aut in hominum societate tuenda,tribuendóq; suum cuiq;, & rerum contractarum fide:aut in animi excelsi, atq; inuicti magnitudine,ac robore:aut in omniũ,quę fiũt, quęq;dicũtur,ordine,& modo:in quo inest modestia,& tẽperãtia.||Quę quatuor quãquã inter 15
se colligata,[r] atq; implicita sũt,tamẽ ex singulis certa officiorũ genera nascũtur: velut ex ea parte,quę primò descripta est,in qua sapientiã, & prudentiam ponimus,inest indagatio, atque inuẽtio veri: eiúsq; virtutis hoc mun⁹ est propriũ.Vt enim quisq; maximè perspicit, quid in re quaq; verissimũ sit,[s] quiq; & acutissimè,&celerrimè potest & videre,& explicare rationẽ,is prudẽtissim⁹, & sapientissim⁹ ritè haberi solet. quocirca huic,quasi materia, quã tractet, & in qua

[r] L. atque implicata sunt,

[s] L. quique acutissimè,

17 qua versetur, subiecta est veritas.|| Reliquis autẽ trib[t] virtutib. necessitates propositæ sũt ad eas res parandas, tuẽdásq;, quib. actio vitæ continetur: vt & societas hominũ, coniunctióque seruetur: & animi excellentia, magnitudóq; cũ in augendis opibus, vtilitatibúsq; & sibi, & suis cõparandis, tum multò magis in his ipsis despiciendis eluceat. Ordo autẽ, & cõstantia, & moderatio, & ea, quæ sunt his similia; versantur in eo genere, ad quod adhibenda est actio quædã, non solùm mẽtis agitatio. His enim rebus, quę tractãtur in vita, [u] modum quendã adhibentes, & ordinẽ, honestatem, & decus cõseruabimus.

18 ||*Ex quatuor autem locis, in quos honesti naturã, vimq; diuisimus, primus ille, qui in veri cognitione consistit, maxime natura attingit humanam. Omnes enim trahimur & ducimur ad cognitionis, & sciẽtiæ cupiditatẽ: in qua excellere puchrũ putamus: labi autẽ, errare, nescire, decipi, & malũ, & turpe ducimus. In hoc genere & naturali, & honesto, duo vitia vitanda sũt: vnũ, ne incognita pro cognitis habeamus, hísque temerè [x] assentiamus. quod vitium effugere qui volet, (omnes autẽ velle [y] debẽt) adhibebit

19 ad considerãdas res & tẽpus, & diligentiã.|| Alterũ est vitiũ, quòd quidã nimis magnũ studiũ, multámq; operã in res obscuras, atq; difficileis cõferunt, easdémq; non necessarias: quibus vitiis declinatis, quod in rebus honestis, & cognitione dignis, operæ, curæq; ponetur, id iure laudabitur: vt in [z] astrologia *C. Sulpicium audiuimus: in geometria Sex. Põpeiũ ipsi cognouim9: multos [a] in dialectica, plureis in iure ciuili. quę omnes artes in verib inuestigatione versantur: cuius studio à rebus [c] agẽdis abduci, cõtra officiũ est. virtutis enim laus omnis in actione cõsistit: à qua tamẽ sæpe fit intermissio: multíque dãtur ad studia reditus: tũ agitatio mẽtis, quæ nunquã acquiescit, 12 potest nos in studiis [d] cogita

t virtutibus abest à q. v. c.

v L. modũ quendã, & ordinẽ adhibẽtes, honest.

* DE PRVDENTIA.

x q. v. c. assentiamur. alij assentiamus, vt hîc.

y al. debebunt)

z al. astronomia

* vide Cic. de Senectute, Plut. in Aemilio. v al. lib. 11. c. 11. Liuiũ. libr. 44. Pl. li. 12. c. 1 Qu. lib. 1. c. 7.

a L. in dialecticis,

b q. v. c. vestigatione.

c aliquot. v. c. gerundis

d L. cognitionis.

gitationis. [e] etiã ſine opera noſtra cõtinere. O-
mnis autẽ cogitatio, motúſq; animi, aut in con-
ſiliis capiendis de reb. honeſtis, & pertinentib.
ad benè, beateq; viuendũ aut in ſtudiis ſciẽtiæ,
cognitioniſq; verſatur. ac de primo quidẽ offi-
cij fonte diximus. *‖De tribus autẽ reliquis la- 20
tiſſimè patet ea ratio, qua ſocietas hominũ in-
ter ipſos, & vitæ quaſi cõmunitas continetur.
cuius partes duæ ſunt. Iuſtitia, in qua virtutis
ſplendor eſt maximus: ex qua boni viri nomi-
nantur: 13 & huic cõiuncta [f] beneficentia, quã
eandẽ vel benignitatem, vel liberalitatẽ [g] ap-
pellari licet. Sed iuſtitiæ primũ munus eſt, [h] vt
ne cui quis noceat, niſi laceſſitus iniuria: deinde
vt cõmunibus vtatur pro communibus, priua-
tis vt ſuis.‖Sunt autẽ priuata nulla, natura: ſed 21
aut veteri occupatione, vt qui quõdã in vacua
venerunt: 14 [i] aut victoria, vt qui bello potiti
ſunt: aut lege, pactione, conditione, ſorte. ex
quo fit vt ager Arpinas, [k] Arpinatum dicatur:
Tuſculanus, Tuſculanorũ. Similiſq; eſt priuata-
rũ poſſeſſionũ deſcriptio. ex quo, quia ſuũ cu-
iuſq; fit: eorũ quæ natura fuerãt cõmunia, quod
cuique obtigit, id quiſque teneat. 15 [l] ex quo ſi
quis ſibi plus appetet, violabit ius humanæ ſo-
cietatis.‖Sed quoniã (vt prçclarè* ſcriptũ eſt à 22
Platone) *Non nobis ſolùm nati ſumus, ortuſq; noſtri
partẽ patria vindicat,* [m] *partem parẽtes, partẽ amici:*
[n] atq; (vt placet Stoicis) quæ in terris [o] gignũ-
tur ad vſum hominum omnia creari, homines
autẽ hominum cauſa eſſe generatos, vt ipſi in-
ter ſe, alius alij prodeſſe poſſent: in hoc naturã
debemus ducẽ ſequi, & cõmuneis vtilitates in
mediũ afferre, 16 [p] mutatione officiorũ dando,
accipiẽdo: tũ artibus, tũ opera, tũ facultatibus
deuincere hominũ inter homines ſocietatem.
‖Fundamentũ [q] eſt autẽ iuſtitiæ fides: id eſt, di- 23
ctorũ, cõuentorúmq; cõſtãtia, & veritas. ex quo
quamquã hoc videbitur fortaſſe cuipiã duriùs,
tamen

e à q.v.c. particula etiam abeſt
* DE IVSTITIA.
f o.v.c. beneficentia, ita L.
g al. appellare.
h al. vt ne quis cui noc.
i L. aut bello, vt qui victoria potiti ſunt.
k L. Arpinatium dicatur.
l al. eo ſi qui ſibi plus appeter, q.v.c. è quo ſi quis ſibi appeter, for. è qua ſi quis ſibi quid appetet.
* In epiſt. ad Architã Tarentinũ.
m hæ duæ voces partẽ parentes, ab ſunt ab o. v.c.
n L. atque ita placet Stoicis.
o v.c. gignãtur, & ita L.
p L. mutatione.
q L. autem iuſtitiæ eſt fides.

tamen audeamus imitari Stoicos, qui studiosè
exquirunt, vnde verba sint ducta: credamusque
quia fiat, quod dictũ est, appellatã fidẽ. Sed in-
iustitiæ[r] duo genera sunt: vnum eorũ, qui infe-
runt: alterũ eorum, qui ab iis quibus infertur, [s]
si possint nõ propulsant iniuriã. Nã qui iniustè
impetum in quempiã facit, aut ira aut aliqua
perturbatione incitatus,[t] is quasi violẽter ma-
nus videtur afferre socio. qui* autẽ nõ defendit
nec obsistit, si potest iniuriæ, tã est in vitio, quã
24 si parẽtes, aut patriã, aut socios deserat. || Atq;
illæ quidẽ iniuriæ, quæ nocẽdi causa de indu-
stria inferuntur, sæpe à metu proficiscuntur, vt
cũ is, qui nocere alteri cogitat, timet, ne, nisi id
fecerit, ipse aliquo afficiatur incõmodo. Maxi-
mã autẽ partẽ ad iniuriã faciendã aggrediũtur
[u] nõnulli vt adipiscantur ea, quæ [x] cõcupierũt:
25 in quo vitio latissimè patet auaritia. || Expetun-
tur autẽ diuitiæ, cùm ad vsus vitæ necessarios,
tũ [y] ad perfruendas voluptates. In quibus au-
tẽ maior est animus, in iis pecuniæ cupiditas
spectat ad opes, & ad gratificãdi facultatẽ: * vt
nuper M. Crassus negabat vllã satis magnã pe-
cuniã esse ei, qui in rep. princeps vellet esse, qui
suis fructibus exercitũ alere nõ posset. Delectãt
enim magnifici apparatus, vitæq; cultus cũ ele-
gantia, & copia: quibus rebus effectũ est, vt in-
finita pecuniæ cupiditas esset. Nec verò rei fa-
miliaris amplificatio, nemini nocẽs, vituperãda
26 sed fugiẽda semper iniuria est. || Maximè autem
adducuntur pleriq;, vt eos iustitiæ capiat obli-
uio, cũ in imperiorũ, honorũ, gloriæ cupiditatẽ
inciderint. Quod enim est apud Ennium, Nulla
sancta societas, nec fides regni est: id latiùs pa-
tet: Nã quidquid eiusmodi est, in quo nõ pos-
sint plures excellere, in eo fit plerumque tanta
cõtẽtio, vt difficillimũ sit, sanctã seruare socie-
tatẽ. Declarauit id modò [z] tẽpestas C. Cæsaris,
qui omnia iura diuina, atq; humana peruertit,
propter

r L. genera duo sunt.
s L. si possunt.
t L. is quasi manus videtur aff. soc.
* l. 9. §. 1. ff. ad legem Cornel. de falsis. l. 15 ff. de reg. iur.
v vox nonnulli abest ab o. v. c. nec eam agnoscit L.
x L. concupiuerunt.
y q. v. c. ad perfruundas vol. vide Arist. 1. Polit. c. 6.
* Exercitus quatuor vel vt alij volũt sex legionibus cõstabat. Vide Plin. l. 33. c. 10.
z L. temeritas.

propter eum,quē sibi ipse opinionis errore finxerat principatū. Est autē in hoc genere molestū,quòd in maximis animis, splendidissimísq; ingeniis plerūq; exsistunt honoris,imperij,potentiæ,gloriæ cupiditates. quo magis cauendū est,ne quid in eo genere peccetur.|| Sed in omni iniustitia permultū interest,vtrùm perturbatione aliqua animi,quæ plerūq; breuis est,&ad tempus:an cōsultò,& cogitatò fiat iniuria. Leuiora enim sūt,quæ repētino aliquo motu accidunt,quā ea,quæ meditata,&præparata inferūtur.[a] Ac de inferenda quidē iniuria satis dictū est.||Prætermittendæ autem defensionis, deserendíq; officij plures solent esse causæ. Nā, aut inimicitias,aut laborē,aut sumtus suscipere nolunt:aut etiā negligentia,pigritia,inertia:[b]aut suis studiis quibusdā,occupationibúsve sic impediuntur,vt eos,quos tutari debeant,desertos esse patiantur.17 Itaq; videndum est,ne nō satis sit id,quod*apud Platonem est in Philosophos dictum:quòd in veri inuestigatione versentur, quódq; ea,quæ pleriq; vehemēter expetūt,[c] de quib.inter se digladiari solent,contemnant, & pro nihilo ducāt,propterea iustos esse. 18 [d] Nā dū alterū iustitiæ genus assequuntur[e] inferēda, ne cui noceāt,iniuria:in alterum incidunt. Discendi enim studio impediti, quos tueri debēt, deserunt.[f] Itaq; eos ad rēp.ne accessuros quidē [g]putant,nisi coactos. æquius autem erat id voluntate fieri.Nam hoc ipsū ita iustum est,quod rectè fit,si est voluntariū.||Sunt etiā,qui aut studio rei familiaris tuendæ, aut odio quodā hominum,suum se negotiū agere dicant, ne facere cuiquā videantur iniuriā:qui dū altero iniustitiæ genere vacant,in alterum incurrunt. Deserunt enim vitæ societatē,quia nihil conferūt in eam studij,nihil operę,nihil facultatū.Quoniā igitur duobus generib. iniustitiæ propositis,adiunximus causas vtriusq; generis, easque res

27 28 29

a q.v. c. Ac de inferunda
b al. aut suis studiis,quibusdámve occupationibus sic imp.
*lib.6.de Republica. vide Lact.lib. 1.c.16. Gell. li.15.c.2.
c al. déque quibus
d L. Nam alterum iustitiæ genus ass.
e L. inferenda ne cui noceant iniuria:v.c. in inferenda ne cui noc. &c. quod etiam placet.
f L. Itaque eos ne ad remp.quidē accessuros p.
g al. putat,

tes antè constituimus, quibus iustitia continetur: facilè, quòd cuiusque temporis officium sit, poterimus, nisi nosmetipsos valde amabi-
30 mus,iudicare.|| Est enim difficilis cura rerum alienarum. quamquam * Terentianus ille Chremes; *humani nihil à se alienum putat.* Sed tamen quia magis ea percipimus, atque sentimus, quæ nobis ipsis aut prospera, aut aduersa eueniunt, quàm illa, quæ ceteris: quæ quasi longo interuallo interiecto videmus: aliter de illis, ac de nobis, iudicamus. Quocirca bene præcipiunt, qui vetant quidquam agere, quod dubites, æquum sit, an iniquum. * *Aequitas enim lucet ipsa per se:* dubitatio h autem cogitationem signifi-
31 cat iniuriæ. || Sed incidunt sæpe tempora, cùm ea, quæ maximè videntur digna esse iusto homine, eóque, quem virum bonum dicimus, cōmutantur, fiúntque contraria: 19 vt non * reddere depositum: i etiámne furioso promissum facere, quæque pertinent ad veritatem, & ad fidé, 20 k ea negare interdum, & non seruare, sit iustum. Referri enim decet ad ea, quæ proposui in principio, fundamenta iustitiæ: primùm, vt ne cui noceatur: deinde, vt communi vtilitati seruiatur. ea cùm tempora commutantur, com-
32 mutatur officium: l & nō semper est idem. || Potest etiam accidere promissum aliquod, & conuentū, vt id effici sit inutile vel ei, cui promissū sit, vel ei, qui promiserit. * Nam si, vt in fabulis est, Neptunus, quod Theseo promiserat, nō fecisset, Theseus filio Hippolyto non esset orbatus. Ex tribus enim optatis, vt scribitur, hoc erat tertium, quòd de Hippolyti interitu iratus optauit: quo impetrato, in maximos luctus incidit. Nec promissa igitur seruanda sunt ea, quę sint iis, quib. promiseris, inutilia: 21 m nec, si plus tibi noceant, quàm illi prosint, cui promiseris. Contra officium est, maius damnum anteponi minori: vt, si constitueris te cuipiam aduocatum

* in Heautontimer.
* Aristot. 2. Rhetor.
h particula autem abest à v.c.
* vide l. bona fides depositi.
i L. etiam promissum non facere: quæque pert.
k L. ea migrare interdum, & nō seruare, fit iustum.
l L. vt non semper sit idem. Potest enim accid.
* vide Cic. 3. de natura. Pindar. Ode 3. in Pyth. Plato. 3. de leg Hygui. c. 47.
m L. nec, si plus tibi ea noceat, quā illi prosint, cui promiseri*, cōtra officiū est, maius anteponere minori: vt, si

tum

tum in rem præsentem esse venturum, atq; interim grauiter ægrotare filius cœperit, nō sit cōtra officium, nō facere quod dixeris: magisque ille, cui promissum sit, ab officio discedat, si se destitutū queratur. Iam illis promissis nō standum esse quis nō videt, quæ coactus quis metu, aut deceptus dolo promiserit? Quæ quidē pleraq; iure prætorio liberantur, nōnulla legibus.

Exsistunt etiam sæpe iniuriæ calumnia quadā, 33 & nimis[m] callida, & malitiosa iuris interpretatione. Ex quo illud, *SVMMVM IVS, SVMMA INIVRIA, factum est iam tritum sermone prouerbium. Quo in genere etiam in rep. multa[n] peccantur: *vt ille, qui, cùm triginta dierum essent cum hoste pactę induciæ, noctu populabatur agros, quòd dierum essent pactæ, non noctium induciæ.[o] Nec noster quidem probandus, si verum est, Q. Fabium Labeonem, seu quem alium ([p] nihil enim præter auditum habeo) arbitrium Nolanis, & Neapolitanis de finib. agri à senatu datum, cùm ad locū venisset, cum vtrisque separatim locutū,[q] ne cupidè quid agerent,[r] nec appeterent, atque vt regredi, quàm progredi mallent. Id cùm vtrique fecissent,[s] aliquantum agri in medio relictum est. Itaq; illorū fineis, sicut ipsi dixerant, terminauit: in medio relictum quod erat, populo R. adiudicauit.[t] Decipere hoc quidem, nō iudicare est. Quocirca in omni re, fugienda est talis solertia. Sunt autem quædam officia etiā aduersus eos seruanda, à quib. iniuriam acceperis. Est enim vlciscendi, & puniendi modus. Atque haud scio, an satis sit, eū, qui lacessierit, iniuriæ suæ pœnitere: vt & ipse ne quid tale posthac[u] committat, & ceteri sint ad iniuriam tardiores.

Atque in rep. maximè[x] 34 conseruanda sunt iura belli. Nam cùm sint duo genera decertandi: vnum per disceptationem, alterum per vim: cúmq; illud proprium sit hominis, hoc beluarum: confugiendum est ad posterius,

m q. v. c. ex calumnia

* Terent. in Heautont.

n q. v. c. peccant.

* Bœotius apud Strab.

o L. Ne noster quidem. pr. & ita v. c.

p L. [nihil enim habeo, præter auditum] & ita v. c.

q al. vt ne cup.

r q. v. c. néve appeterent, al. ne appeterent.

s q. v. c. aliquantulum

t v. Decipere hoc quidem est, nō iudicare.

v verbū cōmittat, non est in v. c. nec agnoscit L.

x q. v. c obseruanda

lterius, si vti non licet superiore. Quare suscipienda quidem bella sunt ob eam causam, vt sine iniuria in pace viuatur. || parta autem victoria, cõseruandi sunt ij, qui non crudeles in bello, [y] nec immanes fuerunt: vt maiores nostri * Tusculanos, Aequos, Volscos, Sabinos, Hernicos [z] in ciuitatem etiã acceperunt: at Karthaginem, & Numantiam funditus sustulerunt. nollem Corinthum: 23 [a] sed credo illos secutos opportunitatẽ loci maximè, ne posset aliquãdo ad bellum faciendum locus ipse adhortari. Mea quidem sententia paci, quæ nihil habitura sit insidiarũ, semper est consulendum. In quo si mihi [b] obtemperatũ esset: etsi non optimam, at aliquã remp. quæ nunc nulla est, haberemus. & cùm iis, quos vi deuiceris, consulendũ est, tum ij, qui, armis positis, ad imperatorum fidem [c] cõfugiunt, quamuis murum aries percusserit, recipiendi sunt. In quo tantopere apud nostros iustitia culta est, vt ij, qui ciuitates, aut nationes deuictas bello in fidem recepissent, earum * patroni essent, more maiorum.
36 || Ac belli quidem æquitas sanctissimè fetiali populi R. iure perscripta est. Ex quo intelligi potest, nullũ bellũ esse iustũ, nisi quod aut rebus repetitis geratur, aut denuntiatũ antè sit, & indictũ. [d] Põpilius, imperator, tenebat prouinciã: in cuius exercitu Catonis filius tiro militabat. Cùm autẽ [e] Põpilio videretur vnã dimittere legionem, Catonis quoq; filium, qui in eadẽ legione militabat, dimisit. Sed cùm amore pugnãdi in exercitu remãsisset, Cato [f] ad Põpilium [g] scripsit, vt, si eũ [h] pateretur in exercitu remanere, * secũdo eũ [i] obligaret militiæ sacramẽto: quia, priore amisso iure, cũ hostib. pugnare nõ poterat. 24 Adeò summa erat obseruatio in bello mouẽdo.
37 || Marci quidem Catonis senis epistola est ad M. filiũ in qua scripsit, se audisse, [k] eum missum factum esse à cõsule, cùm in Macedonia Persico bello miles

y L. non immanes fuer. & ita v.c.
* hi donati fuerunt vrbe, ann. vrb. 375.
z al. etiã in ciuitate ac.
a L. sed credo aliquam secutos opportunitatem loci m. vide Plut. in Arato.
b L. esset obtẽperatũ si non optimã, at aliq.
c L. confugient, & ita v.c.
* vt Siculorũ Marcelli, Allobrogũm Fabij.
d L. M. Popillius.
e L. Popillio.
f L. ad Popillium Man. P Aemilius..
g q.v.c. scribit,
h q.v.c. patitur
* vide formã sacramenti apud Gell. li. 16. c. 4.
i q.v.c. obliget
k q. v.c. eum dimissum esse à cons.

miles esset. Monet igitur, vt caueat, ne prœlium
ineat. negat enim ius esse, qui miles non sit, pu-
gnare cũ hoste. Equidẽ illud etiã animaduerto,
quòd qui ꝓprio nomine perduellis esset, is ho-
l L. mitigatam. & ita v.c. stis vocaretur, lenitate verbi tristitiã rei l miti-
gãre. Hostis enim apud maiores nostros is dice-
batur, quẽ nũc peregrinũ dicimus. Indicãt enim
XII. tabulæ: AVT STATVS DIES CVM HOSTE.
Itẽq; ADVERSVS HOSTEM AETERNA AVCTO-
RITAS. Quid ad hãc mansuetudinẽ addi potest,
m q. v. c. quocum bellum eũ, m quicũ bella geras tam molli nomine n ap-
n L. appellare? pellari? Quãquã id nomẽ durius iã effecit vetu
stas. à peregrino. n. iã recessit, & ꝓpriè in eo, 25
o L. qui arma contrà ferret, rem. & ita v. c. o qui ferret arma contrà, remãsit. || Cùm verò de 38
imperio decertatur, belloque quæritur gloria,
causas omnino subesse tamen oportet easdem,
quas dixi paulò antè iustas causas esse bellorũ.
Sed ea bella, quib. imperij gloria proposita est,
p L. Vt enim cum ciui aliter contẽdimus, si est inimicus: aliter, si cõp. minùs acerbè gerẽda sunt. 26 p Vt. n. cũ ciuiliter
cõtẽdimus, aliter, si est inimicus, aliter, si com-
petitor: cum altero certamen honoris, & digni-
tatis est: cũ altero capitis, & famæ: sic cũ Celti-
beris, cum Cimbris bellũ, vt cum inimicis gere-
batur, vter esset, non vter imperaret: cũ Latinis,
Sabinis, Samnitibus, Pœnis, Pyrrho de imperio
dimicabatur. Pœni fœdifragi, crudelis Hanni-
bal, reliqui iustiores. Pyrrhi quidem de capti-
q L. illa prẹclara: Nec mi uis reddendis q illa præclara sententia:

Nec mi aurum posco, nec mî pretium dederitis,
Nec cauponantes bellum, sed belligerantes,
r L. fors, *Ferro, non auro vitam cernamus vtrique.* (r *fors,*
Vósne velit, an me regnare hera, 27 quídve ferat
Virtute experiamur, & hoc simul accipe dictum:
Quorum virtuti belli fortuna pepercit,
Eorundem me libertati parcere certum est:
s al. gente t libri vulg. seruanda: al. obseruãda: 28 *Dono, ducite, dóque, volentibus cum magnis diis.*
Regali sanè, & digna Aeacidarum s genere sen-
tentia. || Atque etiã siquid singuli, temporib. ad- 38
ducti, hosti promiserint, est in eo ipso fides t cõ
seruan

captus à Pœnis, cùm de captiuis commutandis Romā missus esset, iurassetq; se rediturū:[u] primùm,[x] vt venit, captiuos reddendos in senatu non cēsuit: deinde cùm retineretur à propinquis, & ab amicis, ad suppliciū redire maluit,
40 quàm fidem hosti datam fallere. || 30. *Secundo autem Punico bello, post Cannensem pugnam, quos decem Hannibal Romam adstrictos misit iureiurando se redituros esse, nisi de redimendis iis, qui capti erāt, impetrassent: eos omneis, censores quoad quisque eorum vixit,*[y] *qui peierassent in ærariis reliquerūt: nec minùs illū qui iurisiurādi fraude culpā inuenerat. Cū enim Hānibalis permissu exisset de castris, rediit paulò post, quòd se oblitū nescio quid diceret. Deinde egressus è castris, iureiurando se solutū putabat: & erat verbis, re non erat.*[z] *Sēper autē in fide, quid senseris, nō quid dixeris, cogitandū. Maximū autem exemplū est iustitiæ in hostē à maioribus nostris constitutū. Cùm à Pyrrho perfuga senatui est pollicitus, se venenū regi daturū, & eum necaturū: senatus, & C. Fabricius perfugā Pyrrho dedidit. Ita ne hostis quidē, & potentis & bellum vltro inferentis, cū scelere interitū approbauit.* Ac de
41 bellicis quidē officiis satis dictū est. || Meminerimus autē, etiā aduersus infimos, iustitiam esse seruandā. Est autem infima cōditio, & fortuna seruorū: quibus, nō malè præcipiunt qui ita iubent vti,[a] vt mercenariis ad operā exigendā,[b] & iusta præbenda. Cùm autē duobus modis, id est, aut vi aut fraude, fiat iniuria: fraus quasi vulpeculæ: vis, leonis videtur:[c] vtrūque alienissimum ab homine: sed fraus odio digna maiore. Totius autē iniustitiæ nulla capitalior est, quā eorū, qui tū, cùm maximè fallunt, id agūt, vt viri boni esse videātur. De iustitia satis dictū est.
42 || * Deinceps (vt erat propositū,)[d] de beneficētia, ac liberalitate dicatur: qua quidem nihil est naturæ hominis accommodatius, sed habet multas cautiones. Videndū est enim primū ne obsit benignitas, & iis ipsis, quibus benignè vi-

BB debitur

q v.c.v. primo captiuos redd.
x q.v.c. non habent hoc totum, vt venit.
y q.v.c. quòd peierassent.
z I. semper enim in fide.
a v.c. vt mercenariis.
b copulatio & abest ab o.v.c. nec eam agnoscit I.
c I. vtrumque ab homine alienissimum.
* De beneficentia.
d v.c. de beneficentia.

debitur fieri,&ceteris:deinde,ne maior [e] beni-
gnitas sit, [f] quā facultas:tum vt pro dignitate
cuiq;tribuatur.Id enim est iustitiæ fundamētū,
ad quā hæc referēda sunt omnia.Nā& qui gra-
tificātur cuipiā,qđ obsit illi,cui prodesse velle
videantur, nō benefici,neq; liberales, sed per-
niciosi assentatores iudicandi sunt:& qui aliis
nocēt, vt in alios liberales sint,in eadē sunt in-
iustitia,vt si in suam rem [g] aliena cōuertāt.||Sūt 43
autē multi,& quidē cupidi splēdoris,&gloriæ,
qui eripiūt aliis,[h] quod aliis largiātur.Hiq; ar-
bitrātur se beneficos in suos amicos [i] visum iri,
si locupletēt eos quacūq; ratione.31 Id autē tā-
tū [k] abest ab officio, vt nihil magis officio pos-
sit esse cōtrariū.Vidēdū est igitur, vt ea libera-
litate vtamur,quę prosit amicis,noceat nemini.
Quare L.Syllæ,&C.Cæsaris pecuniarū transla-
tio à iustis dominis ad alienos, nō debet libe-
ralis videri.Nihil [l] est enim liberale, quod non
idem sit iustum.|| Alter erat locus cautionis ne 44
benignitas maior esset, quàm facultates:quòd,
qui benigniores volunt esse, quàm res patitur,
[m] primùm in eo peccant,quòd iniuriosi sunt in
proximos,quas enim copias his & suppeditari
æquius est,& relinqui,eas trāsferūt ad alienos.
Inest autē in tali liberalitate cupiditas plerū-
que rapiendi &auferendi per iniuriā,vt ad lar-
giendū suppetāt copiæ.Videre etiam licet ple-
rosque non tam natura liberaleis, quā quadam
gloria ductos, vt benefici videātur facere mul-
ta, [n] quę videntur ab ostentatione magis quàm
à voluntate proficisci.Talis autē simulatio,va-
nitati est cōiunctior,quàm aut liberalitati, aut
honestati.||Tertium est propositum, [o] vt in be- 45
neficentia delectus esset dignitatis : in quo &
mores eius erunt spectandi , in quem beneficiū
conferetur,& animus erga nos,& communitas
ac societas vitæ, & ad nostras vtilitates officia
antè collata:quę vt cōcurrant omnia,optabile
est:sin minùs, plures causæ,maioresq; ponderis

e q.v.c. sit benignitas, f L. quàm facultates.

g q.v.c. alienam

h q.v.c. aliis quod larg.

i q.v.c. visu iri,

k à q.v.c. abest officio & ita L.

l à q.v.c. ab est verbum substantiuum, est

m q.v.c. primū eò peccant,

n L. quæ proficisci ab ostétatione magis, quàm à voluntate videtur T. & ita v.c.

o v.c. vt in beneficentia dilectus esset &c. & ita L.

plus habebunt. || Quoniam autē viuitur non cū
6 perfectis hominibus,[p] plenéq; sapientibus,sed
cum iis,[32][q] in quibus præclarè agitur, si sint si-
mulacra virtutis:etiã hoc intelligendum puto,
neminē omnino esse negligēdū, in quo aliqua
significatio virtutis appareat:colēdum autē esse
ita quemque maximè,vt quisq; maximè his vir-
tutibus lenioribus erit ornatus,modestia,tem-
perantia,hac ipsa,de qua iam multa dicta sunt,
iustitia.Nam fortis animus& magnus in homi-
ne non perfecto, nec sapiente , feruentior ple-
runque est:[r] illæ verò virtutes, virū bonum vi-
dentur potiùs attingere. [s] Atque hæc in mori-
bus[t] considerētur.|| De[u] beneuolentia autē,quã
47 quisq; habeat erga nos,primùm illud est in of-
ficio,[x] vt ei plurimùm tribuamus , à quo pluri-
mum [y] diligimur:sed beneuolentiam non ado-
lescentulorum more,ardore quodã amoris,sed
stabilitate potiùs,& constantia iudicemus. Sin
erunt merita,vt non ineunda, sed referenda sit
gratia:maior quædam cura adhibenda est.Nul-
lum enim officium referenda gratia magis ne-
cessarium est. || Quòd si ea quæ acceperis vtēda,
48 maiore mensura, si modò possis, iubet reddere
Hesiodus:quidnam beneficio prouocati facere
debemus?[33] [z] an nō imitari agros fertileis , qui
multò plus afferunt,quàm acceperunt? Etenim
si in eos,quos speramus nobis profuturos, non
dubitamus officia cōferre:quales in eos esse de
bemus,qui iã profuerunt?Nã cū duo genera li-
beralitatis sint , vnū dãdi beneficij,alterū red-
dendi:demus, nécne in nostra potestate est,nō
reddere, viro bono non licet, [a] si modò id fa-
cere possit sine iniuria. || Acceptorum autem
49 beneficiorum sunt[b] delectus habendi. Nec du-
bium , quin maximo cuique plurimum debea-
tur. In quo tamen in primis, quo quisque ani-
mo,studio [c], beneuolentia fecerit, ponderan-
dum est. Multi enim faciunt multa temeritate

p q.v.c. planéque
q L.in quibus præclarè agitur,si insunt simulacra virtut.
r v.c.Illæ virtutes bonum virum vid.& ita L
s L.Atque hæc in morib.Deben.
t verbū cōsiderentur. abest à v.c. nec agnoscit L.
u v.c.beniuolentia
x q. v.c. vt illi plurim.
y q.v.c. diligamur:
z L. an imitari agros fertileis nec eam c. agnoscit L.
a particula si,abest à v.
b L.dilectus hab. & ita v.c.
c v.c. beniuolentia.

quadam,ſine iudicio vel modo, in omneis, vel repētino quodā,quaſi vento,impetu animi incitati : quæ beneficia æquè magna nō ſunt habenda,atque ea quæ iudicio conſideratè, conſtantérq; delata ſunt. Sed in collocando beneficio,& in referēda gratia,ſi cætera paria ſint. hoc maximè officij eſt, vt quiſq; maximè opis indigeat,ita ei potiſſimū opitulari: quod cōtrà fit à pleriſq;. quo enim plurimū ſperant,etiā ſi ille his nō eget,tamen ei potiſſimū inſeruiunt.

¶ Optimè autem ſocietas hominum coniun- 50
ctioq; ſeruabitur,ſi vt quiſque erit coniunctiſſimus,ita in eum benignitatis plurimùm cōferetur.34 Sed quę [d] naturæ principia ſint cōmunitatis,& ſocietatis humanę repetēdum altiùs videtur.eſt .n. primū,quod cernitur in vniuerſi generis humani ſocietate.eius autē vinculū eſt, ratio,& oratio : quæ docēdo,diſcendo, cōmunicādo,diſceptādo,iudicādo, cōciliat inter ſe homines,cōiungitq; naturali quadā ſocietate.Neque vlla re longiùs abſumus à natura ferarū,in quibus ineſſe fortitudinē,ſępe dicimus, vt in equis,in leonibus:iuſtitiam,æquitatē,bonitatē,nō dicimus.Sūt enim rationis & orationis expertes.

¶ Ac latiſſimè quidē patens homi- 51
nibus inter ipſos omnibus inter omneis,ſocietas hæc eſt,in qua omniū rerum,quas ad communem vſum hominū,natura genuit,eſt ſeruāda cōmunitas:vt quæ deſcripta ſunt legibus,& iure ciuili,hæc ita teneantur , vt ſit conſtitutū è quibus ipſis cetera ſic obſeruentur,vt in Græcorum prouerbio eſt : AMICORVM ESSE [e] OMNIA COMMVNIA.Omnia autē cōmunia hominum videntur ea [f],quæ ſunt generis eiuſdem, quod ab Ennio poſitum in vna re , [g] transferri per multas poteſt.

» [h] *Vt homo, qui erranti comiter monſtrat viam,*
» *Quaſi lumen de ſuo lumine accendat,facit:*
» [i] *Vt nihilominus ipſi luceat,cùm illi accenderit.*

d L. natura.

e L. cōmunia omnia. & ita v. c.

f L. quæ ſūt generis eius quod ab

g L. tráſferri in permult.

h L. homo qui err.

i L. nihilominus ipſi luceat, cùm

Vna

[k] Vna enim ex re satis præcipitur, vt quidquid sine detrimento possit cõmodari, id tribuatur cuique vel ignoto.|| Ex quo sunt illa communia [l], NON PROHIBERE aquam profluentẽ: PATI AB IGNE IGNEM capere, [m] si quis velit CONSILIVM FIDELE deliberanti dare: quæ sunt iis vtilia, qui accipiunt, danti non molesta. Quare & his vtendum est; & semper aliquid ad cõmunem vtilitatem afferendum. Sed quoniam copiæ paruæ singulorum sunt: eorum autẽ, qui his egeant, infinita est multitudo: vulgaris liberalitas referenda est ad illum Ennij finem, [n] NIHILOMINVS VT IPSI LVCEAT: vt facultas sit, qua in nostros simus liberales.|| Gradus autem plures sunt societatis hominum. Vt enim ab illa [o] discedatur infinitate, proprior est eiusdem gẽtis, nationis, linguæ: qua maximè homines coniunguntur: interius etiã est eiusdẽ esse ciuitatis. Multa enim sunt ciuibus inter se cõmunia: forum, fana, porticus, viæ, leges, iura, iudicia, suffragia consuetudines prǽterea & familiaritates [p], multæque cũ multis res, rationésque cõtractæ [q]. Arctior verò colligatio societatis propinquorum. ab illa enim immensa societate generis humani in exiguum, angustúq; concluditur. || Nam cùm sit hoc natura cõmune [r] omniũ animantium vt habeant libidinem procreãdi, prima societas [s] in ipso est cõiugio: proxima in liberis: deinde vna domus, cõmunia omnia. Id autẽ est principium vrbis, & quasi seminariũ reip. Sequũtur fratrum coniunctiones: post consobrinorum, sobrinorúmque: qui cùm vna domo iã capi non, [t] possint in alias domos tamquã in colonias exeũt. Sequuntur cõnubia, & affinitates: ex quibus etiã plures propinqui.
35. Quæ propagatio [u], & soboles, origo est rerũ publicarum. Sanguinis autẽ cõiunctio & [x] beneuolentia deuincit caritate homines.|| Magnũ est enim, eadem habere monumenta maiorum,

k I. Vna ex re satis præcipit, vt quidque.
l L. Non prohibere aqua profluente:
m q.v.c. si qui velit.
n L. nihilominus ipsi lucet:
o L. infinita disc.
p L. multisque cũ multis r.
q v.c. Arctior verò colligatio est soc. & ita L.
r vox omnium abest à v.c.
s L. in ipso coniugio est prox. & ita v.c.
t L. possunt.
u L. & suboles, & ita v.c.
x v.c. beniuol.

iisdem vti sacris, sepulchra habere communia.
Sed omnium societatum nulla præstantior est,
nulla firmior, quàm cùm viri boni, moribus si-
miles, sunt familiaritate coniuncti. Illud enim
honestum, (quod sæpe [y] diximus) etiã si in alio
cernamus, tamen nos mouet, atque illi, in quo
id inesse [z] videtur, amicos facit. || Et quãquã om 56
nis virtus nos ad se [a] allicit, facitq; vt eos dili-
gamus, in quibus ipsa inesse videatur: tamen iu-
stitia & liberalitas id maximè efficit. nihil au-
tem est amabilius, [b] nec copulatius, quàm mo-
rum similitudo bonorum. [c] In quibus enim ea-
dem studia sunt eædémq; voluntates: in his fit,
vt æquè quisq; altero delectetur, ac seipso: effi-
citúrq; 56 id, [d] quòd Pythagoras vult in amici-
tia, vt vnus fiat ex pluribus. Magna etiam illa
communitas est, quæ conficitur ex beneficiis [e]
vltrò citróque datis, acceptísque, quæ mutua, &
grata dum sunt, inter quos ea sunt, firma deuin-
ciuntur societate. || Sed cùm omnia ratione, a- 57
nimóq; [f] lustraueris, omnium societatũ [g] nul-
la est gratior, nulla carior, quã ea quę cũ rep. est
vnicuiq; nostrûm. cari sunt parentes, cari liberi,
propinqui, familiares: sed omneis omnium ca-
ritates patria vna cõplexa est: pro qua quis bo-
nus dubitet mortẽ oppetere, si ei sit profutu-
rus? Quo est [h] detestabilior istorum immanitas
qui [i] lacerarunt omni scelere patriam, & in ea
funditus delẽda occupati & sunt, & fuerũ. || Sed 58
si cõtentio quedã & cõparatio fiat, quibus plu-
rimũ [k] tribuẽdum officij: principes sunt, patria,
parentes, quorũ beneficiis maximè obligati su-
mus: proximi, liberi, totáq; domus, quæ spectat
in nos solos, neq; aliud vllũ potest habere per-
fugium: deinceps bene cõuenietes propinqui, [l]
quibus cõmunis etiã plerũq; fortuna est. Quã-
obrẽ necessaria præsidia vitæ debẽtur iis maxi-
mè, quos ante dixi: vita autẽ, victúsque cõmu-
nis, consilia, sermones, cohortationes, consola-
tiones, interdũ etiã obiurgationes [m] in amicis

y al. dicimus)
z L. videatur.
a q. v. c. alliciat, faciátque
b for. nec copulátiùs.
c q. v. c. In quibus enim sunt eadem studia, eædem voluntates: & ita L.
d L. quod Pythagoras vltimum in amicitia putauit, vt vnus fiat &c.
e L. vltrò & citrò datis, acceptis quæ mut. & ita v. c.
f L. lustraris, & ita v. c.
g v. c. nulla est grauior,
h q. o. c. istorum detestabilior imm.
i al. lacerauerunt.
k Lamb. tribuendum sit off.
l L. quibus cum com.
m L. in amicitiis & ita v. c.

vigent maximè: éstq; ea iucundissima amicitia,
59 quā similitudo morum coniugauit. ||*Sed in his omnibus officiis tribuendis vidēdum erit quid cuiq; maximè necesse sit, & quid quisq; nobiscū, vel sine nobis aut possit cōsequi, aut nō possit. Ita nō iidem erunt necessitudinū gradus, [n] qui & tēporum: [o] súntq; officia, quę aliis magis quā aliis debeātur: vt vicinū citiùs adiuueris [p] in frugib. percipiēdis, quā aut fratrē aut familiarē. at, si lis in iudicio sit, propinquum potiùs & amicū, quā vicinum defenderis. Hęc igitur & talia, circumspiciēda sunt in omni officio: & cōsuetudo 37 exercitatióq; capiēda, vt boni ratiocinatores officiorū esse possimus, 38 & addēdo, [q] deducēdoque videre, quæ reliqui summa fiat: ex quo quātum cuiq; debeatur, intelligas.
60 ||Sed vt nec medici, nec imperatores, nec oratores, quāuis [r] artis præcepta perceperint, quidquā magna laude dignum sine vsu & exercitatione cōsequi possunt: sic officij conseruandi præcepta traduntur illa quidē, vt faciamus ipsi: sed rei magnitudo vsū quoq; exercitationēque desiderat. Atq; ab iis rebus, quæ sunt in iure societatis humanæ, quemadmodū ducatur honestū, ex quo [s] ortū est officiū, satis ferè diximus.
61 ||Intelligendū est autem, cùm proposita sint genera quatuor, è quibus honestas, officiúmq; manaret, splendidissimum videri, quod animo magno elatóque, humanásque res despiciente factum sit. Itaq; in probris maximè inpromptu est, si quid tale dici pótest:

,, *Vos etenim iuuenes,*[t] *animos geritis muliebreis,*
,, 39 [u] *Illáque virgo viri.* Et si quid eiusmodi:
,, [x] *Salmacida spolia sine sanguine & sudore.*

Contráque in laudibus, quæ magno animo, & fortiter excellētérq; gesta sunt, ea nescio quomodo quasi pleniore ore laudamus. Hinc rhetorum cāpus de Marathone, Salamine, Plateis, Thermopylis, 40 Leuctris, [y] Stercople:

BB 4 hinc

* DE FORTITVDINE.

n L. qui tēporum:
o al. sunt namque officia
al. sunt quædam off.
p q. v.c. in fructibus p.
q o. v.c. ducendóque.
r vox artis in q. v.c. nō comparet.
s l. aptum est off. & ita v.c.
t L. animū geritis muliebrem.
v L. illa virago viri.
x L. Salmacidas spolias sine sudore & sanguine C.
y al. & cratóque.

hinc noster Cocles, hinc Decij, hinc Cnæus, & Publius Scipiones, hinc M. Marcellus innumerabilésque alij: maximéque ipse populus Rom. animi magnitudine excellit. Declaratur autem studiũ bellicę glorię, quòd statuas quoq; videmus ornatu ferè militari. || Sed ea animi elatio, 62
quæ cernitur in periculis & laboribus, si iustitia vacat, pugnátq; non pro salute cõmuni, sed pro suis cõmodis, in vitio est. nõ enim modò id virtutis nõ est, sed potius immanitatis, omnem humanitatem repellẽtis. Itaq; probè definitur à Stoicis FORTITVDO, cùm eã virtutẽ esse dicũt [z] propugnantẽ pro æquitate. Quocirca nemo, qui fortitudinis gloriã consecutus est, insidiis, & malitia laudẽ est adeptus. nihil enim honestũ esse potest, quod iustitia vacat. || Prę- 63
clarũ igitur [a] Platonis illud: [b] Nõ solũ inquit, scientia, quę remota à iustitia, calliditas potius quàm sapiẽtia est appellanda: verũ etiã animus paratus ad periculũ, si sua cupiditate, nõ vtilitate cõmmuni impellitur, audaciæ potius nomẽ habeat, quã fortitudinis. [c] Itaq; viros forteis, & magnanimos, 41 eosdẽ bonos, & simpliceis, [d] veritatis amicos, miniméq; fallaceis esse volumus: quæ sunt ex media laude iustitiæ. || Sed 64
illud odiosũm est, quòd in hac elatione & magnitudine animi, facillimè pertinacia, & nimia cupiditas principatus innascitur. Vt enim apud * Platonẽ est, omnẽ morẽ Lacedæmoniorum, inflãmatum esse cupiditate vincẽdi: sic, vt quisque animi magnitudine maximè [e] excellit, ita maximè vult princeps omniũ [f] esse, vel potius solus esse. Difficile autẽ est, cũ præstare omnibus [g] cõcupiueris, seruare æquitatẽ, quæ est iustitiæ maximè propria. Ex quo fit, vt neq; disceptatione vinci se, nec vllo publico, ac legitimo iure patiãtur, existúntq; in rep. plerumque largitores, & factiosi, vt opes quã maximas cõsequãtur, & sint vi potius superiores, quã iusti-

tia pa-

[z] q. v. c. pugnantem.
[a] L. illud Platonis: ex Platonis Epitaphio sumptum.
[b] q. v. c. Nõ inquit solũ.
[c] q. v. c. Ita viros f.
[d] φιλαληθεῖς
* in Lachete.
[e] v. c. excellet.
[f] esse, hic abest à v c. nec agnoscit L.
[g] L. concupieris.

tia pares. Sed quo difficilius,,hoc præclarius. h
nullũ est enim tẽpus,quod iustitia vacare de-
65 beat.|| Fortes igitur,& magnanimi sunt haben-
di,non qui faciunt,sed qui propulsant iniuriã.
Vera autem, & sapiens animi magnitudo, ho-
nestũ illud,quod maximè i natura sequitur,in
factis positum nõ in gloria iudicat,principém-
que se esse mauult,quàm videri. Etenim qui ex
errore imperitæ multitudinis pẽdet,hic in ma-
gnis viris non est habendus.Facillimè autẽ ad
res iniustas impellitur, 42 vt quisque est altis-
simo animo k, & gloriæ cupido qui locus est
sanè lubricus,quòd vix inuenitur,qui labori-
bus susceptis,periculisque aditis,nõ quasi mer-
cedem rerum gestarum desideret gloriam.

66 || Omnino fortis animus, & magnus duabus
rebus maximè cernitur:quarũ in vna rerum ex-
ternarũ despicientia ponitur,cùm persuasũ sit,
nihil hominẽ nisi quod honestũ decorúmque
sit,aut admirari,aut optare,aut expetere opor-
tere:nullíque neq; homini neque perturbatio-
ni animi,nec fortunæ succũbere.Altera est res,
vt,cùm ita sis affectus animo,vt suprà dixi, res
geras magnas illas quidem & maximè vtileis,
sed vehementer arduas, 43 plenásque laborũ l,
& periculorũ,cũ m causa vitæ, tum multarum
67 aliarum rerũ,quæ ad vitam pertinent. || Harum
rerũ duarum n splendor omnis, & amplitudo
est,addo etiã vtilitatem in posteriore: causa
autem,& ratio efficiens magnos, est in priore.
in eo enim est illud,quòd excellẽteis animos,
& humana contemnentes facit. Id autẽ ipsum
cernitur in duobus,si & solũ id, quod honestũ
sit,bonũ iudices,& omni animi perturbatione
liber sis.nã & ea quę eximia plerisq; & præcla-
ra vidẽtur:parua ducere:eáque ratione stabili,
firmáq; cõtemnere,fortis animi,magníque du-
cendũ est:& ea,quæ videtur acerba,quæ multa
& varia in hominũ vita,fortunáq; versantur:ita

h q.v.c. nullum enim tempus est, quod.

i q.v.c. naturam.

k L.& gloriæ cupidissimo.

l o. v.c. & periculorũ cùm vitæ tum multarum aliarũ rerum,quæ

m vox causa nullis in v.c. comparet.

n L. splendor omnis, amplitudo, addo etiam vtilitatem, in posteriore est:causa & ita v.c.

o L.& ab omni animi p.

ferre,vt nihil à ſtatu naturæ diſcedas,nihil à di
p q.v.c.hoc robuſti animi eſt. gnitate ſapiẽtis,[p] robuſti animi eſt,magnæque
cõſtantiæ.||Nõ eſt autẽ conſentaneũ,qui metu 68
nõ frãgatur,eum frangi cupiditate:nec qui in-
uictũ ſe à labore præſtiterit,vinci à voluptate.
q verbum ſunt,abeſt ab o.v.c. Quamobrẽ 44 & hæc vitãda [q] ſunt,& pecuniæ
fugienda cupiditas.Nihil enim eſt tam anguſti
animi,támque parui,quàm amare diuitias:nihil
honeſtius,magnificentiúſq;,quã pecuniam cõ-
r v.c.beneficentiam. tẽnere,ſi nõ habeas,ſi habeas ad [r] beneficẽtiã,
s q.v.c. Cauenda etiã eſt gl. liberalitatẽq; conferre.[s] Cauenda eſt etiã glo-
riæ cupiditas,vt ſuprà dixi. Eripit.n. libertatẽ,
t q.v.c. omnibus deb. pro qua magnanimis viris [t] omnis debet eſſe
cõtẽtio.Nec verò imperia expetenda ac potiùs
aut nõ accipiẽda interdũ,aut deponẽda nõnũ-
quã.||Vacandũ autẽ eſt omni animi perturba- 69
tione,tũ cupiditate,& metu,tũ etiã ægritudine
v q v.c.affert. & voluptate animi,& iracũdia,vt tranquillitas
adſit,& ſecuritas,quæ [u] afferat cùm cõſtantiã,
tum etiã dignitatẽ. Multi autẽ & ſunt, & fue-
runt,qui eã,quã dico tranquillitatẽ expetẽtes,
à negotiis publicis ſe remouerunt, ad otiúmq;
perfugerunt. In his & nobiliſſimi philoſophi,
x for & quidem hom. lõgéq; principes,[x] & quidã homines ſeueri, &
graues,nec populi,nec principum mores ferre
potuerunt:vixeruntq;nõnulli in agris delectati
re ſua familiari.|| His idẽ propoſitum fuit,quod 70
regibus,vt nequa re egerẽt,ne cui parerent,li-
bertate vterẽtur:cuius propriũ eſt ſic viuere,vt
velis.Quare cùm hoc cõmune ſit potentiæ cu-
pidorũ,cũ iis,quos dixi,otioſis:alteri ſe adipiſ-
ci id poſſe arbitrãtur,ſi opes magnas habeãt:al
y particula quidem nõ eſt in v.c. teri,ſi cõtẽti ſint & ſuo,& paruo,in quo [y] qui-
dẽ neutrorũ omnino contẽnenda eſt ſententia,
ſed & facilior,& tutior, & minùs aliis grauis,
aut moleſta vita eſt otioſorũ : fructuoſior autẽ
hominũ generi,& ad claritatẽ amplitudinẽq;
aptior eorũ,qui ſe ad rẽp.& ad res magnas ge-
rẽdas accõmodauerũt.||Quapropter & iis forſi- 71

tan

tan cōcedēdū ſit,rēp.nō capeſsētibus,[z] qui excellenti ingenio,[a] otio,[b] doctrinæq; ſeſe dederūt:& iis, qui aut valetudinis imbecillitate, aut aliqua grauiore cauſa impediti, à repu. receſſerunt,cū eius adminiſtrandæ poteſtatē aliis laudeque cōcederēt. Quibus autē talis [c] nulla eſt cauſa,ſi deſpicere ſe dicāt ea,quæ pleriq; [d] admirātur,imperia,& magiſtratus,iis nō modò nō laudi,verū etiā vitio dandū puto.Quorū iudiciū in eo,quòd gloriā cōtemnāt,& pro nihilo putēt,difficile factu eſt nō probare:ſed vidētur labores,& moleſtias,[e] tū offenſionum, tum repulſarum,quaſi quandā ignominiā timere, & infamiā. Sunt enim qui in rebus cōtrariis parū ſibi cōſtent:voluptatē ſeueriſſimè cōtemnāt,in dolore ſint molliores:gloriā negligāt, frangātur infamia:atq; ea quidē nō ſatis conſtanter.

72 ‖Sed iis,qui habent à natura adiumēta rerū gerendarū,abiecta omni cunctatione, adipiſcendi magiſtratus ſunt, & gerēda reſpublica eſt. nec enim aliter aut regi ciuitas,aut declarari animi magnitudo poteſt. Capeſſentibus autem remp. nihilominus,quàm Philoſophis, haud ſcio an magis etiam,& magnificentia,& deſpicientia [f] adhibenda ſit rerum humanarum,[g] quam ſæpe dico,& trāquillitas animi atq; ſecuritas: ſiquidē nec anxij futuri ſunt,& cū grauitate cōſtantiáque victuri.‖

73 [h] Quæ eò faciliora ſunt Philoſophis,quo min⁹ patent multa in eorum vita,quæ fortuna feriat,& quominus multis rebus egent : & quia ſi quid aduerſi eueniat,tam grauiter cadere nō poſſunt. Quocirca non ſine cauſa maiores motus animorū cōcitātur, [i] maioraq; efficienda,rēp.gerentibus,quàm quietis. quo magis his & magnitudo animi eſt adhibēda,& vacuitas ab angoribus.Ad rē gerendā autē qui accedit,caueat ne id modo conſideret, quàm illa res honeſta ſit:ſed etiā,vt habeat efficiendi facultatē. In quo ipſo conſiderandum eſt,ne

z for.qui excellentes ingenio,d.
a vocē otio delet L.
b L. doctrinæ ſeſe dedid.
c L. nulla ſit cauſa.
d L.mirentur,& ita v.c.
e L.cū off.
f L.adhibenda eſt rer.
g q.v.c.& ea quā ſæpe dico, tranq.
h q.v.c.Quę faciliora ſunt philoſ.
i L.maioráque efficiendi,&ita v.c.

est,ne aut temerè desperet,propter ignauiã:aut nimis confidat,propter cupiditatem. In omnibus autẽ negotiis,priùs quàm aggrediare, adhibenda est præparatio diligens. Sed cùm ple- 74
rique arbitrentur res bellicas maiores esse,quã vrbanas:minuenda est hæc opinio.Multi enim bella sępe [k] quæsierunt propter gloriæ cupiditatem: atque id in magnis animis,ingeniisque plerumque contingit: eoque magis, si sunt ad rem militarẽ apti,& cupidi bellorum gerendorum. Verè autẽ si volumus iudicare, multæ res extiterunt vrbanæ maiores,clarioresque,quàm bellicæ. Quãuis enim Themistocles iure lau- 75
detur,& sit eius nomẽ,quàm Solonis illustrius, citetúrque Salamis clarissimæ testis victoriæ, quæ anteponatur consilio Solonis ei, quo primùm constituit Areopagitas:non minùs præclarum hoc,quàm illud iudicandum est. illud enim semel profuit,hoc semper proderit ciuitati:hoc cõsilio leges Atheniensiũ,hoc maiorũ instituta seruantur. Et Themistocles quidẽ nihil dixerit,in quo ipse Areopagũ adiuuerit:at 45. [l] ille adiuuit Themistoclem.Est enim bellũ gestũ consilio senatus eius,qui à Solone erat constitutus. Licet eadem de Pausania, Lysan- 76
dróque dicere: quorũ rebus gestis 46. [m] quãquã imperiũ Lacedæmoniis dilatatum putatur, tamen ne minima quidẽ ex parte Lycurgi legibus,& disciplinæ conferẽdi sunt. Quinetiã ob has ipsas causas & [n] paratiores habuerũt exercitus,& fortiores.Mihi quidẽ neq;, pueris nobis,M.Scaurus C.Mario, neq; cùm versaremur in rep. Quint.Catulus,Cn.Pompeio cedere videbatur. [o] Parua enim sunt foris arma, nisi est consiliũ domi.Nec plus Africanus,singularis & vir, & imperator, in * exscindenda Numantia reipublicę profuit,quã eodẽ tempore P.Nasica priuatus,cũ T.Gracchũ interemit:quã quã hęc quidẽ res nõ solùm ex domestica est ratione: [p] attingit

[k] v.c. quæsiuerunt pr. & ita L.

[l] L. at ille verè à se dixerit adiutum Themistoclem.

[m] for. quáquam imperium Lacedęmoniis partum est, tamen

[n] v.c. parentiores hab. & ita L.

[o] L. parui enim & ita v.c.

* excidenda

[p] v.c. attingit etiam bellicam.

stringit.n. & bellicã,quoniã vi manúq; confecta est:sed tamen id ipsum gestũ est cõsilio vrbano,sine exercitu.‖Illud autem optimũ est [q], in quo me inuadi solere ab improbis, & inuidis audio : ;, Cedant arma togæ, 47. concedat aurea [r] linguæ.Vt enim alios omittam , nobis rẽpub.gubernantibus,nonne togæ arma [s] cessere : neque enim in rep.periculũ fuit grauius vmquã, 48 nec maius [t] odiũ. Ita consiliis, diligentiaque nostra celeriter de manibus audacissimorũ ciuium delapsa arma ipsa ceciderũt. Quæ res igitur gesta est vmquã in bello tãta?[u] quis triũphus cõferendus?‖[x] Licet enim, Marce fili,apud te gloriari,ad quẽ & hereditas huius gloriæ,& factorum imitatio pertinet. Mihi quidẽ certè vir abundans bellicis laudibus Cn. Põpeius multis audientibus,hoc tribuit,vt diceret frustra se tertium triumphum deportaturum fuisse,nisi meo in rempub. beneficio , vbi triũpharet esset habiturus.Sunt [y] ergo domesticæ fortitudines nõ inferiores militaribus:in quibus plus etiã,quàm in his operę studiique

79 ponendum est.‖Omnino [z] enim illud honestũ, quod ex animo excelso , magnificoque quærimus,animi efficitur,nõ corporis viribus. Exercendũ tamẽ corpus,& ita afficiendũ est,vt obedire cõsilio,rationiſque possit in exequẽdis negotiis,& in labore tolerãdo. Honestũ autẽ id, quod exquirimus,totũ est positũ in animi cura, & cogitatione:in quo non minorẽ vtilitatem afferunt,qui togati reipublicę præsunt,quã qui [a] bellũ gerunt.Itaq; eorũ consilio sæpe aut nõ suscepta,aut cõfecta bella sunt,nõnumquã etiã illata:vt M.Catonis,bellũ tertiũ Punicum : in

80 quo etiã mortui valuit auctoritas. ‖ Quare expetẽda quidẽ magis est decernendi ratio,49 [b] quã decertãdi [c] fortitudo:sed cauendum,ne id bellãdi magis fuga,quàm vtilitatis ratione faciamus.Bellũ autẽ ita suscipiatur,vt nihil aliud

nisi

q L. in quod inuadi solere ab improbis,

r q.v.c.laudi.

s L. cesserũt

t L. otium.

v L. qui triũphus conf.

x L. Licet enim mihi, Marce fili, apud te &c.

y L. igitur.

z coniunctionem(enim)non habent codices vet.emẽdatiores, nec agnoscit L.

a al. bella.

b L. quàm decertandi: sed

c vox fortitudo abest à v.c.nec eã agnoscit L.

nisi pax quæsita videatur. 50 Fortis verò [d] ani-
mi & constantis est, non perturbari in rebus as-
peris, nec tumultuantem de gradu deiici, vt di-
citur 51. [e] sed præsentis animi vti cõsilio, nec à
ratione discedere. ‖ quamquã hoc animi, illud 81
etiã ingenij magni est, percipere cogitatione
futura, & aliquantò antè cõstituere, quid acci-
dere possit in vtrãque partẽ: & quid agendũ sit,
cùm quid euenerit: nec cõmittere, vt aliquãdo
dicendũ sit, Non putarã. Hæc sunt opera magni
animi, & excelsi, & prudẽtia, cõsilióq; fidẽtis.
Temerè autem in acie versari, & manu cũ hoste
cõfligere, immane quiddã, & [f] belluarũ simile
est. sed cùm tẽpus est, necessitásq; postulat, de-
certãdũ manu est, & mors seruituti, turpitudi-
niq; anteponẽda. ‖ De euertẽdis autẽ, diripien- 82
dísq; vrbibus, valde illud considerãdum est, ne
quid temerè, ne quid crudeliter [g] fiat, idq; est
viri magnanimi, rebus agitatis punire sonteis:
multitudinẽ cõseruare: in oĩ fortuna recta, atq;
honesta retinere. Vt enim sunt, queãdmodũ su-
prà dixi, qui vrbanis rebus bellicas anteponãt:
sic reperies multos quibus periculosa [h] & cal-
lida cõsilia [i] quietis cogitationibus, & splẽdi-
diora, & maiora videãtur. Numquã omninò pe-
riculi fuga cõmittẽdum est, vt imbelles, timi-
díq; videamur. ‖ Sed fugiendũ etiã illud, ne of- 83
feramus nos periculis sine causa: quo nihil
potest esse stultius. Quapropter in adeũdis pe-
riculis cõsuetudo imitãda medicorũ est, qui le-
niter ægrotanteis [k] leuiter curant: grauioribus
autẽ morbis periculosas curationes, & ancipi-
teis adhibere cogũtur. Quare in trãquillo tẽpe-
statẽ aduersã optare, demẽtis est subuenire au-
tẽ tẽpestati quãuis ratione, sapiẽtis: eóq; magis,
si plus adipiscare re explicata boni quã addu-
bitata mali. Periculosæ autẽ rerũ actiones par-
tim iis sunt, qui eas suscipiũt, partim reip. Itẽq;
alij de vita, alij de gloria, [l] & beneuolẽtia ci-
uium

d vox animi videtur delenda.
e L. sed præsenti animo vti & consilio.
f θηριῶδες
g verbum fiat, delet L. quia non comparet in v.c. & re vera supernacaneum est.
h L. & calida cons. θερμὰ
i L. quietis & cogitatis splend.
k L. leniter & ita v.c. ἠρέμα:
l v.c. & beniuol.

uium in diſcrimẽ vocãtur.Prõtiores igitur de-
bemus eſſe ad noſtra pericula,quã ad cõmunia,
dimicareq; paratiùs de honore, & gloria , quã
84 de cęteris cõmodis.‖Inuẽti autẽ multi ſunt qui
nõ modò pecuniã,ſed vitã etiã profundere pro
patria parati eſſent:iidem glorię iacturã ne mi-
nimã quidẽ facere vellẽt,ne [m] rep.quidem po-
ſtulãte:vt Callicratidas,qui cùm Lacedæmo-
niorum dux fuiſſet Peloponẽſiaco bello, mul-
táq; feciſſet egregiè:vertit ad extremũ omnia,
cùm conſilio nõ paruit eorũ,qui claſſem ab Ar-
ginuſſis remouendã,nec cũ Atheniẽſib.dimicã-
dũ putabãt.Quibus ille reſpondit,Laced.claſſe
illa amiſſa,aliã parare poſſe:ſe fugere ſine ſuo
dedecore nõ poſſe.Atq; hæc quidẽ Lacedæmo-
niis plaga mediocris [n] fuit:illa peſtifera, qua
cũ Cleombrotus,inuidiã timẽs,temerè cũ Epa-
minõda cõflixiſſet, Lacedæmoniorũ opes cor-
ruerũt.Quãtò Q.Maximus melius? de quo Ennius:
,, *Vnus homo nobis cunctando restituit rem,*
,, *Non ponebat enim rumores ante salutem.*
,, [o] *Ergo postque,magisq; viri non gloria claret.*
Quod genus peccandi vitãdum eſt etiã in re-
bus vrbanis.Sunt enim qui quod ſentiunt,etiã-
ſi optimum ſit,tamẽ inuidiæ metu non audent
85 dicere.‖Omnino qui reipublicę pręfuturi ſunt,
duo Platonis præcepta teneant:Vnum vt vtili-
tatẽ ciuium ſic tueantur,vt [p] quicquid agunt,
ad eam referant,obliti commodorum ſuorum:
alterum,vt totum corpus reipublicæ curent:ne
dum partẽ aliquã tuentur,reliquas deſerãt. Vt
enim tutela,ſic procuratio reip.ad vtilitatẽ eo-
rum,qui cõmiſſi ſunt,52 nõ ad eorum,[q] quibus
commiſſi gerenda eſt. Qui autem parti ciuium
conſulunt,partem negligunt,rem pernicioſiſſi-
mam in ciuitatem inducunt,ſeditionem, atque
diſcordiam : ex quo euenit, vt alij populares,
alij ſtudioſi optimi cuiuſque videantur ,pau-
86 ci vniuerſorum. ‖ Hinc apud Athenienſeis
magnæ

m al.ne re quidẽ pub.

n verbum fuit nõ reperitur in li. manuſc.nec id agnoſcit. L.

o L.ergo magiſque magiſque viri nunc g L.

p L.quæcũque agunt & ita v.c.

q L. quibus commiſſa eſt,gerenda eſt & ita o. v.c.

r participiū ortæ: abest à v.c. neque id agnoscit L.

s v.c. & L. ea.

t ai. appetat.

v L. præcipit.

x v.c. putabunt: & ita L.

y v.c. censebunt. & ita L.

z L. aut impudenter rogantib. & ita v.c.

a v.c. qui punitur aliq. & ita L.

magnæ discordiæ [r] ortæ: in nostra republica non solū seditiones, sed pestifera etiā bella ciuilia: quę grauis, & fortis ciuis, & in rep. dignus principatu fugiet, atq; oderit: tradétque se totū reip. neque opes, aut potentiā cōsectabitur: totáque eā sic tuebitur, vt omnibus consulat. Nec verò criminibus falsis in odium, aut inuidiam quemquā vocabit: omninóque ita iustitiæ, honestatique adhærescet, vt dū [s] eā cōseruet, quāuis grauiter offendat, mortémq; [t] oppetat potiùs, quàm deserat illa, quæ dixi. 87 Miserrima est omnino ambitio, honorúmque contentio: de qua præclarè apud eundē est Platonem: Similiter facere eos, qui inter se contenderent, vter potius rempublicam administraret, vt si nautæ certarēt, quis eorum potissimū gubernaret, idēque [u] præcepit, vt eos aduersarios existimemus qui arma contrà ferant: nō eos, qui suo iudicio tueri rempublicā velint: qualis fuit inter P. Africanū, & Qu. Metellū sine acerbitate dissensio. 88 Nec verò audiendi, qui grauiter irascendū inimicis [x] putant: idque magnanimi, & fortis viri esse [y] censent. Nihil enim laudabilius, nihil magno, & præclaro viro dignius placabilitate, atq; clemētia. In liberis verò populis, & in iuris æquabilitate exercenda etiam est facilitas, & altitudo animi, quæ dicitur: ne si irascamur aut intēpestiuè accedentibus, [z] aut imprudēter rogantibus, in morositatem inutilē, & odiosam incidamus. & tamen ita probanda est mãsuetudo, atq; clementia, vt adhibeatur, reip. causa, seueritas, sine qua administrari ciuitas nō potest. Omnis autē & animaduersio, & castigatio, cōtumelia vacare debet: neq; ad eius, [a] qui punit aliquē, aut verbis castigat, sed ad reip. vtilitatē referri. 89 Cauendum est etiam, ne maior pœna, quàm culpa sit: & ne iisdem de causis alij plectātur, alij ne appellentur quidē. Prohibēda autē maximè est ira in puniēdo. nūquā enim,

i ratus

iratus qui accedet ad pœnā, mediocritatē illā [b]
tenebit, quæ est inter nimiū & parū: quæ placet — b q.v.c. ser
Peripateticis: & rectè placet, modò ne laudarēt — uabit, quæ
iracundiam, & dicerent vtiliter à natura datam.
Illa verò omnibus in rebus repudianda est: optandumq; , vt ij, qui præsunt reipublicæ, legum similes sint, quę ad puniendum non iracundia, sed
o æquitate ducuntur. ‖Atque etiam in rebus prosperis, [c] & ad voluntatem nostram fluentibus, superbiam, fastidium, arrogantiámque magnopere fugiamus. nā vt aduersas res, sic secundas immoderatè ferre, leuitatis est: præclaráque est æquabilitas in omni vita, & idem semper vultus, eademque frons, vt de Socrate, [d] item de C. Lælio accepimus. Philippum quidem Macedonum regem, rebus gestis, & gloria superatum à filio: facilitate verò, & humanitate video superiorem. fuisse. Itaq; alter semper magnus, alter sæpe turpissimus fuit: vt rectè præcipere videantur, qui monent, vt, quanto superiores [e] simus, tanto nos [f] summissiùs geramus. Panętius quidem auditorem Africanum, & familiarem suum [g] solitum ait dicere, sicut equos, propter crebras cōtentiones prœliorum ferocitate exsultanteis, domitoribus tradere [h] soleant, vt his facilioribus possint vti: sic homines secūdis rebus effrenatos, sibiq; præsidenteis, tanquam in gyrum rationis, & doctrinæ duci oportere, vt perspicerent rerum humanarum imbecillitatem, varietatémque fortunæ.

c q v.c. & ad voluptatem nostr. nō pl.

d L. itemq; de C. Lælio al. idémque de &c.

e L. sumus,

f L. geramus summissiùs. Pan.

g L. solitum ait dicere, vt equos,

h al. soleant.

91 ‖Atque etiam in secūdissimis rebus maximè est vtendum cōsilio amicorum, hisq; maior etiam, quàm antè tribuenda est auctoritas. Iisdémque temporibus cauēdum est, ne assentatoribus patefaciamus aureis, 53 nec adulari nos sinamus: in quo falli facile est. Taleis enim nos esse putamus, vt iure laudemur. Ex quo nascuntur innumerabilia peccata, cùm homines inflati opinionibus, turpiter irridētur, & in maximis versantur
92 erroribus. Sed hęc quidā hactenus. ‖Illud autem

sic est iudicandum, maximas geri res, & maximi animi ab iis, qui[i] rempublicam regant, [k] quòd earum administratio latissimè pateat, ad pluri-mósq; pertineat: esse autem magni animi, & fuisse multos etiam in vita otiosa, qui aut inuestigarent, aut conarentur magna quædam, sesèque suarum rerum finibus continerent: aut interiecti inter Philosophos, & eos, qui rempublicam administrarent, delectarentur re sua familiari, nō eam quidem omni ratione exaggerantes, neque excludentes ab eius vsu suos: potiúsque & amicis[l] impartientes, & reipublicæ, si quando vsus esset, quæ primū bene[m] parata sit, nullo neq; turpi quęstu, neque odioso: tum quàm plurimis, modò dignis, se vtilem præbeat: deinde augeatur ratione, diligentia, parsimonia: nec libidini potiùs, luxuriæq;, quàm liberalitati, [n] & beneficentiæ pateat. Hæc præscripta seruantem licet magnificè, grauiter, animoséque viuere, atque etiā simpliciter, fideliter, vitæque hominū amicè. Sequitur, * [o] vt de illa reliqua parte honestatis dicendum sit: in qua verecundia, & quasi quidàm ornatus vitæ, tēperantia, & modestia, omnisque sedatio perturbationum animi, & rerū modus cernitur. Hoc loco continetur id, quod dici Latinè decorū potest: Græcè enim πρέπον dicitur. Huius vis ea est, vt ab honesto[p] nō queat separari. Nā & quod decet, honestū est: & quod honestū est, decet. Qualis autem differentia sit honesti, & decori, faciliùs intelligi, quā explanari potest.[q] quidquid enim est, quod deceat, id tum apparet; cùm antegressa est honestas. Itaq; non solùm in hac parte honestatis, de qua hoc loco disserendū est, sed etiam in tribus superioribus, quid deceat, apparet. nam & ratione vti, atque oratione prudenter: & agere quod agas, consideratè: omnique in re quid sit veri, videre, & tueri decet: contráque falli, errare, labi, decipi tam dedecet, quàm delirare, & mente captum esse.

i v.c. resp. & ita l.
k v.c. quòd earum adm. & ita l.
l l. impertientes,
m q. v. c. parta sit,
n v.c. & beneficientiæ p.
* DE TEMPERANTIA.
o l. vt de vna rel.
p q. v. c. nequeat
q al. quidquid est enim, quod

93 (right margin, at "Sequitur")
94 (right margin, at "Qualis autem")

esse.& iusta omnia,decora sunt:iniusta cõtrà,vt turpia, sic indecora. Similis est ratio fortitudinis,quod enim viriliter, animóq; magno fit, id dignũ viro,&decorum videtur. quod cõtrà, id,
95 vt turpe,sic indecorũ. || Quare pertinet quidem ad omnem honestatẽ hoc,quod dico,decorum: & ita pertinet, vt non recondita quadam ratione cernatur,sed sit in promptu.est enim quiddã, idq; intelligitur in omni virtute, quod deceat: quod cogitatione magis à virtute potest, quàm re separari. [r] vt enim venustas, & pulchritudo corporis secerni nõ potest [s] à valetudine:sic hoc de quo loquimur, decorũ, totum illud quidem est cum virtute confusum:sed mente,& cogitatione distinguitur.||
96 Est autẽ eius descriptio duplex.Nã& generale quoddã decorum intelligimus,quod in omni honestate versatur: & aliud huic subiectũ,quod pertinet ad singulas parteis honestatis.Atque illud superius sic ferè definiri solet:Decorũ id esse, quod consentaneũ sit hominis excellẽtiæ,in eo, in quo natura eius à reliquis animantibus differat.Quæ autẽ pars subiecta generi est, eã sic definiunt, vt id decorum esse velint,quod ita naturę consentaneum sit,vt in eo moderatio, & temperantia appareat cum
97 specie quadam liberali. || [t] Hæc ita intelligi [u] à Philosophis,possumus existimare ex eo decoro, quod poëtæ sequũtur:de quo alio loco plura dici solent.Sed tum seruare illud poëtas dicimus, quod deceat,cùm id,quod quaq; persona dignũ est,& fit & dicitur.vt,si Aeacus, aut Minos diceret,*Oderint,dũ metuãt*:-aut,*Natis* [x] *sepulchrũ est ipse parẽs*: indecorũ videretur.quòd eos fuisse iustos accepimus: [y] at,Atreo dicente, plausus excitantur.est enim digna persona oratio. Sed poëtæ quid quẽq; deceat,ex persona iudicabũt. nobis autem personam imposuit ipsa natura, magna cum excellentia,præstantiáque animantiũ [z] re-
98 liquorum. || Quocirca poëtæ in magna varie-

r L.& vt venustas, & pulchr. al. & vt ven.
s v.c. à valitudine:
t for. Hæc ita esse, intelligere possumus ex eo dec. for.Hæc ita esse, existimare ex eo dec.
v hoc totũ Philosophis, nullo in v.c.apparet.
x L. sepulcro ipse si parens: & ita q v.c.
y particulã, at, non habent quidã v.c.
z L.reliquarum. & ita v.c.

tate personarum,etiã vitiosis quid conueniat,& quid deceat,videbunt. nobis autẽ cùm à natura constãtiæ,moderationis,tẽperantiæ,verecundiæ partes datæ sint:cumq; eadẽ natura doceat non negligere,quemadmodũ nos aduersus homines geramus:efficitur,vt & illud,quod ad omnẽ honestatẽ pertinet decorũ,quàm latè fusum sit,appareat:& hoc, quod spectatur in vnoquoq; genere virtutis.Vt enim pulchritudo corporis apta compositione membrorum mouet oculos, & delectat hoc ipso , quòd inter se omnes partes cum quodã lepôre consentiunt:sic hoc decorũ, quod elucet in vita, mouet approbationem eorum,quibuscum viuitur ordine,& constantia, & moderatione dictorum omnium,atq; factorum.

54 ||Adhibenda est igitur quædã reuerentia aduersus homines,& optimi cuiusq;,& reliquorũ. 99
nam negligere quid de se quisque sentiat,[a] non solùm arrogantis est,sed etiã omnino dissoluti.
55 Est autem quid differat,[b] in omni ratione habenda,inter iustitiã,& verecundiã. Iustitiæ partes sunt,non violare homines:Verecundiæ, non offendere:in quo maximè[c] perspicitur vis decori.His igitur expositis,quale sit id , quod decere dicimus,intellectũ puto.|| Officium autẽ [d] quod 100
ab eo ducitur,hanc primùm habet viam,quę deducit ad conuenientiam,conseruationemq; naturæ:quam si sequemur ducem, numquam aberrabimus:sequemúrque & id,quod acutũ, & perspicax natura est: & id, quod ad hominum [e] societatem accõmodatum: & id, quod vehemens, atque forte.Sed maxima vis decori in hac inest parte,de qua disputamus. neq; enim solùm corporis,qui ad naturam apti sunt,sed multò etiam magis animi motus probandi,qui item ad naturam accommodati sunt.56||Duplex est enim vis 101
animorũ,atq; naturę.vna pars in appetitu posita est,quæ est [f] ὁρμὴ Græcè,quæ hominẽ huc,& illuc rapit:altera in ratione, quæ docet, & explanat,

a q. v. c. non modò arr.
b L. in hominum ratione habẽda, & ita v. c.
c v. c. vis perspicitur decori. & ita L.
d q. v. c. quod ab eo decoro d.
e L. consociationem acc.
f v. c. horme.

nat,quid faciendũ,fugiendumq; sit.Ita fit,vt ratio præsit,appetitus [g] verò obtẽperet.Omnis autẽ actio vacare debet temeritate, & negligẽtia: [h] nec verò agere quidquã,cuius non possit causam probabilem reddere. Hæc est enim ferè descriptio officij. Efficiendũ autẽ est, vt appetitus rationi obediãt, [i] eámq; neq; prçcurrãt,nec propter pigritiã,aut ignauiã deserãt:sintq; trãquilli,atq; omni perturbatione animi careãt.ex quo elucebit omnis constantia,omnísq; moderatio.
102 ‖nam qui appetitus lõgiùs euagantur,& tanquã exsultantes siue cupiẽdo,siue fugiẽdo,nõ satis à ratione retinẽtur,hi sine dubio finem,&modum transeunt.relinquunt enim,&abiiciunt obediẽtiam, nec rationi parent. cui sunt subiecti lege naturæ:à quibus nõ modò animi perturbantur, sed etiã corpora.Licet ora ipsa cernere iratorũ, aut eorum,qui aut libidine aliqua,aut metu cõmoti sunt,aut voluptatę nimia gestiũt: quorũm omnium vultus,voces,motus, statúsq; mutãtur.
103 ‖Ex quibus illud intelligitur(vt ad officij formã reuertamur)appetitus omneis contrahendos,sedandósq;:excitandámq; esse animaduersionem, & diligentiam,vt ne quid temerè, [k] ac fortuitu, inconsideratè,negligentérq; agamus.neq; enim ita generati à natura sumus,vt ad ludum,& iocũ facti esse videamur:sed ad seueritatem potiùs,& ad quædam studia grauiora, atq; maiora. Ludo autem,& ioco [l] vti illis quidem licet : sed sicut somno,57 & quietibus ceteris , tum cùm grauibus,seriísq; rebus satisfecerimus. Ipsúmque genus iocandi nõ profusum,nec immodestum, sed ingenuum & facetum esse debet. Vt enim pueris non omnem licentiam ludendi damus , sed eam quæ ab honestis actionibus non sit aliena: sic in ipso loco aliquod probi ingenij lumen eluceat. ‖ Duplex omnino est iocandi genus:
104 vnum illiberale, petulans , flagitiosum , [m] obscœnum : alterum, elegans , vrbanum, ingenio-

g aduerbiũ verò abest à v. c.

h L. nec verò agere quisquam quidquam , cuius.

i fort. eamque nec propter temeritaté præcurrát : nec propter pigritiã , aut ignaniã des.

k L. ac fortuito.

l q. v. c. vti illo quidẽ licet : alij cod. vet. vti illis quidẽ lic. vt hic, & ita L.

m al. obscœnum: al. obscenum.

* Horat. de arte poet. Plautini sales. Macro. 2. Satur. c. 1. Plauti eloquentia.
n v.c. homine dignus: alter ne libero quidem,
o q. v. c. adhibeatur
p fort. vt ne nimis ludum profūdamus, sō. vt ne nimis ioca profundamus, al. ne nimis profundamus,
q v.c beluis.
r al. antecellat.
s L. anquirit,

sum facetum quo genere nō modò*Plautus no-
ster,& Atticorum antiqua comœdia, sed etiam
Philosophorum Socraticorum libri referti sūt:
multáque multorū facetè dicta:vt ea, quæ à se-
ne Catone sunt collecta,quæ vocātur ἀποφθέγ-
ματα. Facilis igitur est distinctio ingenui, & il-
liberalis ioci.alter est,si tempore fit, ac remisso
animo,[n] libero dignus: alter ne homine quidē,
si rerum turpitudini [o] adhibetur verborum ob-
scœnitas.Ludēdi etiā est quidā modus retinen-
dus,58[p] vt ne nimis omnia profūdamus, elatiq;
voluptate in aliquā turpitudinē delabamur.Sup-
peditant autē& campus noster,& studia venan-
di,honesta exēpla ludēdi.|| Sed pertinet ad om- 105
nem officij quæstionem semper in prōptu habe-
re,quantū natura hominis pecudibꝰ,59 reliquis-
que [q] bestiis[r] antecedat.Illæ enim nihil sentiūt,
nisi voluptatē,ad eámque ferūtur omni impetu:
hominis autē mens discendo alitur,& cogitan-
do,semper aliquid aut[s] inquirit,aut agit,viden-
dique,& audiendi delectatione ducitur. Quin-
etiam siquis est paulò ad voluptates propēsior,
modò ne sit ex pecudū genere(sunt enim quidā
homines non re,sed nomine)sed si quis est pau-
lò erectior,quāuis voluptate capiatur,occultat,
& dissimulat appetitū voluptatis, propter vere-
cundiā.||ex quo intelligitur,corporis voluptatē 106
nō satis esse dignā hominis præstantia, eámque
contemni,& reiici oportere.sin sit quispiā, qui
aliquid tribuat voluptati,diligenter ei tenendū
esse[t] modū eius fruēdæ. Itaque victus cultúsque
corporis ad valetudinē referātur,& ad vireis,nō
ad voluptatem,atque etiā si considerare[u] volu-
mus,quæ sit,[x] in natura excellentia, & dignitas,
intelligemus,quā sit turpe diffluere luxuria, &
delicatè ac molliter viuere:quámq; honestum,
parcè,cōtinenter,seuerè,sobriéque.|| Intelligē- 107
dum est etiam, duabus quasi nos à natura indu-
tos esse personis:quarum vna est communis, ex
eo,

t L. eius fruendę modum.
v L. volemus,
x al. in natura hominis, excellētia.

eo, quòd omnes participes sumus rationis, præstantiæque eius, qua antecellimus bestiis: à qua omne honestum, decorúmq; trahitur, & ex qua ratio inueniẽdi officij exquiritur: altera autem, quæ propriè singulis est [y] attributa.* Vt enim in corporibus magnæ dissimilitudines sunt (alios enim videmus velocitate ad cursum, alios viribus ad luctandum valere: itémq; in formis, aliis dignitatẽ inesse, aliis venustatem) sic & in ani-

108 mis exsistunt etiã maiores varietates.¶ Erat in L. Crasso, & in L. Philippo multus lepos: maior etiam, magisq; de industria in C. Cęsare, [z] Lucij filio. At iisdem temporibus in M. Scauro, & in M. Druso [a] adolescente, singularis seueritas: in C. Lælio multa hilaritas: in eius familiari Scipione ambitio maior, vita tristior. De Græcis autem, dulcem, & facetum, festiuiq; sermonis, [60] atque in omni [b] ratione simulatorẽ, quem εἴρωνα Græci nominauerunt, Socratem accepimus: contrà Pythagoram, & Periclem, summam auctoritatem consecutos, sine vlla hilaritate, Callidum Hannibalẽ, ex Pœnorũm: ex nostris ducibus. Q. Maximum accepimus: facilè celare, tacere, dissimulare, insidiari, [c] præripere hostium cõsilia. In quo genere Græci [d] Themistoclem, & Pheræum Iasonẽ ceteris anteponunt in primisq; versutum, & callidum factum Solonis: qui, quo & tutior vita eius esset, & plus aliquantò reip. prodesset,

109 furere se simulauit.¶ Sunt his alij multum dispares, simplices, & aperti: qui nihil ex occulto, nihil [e] ex insidiis agendum putant, veritatis cultores, fraudis inimici: itémq; alij, qui quiduis perpetiantur, cuiuis deseruiant, dum, quod velint cõsequantur: vt Syllam, & M. Crassum videbamus. Quo in genere versutissimum, & patientissimum* Lacedæmonium Lysandrum accepimus. Cõtráq; Callicratidã, qui præfectus classi proximus post Lysandrum fuit: itémque in sermonibus, [f] alium quidem videmus, quamuis

y V.c. tributa.

*Arist. polit. c. 1.

z v. c. L. F. & ita L.

a al. adolescentibus,

b L. oratione.

c v.c. præcipere host. consil. Vide Vrsinum.

d al. Themistoclem Atheniensem & Pher.

e q. v.c. de insidiis

*Vide Xenophontem in Hellenicis, & Plut. in Laconicis.

f L. alium aliquem, quamuis præp.

præpotens ſit,efficere,vt vnus de multis eſſe videatur,quod in Catulo,& in patre, [g] & in filio: itémque in Q.Mutio * Mancino Numantino vidimus.Audiui ex maioribus natu hoc idem fuiſſe in P.Scipione Naſica:contráque patrem eius, illũ,qui T.Gracchi conatus perditos vindicauit, nullam comitatem habuiſſe ſermonis:[h] nec non Xenocratem quidem ſeueriſſimum Philoſophorum,ob eámque rem ipſam magnum,clarúmque fuiſſe. Innumerabiles aliæ diſſimilitudines ſunt naturæ,morúmque,minimè tamen vituperandorum.61|| Admodum autem [i] tuenda ſunt ſua cuiq; 110
nõ vitioſa,[k] ſed tamẽ propria, quo faciliùs decorũ illud,quod quærimus, retineatur. ſic enim eſt faciendum , vt contra naturam vniuerſam nihil contendamus : ea tamen conſeruata , propriam naturam ſequamur : vt,etiã ſi ſint alia grauiora, atque meliora, tamen nos ſtudia noſtra , naturæ regula metiamur.neque enim attinet repugnare naturę,nec quidquã ſequi,quod aſſequi nequeas. Ex quo magis emergit,quale ſit decorum illud, ideo quia nihil decet inuita (vt aiunt) Minerua, id eſt,aduerſante &repugnante natura.|| Omnino 111
ſi quidquam eſt decorum,nihil eſt profectò magis,quàm [l] æquabilitas vniuerſæ vitæ,tum ſingularum actionum:quam conſeruare non poſſis, ſi aliorum naturam imiteris,omittas tuam.Vt enim ſermone eo debemus vti,qui notus eſt nobis, ne (vt quidam) Græca verba inculcantes iure optimo irrideamur:ſic in actiones , omnémq; vitam, nullam diſcrepantiã conferre debemus. || Atque 112
hæc differentia naturarũ tantã habet vim,vt nõnunquam mortẽ [m] ſibiipſi conſciſcere alius debeat,alius in eadem cauſa nõ debeat. [n] nõ enim alia in cauſa M.Cato fuit,alia ceteri , qui ſe in Africa Cæſari tradiderunt.Atqui ceteris forſitan vitio datum eſſet,ſi ſe interemiſſent , propterea quòd eorum vita lenior, & mores fuerant faciliores : Catoni [o] autem cùm incredibilem tribuiſſet

g v.c.& filio.
* al. Mancia
h L.ne Xenocratem quidem,
i L.tenenda ſunt
k q.v.c.ſed tantũ pr.
l al. æqualitas
m L.ſibi ipſe conciſcere
n v c. Num o particula autem abeſt ab o.v.c

buiſſet natura grauitatem, eámque ipſe perpetua conſtantia roboraſſet, ſemperq; in propoſito, ſuſceptóque conſilio permanſiſſet, moriundũ potiùs, quàm tyranni vultus adſpiciendus fuit.

113 Quàm multa paſſus eſt Vlyſſes in illo errore* diuturno, cùm & mulieribus (* ſi Circe, &* Calypſo, mulieres appellandæ ſunt) inſeruiret, & in omni ſermone omnibus affabilem ſe eſſe vellet? domi verò etiam contumelias ſeruorum, *ancillarúmque pertulit, vt ad id aliquando, quod cupiebat, perueniret. At Aiax, quo animo traditur, millies oppetere mortem, quàm illa perpeti [p] ab alio maluiſſet. quæ contemplanteis expendere oportebit, quid quiſque habeat [q] ſui: eáq; moderari, nec velle experiri, 62 quàm ſe aliena deceant. id enim maximè quemque decet, quod eſt

114 cuiuſque ſuum maximè. Suum igitur quiſque noſcat ingenium, acrémque ſe & vitiorum, & bonorum ſuorum iudicem præbeat: ne ſcenici plus, quã nos, videantur habere prudentiæ: illi enim non optimas, ſed ſibi accommodatiſſimas fabulas eligũt. qui voce freti ſunt 36 Epigonos, [r] Medeámque, qui geſtu, Menalippam, Clytemneſtram: ſemper [s] Rupilius, quem ego memini, Antiopam. non ſæpe Æſopus Aiacem. Ergo hiſtrio hoc videbit [t] in ſcena, quod non videbit ſapiens in vita? Ad quas igitur res aptiſſimi erimus, in iis potiſſimùm elaborabimus. ſin aliquãdo neceſſitas nos ad ea detruſerit, quæ noſtri ingenij non erunt: omnis adhibẽda erit cura, meditatio, diligentia, vt ea, ſi non decore, at quàm minimùm indecorè facere poſſimus. Nec tam eſt enitendum, vt bona, quæ [u] nobis data non ſunt, ſequamur, quàm vt vitia fugiamus.

115 Ac duabus iis perſonis, quas ſuprà dixi, tertia adiungitur, quam caſus aliquis, vel tempus imponit: quarta etiam, quam [x] nobiſmetipſis iudicio noſtro accommodamus, nam regna, imperia, nobilitates, honores, diuitiæ, opes, eáq;, quæ

* al. diuturno,
* Homer. Odyſſ. α. Hygin. c. 125.
* Homer. Odyſſ. δ & ε
* Odyſſ. 6.
p hoc totum, ab alio abeſt à v.c.
q q.v.c. ſui.
r L. Medũque, Pacuuij tragœdia eſt.
s q.v c. Rutilius,
t v.c. in ſcæna, non videbit ſapiẽs in vita? & ita L.
v L. nobis data non ſint, & ita v.c.
x L. nobiſmetipſi

sunt his contraria, in casu sita, temporib. gubernantur. Ipsi autem [y] quam personam gerere velimus, à nostra voluntate proficiscitur. Itaque se alij ad Philosophiam, alij ad ius ciuile, alij ad eloquẽtiam applicant: ipsarúmque virtutum in alia alius mauult excellere. Quorum verò patres, aut maiores aliqua gloria præstiterũt, [z] eorũ plerique in hoc genere laudis student excellere: vt Qu. Mucius, P. filius, in iure ciuili, Pauli filius Africanus in re militari. Quidam autẽ ad eas laudes, quas à patribus acceperunt, addunt aliquam suam: vt hic idem Africanus eloquentia cumulauit bellicã gloriam. Quod idẽ fecit Timotheus, Cononis F. qui, cùm belli laude nõ inferior fuisset, quã pater: ad eam laudẽ, doctrinæ, & ingenij gloriam adiecit. Fit autem interdum, vt nonnulli, [a] omissa imitatione maiorum, suum quoddam institutum consequantur: maximéque in eo plerumque elaborãt ij, qui magna sibi proponunt, obscuris orti [b] maioribus. Hæc igitur omnia, cùm quærimus, quæ deceant, complecti animo, & cogitatione debemus. In primis autem constituendũ est, quos nos, & qualeis esse velimus, & in quo genere vitæ: quæ deliberatio est omnium difficillima. Ineũte enim adolescentia, [c] cùm inest maxima imbecillitas consilij, tunc id sibi quisque genus ætatis degendæ constituit, quod maximè adamauit. itaque antè implicatur aliquo certo genere, cursúque viuẽdi, quàm potuit, quod optimum esset, iudicare. 64 Nã quod Herculem Prodicus dicit (vt est apud Xenophõtẽ) cùm primùm pubesceret: quod tempus à natura ad diligendum, quam quisque viam viuendi sit ingressurus, datum est: exisse in solitudinem, atque ibi sedentem, diu secum multúmque dubitasse, cùm duas cerneret vias, vnam voluptatis, alteram virtutis, vtram ingredi melius esset: hoc [d] Herculi Iouis satu edito, potuit fortasse contingere: nobis non item, qui imitamur, quos cuique

116 117 118

y v c. gerere quam personam velimus.

z L. ij student plerũque eodem in genere laud. exce.

a al. amissa.

b al. parentibus.

c L. cùm est max. & ita v. c.

d al. Herculi loue fato. Vide Vict. 17. Var. c. 22.

visum est,atque ad eorum studia,institutaq; impellimur: [c] plerumq; autẽ parentũ præceptis imbuti ad eorum cõsuetudinem,moremq; deducimur.alij multitudinis iudicio feruntur, quæque maiori parti pulcherrima videntur, ea maximè exoptant.nonnulli tamen siue felicitate quadã, siue bonitate naturæ, siue parentum disciplina,
119 rectam vitæ secuti sunt viam. Illud autẽ maximè rarum genus est eorũ, qui aut excellente ingenij magnitudine,aut præclara eruditione, atque doctrina,aut vtraque re ornati,spatium etiã deliberãdi habuerunt,quẽ potissimùm vitæ cursum sequi vellent:in qua deliberatione ad suam cuiusq; naturã consilium est omne reuocãdum. Nã cùm in omnibus,quæ agũtur 65 [f] ex eo modo,quo quisq; natus est.(vt suprà dictũ est)quid deceat,exquirimus: tum in tota vita cõstituenda.multò est rei cura maior adhibẽda,vt cõstare in vitæ perpetuitate possimus nobismetipsis,nec
120 in nullo officio claudicare. Ad hãc autẽ rationem quoniã maximã vim natura habet:fortuna proximã, vtriusq; omnino ratio habenda est in deligendo genere vitæ:sed naturę magis.multò enim & firmior est,& cõstantior.vt fortuna nõnũquã,tanquã ipsa mortalis,cũ immortali natura pugnare videatur. Qui igitur ad naturæ suæ nõ vitiosę genus [g] cõsilium vitę omne cõtulerit, is cõstantiã teneat.id enim maximè decet [h] nisi fortè se errasse intellexerit in deligẽdo genere vitæ.Quod si acciderit(potest autẽ accidere)facienda morũ,institutorumq; mutatio est.eã igitur mutationẽ,si tẽpora adiuuabũt, faciliùs,cõmodiúsq; faciemus.sin minùs:sensim erit, pedetentímq; facienda:vt amicitias,quę minùs delectẽt, & minùs probẽtur, magis decere censent sapiẽtes 66 sensim [i] dissuere,quàm repente præcidere.Cõmutato autẽ genere vitę,omni ratione curãdũ est,vt id bono cõsilio fecisse videamur.
121 Sed quoniã paulò antè dictũ est,imitandos esse

maiores

c al. plerique autem & ita Nonius.

f L. ex eo, quo quisq; modo natus est.

g L.consilium viuendi omne

h L.nisi forte se intellexerit errasse in delig.gen.

i v.c.diluere.al. deluere.

maiores: primùm illud exceptum sit, ne vitia sint imitanda: deinde, si natura non fieret, vt quædam imitari possint, vt superioris Africani filius qui hunc Paulo natũ adoptauit, [k] propter infirmitatem valetudinis nõ tam potuit patris similis esse, quàm ille fuerat sui. Si igitur non poterit siue causas defensitare, siue populum contionibus tenere, siue bella gerere: illa tamen præstare debebit, quæ erũt in ipsius potestate, iustitiam, fidem, liberalitatem, modestiam, temperãtiam, quo minùs ab eo id, quod desit, requiratur. Optima autẽ hereditas à patribus traditur liberis, omníq; patrimonio præstantior, gloria virtutis, rerúmque gestarum: cui dedecori esse, nefas, & vitium iudicandum est. || Et quoniam officia non eadem dispari bus ætatibus tribuuntur, aliáque sunt iuuenum, alia seniorum: aliquid etiam de hac distinctione dicendum est. Est igitur adolescentis, maiores natu vereri, [l] ex hísq; deligere optimos, & probatissimos, quorum consilio, atque auctoritate nitatur. Ineuntis enim ætatis [m] inscitia senũ constituenda, & regenda prudentia est. Maximè autem hæc ætas à libidinibus arcenda est, exercendáq; in labore, patientiáque & animi, & corporis: vt eorum & in bellicis, [n] & ciuilibus officiis vigeat industria. atq; etiã cùm relaxare animos, & dare se iucunditati volent, caueant intẽperantiam, meminerint verecundiæ: quod erit facilius, si eiusmodi [o] quoque rebus maiores natu [p] interesse velint. || Senibus autem labores corporis [q] sunt minuendi, exercitationes animi etiam augendæ videntur. danda verò opera, vt & amicos, & iuuentutem, & maximè rempu. consilio, & prudentia quàm plurimùm adiuuent. Nihil autem magis cauendum est senectuti, quàm ne languori [r] se, desidiæque dedat. Luxuria verò cùm omni ætati turpis, tum senectuti fœdissima est. Sin autem [s] libidinum etiam intemperantia, acces-

122

123

k q.v.c. nõ tã potuit, propter infirmitatem valitudinis, patris similis esse, q.

l L. éxque iis delig.

m al. inscientia,

n L. & in ciu.

o q. v. c. quidẽ reb.

p q. v. c. nolint interesse. L. non nolint interesse.

q sunt ab est à v.c.

r L. sese.

s L. etiam libidinum int.

[t]accesserit, duplex malum est, quòd & ipsa senectus concipit dedecus, & facit adolescentium impudentiorem intemperantiam. ||

124 Ac ne illud quidē alienum est, de magistratuum, de priuatorum, de ciuium, de peregrinorum officiis dicere. Est igitur propriū munus magistratus, intelligere, se gerere personam ciuitatis, deberéque eius dignitatem, & decus sustinere, seruare leges, iura describere, ea fidei suæ commissa meminisse. Priuatum autem oportet æquo, & pari cum ciuibus iure viuere, neq; submissum & abiectū,[u] neq; se efferentem: tum in rep. ea velle, quæ tranquilla, & honesta sint.[x]talem enim & sentire, & bonum ciuem dicere solemus. ||

125 Peregrini autē, & incolę officium est, nihil, præter suum negotium agere, nihil de alio [y] inquirere; minimèq; in aliena esse rep. curiosum. Ita fere officia reperientur, cùm quæretur, quid deceat, & quid aptum sit personis, temporibus, ætatibus. Nihil est autem, quod tam deceat, quàm in omni re gerenda, consilióq; capiendo seruare constātiam. ||

126 Sed quoniam decorum [z] illud in omnibus factis, & dictis, in corporis denique motu, & statu cernitur, idq; positum est in tribus rebus, formositate, ordine, ornatu ad actionē[a] apto: difficilius ad eloquendū: 67[b] sed satis erit intelligi: in his autem tribus cōtinetur cura etiā illa, vt probemur iis, quibuscum,[c] & apud quos viuamus: his quoque de rebus pauca dicantur. Principiò, corporis nostri magnam natura ipsa videtur habuisse rationem: quæ formam nostram, reliquámq; figurā, in qua esset species honesta, eam posuit in promtu. [d] quæ autē partes corporis, ad naturæ necessitatē datæ, adspectum essent deformē habituræ, atque turpem, eas contexit, atq; abdidit. ||

127 Hanc naturę tam diligentem fabricam imitata est hominum verecundia. Quæ enim natura occultauit, eadem omnes, qui sana mente sunt, remouēt ab oculis: ipsíque necessitati dant operam, vt quàm occultissi

t q.v.c. accessit.

u al. nec se

x v.c. talē enim solemus & sentire bonū ciuem:, & dicere,

y L. anquirere,

z illud abest ab o. v.c.

a L. apto: difficilibus ad eloquēdum:

b al. sed satis facilè poterit intelligi:

c v.c. apud quosq viu.

d L. quæ partes autem

cultissimè pareāt:quarumq;partiū corporis vsus
sunt necessarij,eas neq;'parteis,neque earū vsus
suis nominibus appellant : quodq; facere turpe
non est,modò occultè, id dicere [e] obscœnū est.
Itaq; nec aperta actio rerū illarū, petulantia va- 128
cat nec oratio obscœnitate.|| Necverò audiendi
sunt Cynici , aut si qui fuerunt Stoici pænè Cy-
nici,qui reprehendunt,& irrident, quòd ea,quæ
turpia re non sunt, verbis flagitiosa dicamus:il-
la autem quę turpia sint,nominibus appellemus
suis,latrocinari,fraudare, [f] adulterari, re turpe
est:sed dicitur nō obscœnè:liberis dare operā,re
honestum est,nomine obscœnū:pluraq; [g] in eam
sententiam ab eisdem contra verecundiā dispu-
tantur. Nos autē naturā sequamur , & ab omni,
quod abhorret ab ipsa oculorū, auriumq; [h] cō-
probatione, [i] fugiamus. Status , incessus sessio,
[k] accubatio,vultus,oculi,manuū motus,teneant 129
illud decorum. || Quibus in rebus duo sunt ma-
ximè fugienda:nequid effeminatum, aut molle,
& nequid durū,aut rusticū sit. Nec verò histrio-
nibus,oratoribúsque cōcedendum est,vt iis hęc
apta sint,nobis dissoluta. Scenicorū quidē mos
[l] tantā habet à vetere disciplina verecundiā , vt
in scena sine * subligaculo prodeat nemo.veren-
tur enim , ne , si quo casu euenerit , vt corporis
partes quędā aperiantur, adspiciantur nō deco-
rè.Nostro quidē more cū parentibus puberes fi-
lij,cum soceris generi [m] nō lauantur.Retinenda
est igitur huius generis verecundia, præsertim
natura ipsa magistra,&duce.|| Cùm autē pulchri- 130
tudinis duo genera sint , quorū in altero venu-
stas sit, in altero dignitas:venustatē muliebrem
ducere debemus:dignitatē,virilē.Ergo & à for-
ma remoueatur omnis viro non dignus ornatus:
& huic simile vitium in gestu motuq; caueatur
Nā & palæstrici motus,sæpe sunt odiosiores : &
histrionū nōnulli gestus ineptiis nō vacāt:& in
vtroq; genere,quę sunt recta,&simplicia,laudā-
tur.

e al.obscenū : al. obscænum

f L.adulterare,

g L. in eandem sent. & ita v.c.

h L.approbatione,

i fort.refugiamus.

k L. accubitio,

l tantam habet à vetere d.

* Vide Nonium I. in Subligaculum

m fort.non lauant.

tur.Formę autē dignitas,coloris bonitate tuēda est:color,exercitationibus corporis. Adhibēda est pręterea munditia non odiosa,neque exquisita [n] nimis,tantùm quæ fugiat agrestē, & inhumanam negligentiā,eadē ratio est habenda vestitus:in quo,sicutin plerisque reb⁹,*mediocri-
131 tas optima est.‖ Cauedū est autē ne aut tarditatibus vtamur in gressu mollioribus,vt pomparū ferculis similes esse videamur:aut in festinationibus suscipiamus nimias celeritates : quæ cùm fiunt, anhelitus mouentur,vultus mutantur ora torquētur:ex quib⁹ magna significatio fit, non adesse constantiā.Sed multò etiam magis elaborādū est,ne animi motus à natura recedāt:quod assequemur,si cauebimus,ne in perturbationes, atque exanimationes incidamus:&,si attētos a-
132 nimos ad decori conseruationē tenebim⁹.‖ Motus autē animorū,duplices sūt:alteri,cogitationis:alteri,appetitus:Cogitatio, in vero exquirēdo maximè versatur:appetit⁹ impellit ad agendū.curādū est igitur, vt cogitatione ad res quā optimas vtamur : appetitū rationi obedientem præbeamus. Et quoniā magna vis orationis est, eáq; duplex:altera cōtētionis:altera, sermonis: cōtētio disceptationib.tribuatur iudiciorū,cōtionū,senat⁹:sermo,in circulis, disputationib⁹, cōgressionib.familiariū versetur: [o] persequatur etiā cōuiuia.contētionis pręcepta rhetorū sunt [p] multa,nulla sermonis: quāquam haud scio,an possint hæc quoq; esse.sed discētium studiis inueniuntur magistri:huic autē qui studeāt , sunt nulli:rhetorum turba referta omnia : quāquam quæ verborum,sententiarúmque præcepta sunt,
133 eadē ad sermonē pertinebunt.‖Sed cùm orationis indicem , vocem habeamus , in voce autem duo sequamur , vt clara sit , vt suauis : vtrumque omnino à natura petendum est : verùm alterum exercitatio augebit', alterum imitatio pressè loquentium,& leniter. 68 [q] Quid fuit in Catu

n nimis, abest à v.c.
* Vide No. in mediocritas, 122.
o L. sequatur & ita v. c.
p vox multa , nullo in cod.manu. comparet.
q L. Nihil fuit in Cat.

Catulis, vt eos exquisito iudicio putares vti li-
terarum? quamquam erant literati: sed & alij. hi
autẽ optimè vti lingua Latina putabãtur. Sonus
erat dulcis: literæ neq; expressæ, neq; oppressæ,
ne aut obscurum esset, [r] aut nimis putidum. Sine
contentione vox, nec lãguens, nec canora. Vbe-
rior oratio L. Crassi, nec minùs faceta: sed bene
loquendi de Catulis opinio nõ minor. Sale verò
[s] conditus, & facetiis Cæsar, Catuli patris frater,
vicit omneis: vt in ipso illo forensi genere dicẽ-
di contentiones aliorum sermone vinceret. In
omnibus igitur his elaborandum est, si in omni,
quid deceat, exquirimus. || Sit igitur hic sermo, in 134
quo Socratici maximè excellunt, lenis, minimé-
que pertinax: insit in eo lepos. Nec verò, tanquã
in possessionẽ suam venerit, excludat alios: sed
cùm reliquis in rebus, [t] tum in sermone, cõmu-
ni vicissitudine nõnumquam vtendum putet. Ac
videat in primis, quibus de rebus loquatur: si se-
riis, seueritatem adhibeat: si iocosis, lepôrem. In
primis prouideat, ne sermo vitium aliquod in-
dicet inesse [u] moribus: quod maximè tum solet
euenire, cùm studiosè de absentibus detrahendi
causa, aut per ridiculum, aut seuerè, maledicè,
contumelioséque dicitur. || Habentur autẽ ple- 135
rumque sermones, aut de domesticis negotiis,
aut de rep. aut de artium studiis, [x] & doctrinæ.
Danda igitur opera est, vt etiã si aberrare ad alia
cœperit, ad hæc reuocetur oratio: Sed, 69 vtcun-
que aderũt [y] res: neq; enim [z] omnes iisdem de re-
bus, [a] nec in omni tempore, nec similiter, [b] dele-
ctamur. At inaduertẽdum est etiã quatenus ser-
mo delectationẽ habeat: &, vt incipiendi ratio
fuerit, ita sit desinendi modus. || [c] Sed, quoniam 316
in omni vita rectissimè præcipitur, vt perturba-
tiones fugiamus, id est, motus animi nimios ra-
tioni nõ obtemperanteis, sic eiusmodi motibus
sermo posse vacare, ne aut ira exsistat, aut cu-
piditas aliqua, aut pigritia, aut ignauia [d] aut
quid

r L. aut putidum. & ita v.c.
s vox conditus, abest à q. v. c.
t L. tũ in s.c. vicissitudinem non inquam putet, & ita v. c.
v L. in moribus.
x L. atque doctrina.
y vocula res abest ab o' v.c.
z vox omnes abest ab o.v. c.
a L. nec omni tempore, nec.
b fort. delectantur.
c sed, quomodo in.
d L. aut tale quid app.

quid tale appareat,maximéque curandum eſt,vt eos,quibuſcum ſermonem conferimus,& vereri, & diligere videamur. Obiurgationes etiã nonnumquam incidunt neceſſariæ, in quibus vtendum eſt fortaſſe & vocis contentione maiore,& verborum grauitate acriore. Id agendum etiam eſt, vt ne ea facere videamur irati.Sed,vt ad vrẽdum,& ſecandum[f] medici,ſic nos ad hoc genus caſtigandi,rarò inuitíque veniamus.nec vmquã, niſi neceſſariò,ſi nulla reperietur alia medicina. ſed tamen ira procul abſit, cum qua nihil rectè
137 fieri, nihil conſideratè poteſt.|| [g] Magna autem ex parte clementi caſtigatione licet vti,grauitate tamen adiuncta,vt ſeueritas adhibeatur & cõtumelia repellatur. atque etiã illud ipſum,quod acerbitatis habet obiurgatio,ſignificandum eſt, [h] ipſius cauſa,qui obiurgetur ſuſceptum eſſe. Rectum eſt autem etiam in illis contẽtionibus, quæ cum inimiciſſimis fiunt,etiam ſi nobis indigna audiamus,tamẽ grauitatem retinere,iracundiam[i] repellere. quæ enim cum aliqua perturbatione fiunt,ea nec cõſtanter fieri poſſunt, nec iis,qui adſunt,[k] approbari.Deforme etiã eſt, de ſeipſo prædicare,falſa præſertim & cũ irriſione
138 audiẽtium imitari militẽ glorioſum.|| Et quoniã omnia perſequimur(volumus quidẽ certè) dicẽdum eſt etiam qualẽ hominis honorati, & principis domum placeat eſſe,cuius finis eſt vſus: ad quẽ accõmodanda eſt ædificandi deſcriptio : & tamen adhibenda dignitatis cõmoditatiſque diligentia Cn.Octauio,qui primus ex illa familia cõſul factus eſt,honori fuiſſe accepimus , quòd præclaram ædificaſſet in palatio, & plenam dignitatis domum:quæ cùm vulgò viſeretur , ſuffragata domino,nouo homini ad cõſulatum putabatur.*hanc Scaurus demolitus acceſſionẽ adiunxit ædibus.Itaq; ille in ſuã domum cõſulatũ primus [l] intulit : hic ſummi & clariſſimi viri filius,in domum multiplicatã,nõ repulſam ſolùm

f vox medici abeſt ab o.v.c.

g L. magnã autem partem clem.

h v.c ipſius id cauſa q.

i v.c.pellere.

k L. probari.

* vide Plin l.36.c.15.

l L. attulit

DD retulit

m retulit,sed ignominiã,& calamitatem.|| Or- 139
nanda est enim dignitas domo, n non ex domo
dignitas tota quærẽda:nec domo dominus, sed
domino domus honestanda est, & vt in ce-
teris habenda ratio non sui solùm, sed etiam
aliorũ:sic in domo clari hominis,in quã & hos-
pites multi recipiendi,& admittenda hominum
cuiusq; generis multitudo, adhibenda est cura
laxitatis,aliter ampla domus dedecori domi-
no sæpe fit,si est in ea solitudo,& maximè,si a-
liquando alio domino solita est frequentari.o-
diosum est enim,cùm à prætereuntibus dicitur:
O domus antiqua,heu, o quã dispari domi-
naris domino!quod quidẽ his tẽporib9 in mul-
tis licet dicere.||Cauendũ est etiã, præsertim si 140
ipse ædifices,ne extra modũ sumtu,& magnifi-
cẽtia prodeas:quo in genere multũ mali etiã in
exẽplo est. studiosè enim pleriq; præsertim q in
hac parte,facta principũ imitantur:vt L.Lucul-
li,summi viri,virtutẽ,quis? r quàm multi villa-
rum magnificentiã imitati s sunt:quarum qui-
dẽ certè est adhibendus modus,ad mediocrita-
témq; reuocandus: eadémque mediocritas ad
cõmunem vsum,cultumque vitæ t referẽda est.
Sed hæc hactenus.||In omni autem actione sus- 141
cipienda,tria sunt tenẽda,primùm vt appetitus
rationi u pareat:quo nihil est ad officia conser-
uanda accommodatius:deinde, vt animaduer-
tatur quanta illa res sit,quã efficere velimus: x
néve minor,néve maior cura,& opera suscipia-
tur,quã causa postulet.tertiũ est,vt caueam9, y
vt ea,quę pertinent ad liberalẽ speciẽ,& digni-
tatẽ, z moderanda sint.Modus autẽ est optim9,
d[illegible] ipsum tenere,de quo ante diximus, nec
[illegible] lõgiùs. a Horum autem trium præstã-
[illegible] est appetitum obtemperare rationi:
[illegible] ps de ordine rerum, & temporum op- 142
[illegible] tate dicendum est.Hæc autem scientia
[illegible] et eam,quam Græci εὐταξίαν nominant,
non

m verbum retulit abest a v.c.
n L.non ex domo tota quærenda.
o q.v.c.qua dissimili.
p L.domi- nare dom.
q L.in hanc partem,
r L.at quã
s verbum sunt,non agnoscit L.
t L.transferenda est.
u q.v.c.obtemperet:
x L.vt néve
y L.ne ea.
z L.immo- [illegible] sint.

non hanc,quam interpretamur modestiam.quo in verbo modus inest: sed illa est εὐταξία,in qua intelligitur ordinis conseruatio.Itaque vt eandē nos modestiā appellemus,sic definitur à Stoicis,vt MODESTIA, SIT SCIENTIA earū rerum,[b] quæ agentur,aut dicentur, loco suo collocandarum. itaque videtur eadem vis ordinis, & collocationis fore.Nā & ordinē sic definiūt, COMPOSITIONEM rerum aptis,& accommodatis locis.locū autem actionis, opportunitatem tēporis esse dicūt.tēpus autē actionis opportunū,Græcè εὐκαιρία, Latinè appellatur occasio. sic fit,vt modestia hæc, quā interpretamur ita, vt dixi,scientia sit opportunitatis idoneorū ad

143 agendū tēporum.||Sed potest esse eadem prudētiæ definitio,de qua principiò diximus.hoc autē loco de moderatione,& tēperantia,[c] & earū similibus virtutibus quærimus.Itaq; quæ erant prudentiæ propria,loco suo dicta sunt,quæ autem harū virtutū,de quibus [d] iamdudū loquimur,quæ pertinent ad verecundiā, & ad eorum approbationē,quibuscū viuimus,nunc dicenda

144 sunt.||Talis est igitur ordo actionū adhibēdus, vt quēadmodum in oratione cōstanti, sic in vita omnia sint apta inter se,& cōuenientia.Turpe est enim,valdeq; vitiosum,in re seuera cōuiuio dignū,aut delicatū aliquē inferre sermonē. Bene Pericles,cùm haberet collegā in prætura Sophoclē poetā,hiq; de cōmuni officio conuenissent,& casu formosus puer præteriret, dixissetq;Sophocles,O puerū pulchrū,[e] Pericles!At enim prętorē,[f] Sophocles,decet nō solū man⁹, sed etiā oculos abstinenteis habere.[g] Atq; hoc idem Sophocles,si in athletarū [h] approbatione dixisset,iusta reprehensione caruisset.Tanta vis est & loci,& temporis.Vt,[i] si quis,cùm causam sit acturus,in itinere,aut in ambulatione secum ipse meditetur, aut si quid aliud attentiùs cogitet, non reprehendatur: at hoc idem si in

b L. quæ aguntur, aut dicuntur.

c q.v.c.& harum.

d L.iādiu.

e v.c. Pericle.

f v.c.Sophocle!

g al. Atqui.

h L.probatione

i q.v.c.siqui

conuiuio faciat,inhumanus videatur, [k] inscitia temporis. || Sed ea quæ multùm ab huma- 145
nitate discrepant, vt, si quis in foro [l] cantet, aut si qua est alia magna peruersitas, facilè apparet,nec magnopere admonitionem, & præcepta desiderāt.quæ autē parua videntur esse delicta,neque à multis intelligi possunt,ab iis est diligentiùs declinandum:vt in fidibus, [m] aut in tibiis,quamuis paulùm discrepent, tamen id à sciente animaduerti solet:sic videndum est in vita,ne fortè quid discrepet, vel multo etiam magis,quo maior & melior actionum, quā so-
norū cōcentus est.||Itaque vt in fidibus musico- 146
rum aures vel minima sentiunt:sic nos, si acres ac diligentes iudices esse volumus,animaduersoresq; vitiorum, magna intelligemus sæpe ex paruis.Ex oculorum obtutu,ex superciliorū,aut remissione,aut contractione ex mæstitia,ex hilaritate,ex risu,ex locutione, ex reticentia, ex cōtentione vocis, [n] ex submissione,ex cæteris similibus,facilè iudicabimus:quid eorum aptè fiat,quid ab officio naturáque discrepet. Quo in genere non est incōmodum,quale quodque eorum sit,ex aliis iudicare, vt si quid dedeceat [o] in aliis,vitemus & ipsi. fit enim nescio quomodo,vt magis in aliis cernamus,quā in nobismet ipsis,si quid delinquitur. Itaque facillimè corriguntur [p] illi in discendo,quorū vitia imi-
tantur,emendandi causa,magistri.||Nec verò a- 147
lienū est,ad ea eligenda,quæ dubitationē afferant,adhibere doctos homines,vel etiā vsu peritos,& quid his de vnoquoque officij genere placeat,exquirere.Maior.n.pars eò ferè deferri solet, quò à natura ipsa deducitur. in quibus videndū est,nō modò quid quisq; loquatur,sed etiā,quid quisq; sentiat,atq; etiā [q] de qua causa [r] quisque sentiat. Vt enim pictores, & ij qui signa [s] fabricāt, [t] & veri etiā poetæ,suum quisq; opus à vulgo considerari vult:vt si quid reprehensum

k L. inscientia.
l q.v.c. cantet,aut in funere, aut si qua est.
m L. aut tibiis.
n L. & submiss.
o L. in illis.
p prouocabulum illi delet L.
q al. qua de causa.
r v.c. non habent hoc totum,quisque sentiat.
s L. fabricātur.
t L. verò etiam p.

hēsum sit à pluribus,id corrigatur:hiq;& secum & cum aliis,quid in eo [v] peccatum sit,exquirũt: sic aliorum iudicio permulta nobis & faciēda,& nō facienda,& mutāda,& corrigēda sunt.

148 ||Quę verò more aguntur,&institutis ciuilibus, de iis nihil est præcipiēdum.illa enim ipsa pręcepta sunt:nec quēquam hoc errore duci oportet,vt si quid Socrates,aut Aristippus cōtra morē,cōsuetudinémq;ciuilē fecerint,locutive sint, idē sibi arbitretur licere.Magnis illi,& diuinis bonis hāc licentiā assequebantur. Cynicorum verò ratio,tota est eiicienda. est .n. inimica verecundię,sine qua nihil rectum esse potest,nihil

149 honestum.||Eos autē,quorum vita perspecta in rebus honestis,atq; magnis est, benè de repub. sentienteis,ac benemeritos, [x] ac merenteis,aliquo honore, aut imperio affectos,obseruare,& colere debemus:tribuere etiā multum senectuti:cedere iis,qui magistratum habebunt:habere [y] delectum ciuis,& peregrini: [z] in ipso quoque peregrino,priuatímne, an publicè venerit: ad summā,ne agā de singulis, cōmunem totius generis hominum cōciliationē & consociatio-

150 nē colere,tueri,seruare [a] debemus.||Iam de artificiis,& quæstibus, qui liberales habendi, qui sordidi sint,hęc ferè accepimus.Primùm improbātur ij quæstus,qui in odia hominum incurrunt:vt portitorum,& fæneratorum. Illiberales autē,& sordidi quæstus mercenariorum, [b] omnium,quorum opere,nō quorum artes emũtur. Est enim in illis ipsa merces auctoramentũ seruitutis.Sordidi etiā [c] putandi,qui mercantur à mercatoribus, [d] quod statim vendāt.nihil enim proficiũt,nisi admodũ mētiātur.nec verò quidquā est turpius vanitate. opificésque omnes in sordida arte versantur. [e] nec verò quidquā ingenuum potest habere officina:miniméque artes hæ probandæ,quæ ministræ sunt voluptatũ, cetarij,lanij,[f] coqui,fartores,piscatores, vt ait

v q.v.c.peccati sit.
x L.aut merenteis.
y q.v.c.dilectum.
z L.in ipsoque peregrino.
a debemus abest à v.c.
b al. omniũque.
c q.v.c.putantur.
d q. v.c. quod statim vendant carius.
e L. nec enim quidquam.
f al.coci.

g v.c.adde huc ii pl.
h L. totum denique ludū talariū.

Terentius,[g] adde his,si placet, vnguentarios, saltatores,[h] totumq; ludum talariū. ‖ Quibus 151
autē artibus aut prudentia maior ineſt,aut non mediocris vtilitas quæritur,vt medecina,vt architectura,vt doctrina rerū honeſtarum.hę ſunt iis,quorum ordini conueniunt, honeſtæ. Mercatura autē,ſi tenuis eſt,ſordida putanda eſt.ſin magna & copioſa,multa vndiq; apportās,multiſq;ſine vanitate [i] impartiens:non eſt admodū vituperanda.atque etiā,ſi ſatiata quęſtu,vel cōtenta potiùs,vt ſæpe ex alto in portū,ex ſeipſo portu ſe in agros poſſeſſionéſque cōtulerit, videtur iure optimo poſſe laudari. Omnium autē rerū,72 ex quibus aliquid acquiritur, nihil eſt agricultura melius,nihil vberius,nihil dulcius, [k] nihil homine libero dignius.De qua quoniā in Catone Maiore ſatis multa diximus, illinc aſſumes,quæ ad hunc locū pertinebunt.‖Sed ab 152
iis partibus,quæ ſunt honeſtatis,[l] queadmodū officia ducerentur,ſatis expoſitum videtur. Eorum autem ipſorū,quæ honeſta ſunt, poteſt incidere ſæpe contētio,& cōparatio: de duobus honeſtis vtrū honeſtius:qui locus à Panętio eſt prætermiſſus.Nā cùm omnis honeſtas manet à partibus quatuor,quarū vna ſit cognitionis:altera cōmunitatis:tertia,magnanimitatis:quarta moderationis,hæ in diligendo officio ſæpe inter ſe cōparentur neceſſe eſt.‖Placet igitur,ap- 153
tiora eſſe naturæ ea officia,quæ ex cōmunitate, quā ea,quæ ex cognitione ducantur. idq; hoc argumēto cōfirmari poteſt.quod ſi cōtigerit ea vita ſapienti,[m] vt omnium rerū affluentib. copiis ditetur:quāuis omnia,quæ cognitione digna ſunt,ſummo otio ſecū ipſe cōſideret,& cōtépletur:tamen ſi ſolitudo tanta ſit,vt hominē videre nō poſſit,excedat è vita.Princepſq; omnium virtutū [n] eſt illa ſapientia,quā σοφίαν Greci vocant. prudentiā enim,quam Græci φρόνησιν dicunt,aliam quandam intelligimus,quę eſt rerum

i L. impertiens.

k L.nihil homine,nihil libero dig.

l q.v.c. quo modo off.

m L.vt in omnium rerū afflu.cop. quamuis omnia quæ cogn.

n eſt,nō reperitur in v.c.

rum expetendarũ,fugiendarúmq; ſcientia : illa
autē ſapientia,quam principem dixi,rerum eſt
diuinarum,atque humanarũ ſcientia:in qua cō-
tinetur deorum,& hominum cōmunitas, & ſo-
cietas inter ipſos. ea ſi maxima eſt, [o] vt certè   o I.vt eſt certè,q.
neceſſe eſt,quod à cōmunitate ducatur officiũ,
154 id eſſe maximum .||Etenim cognitio cōtempla-
tióque naturæ,manca quodammodo, atque in-
choata ſit,ſi nulla actio rerum conſequatur. ea
verò actio in hominum cōmodis tuendis maxi-
mè cernitur. pertinet igitur ad ſocietatē gene-
ris humani. ergo hæc cognitioni anteponenda
eſt:atq; id optimus quiſque [p] re ipſa oſtendit,   p q.v.c.re ipſe.
[q] & iudicat. Quis eſt enim [r] tã cupidus in per-   q I.& indicat.
ſpiciēda.cognoſcendaq;rerũ natura,vt ſi ei tra-
ctanti contēplantique res cognitione digniſſi-   r for.tam cupidus perſpiciendæ, cognoſcendæque rerum naturæ,vt
mas,ſubitò ſit allatũ periculũ , diſcrimenq; pa-
triæ cui ſubuenire,opitulariq́ue poſſit:non illa
omnia relinquat,atq; abiiciat,etiāſi dinumera-
re ſe ſtellas aut metiri mũdi magnitudinē poſſe
arbitretur.Atq; hoc idē in parentis,in amici re,
155 aut periculo fecerit.||Quibus rebus intelligitur
ſtudiis,officiiſque ſcientiæ,præponēda eſſe of-
ficia iuſtitia,quæ pertinent ad hominum vtili-
tatē,qua nihil homini debet eſſe antiquius.At-
que illi,quorũ ſtudia,vitáq, omnis in rerũ co-
gnitione verſata eſt,tamē ab augendis hominũ
vtilitatibus,& cōmodis non receſſerunt. Nã e-
rudierunt multos,quo meliores ciues, [s] vtilio-   s I vtilioréſque rei & ſuis & pub.
réſque in rebus ſuis publiciseſſent:vt Thebanũ
Epaminondã [t] Lyſias Pythagoreus , Syracuſiũ   t I.Lyſis Pythag.
Dionē Plato,multiq; multos:noſque ipſi,quid-
quid ad rēp.attulimꝰ (ſi modò aliquid attuli-
mꝰ)à doctorib.atque doctrina inſtructi ad eã,&
156 ornati acceſſimꝰ.||Neque solũ viui,atque pręsē-
tes ſtudioſos diſcēdi erudiunt,atque docēt: ſed
hoc idē etiam poſt mortem monumentis lite-
rarũ aſſequũtur.nec enim locus vllꝰ prætermiſ-
ſus eſt ab iis,qui ad leges,qui ad mores , qui ad

disciplinā reip. pertineret: vt otium suū ad nostrum negotium cōtulisse videantur. ita illi ipsi doctrinæ studiis, & sapientiæ dediti, ad hominū vtilitatem suam prudentiam intelligētiámque potissimùm conferunt. ob eam etiam causam eloqui copiosè, modò prudenter, melius est, quā vel acutissimè sine eloquentia cogitare: quòd cogitatio in se ipsa vertitur, eloquentia [u] verò cōplectitur eos, quibuscū communitate iuncti sumus. || Atque [x] vt apum examina non fingen- 157
dorum fauorum causa cōgregātur, sed cùm cōgregabilia natura sint, fingunt fauos: sic homines, ac multo etiā magis, natura congregati adhibent agendi, cogitandique solertiam. Itaque nisi ea virtus, quę constat ex hominibus, tuēdis, id est, ex societate generis humani, attingat rerum cognitionem, soliuaga cognitio, & ieiuna videatur. itemque magnitudo animi, [y] remota comitate, coniunctionéque humana, feritas sit quædā, & immanitas. Ita fit, vt vincat cognitionis studium consociatio hominum, atque communitas. || Nec verum est, quod dicitur à qui- 158
busdam, propter necessitatē vitæ, quòd ea, quæ natura desideraret, consequi sine aliis, atq; efficere non possemus, idcirco istam esse cum hominibus cōmunitatem, & societatem: quòd si omnia nobis, quæ ad victum, cultúmque pertinent, quasi virgula diuina, vt aiunt, [z] suppeditarentur: tum optimo quisque ingenio, negotiis omnibus amissis, totum se in cognitione, & scientia collocaret. Non est ita. nam & solitudinem fugeret, & sociū studij quęreret: tum docere, tum discere vellet, tum audire, tum dicere. Ergo omne officium quod ad cōiunctionē hominum, & ad societatem tuendam valet, antepónendum est illi officio, quod cognitione, & scientia continetur. || Illud forsitan quærendum 159
sit, num hæc communitas, quæ maximè est apta naturæ, sit etiā moderationi, modestiæque sem-

per

u verò abest ab o.v.c.

x L. vt apiū exam.

y L. remota communitate cōiūct.

z q.v.e. suppeditarent.

per anteponenda. Nō placet. Sunt enim quædā partim ita fœda, [a] quædam partim ita flagitiosa, vt ea ne conseruandæ quidem patriæ causa, sapiens facturus sit. ea Possidonius collegit permulta, sed ita tetra quædam, ita obscœna, vt dictu quoque videantur turpia. Hæc igitur nō suscipiet [b] quisquā reip. causa, [c] nec resp. quidem pro se suscipi volet. Sed hæc commodius se res habet, 74 quòd nō potest accidere tēpus, vt intersit reip. quidquā illorū facere sapientē.

160 Quare hoc quidē effectū sit, in officiis diligendis id gen⁹ officiorū excellere, quod teneatur hominū societate. etenim cognitionem, prudentiámq; sequitur considerata actio. Ita fit, vt considératè agere pluris sit, quàm cogitare prudēter. Atque hæc quidem hactenus. [d] patefactus est enim locus ipse, vt non sit difficile in exquirendo officio, quod cuique sit præponendum videre. In ipsa autem cōmunitate sunt gradus officiorū: ex quib. quod cuiq; præstet, intelligi possit: vt prima diis immortalibus: secunda patriæ: tertia parentibus, deinceps gradatim reliquis debeātur.

161 Quibus ex rebus breuiter disputatis, intelligi potest non solùm id homines solere dubitare, honestúmne an turpe sit: sed etiam duobus propositis honestis, vtrum honestius. Hic locus à Panætio est, vt suprà dixi, prætermissus. Sed iam ad reliqua pergamus.

***

a vox quædam abest à v.c.

b vox quisquam non reperitur in v c.

c L. ne resp.

d v.c. patefactus enim locus est ipse.

maiores:primùm illud exceptum ſit,ne vitia ſint imitanda:deinde,ſi natura non fieret,vt quædam imitari poſsint,vt ſuperioris Africani filius qui hunc Paulo natū adoptauit,[k] propter infirmitatem valetudinis nō tam potuit patris ſimilis eſſe,quàm ille fuerat ſui.Si igitur non poterit ſiue cauſas defenſitare,ſiue populum contionibus tenere,ſiue bella gerere:illa tamen præſtare debebit,quæ erūt in ipſius poteſtate,iuſtitiam, fidem, liberalitatem,modeſtiam,temperātiam,quo minùs ab eo id,quod deſit,requiratur.Optima autē hereditas à patribus traditur liberis,omníq; patrimonio præſtantior,gloria virtutis, rerúmque geſtarum:cui dedecori eſſe,nefas,& vitium iudicandum eſt.

122 Et quoniam officia non eadem diſparibus ætatibus tribuuntur, aliáque ſunt iuuenum,alia ſeniorum:aliquid etiam de hac diſtinctione dicendum eſt.Eſt igitur adoleſcentis,maiores natu vereri,[l] ex hiſq; deligere optimos, & probatiſsimos,quorum conſilio, atque auctoritate nitatur.Ineuntis enim ætatis[m] inſcitia ſenū conſtituenda,& regenda prudentia eſt. Maximè autem hæc ætas à libidinibus arcenda eſt, exercendáq;in labore,patientiáque & animi,& corporis:vt eorum & in bellicis,[n] & ciuilibus officiis vigeat induſtria. atq; etiā cùm relaxare animos, & dare ſe iucunditati volent, caueant intēperantiam,meminerint verecundiæ:quod erit facilius,ſi eiuſmodi [o]quoque rebus maiores natu[p] intereſſe velint.

123 Senibus autem labores corporis[q] ſunt minuendi, exercitationes animi etiam augendæ videntur.danda verò opera,vt & amicos,& iuuentutem,& maximè rempu. conſilio,&prudentia quàm plurimùm adiuuent.Nihil autem magis cauendum eſt ſenectuti, quàm ne languori[r] ſe, deſidiæque dedat. Luxuria verò cùm omni ætati turpis,tum ſenectuti fœdiſsima eſt.ſin autem[s] libidinum etiam intemperantia, acceſ

k q.v.c.nō tā potuit, propter infirmitatem valitudinis, patris ſimilis eſſe, q.

l L. éxque iis delig. m al.inſcientia,

n L. & in ciu.

o q. v. c. quidē reb.

p q. v. c. nolint intereſſe. L. non nolint intereſſe.

q ſunt abeſt à v.c.

r L.ſeſe.

s L.etiam libidinum int.

[t] accesserit, duplex malum est, quòd & ipsa senectus concipit dedecus, & facit adolescentium impudentiorem intemperantiam. || Ac ne illud
124 quidẽ alienum est, de magistratuum, de priuatorum, de ciuium, de peregrinorum officiis dicere. Est igitur propriũ munus magistratus, intelligere, se gerere personam ciuitatis, deberéque eius dignitatem, & decus sustinere, seruare leges, iura describere, ea fidei suæ commissa meminisse. Priuatum autem oportet æquo, & pari cum ciuibus iure viuere, neq; submissum & abiectũ, [u] neq; se efferentem: tum in rep. ea velle, quæ tranquilla, & honesta sint. [x] talem enim & sentire, & bonum
125 ciuem dicere solemus. || Peregrini autẽ, & incolę officium est, nihil, præter suum negotium agere, nihil de alio [y] inquirere, miniméq; in aliena esse rep. curiosum. Ita fere officia reperientur, cùm quæretur, quid deceat, & quid aptum sit personis, temporibus, ætatibus. Nihil est autem, quod tam deceat, quàm in omni re gerenda, consilióq; capiendo seruare constãtiam. || Sed quoniam de-
126 corum [z] illud in omnibus factis, & dictis, in corporis denique motu, & statu cernitur, ídq; positum est in tribus rebus, formositate, ordine, ornatu ad actionẽ [a] apto: difficilius ad eloquendũ: 67 [b] sed satis erit intelligi: in his autem tribus cõtinetur cura etiã illa, vt probemur iis, quibuscum, [c] & apud quos viuamus: his quoque de rebus pauca dicantur. Principiò, corporis nostri magnam natura ipsa videtur habuisse rationem: quæ formam nostram, reliquámq; figurã, in qua esset species honesta, eam posuit in promtu. [d] quæ autẽ partes corporis, ad naturæ necessitatẽ datæ, adspectum essent deformẽ habituræ, atque
127 turpem, eas contexit, atq; abdidit. || Hanc naturę tam diligentem fabricam imitata est hominum verecundia. Quæ enim natura occultauit, eadem omnes, qui sana mente sunt, remouẽt ab oculis: ipsíque necessitati dant operam, vt quàm occultissi

t q.v.c. accessit.
v al. nec se
x v.c. talẽ enim solemus & sentire bonũ ciuem:, & dicere,
y L, anquirere,
z illud abest ab o v.c.
a L. apto difficilibus ad eloquẽdum:
b al. sed satis facilè poterit intelligi:
c v.c. apud quos q viu
d L. quæ partes autem

cultissimè pareāt:quarumq;partiū corporis vsus
sunt necessarij,eas neq;'parteis,neque earū vsus
suis nominibus appellant : quodq; facere turpe
e al.obscenū : al. obscænum — non est,modò occultè, id dicere [e] obscœnū est.
Itaq; nec aperta actio rerū illarū, petulantia va- 128
cat nec oratio obscœnitate.|| Necverò audiendi
sunt Cynici , aut si qui fuerunt Stoici pænè Cy-
nici,qui reprehendunt,& irrident, quòd ea,quæ
turpia re non sunt, verbis flagitiosa dicamus:il-
la autem quę turpia sint,nominibus appellemus
suis,latrocinari,fraudare, [f] adulterari, re turpe
f L.adulterare, — est:sed dicitur nō obscœnè:liberis dare operā,re
honestum est,nomine obscœnū:pluraq; [g] in eam
g L. in eandem sent. & ita v.c. — sententiam ab eisdem contra verecundiā dispu-
tantur. Nos autē naturā sequamur , & ab omni,
quod abhorret ab ipsa oculorū, auriumq; [h] cō-
h L.approbatione, — probatione, [i] fugiamus. Status , incessus sessio,
i fort.refugiamus. — [k] accubatio,vultus,oculi,manuū motus,teneant 129
k L. accubitio, — illud decorum. || Quibus in rebus duo sunt ma-
ximè fugienda:nequid effeminatum, aut molle,
& nequid durū,aut rusticū sit. Nec verò histrio-
nibus,oratoribúsque cōcedendum est,vt iis hęc
l tantam habet à vetere d. — apta sint,nobis dissoluta. Scenicorū quidē mos
[l] tantā habet à vetere disciplina verecundiā , vt
* Vide Nonium L. in Subligaculum — in scena sine* subligaculo prodeat nemo.veren-
tur enim , ne , si quo casu euenerit , vt corporis
partes quędā aperiantur, adspiciantur nō deco-
m fort.non lauant. — rè.Nostro quidē more cū parentibus puberes fi-
lij,cum soceris generi [m] nō lauantur.Retinenda
est igitur huius generis verecundia, præsertim
natura ipsa magistra,&duce.|| Cùm autē pulchri- 130
tudinis duo genera sint , quorū in altero venu-
stas sit, in altero dignitas:venustatē muliebrem
ducere debemus:dignitatē,virilē.Ergo & à for-
ma remoueatur omnis viro non dignus ornatus:
& huic simile vitium in gestu motuq; caueatur
Nā & palæstrici motus,sæpe sunt odiosiores : &
histrionū nōnulli gestus ineptiis nō vacāt:& in
vtroq; genere,quę sunt recta,&simplicia,laudā-
tur.

tur. Formę autē dignitas, coloris bonitate tuēda est: color, exercitationibus corporis. Adhibēda est pręterea munditia non odiosa, neque exquisita [n] nimis, tantùm quæ fugiat agrestē, & inhumanam negligentiā, eadē ratio est habenda vestitus: in quo, sicut in plerisque reb⁹, *mediocri-
131 tas optima est. || Cauedū est autē ne aut tarditatibus vtamur in gressu mollioribus, vt pomparū ferculis similes esse videamur: aut in festinationibus suscipiamus nimias celeritates: quæ cùm fiunt, anhelitus mouentur, vultus mutantur ora torquētur: ex quib⁹ magna significatio fit, non adesse constantiā. Sed multò etiam magis elaborādū est, ne animi motus à natura recedāt: quod assequemur, si cauebimus, ne in perturbationes, atque exanimationes incidamus: &, si attētos a-
132 nimos ad decori conseruationē tenebim⁹. || Motus autē animorū, duplices sūt: alteri, cogitationis: alteri, appetitus: Cogitatio, in vero exquirēdo maximè versatur: appetit⁹ impellit ad agendū. curādū est igitur, vt cogitatione ad res quā optimas vtamur: appetitū rationi obedientem præbeamus. Et quoniā magna vis orationis est, eáq; duplex: altera cōtētionis: altera, sermonis: cōtētio disceptationib. tribuatur iudiciorū, cōtionū, senat⁹: sermo, in circulis, disputationib⁹, cōgressionib. familiariū versetur: [o] persequatur etiā cōuiuia. contētionis pręcepta rhetorū sunt [p] multa, nulla sermonis: quāquam haud scio, an possint hæc quoq; esse. sed discētium studiis inueniuntur magistri: huic autē qui studeāt, sunt nulli: rhetorum turba referta omnia: quāquam quæ verborum, sententiarúmque præcepta sunt,
133 eadē ad sermonē pertinebunt. || Sed cùm orationis indicem, vocem habeamus, in voce autem duo sequamur, vt clara sit, vt suauis: vtrumque omnino à natura petendum est: verùm alterum exercitatio augebit, alterum imitatio presse loquentium, & leniter. 68 [q] Quid fuit in Catu

n nimis, abest à v. c.
* Vide No. in mediocritas, 122.
o L. sequatur & ita v. c.
p vox multa, nullo in cod. manu. comparet.
q L. Nihil fuit in Cat.

Catulis, vt eos exquisito iudicio putares vti li-
terarum?quamquam erant literati:sed & alij. hi
autē optimè vti lingua Latina putabātur. Sonus
erat dulcis:literæ neq; expressæ, neq; oppressæ,
ne aut obscurum esset,[r] aut nimis putidum.Sine
contentione vox,nec lãguens,nec canora. Vbe-
rior oratio L.Crassi,nec minùs faceta : sed bene
loquendi de Catulis opinio nō minor.Sale verò
[s]conditus,& facetiis Cæsar,Catuli patris frater,
vicit omneis:vt in ipso illo forensi genere dicē-
di contentiones aliorum sermone vinceret. In
omnibus igitur his elaborandum est,si in omni,
quid deceat,exquirimus.|| Sit igitur hic sermo,in 134
quo Socratici maximè excellunt,lenis,minimé-
que pertinax:insit in eo lepos.Nec verò, tanquã
in possessionē suam venerit,excludat alios : sed
cùm reliquis in rebus,[t] tum in sermone, cōmu-
ni vicissitudine nōnumquàm vtendum putet.Ac
videat in primis,quibus de rebus loquatur:si se-
riis,seueritatem adhibeat:si iocosis,lepōrem. In
primis prouideat, ne sermo vitium aliquod in-
dicet inesse [u] moribus:quod maximè tum solet
euenire,cùm studiosè de absentibus detrahendi
causa, aut per ridiculum, aut seuerè, maledicè,
contumelioséque dicitur. || Habentur autē ple- 135
rumque sermones, aut de domesticis negotiis,
aut de rep.aut de artium studiis, [x] & doctrinæ.
Danda igitur opera est,vt etiã si aberrare ad alia
cœperit,ad hæc reuocetur oratio:Sed,69 vtcun-
que aderūt [y] res:neq; enim [z] omnes iisdem de re-
bus,[a] nec in omni tempore,nec similiter,[b] dele-
ctamur. At inaduertēdum est etiã quatenus ser-
mo delectationē habeat : &, vt incipiendi ratio
fuerit,ita sit desinendi modus. || [c] Sed,quoniam 136
in omni vita rectissimè præcipitur, vt perturba-
tiones fugiamus,id est, motus animi nimios ra-
tioni nō obtemperanteis.sic eiusmodi motibus
sermo posse vacare, ne aut ira exsistat, aut cu-
piditas aliqua, aut pigritia, aut ignauia [d] aut
quid

r L.aut putidum. & ita v.c.
s vox conditus, abest à q. v. c.
t L.tū in s.c. vicissitudinem non in quam putet.& ita v.c.
v L. in moribus.
x L. atque doctrina.
y vocula res:abest ab o. v.c.
z vox omnes abest ab o.v. c.
a L.nec omni tempore, nec.
b fort.delectantur.
c sed, quomodo in.
d L.aut tale quid app.

quid tale appareat, maximéque curandum est, vt eos, quibuscum sermonem conferimus, & vereri, & diligere videamur. Obiurgationes etiã nonnumquam incidunt necessariæ, in quibus vtendum est fortasse & vocis contentione maiore, & verborum grauitate acriore. Id agendum etiam est, vt ne ea facere videamur irati. Sed, vt ad vrẽdum, & secandum[f] medici, sic nos ad hoc genus castigandi, rarò inuitíque veniamus. nec vmquã, nisi necessariò, si nulla reperietur alia medicina. sed tamen ira procul absit, cum qua nihil rectè

137 fieri, nihil consideratè potest. || [g] Magna autem ex parte clementi castigatione licet vti, grauitate tamen adiuncta, vt seueritas adhibeatur & cõtumelia repellatur. atque etiã illud ipsum, quod acerbitatis habet obiurgatio, significandum est, [h] ipsius causa, qui obiurgetur susceptum esse. Rectum est autem etiam in illis contẽtionibus, quæ cum inimicissimis fiunt, etiam si nobis indigna audiamus, tamẽ grauitatem retinere, iracundiam[i] repellere. quæ enim cum aliqua perturbatione fiunt, ea nec cõstanter fieri possunt, nec iis, qui adsunt, [k] approbari. Deforme etiã est, de seipso prædicare, falsa præsertim & cũ irrisione

138 audiẽtium imitari milité gloriosum. || Et quoniã omnia persequimur (volumus quidẽ certè) dicẽdum est etiam qualẽ hominis honorati, & principis domum placeat esse, cuius finis est vsus: ad quẽ accõmodanda est ædificandi descriptio: & tamen adhibenda dignitatis cõmoditatísque diligentia Cn. Octauio, qui primus ex illa familia cõsul factus est, honori fuisse accepimus, quòd præclaram ædificasset in palatio, & plenam dignitatis domum: quæ cùm vulgò viseretur, suffragata domino, nouo homini ad cõsulatum putabatur. *hanc Scaurus demolitus accessionẽ adiunxit ædibus. Itaq; ille in suã domum cõsulatũ primus [l] intulit: hic summi & clarissimi viri filius, in domum multiplicatã, nõ repulsam solùm

[f] vox medici abest ab o.v.c.
[g] L. magnã autem partem clem.
[h] v.c ipsius id causa q.
[i] v.c. pellere.
[k] L. probari.
* Vide Plin l.36.c.15.
[l] L. attulit

[m] retulit,sed ignominiã,& calamitatem.|| Or- 139
nanda est enim dignitas domo, [n] non ex domo
dignitas tota quærẽda:nec domo dominus, sed
domino domus honestanda est , & vt in ce-
teris habenda ratio non sui solùm, sed etiam
aliorũ:sic in domo clari hominis,in quã & hos-
pites multi recipiendi,& admittenda hominum
cuiusq; generis multitudo , adhibenda est cura
laxitatis,aliter ampla domus dedecori domi-
no sæpe fit,si est in ea solitudo,& maximè,si a-
liquando alio domino solita est frequentari.o-
diosum est enim,cùm à prætereuntibus dicitur:
7° O domus antiqua,heu, [o] quã dispari domi-
naris domino!quod quidẽ his tẽporibus in mul-
tis licet dicere.||Cauendũ est etiã, præsertim si 140
ipse ædifices,ne extra modũ sumtu,& magnifi-
cẽtia prodeas:quo in genere multũ mali etiã in
exẽplo est. studiosè enim pleriq; præsertim [q] in
hac parte,facta principũ imitantur:vt L.Lucul-
li,summi viri,virtutẽ,quis? [r] quàm multi villa-
rum magnificentiã imitati [s] sunt:quarum qui-
dẽ certè est adhibendus modus,ad mediocrita-
témq; reuocandus : eadémque mediocritas ad
cõmunem vsum,cultumque vitæ [t] referẽda est.
Sed hæc hactenus.||In omni autem actione sus- 141
cipienda,tria sunt tenẽda,primùm vt appetitus
rationi [u] pareat:quo nihil est ad officia conser-
uanda accommodatius:deinde, vt animaduer-
tatur quanta illa res sit,quã efficere velimus : [x]
néve minor,néve maior cura,& opera suscipia-
tur,quã causa postulet.tertiũ est,vt caueamus, [y]
vt ea,quę pertinent ad liberalẽ speciẽ,& digni-
tatẽ, [z] moderanda sint.Modus autẽ est optimus,
decus ipsum tenere,de quo ante diximus , nec
progredi lõgiùs. [a] Horum autem trium præstã-
tissimum est appetitum obtemperare rationi.
|| Deinceps de ordine rerum, & temporum op- 142
portunitate dicendum est.Hæc autem scientia
continet eam,quam Græci εὐταξίαν nominant,
non

m verbum retulit abest a v.c.
n L.non ex domo tota quærendæ.
o q.v.c.qua dissimili.
p L.dominare dom.
q L.in hanc partem,
r L.at quã
s verbum sunt,non agnoscit L.
t L.transferenda est.
v q.v.c.obtemperet:
x L.vt néve
y L.ne ea.
z L.immoderata sint.
a q.v.c.Horum tamen tr.

non hanc, quam interpretamur modestiam. quo
in verbo modus inest: sed illa est εὐταξία, in
qua intelligitur ordinis conseruatio. Itaque vt
eandē nos modestiā appellemus, sic definitur à
Stoicis, vt MODESTIA, SIT SCIENTIA earū re-
rum, [b] quæ agentur, aut dicentur, loco suo col- b L. quæ aguntur, aut dicuntur.
locandarum. itaque videtur eadem vis ordinis,
& collocationis fore. Nā & ordinē sic definiūt,
COMPOSITIONEM rerum aptis, & accommoda-
tis locis. locū autem actionis, opportunitatem
tēporis esse dicūt. tēpus autē actionis opportu-
nū, Græcè εὐκαιρία, Latinè appellatur occasio.
sic fit, vt modestia hæc, quā interpretamur ita,
vt dixi, scientia sit opportunitatis idoneorū ad
143 agendū tēporum. ||Sed potest esse eadem prudē-
tiæ definitio, de qua principiò diximus. hoc au-
tē loco de moderatione, & tēperantia, [c] & earū c q.v.c. & harum.
similibus virtutibus quærimus. Itaq; quæ erant
prudentiæ propria, loco suo dicta sunt, quæ au-
tem harū virtutū, de quibus [d] iamdudū loqui- d L. iādiu.
mur, quæ pertinent ad verecundiā, & ad eorum
approbationē, quibuscū viuimus, nunc dicenda
144 sunt. ||Talis est igitur ordo actionū adhibēdus,
vt quēadmodum in oratione cōstanti, sic in vi-
ta omnia sint apta inter se, & cōuenientia. Tur-
pe est enim, valdeq; vitiosum, in re seuera cōui-
uio dignū, aut delicatū aliquē inferre sermonē.
Bene Pericles, cùm haberet collegā in prætura
Sophoclē poetā, hiq; de cōmuni officio conue-
nissent, & casu formosus puer præteriret, dixis-
setq; Sophocles, O puerū pulchrū, [e] Pericles! At e v.c. Pericle.
enim prętorē, [f] Sophocles, decet nō solū man⁹, f v.c. Sophocle!
sed etiā oculos abstinenteis habere. [g] Atq; hoc g al. Atqui.
idem Sophocles, si in athletarū [h] approbatione h L. probatione.
dixisset, iusta reprehensione caruisset. Tanta vis
est & loci, & temporis. Vt, [i] si quis, cùm causam i q.v.c. siqui
sit acturus, in itinere, aut in ambulatione secum
ipse meditetur, aut si quid aliud attentiùs co-
gitet, non reprehendatur: at hoc idem si in

k L. inſcientia.
l q.v.c.cantet,aut in funere, aut ſi qua eſt.
m k.aut tibiis.
n L.& ſubmiſſ.
o L.in illis.
p prouocabulum illi delet L.
q al. qua de cauſa.
r v.c.non habent hoc totum,quiſque ſentiat.
s L. fabricătur.
t L. verò etiam p.

conuiuĩo faciat,inhumanus videatur, [k] inſcitia temporis. || Sed ea quæ multùm ab humanitate diſcrepant, vt, ſi quis in foro [l] cantet, 145
aut ſi qua eſt alia magna peruerſitas, facilè apparẽt,nec magnopere admonitionem, & præcepta deſiderãt.quæ autẽ parua videntur eſſe delicta,neque à multis intelligi poſſunt,ab iis eſt diligentiùs declinandum:vt in fidibus,[m] aut in tibiis,quamuis paulùm diſcrepent, tamen id à ſciente animaduerti ſolet:ſic videndum eſt in vita,ne fortè quid diſcrepet, vel multo etiam magis,quo maior & melior actionum, quã ſonorũ cõcentus eſt.|| Itaque vt in fidibus muſicorum aures vel minima ſentiunt:ſic nos, ſi acres 146
ac diligentes iudices eſſe volumus,animaduerſoréſq; vitiorum, magna intelligemus ſæpe ex paruis.Ex oculorum obtutu,ex ſuperciliorũ,aut remiſſione,aut contractione ex mæſtitia,ex hilaritate,ex riſu,ex locutione, ex reticentia, ex cõtentione vocis, [n] ex ſubmiſſione,ex cæteris ſimilibus,facilè iudicabimus:quid eorum aptè fiat,quid ab officio naturáque diſcrepet. Quo in genere non eſt incõmodum,quale quodque eorum ſit,ex aliis iudicare, vt ſi quid dedeceat [o] in aliis,vitemus & ipſi. fit enim neſcio quomodo,vt magis in aliis cernamus,quã in nobiſmet ipſis,ſi quid delinquitur. Itaque facillimè corriguntur [p] illi in diſcendo,quorũ vitia imitantur,emendandi cauſa,magiſtri.|| Nec verò a- 147
lienũ eſt,ad ea eligenda,quæ dubitationẽ afferant,adhibere doctos homines,vel etiã vſu peritos,& quid his de vnoquoque officij genere placeat,exquirere.Maior.n.pars eò ferè deferri ſolet, quò à natura ipſa deducitur. in quibus videndũ eſt,nõ modò quid quiſq; loquatur,ſed etiã,quid quiſq; ſentiat,atq; etiã [q] de qua cauſa [r] quiſque ſentiat. Vt enim pictores, & ij qui ſigna[s] fabricãt,[t] & veri etiã poetæ,ſuum quiſq; opus à vulgo conſiderari vult:vt ſi quid reprehenſum

hēsum sit à pluribus,id corrigatur:hiq;& secum & cum aliis,quid in eo[u] peccatum sit,exquirũt: sic aliorum iudicio permulta nobis & faciẽda,& nõ facienda,& mutãda,& corrigẽda sunt.

148 ||Quę verò more aguntur,&institutis ciuilibus, de iis nihil est præcipiẽdum.illa enim ipsa pręcepta sunt:nec quẽquam hoc errore duci oportet,vt si quid Socrates,aut Aristippus cõtra morẽ,cõsuetudinémq;ciuilẽ fecerint,locutive sint, idẽ sibi arbitretur licere.Magnis illi,& diuinis bonis hãc licentiã assequebantur. Cynicorum verò ratio,tota est eiicienda. est .n. inimica verecundię,sine qua nihil rectum esse potest,nihil

149 honestum.||Eos autẽ,quorum vita perspecta in rebus honestis,atq; magnis est, benè de repub. sentienteis,ac benemeritos,[x] ac merenteis,aliquo honore, aut imperio affectos,obseruare,& colere debemus:tribuere etiã multum senectuti:cedere iis,qui magistratum habebunt:habere [y] delectum ciuis,& peregrini:[z] in ipso quoque peregrino,priuatímne, an publicè venerit: ad summã,ne agã de singulis, cõmunem totius generis hominum cõciliationẽ & consociationẽ colere,tueri,seruare[a] debemus.

150 ||Iam de artificiis,& quæstibus, qui liberales habendi, qui sordidi sint,hęc ferè accepimus.Primùm improbãtur ij quæstus,qui in odia hominum incurrunt:vt portitorum,& fæneratorum. Illiberales autẽ,& sordidi quæstus mercenariorum, [b] omnium,quorum opere,nõ quorum artes emũtur. Est enim in illis ipsa merces auctoramentũ seruitutis.Sordidi etiã [c] putandi,qui mercantur à mercatoribus,[d] quod statim vendãt.nihil enim proficiũt,nisi admodũ mẽtiãtur.nec verò quidquã est turpius vanitate. opificésque omnes in sordida arte versantur. [e] nec verò quidquã ingenuum potest habere officina:miniméque artes hæ probandæ,quæ ministræ sunt voluptatũ, cetarij,lanij,[f] coqui,fartores,piscatores, vt ait

 Teren-

[u] q.v.c.peccati sit.
[x] L.aut merenteis.
[y] q.v.c.dilectum.
[z] L.in ipsoque peregrino.
[a] debemus abest à v.c.
[b] al. omniũque.
[c] q.v.c. putantur.
[d] q. v. c. quod statim vendant carius.
[e] L. nec enim quidquam.
[f] al.coci.

g v.c.adde huc si pl.
h L. totum denique ludũ talariũ.

Terentius,[g] adde his,si placet, vnguentarios, saltatores,[h] totumq; ludum talariũ. || Quibus 151
autẽ artibus aut prudentia maior ineſt,aut non mediocris vtilitas quæritur,vt medecina,vt architectura,vt doctrina rerũ honeſtarum.hę ſunt iis,quorum ordini conueniunt, honeſtæ. Mercatura autẽ,ſi tenuis eſt,ſordida putanda eſt.ſin magna & copioſa,multa vndiq; apportãs,multiſq;ſine vanitate [i] impartiens:non eſt admodũ vituperanda.atque etiã,ſi ſatiata quęſtu,vel cõtenta potiùs,vt ſæpe ex alto in portũ,ex ſeipſo portu ſe in agros poſſeſſionéſque cõtulerit, videtur iure optimo poſſe laudari. Omnium autẽ rerũ,72 ex quibus aliquid acquiritur, nihil eſt agricultura melius,nihil vberius,nihil dulcius, [k] nihil homine libero dignius.De qua quoniã in Catone Maiore ſatis multa diximus, illinc aſſumes,quæ ad hunc locũ pertinebunt.||Sed ab 152
iis partibus,quæ ſunt honeſtatis,[l] quẽadmodũ officia ducerentur,ſatis expoſitum videtur. Eorum autem ipſorũ,quæ honeſta ſunt, poteſt incidere ſæpe contẽtio,& cõparatio: de duobus honeſtis vtrũ honeſtius:qui locus à Panętio eſt prætermiſſus.Nã cùm omnis honeſtas manet à partibus quatuor,quarũ vna ſit cognitionis:altera cõmunitatis:tertia,magnanimitatis:quarta moderationis,hæ in diligendo officio ſæpe inter ſe cõparentur neceſſe eſt.||Placet igitur,ap- 153
tiora eſſe naturæ ea officia,quæ ex cõmunitate, quã ea,quæ ex cognitione ducantur. idq; hoc argumẽto cõfirmari poteſt.quod ſi cõtigerit ea vita ſapienti,[m] vt omnium rerũ affluentib. copiis diretur:quãuis omnia,quæ cognitione digna ſunt,ſummo otio ſecũ ipſe cõſideret,& cõtẽpletur:tamen ſi ſolitudo tanta ſit,vt hominẽ videre nõ poſſit,excedat è vita.Princepſq; omnium virtutũ [n] eſt illa ſapientia,quã σοφίαν Gręci vocant. prudentiã enim,quam Græci φρόνησιν dicunt,aliam quandam intelligimus,quę eſt rerum

i L. impertiens.
k L.nihil homine,nihil libero dig.
l q.v.c. quo modo off.
m L.vt in omnium rerũ afſl.cop. quamuis omnia quæ cogn.
n eſt,nõ reperitur in v.c.

rum expetendarũ,fugiendarúmq; ſcientia : illa autẽ ſapientia,quam principem dixi,rerum eſt diuinarum,atque humanarũ ſcientia:in qua cõtinetur deorum,& hominum cõmunitas, & ſocietas inter ipſos. ea ſi maxima eſt, [o] vt certè neceſſe eſt,quod à cõmunitate ducatur officiũ,
154 id eſſe maximum.||Etenim cognitio cõtemplatióque naturæ,manca quodammodo, atque inchoata ſit,ſi nulla actio rerum conſequatur. ea verò actio in hominum cõmodis tuendis maximè cernitur. pertinet igitur ad ſocietatẽ generis humani. ergo hæc cognitioni anteponenda eſt:atq; id optimus quiſque [p] re ipſa oſtendit, [q] & iudicat. Quis eſt enim [r] tã cupidus in perſpiciẽda.cognoſcendaq;rerũ natura,vt ſi ei tractanti contẽplantique res cognitione digniſſimas,ſubitò ſit allatũ periculũ, diſcrimenq; patriæ cui ſubuenire,opitularíque poſſit:non illa omnia relinquat,atq; abiiciat,etiãſi dinumerare ſe ſtellas aut metiri mũdi magnitudinẽ poſſe arbitretur.Atq; hoc idẽ in parentis,in amici re,
155 aut periculo fecerit.||Quibus rebus intelligitur ſtudiis,officiiſque ſcientiæ,præponẽda eſſe officia iuſtitia,quæ pertinent ad hominum vtilitatẽ,qua nihil homini debet eſſe antiquius.Atque illi,quorũ ſtudia,vitáq, omnis in rerũ cognitione verſata eſt,tamẽ ab augendis hominũ vtilitatibus,& cõmodis non receſſerunt. Nã erudierunt multos,quo meliores ciues, [s] vtilioréſque in rebus ſuis publiciseſſent:vt Thebanũ Epaminondã [t] Lyſias Pythagoreus, Syracuſiũ Dionẽ Plato,multiq; multos:noſque ipſi,quidquid ad rẽp.attulim⁹ (ſi modò aliquid attulim⁹) à doctorib.atque doctrina inſtructi ad eã,&
156 ornati acceſſim⁹.||Neque ſolũ viui,atque præſẽtes ſtudioſos diſcẽdi erudiunt,atque docẽt: ſed hoc idẽ etiam poſt mortem monumentis literarũ aſſequũtur.nec enim locus vll⁹ prætermiſſus eſt ab iis,qui ad leges,qui ad mores, qui ad

o L.vt eſt certè,q.

p q.v.c.reapſe.

q L.& indicat.

r for.tam cupidus perſpiciendæ, cognoſcendæque rer. naturæ,vt ſi

s L vtilioréſque reb. & ſuis & pub.

t L.Lyſis Pythag.

diſciplinā reip. pertineret:vt otium ſuū ad noſtrum negotium cōtuliſſe videantur.ita illi ipſi doctrinæ ſtudiis,& ſapientiæ dediti,ad hominū vtilitatem ſuam prudentiam intelligētiámque potiſſimùm conferunt.ob eam etiam cauſam eloqui copioſè,modò prudenter,melius eſt,quā vel acutiſſimè ſine eloquentia cogitare : quòd cogitatio in ſe ipſa vertitur,eloquentia [u] verò cōplectitur eos,quibuſcū communitate iuncti ſumus.||Atque [x] vt apum examina non fingen- 157
dorum fauorum cauſa cōgregātur,ſed cùm cōgregabilia natura ſint,fingunt fauos : ſic homines,ac multo etiā magis,natura congregati adhibent agendi,cogitandíque ſolertiam. Itaque niſi ea virtus,quę conſtat ex hominibus,tuēdis, id eſt,ex ſocietate generis humani,attingat rerum cognitionem,ſoliuaga cognitio, & ieiuna videatur.itemque magnitudo animi, [y] remota comitate,coniunctionéque humana, feritas ſit quædā,& immanitas.Ita fit,vt vincat cognitionis ſtudium conſociatio hominum,atque communitas.|| Nec verum eſt,quod dicitur à qui- 158
buſdam,propter neceſſitatē vitæ,quòd ea, quæ natura deſideraret,conſequi ſine aliis,atq; efficere non poſſemus, idcirco iſtam eſſe cum hominibus cōmunitatem,& ſocietatem : quòd ſi omnia nobis,quæ ad victum,cultúmque pertinent,quaſi virgula diuina,vt aiunt,[z] ſuppeditarentur:tum optimo quiſque ingenio, negotiis omnibus amiſſis, totum ſe in cognitione, & ſcientia collocaret. Non eſt ita. nam & ſolitudinem fugeret,& ſociū ſtudij quęreret:tum docere,tum diſcere vellet,tum audire,tum dicere. Ergo omne officium quod ad cōiunctionē hominum,& ad ſocietatem tuendam valet, anteponendum eſt illi officio,quod cognitione, & ſcientia continetur.||Illud forſitan quærendum 159
ſit,num hæc communitas,quæ maximè eſt apta naturæ,ſit etiā moderationi, modeſtiæque ſemper

u verò abeſt ab o.v.c.

x L.vt apiū exam.

y L.remota communitate cōiūct.

z q.v.c.ſuppeditarent.

per anteponenda. Nō placet. Sunt enim quædā partim ita fœda, [a] quædam partim ita flagitiosa, vt ea ne conseruandæ quidem patriæ causa, sapiens facturus sit. ea Posidonius collegit permulta, sed ita tetra quædam, ita obscœna, vt dictu quoque videantur turpia. Hæc igitur nō suscipiet [b] quisquā reip. causa, [c] nec resp. quidem pro se suscipi volet. Sed hæc commodius se res habet, 74 quòd nō potest accidere tēpus, vt intersit reip. quidquā illorū facere sapientē. Qua-
160 re hoc quidē effectū sit, in officiis diligendis id gen⁹ officiorū excellere, quod teneatur hominū societate. etenim cognitionem, prudentiámq; sequitur considerata actio. Ita fit, vt considerate agere pluris sit, quàm cogitare prudēter. Atque hæc quidem hactenus. [d] patefactus est enim locus ipse, vt non sit difficile in exquirendo officio, quod cuique sit præponendum videre. In ipsa autem cōmunitate sunt gradus officiorū: ex quib. quod cuiq; præstet, intelligi possit: vt prima diis immortalibus: secunda patriæ: tertia parentibus, deinceps gradatim reliquis debeātur.
161 ¶ Quibus ex rebus breuiter disputatis, intelligi potest non solùm id homines solere dubitare, honestúmne an turpe sit: sed etiam duobus propositis honestis, vtrum honestius. Hic locus à Panætio est, vt suprà dixi, prætermissus. Sed iam ad reliqua pergamus.

***

a vox quædam abest à v.c.

b vox quisquam non reperitur in v.c.

c L. ne resp.

d v.c. patefactus enim locus est ipse.

M. T. CICERONIS DE OFFICIIS, AD MARCVM FILIVM,

liber secundus.

De vita commodis, eoq; quod vtile vocatur, hoc libro disputatur.

VEMADMODVM officia ducerētur 1
ab honestate, Marce fili, atque ab
omni genere virtutis, satis expli-
catū arbitror libro superiore. Se-
quitur, vt hæc officiorum gene-
ra persequar, quę pertinent ad vitæ cultum,
& ad earum rerū, quibus vtuntur homines, fa-
cultatē, ad opes, ad copias: in quo tū quęri di-
xi, quid vtile, quid inutile: [a] tū ex vtilibus quid
vtilius, aut quid maximè vtile. de quibus dicere
aggrediar, si pauca prius de instituto, ac de iu-
dicio meo dixero. Quamquā enim libri nostri
cōplureis nō modò ad legendū, sed etiā ad scri- 2
bendi studiū excitauerunt: tamē interdū vereor
ne quibusdam bonis viris Philosophiæ nomen
sit inuisū: mirenturq; in ea tātū me operæ, & tē-
poris ponere. Ego autē quādiu resp. per eos ge-
rebatur, quib. seipsa cōmiserat omneis meas cu-
ras, cogitationesque in eā cōferebā: cū autē do
minatu vnius omnia tenerentur, neque esset vs-
quā cōsilio, aut auctoritati loc⁹: socios denique
tuēdæ reip. sūmos viros amisissē: nec me ango-
rib. dedidi, quib⁹ essem cōfect⁹, [b] nisi iis resti-
tissem: nec rursum indignis homine docto vo-
luptatibus. Atque vtinā resp. stetisset. quo cœ- 3
perat statu, nec in homines nō tā cōmutandārū
rerū, quā euertendarū cupidos, incidisset, primū
enim

[a] I. tum ex duobus vti lib. quid vti lius, aut ex plurib. quid maximè vtile.

[b] v. c. nisi his rest.

enim vt ſtante rep. facere ſolebam⁹, in agendo plus, quã in ſcribendo, operæ ponerem⁹: deinde ipſis ſcriptis non ea, quæ nunc, ſed actiones noſtras mandaremus, vt ſæpe fecimus. Cùm autem reſpub. in qua omnis mea cura, cogitatio, opera poni ſolebat, nulla eſſet omnino, illæ ſcilicet literæ conticuerunt: forenſes, & ſenatoriæ. nihil autẽ agere cùm animus nõ poſſet: in his ſtudiis ab initio verſatus ætatis, [c] exiſtimaui honeſtiſſimè [d] moleſtias deponi poſſe, ſi me ad Philo-
4 ſophiã retuliſsẽ. cui cùm multũ adoleſcẽs, diſcendi cauſa tẽporis tribuiſsẽ: poſtea quã honorib. inſeruire cœpi, meq; totũ reip. tradidi, tãtũ erat philoſophiæ loci, quantũ ſuperfuerat amicorũ, & reip. [e] tẽporib. Id autẽ omne conſumebatur in legẽdo: ſcribendi otiũ nõ erat. Maximus igitur in malis [f] hoc tantũ boni aſſecuti videmur, vt ea literis mandarem⁹, quæ nec ſatis erãt nota noſtris, & erãt cognitione digniſſima.

c L. exiſtimaui honeſtiſsimè poſſe poni, ſi me.
d vox moleſtias abeſt à v.c.
e L. temporis.
f L. hoc tamen boni aſſ.

5 Quid eſt enim per deos, optabilius ſapientia? [g] quid præſtãtius? quid homini melius? quid homine dignius? Hãc igitur qui expetũt, Philoſophi nominãtur: nec quidquã aliud eſt, Philoſophia, ſi interpretari velis, quã ſtudiũ ſapientiæ. Sapientia autẽ eſt (vt à veterib. Philoſophis definitũ eſt) rerũ diuinarũ & humanarũ, cauſarũq; quibus hæ res cõtinentur, ſcientia: cuius ſtudiũ qui vituperat, haud ſanè intelligo quidnã ſit, quod
6 laudandũ putet. Nã ſi oblectatio quæritur animi, requieſq; curarũ: quæ cõferri cũ eorum ſtudiis poteſt, qui ſemper aliquid [h] acquirunt, quod ſpectet, & valeat ad bene beatéq; viuẽdum? ſiue ratio cõſtantiæ, virtutiſq; quæritur: aut hæc ars eſt, aut nulla omnino, per quã eas aſſequamur. nullã verò dicere maximarum rerum artẽ eſſe, cum minimarum ſine arte nulla ſit, hominũ eſt parum cõſideratè loquentium, atq; in maximis rebus errantium. [i] ſi autem eſt aliqua diſciplina virtutis, vbi ea quæretur, cùm ab hoc diſcen-

g al. aliquid præſtabilius?
h L. anquirunt, & ita v.c.
i L. Sin autem

discendi genere discesseris? Sed hęc, cùm ad philosophiam cohortamur, accuratiùs [k] solent disputari: quod alio quodā libro fecimus. Hoc autē tempore tantū nobis declarādum fuit, cur orbati reip. muneribus, ad hoc nos studium potissimū contulissemus. ‖ Occurritur autem nobis, & quidē à doctis, & eruditis, quærentibus, satisne constanter facere videamur, qui, cùm percipi nihil posse dicamus, tamen & aliis de rebus differere soleamus. & hoc ipso tēpore præcepta officij persequamur quibus vellē satis cognita esset nostra sentētia. nō enim sumus ij, quorum vagetur animus errore, nec habeat vmquam, quid sequatur. quæ enim [l] ista esset mens, vel quæ vita potiùs, [m] nō solùm disputandi, sed etiam viuendi ratione sublata? Nos autē, vt ceteri, qui alia certa, alia incerta esse dicunt: sic ab his dissentientes, alia probabilia, cōtrà, alia [n] improbabilia esse dicimus. ‖ [o] Quid est ergo, quod me impediat, ea quæ mihi probabilia videātur, sequi: quæ contrà, improbare: atque affirmandi arrogantiam vitātem, fugere temeritatem, quæ à sapientia diffidet plurimùm? Cōtra autem omnia disputātur à nostris, quia hoc ipsum probabile elucere non posset, nisi ex vtraque parte, causarum esset facta cōtentio. Sed hæc explanata sunt in Academicis nostris satis, vt arbitror, diligēter. Tibi autē, mi Cicero, quāquam in antiquissima, nobilissimáq; Philosophia, Cratippo auctore, verseris, iis simillimo, qui ista præclara pepererunt: tamē hæc nostra finitima vestris ignota esse nolui. Sed iā ad instituta pergamus. ‖ Quinq; igitur rationibus propositis officij persequēdi, quarū duæ ad decus honestatéq; pertinēt duæ ad cōmoda vitæ, copias, opes, facultates: quinta ad eligēdi iudiciū, si quādo ea, quę dixi, pugnare inter se viderētur: honestatis pars, [p] perfecta est: quā quidē tibi cupio esse notissimā. Hoc autē, de quo nunc agimus, id ipsū est, quod vtile appellatur. in quo verbo lapsa con-

Marginal notes: k L. disputari solent. — l al. esset ista mens, — m L. non non modò disputandi & ita v.c. — n vox improbabilia abest à v.c. — o v.c. Quid est igitur. — p L. cōfecta

Margin section numbers: 7 (beside "contulissemus. ‖ Occurritur"), 8 (beside "mus. ‖ Quid est ergo"), 9 (beside "tuta pergamus. ‖ Quinq;")

psā cōsuetudo deflexit de via,sensímq; eò dedu-
cta est, vt honestatē ab vtilitate secerneret , &
cōstitueret,[q] honestum aliquod,quod vtile nō — q v.c.esse hon.
esset:& vtile,quod nō honestum:qua nulla per-
10 nicies maior hominum vitæ potuit afferri. ||Sū-
ma quidē auctoritate Philosophi seuerè sanè,
atque honestè,hæc tria genera,[r] cōfusa cogi- — r fort.vt cō fusa.
tatione distingunt.quidquid.n.iustum sit, id v-
tile etiā esse censent:itēq; quod honestum[s] idē — s L.idem iustum.ex.
esse iustum ex quo efficitur vt quidquid hone-
sit,idē sit vtile.Quod qui parum perspiciunt,hi
sæpe versutos homines,& callidos admirātes,[t] — t vox eorū abest à v c.
eorum malitiā,sapientiā iudicāt:quorum error
eripiēdus est,omnisq; opinio ad eā [u] spē tradu- — v v.c.speciē
cēda,vt honestis cōsiliis,iustisq; factis,nō frau-
de,& malitia se intelligāt,ea,quę velint,conse-
11 qui posse||.Quæ ergo ad vitam hominum tuēdā
pertinent, 2 partim sunt [x] inanimata,vt aurum, — x L.inanima.]
argentum,vt ea quæ gignuntur è terra & alia e-
iusdem generis:partim [y] animata; quæ habent — y L.animalia.
suos impetus,& rerum appetitus. Eorum autem
alia rationis expertia sunt,alia ratione vtentia.
expertes rationis,[z] sunt equi boues,reliquæ pe- — z verbum sunt delet L.
cudes,apes,3 quarum opera efficitur aliquid ad
hominum vsum,atq; vitā.Ratione autem vten-
tium duo genera ponuntur:vnum deorum:alte-
rum,hominum.deos placatos pietas efficiet , &
sanctitas:[a] proximè autē & secundùm deos ho- — a L.proximè autem secundùm deos.
mines hominibus maximè vtiles esse possunt.
12 ||Earumq; item rerum,quæ noceāt,& obsint,ea-
dem diuisio est.Sed quia deos nocere non pu-
tāt,[b] his exceptis,homines hominib.plurimùm — b has duas voces his exceptis,nō agnoscit L.
obesse,vel prodesse arbitrātur.ea.n.ipsa , quæ [c] — c L.inanima.
inanimatata diximus,pleraque sunt hominum
operis effecta,quæ nec haberemus,nisi manus, &
ars accessissent:nec his sine hominum admini-
stratione vteremur.neque enim valetudinis cu-
ratio,neque nauigatio,neque agricultura,neq;
frugum,fructuúmque reliquorum perceptio &
conser-

cõſeruatio,ſineopera hominũvlla eſſe potuiſſet.
‖ Iã verò & earum rerũ, quibus abũdaremus,ex- 13
portatio,&earũ,quib⁹ egeremus,inuectio,certè
nulla eſſet,niſi hismuneribus homines fungerẽ-
tur.eadẽq; ratione nec lapides è terra exciderẽ-
tur ad vſum noſtrũ neceſſarij : nec ferrũ,aurum,
æs,argentũ [d] effoderẽtur penitus abdita.ſine ho-
minũ labore,& manu. Tecta verò,quibus & fri-
gorum vis pelleretur,& calorum moleſtiæ ſeda-
rentur,vnde aut initiò generi humano dari po-
tuiſſent,4aut poſteà [e] ſubuenire,ſi autvi tẽpeſta-
tis,aut terræ motu, aut vetuſtate cecidiſſent,niſi
cõmunis vita ab hominibus harũ rerum auxilia
petere didiciſſet:‖Adde ductusaquarum,deriua- 14
tiones fluminũ,agrorum irrigationes,moles op-
poſitas fluctibus, portus manu factos,[f] quæ non
ſine hominũ opera habere poſſemus: ex quibus
omnibus, multiſq; aliis perſpicuum eſt,qui fru-
ctus,quæq; vtilitates ex rebus iis,[g] quæ ſunt ina-
nimatæ , percipiantur, eas nos nullo modo ſine
hominũ manu, atque opera capere potuiſſe.Qui
deniq; ex beſtiis fructus,aut quæ cõmoditas,niſi
homines adiuuarent , percipi poſſet? nam & qui
principes inueniendi fuerũt,quẽ ex quaq; belua
vſũ habere poſſemus. homines certè fuerũt:nec
hoc tẽpore ſine hominũ opera aut paſcere eas,
aut domare,aut tueri, aut tẽpeſtiuos fructus ex
his capere poſſemus.ab eis deniq; & eæ,quæ no-
cent,interficiuntur:& quæ vſui poſſunt eſſe, ca-
piuntur. ‖ Quid enumerẽ artium multitudinem, 15
ſine quib. vita omnino nulla eſſe potuiſſet?quis
enim ægris ſubueniret:quæ eſſet oblectatio va-
lẽtium,qui victus,aut cultus,niſi tam multæ no-
bis artes [h] miniſtrarentur? quibus rebus exculta
hominũvita tantum deſtitit à victu & cultu be-
ſtiarum.Vrbes verò ſine hominum cœtu nõ po-
tuiſſent nec ædificari, nec frequẽtari:ex quo le-
ges,moreſque cõſtituti : tum iuris æqua deſcri-
ptio,certaq; viuendi diſciplina,[i] per quas bene,
beatéque

d v.c. effoderetur penitus abditum,

e al.ſubueniri,al.ſubmuniri,

f L. quæ vnde ſine ho. opera habere poſſemus?

g L. quæ ſint inanimæ.

h v.c.miniſtrarent?

i hoc totũ per quas bene, beateq; viuitur, abeſt à v. c.

beatéq; uiuitur,quas res & mãsuetudo animorũ cõsecuta,&verecũdia est:effectúmq;,vt esset vita munitior,atque vt dãdo,&accipiendo,[k] permutandisq; facultatibus,&commodis nulla re egeremus.Lõgiores hoc loco sumus, quàm necesse

k L.mutandisque facul.

16 est. || Quis enim est, cui non perspicua sint illa, quæ pluribus verbis à Panætio cõmemorantur, neminem[l] neque ducem in bello,nec principem domi,magnas res,& salutareis siue hominũ studiis gerere potuisse? Cõmemoratur ab eo Themistocles,Pericles,Cyrus,Agesilaus,Alexander, quos negat sine adiumẽtis hominum tantas res efficere potuisse. Vtitur in re nõ dubia,testibus non necessariis.Atque vt magnas vtilitates adipiscimur conspiratione hominum,atque cõsensu:sic nulla tã detestabilis pestis est,quæ nõ homini ab homine nascatur.Est Dicæarchi liber de interitu hominũ, Peripatetici magni, & copiosi:qui collectis ceteris causis, eluuionis,pestilẽtiæ,vastitatis,beluarum etiam repentinę multitudinis, quarum impetu docet quædam hominũ genera esse consumpta : deinde cõparat,quanto plures deleti sint homines hominum impetu, id est,bellis,[m] aut seditionibus,quàm omni reliqua

l v. c. nec ducem belli,

m L. & seditionib.

17 calamitate. || Cùm igitur hic locus nihil habeat dubitationis, quin homines plurimùm hominibus& prosint,& obsint:proprium hoc statuo esse virtutis,cõciliare [n] sibi animos hominum, & ad vsus suos adiungere. Itaque,quæ in rebus inanimis, quæque in vsu, & tractatione beluarum fiunt,vtiliter ad hominum vitam,artibus ea tribuuntur operosis : hominũ autem studia ad amplificationem nostrarum rerum prompta[o] & parata, virorum præstantium sapientia, & virtute

n v.c nõ habent sibi

o v.c.ac

18 excitantur. || Etenim virtus ferè omnis in tribus rebus vertitur: quarum vna est in perspiciendo, quid in quaque re verum, sincerúmque sit,quid consentaneum cuique, quid consequens,ex quo,quæque gignantur, quæ cuiusque

rei sit

p for. altera. rei sit sit causa:[p] alterum cohibere motus animi turbatos, quos Græci πάθη nominãt: appe-
q for. tertia. titionésq; quas illi ὁρμὰς obedienteis efficere
r v.c. congregemur. rationi:[q] tertiũ, iis quibuscũ [r] cõgregamur, vti moderatè, & sciẽter quorum studiis ea quæ natura desiderat, expleta cumulatáq; habeamus: per eos deniq;, si quid importetur nobis incõmodi, propulsemus, vlciscamurq, eos qui nocere nobis conati sunt, tãtáque pœna afficiamus,
s l. quãta. [s] quãtum æquitas, humanitásq; patitur.|| Quibus 19
autẽ rationibus hãc facultatẽ assequi possimus, vt hominum studia cõplectamur, eáq; teneam9, dicemus, neq; ita multòpost: sed pauca ante dicenda sint. Magnã vim esse in fortuna in vtráq; partem: vel secundas ad res, vel aduersas, quis ignorat? nã & cũ prospero flatu eius vtimur, 6 ad exitus prouehimur optatos: & cùm reflauit, affligimur. Hæc igitur ipsa fortuna ceteros casus rariores habet, primùm ab inanimis procellas, tẽpestates, naufragia, ruinas, incẽdia: deinde à bestiis ictus, morsus, impetus. Hæc igitur, vt
dixi, rariora.|| At verò interitus exercituum, vt 20
proximè trium, sæpe multorum clades imperatorũ, vt nuper summi ac singularis viri: inuidiæ præterea multitudinis, atque ob eas, benemeritorum sæpe ciuium expulsiones, calamitates, fugę: rursúsq; secundę res, honores, imperia, victo-
t l. sine hominum operis, & st. riæ, quãquam fortuita sunt, 7 tamẽ [t] sine hominum opibus, & studiis neutrã in partẽ effici possunt. Hoc igitur cognito, dicendum est, quonã modo hominum studia ad vtilitates nostras allicere, atq; excitare possimus, quæ si lõgior fuerit oratio, cũ magnitudine vtilitatis cõparetur.
ita fortassis etiã breuior videbitur.|| Quæcumq; 21
v v.c. quemque dign. fo. si quemque. igitur homines homini tribuunt ad eum augẽdum, atq; honestãdum, aut beneuolẽtiæ gratia faciunt, cùm aliqua de causa quẽpiam diligunt:
x for. aut si cui fid. aut honoris, si cuius virtutem suspiciunt; [u] & si quẽ dignũ fortuna quã amplissima putãt:[x] aut

cui

cui fidem habent, & bene rebus suis consulere arbitrantur:[y] aut cuius opes metuunt: aut contrà à quibus aliquid exspectant : vt cùm reges, populareśve homines largitiones aliquas proponũt:aut postremò, pretio, aut mercede ducũtur:[z] quæ sordidissima quidẽ est ratio, & inquinatissima, & iis, qui ea tenentur, & illis, qui ad eam confugere conantur. Malè enim se res habet, cùm quod virtute effici debet, id tẽtatur pe-
22 cunia. || Sed quoniam nonnũquam hoc subsidiũ necessarium est: quemadmodũ sit vtendũ eo dicem[9], si priùs iis de rebus, quæ virtuti propiores sunt dixerimus. Atq; etiã subiiciũt se homines imperio alterius, & potestati pluribus de causis. ducũtur enim aut beneuolentia, aut beneficiorum magnitudine, aut dignitatis præstantia, aut spe sibi id vtile futurum, aut metu, ne vi parere cogãtur, aut spe largitionis, promissionibúsque capti: aut postremò, vt sæpe in nostra rep. vide-
23 mus, mercede cõducti. || Rerum autẽ omniũ nec aptius est quidquã ad opes[a] tuẽdas, quã diligi: nec alienius, quã timeri. Præclarè Ennius: *Quem metuunt, oderũt. Quẽ quisq; odit, periisse expetit.* Multorum autẽ odiis nullas opes posse obsistere, si anteà fuit ignotum, nuper est cognitũ. Nec verò huius tyrãni solũ, quem armis oppressa pertulit ciuitas, interitus 8 declarat, quantum odiũ hominum valeat ad pestem : sed reliquorũ similes exitus tyrannorum? quorum haud ferè quisquã interitum similem effugit. Malus enim[b] custos diuturnitatis metus: contráq;, beneuolentia. fi-
24 delis[c] est, vel ad perpetuitatẽ. || Sed iis, qui vi oppressos imperio coërcent, sit sanè adhibẽda sæuitia vt heris in famulos, si aliter teneri nõ possunt. qui verò in libera ciuitate ita se instruunt, vt metuantur : his nihil esse potest dementius. quamuis enim demersæ sint leges alicuius opibus, 9 quamuis[d] tremefacta libertas, emergũt tamen hæc aliquando, aut iudiciis tacitis, aut occul

y for. aut si cuius opes

z L. quæ sordidissima est illa quidẽ rat. & ita v. c.

a v.c. tuendas ac tenendas.

b L. est custos diut.

c verbum est, abest à v.c.

d L. timefacta

occultis de honore suffragiis. Acriores autem
morsus sunt intermissæ libertatis, quàm reten-
tæ. Quod igitur latissimè patet, neq; ad incolu-
mitatẽ solùm, sed etiã ad opes, & potentiã valet
plurimũ, id amplectamur, vt metus absit, caritas
retineatur: ita facillimè, quæ volumus, & priua-
tis in rebus, & in rep. cõsequemur. etenim, qui se
metui volent, à quibus[e] metuũtur, eosdẽ metuãt
ipsi, necesse est. || Quid enim cẽsemus superiorẽ 25
illũ Dionysium? quo cruciatu timoris angi so-
litũ, qui cultros metuẽs tonsorios, cãdenti car-
bone sibi adurebat capillũ? quid? Alexandrum
Pheræũ, quo animo vixisse arbitramur? qui (vt
scriptũ legimus) cùm vxorẽ Theben admodum
diligeret, tamen ad eã ex epulis in cubiculũ ve-
niens, barbarũ, & eũ quidẽ, vt scriptũ est, ro cõ-
punctum notis Threciis,[f] districto gladio iube-
bat anteire: præmittebátq; de stipatorib. suis,
qui perscrutarentur arculas muliebreis, &, ne
quid in vestimentis occultaretur telum, exqui-
rerent. O miserum, qui fideliorem & barbarum,
[g] & stigmaticum putaret, quàm coniugem. Nec
eum fefellit opinio, ab ea est enim[h] ipse, propter
pellicatus suspicionem, interfectus. Nec verò vl
la vis imperij tanta est, quæ, premẽte metu, pos-
sit esse diuturna. || Testis est Phalaris, cuius est 26
præter cæteros nobilitata crudelitas: qui nõ ex
insidiis interiit, vt is quẽ modò dixi, Alexãder:
nõ à paucis, vt hic noster: sed in quem vniuersa
Agrigentinorũ multitudo impetum fecit. Quid?
Macedones nónne Demetriũ reliquerunt, vni-
uersíq; se ad Pyrrhũ contulerunt? Quid? Lace-
dæmonios iniustè imperãteis: nõne repẽte om-
nes ferè socij deseruerũt, spectatorésq; se otio-
sos præbuerunt Leuctricæ calamitatis: Externa
libentiùs in tali re, quã domestica, recordor. ve-
rùm tamẽ quãdiu imperium populi R. beneficiis
tenebatur, non iniuriis bella, aut pro sociis, aut
de imperio gerebãtur: exitus erãt bellorum aut
mites,

e L. metuẽtur, & ita v. c.

f L. destricto gl.

g L. & stigmatiã put.

h L. ipsa, & ita q. v. c.

mites,aut necessarij.Regum,populorũ, nationũ
27 port[9] erat,[i] & refugium,senatus.|| Nostri autem
magistrat[9], imperatorésq; ex vna hac de re ma-
ximã laudẽ capere studebãt,si prouincias, si so-
cios æquitate & fide defendissent.Itaq; illud pa-
trociniũ orbis terræ veriùs,quã imperiũ poterat
nominari.Sensim hanc consuetudinem,& disci-
plinã iã anteà minuebamus:post verò Syllæ vi-
ctoriã penitus amisimus,desitum est enim videri
quidquã in socios iniquũ, cùm exstitisset etiam
in ciueis tãta crudelitas. Ergo in illo secuta est
honestam causam non honesta victoria.est enim
ausus dicere,hasta posita,cùm bona in foro vẽ-
deret & bonorũ virorum,[k] &locupletũ,&certè
ciuium,prædam suã se vendere. secutus est, qui
in causa impia,victoria etiam fœdiore,non[l] so-
lùm singulorum ciuium bona publicaret, sed
vniuersas prouincias,regionésq; vno calami-
28 tatis genere comprehenderet.|| Itaque, vexatis,
& perditis exteris nationibus, ad exemplum a-
missi imperij portari in triumpho Massiliam vi-
dimus,& ex ea vrbe triumphari, sine qua num-
quàm nostri imperatores ex transalpinis bellis
triumpharunt.multa præterea commemorarem
nefaria in socios, si hoc vno sol quidquam vi-
disset indignius.Iure igitur plectimur.nisi enim
[m] multorum impunita scelera tulissemus, num-
quam ad vnum tanta peruenisset licentia:à quo
quidem rei familiaris, ad paucos cupiditatum,
29 ad multos improbos venit hereditas.|| Nec verò
vmquã bellorum ciuilium semen, & causa dee-
rit, dum homines perditi hastam illam cruen-
tam & meminerint, & sperabunt.quam P. Syl-
la cùm vibrasset, dictatore propinquo suo: i-
dem sexto, [n] & tricesimo anno pòst à scelera-
tiore hasta [o] eadem non recessit. alter autem,
qui in illa dictatura scriba fuerat, in hac fuit
quæstor vrbanus. Ex quo debet intelligi tali-
bus præmiis propositis, numquam defutura
bella

i L. & perfugium,

k L.& locupletium,

l vox solũ abest à v. c.

m al.multorum impunitates scelerum tul.

n q.v.c. nõ habent hic copulatiõnem &

o vox eadem, non reperitur in libris manuscr.

bella ciuilia. Itaque parietes vrbis modò stãt, & manent, iiq; ipsi iam extrema scelera metuẽtes: rem verò publicam penitus amisimus: atque in has cladeis incidimus (redeundum est enim ad propositum) dum metui, quàm cari esse, & diligi maluimus. Quæ si populo Rom. iniustè imperanti accidere potuerunt, quid debent putare singuli? || quod cùm perspicuum sit, beneuolẽtiæ vim esse magnam: metus, imbecillã: sequitur, vt differamus quib. rebus possimus facillimè eam, quam volumus, adipisci cum honore, & fide caritatẽ. Sed ea nõ pariter omnes egemus. nam ad cuiusque vitam instituendam accommodandũ est, à multisne opus sit, an satis à paucis diligi. Certum igitur hoc sit, idque & primum, & maximè necessarium, familiaritates habere fidas animantium nos amicorum, & nostra mirantiũ. hęc enim est vna res prorsus, vt nõ differat multùm inter summos, & mediocreis viros,[p] eáque vtrisque propemodum comparanda. Honore, & gloria, & beneuolentia ciuium fortasse non æquè omnes egent, sed tamen sicui hęc suppetũt, adiuuant aliquantùm[q] tum ad cetera, tum ad amicitias comparandas. Sed de amicitia alio libro dictum est, qui inscribitur Lælius. ||* Nunc dicamus de gloria: quamquam ea quoque de re duo sunt nostri libri: sed attingamus, quando quidem ea in rebus maioribus administrandis adiuuat plurimùm. Sũma igitur, & perfecta gloria constat ex tribus his: si diligit multitudo: si fidem habet: si cum admiratione quadam honore[r] nos dignos putat. Hæc autem si est simpliciter, breuitérq; dicendum, quibus rebus pariũtur à singulis eisdem ferè à multitudine. Sed est alius quidam aditus ad multitudinem, vt in vniuersorum animos tanquã influere possimus. || Ac primùm de illis tribus, quæ antè dixi 12 [s] beneuolentiæ præcepta, videamus: quæ quidem beneficiis capitur maximè: secundo autem loco bene

30 31 32

p L. eáque vtrisque est pr.

q L. cũ ad

* DE GLORIA.

r nos abest à v.c.

s forr. beneuolentiæ multitudinis præcepta, v.

beneficia voluntate[t] beneuolẽtia mouetur, etiam si res fortè nõ suppetit. vehementer autem amor multitudinis commouetur ipsa fama, & opinione liberalitatis, beneficentiæ, iustitiæ, fidei, omniúmque earũ virtutũ, quæ pertinent ad mansuetudinem morum, ac facilitatem. Etenim illud ipsum, quod decorum, honestúmque diximus, quia per se nobis placet, animósque omnium natura, & specie sua commouet, maximéque quasi perlucet ex eis, quas commemoraui, virtutibus: idcirco illos in quib. eas virtutes esse remur, à natura ipsa diligere cogimur. Atque hæ quidem sunt causæ diligẽdi grauissimæ: possunt enim præterea nonnullæ esse leuiores.

t vocem beneuolentia hic dele L.

33 Fides autem vt habeatur, duabus rebus effici potest: si existimabimur adepti coniũctam cũ iustitia prudentiam. nam & iis fidem habemus, quos plus intelligere, quàm nos, arbitramur, quósque & futura prospicere credimus, & cũ res agatur, in discrimẽq; ventũ sit: expedire rẽ, & consilium ex tempore capere posse. hanc enim omnes existimãt vtilẽ, verãq; prudentiã. Iustis autẽ, & fidis hominibus, [u] id est, bonis, ita fides habetur, vt nulla sit in his fraudis, iniuriæq; suspicio. Itaq; his salutẽ nostrã, his fortunas, his liberos rectissimè cõmitti arbitramur.

u v. c. id est viris bonis,

34 Harum igitur duarũ ad fidẽ faciendã iustitia plus pollet: quippe cũ ea sine prudentia satis habeat auctoritatis, prudentia sine iustitia nihil valeat ad faciendã fidẽ: quo enim quis versutior, & callidior est, hoc inuisior & suspectior, detracta opinione probitatis. Quamobrẽ intelligentiæ iustitia coniuncta, quãtũ volet, habebit ad faciendã fidẽ viriũ iustitia sine prudentia multùm poterit, sine iustitia nihil valebit prudẽtia.

35 Sed nequis sit admiratus, cur cùm inter omneis Philosophos cõstet, à méq; ipso sæpe disputatũ sit, qui vnũ haberet, omneis habere virtutes: nunc ita seiungã, quasi possit quisquam, qui non idẽ prudens sit,

iustus esse: alia est illa, cùm veritas ipsa limatur in disputatione, subtilitas: alia, cùm ad opinionẽ cõmunem omnis accommodatur oratio. Quamobrẽ, vt vulgus, ita nos hoc loco loquimur, vt alios forteis, alios bonos viros, alios prudẽteis dicamus. Popularib. enim verbis est agẽdũ, & vsitatis,[x] cùm loquimur de opinione populari, idque eodẽ modo fecit Panætius. Sed ad propositũ reuertamur. [Erat igitur ex trib[9], quæ 36
ad gloriam pertinent, hoc tertium, vt cum admiratione hominum, honore ab iis digni iudicaremur. Admirantur igitur communiter illi quidem omnia, quæ magna, & præter opinionem suã animaduerterunt: separatim autẽ in singulis si perspiciunt nec opinata quædam bona. itaque eos viros suspiciunt, maximisq; efferunt laudib. in quib. existimãt se excellenteis quasdã, & singulareis virtutes perspicere: despiciunt autem eos, & contemnunt, in quib. nihil virtutis, nihil animi, nihil neruorum putãt. non enim omneis eos contẽnunt, de quib. malè existimant. nam quos improbos, maledicos, fraudulẽtos putãt & ad faciendam iniuriã instructos,* eos haud cõtẽnunt quidẽ, sed de his malè existimãt. Quamobrem, (vt antè dixi) cõtemnunt ij, qui nec sibi, nec alteri[y] prosunt, vt dicitur, in quib. null[9] labor, nulla industria, nulla cura est. 14||[z] Admirã 37
tione quadã verò afficiuntur ij, qui anteire ceteros virtutẽ putantur. & cùm omni carere dedecore, tum verò iis vitiis, quib. alij nõ facilè possunt obsistere. nã & voluptates, blãdissimæ dominæ,* sæpe maiores parteis [a] animæ à virtute detorquent: & dolorum cùm admouẽtur faces, præter modum pleriq; exterrẽtur: vita, mors diuitiæ, paupertas, omneis homines vehementissimè permouẽt. Quę qui in vtramq; partem excel so animo, magnóq; despiciunt. cúmq; aliqua his ampla, & honesta res obiecta est, totos ad se cõuertit, & rapit, tum quis non admiretur splendorem,

x al. cùm loquamur.

*eos contẽnunt quidẽ neutiquam,

y verbum prosunt, nullo in cod. man. reperitur.

z L. Admiratione autem afficiũtur ij,

* vox sæpe abest à quibusdam libris.

a L. animi

38 docem,pulchritudinémq; virtutis?||Ergo & hęc
animi*despicientia* admirabilitatem magnam
facit:&maximè iustitia:ex qua vna virtute*viri
boni appellantur,mirifica quædã [b] res multitu-
dini videtur:nec iniuria. nemo enim iustus esse
potest,qui mortẽ, qui dolorẽ,qui exsilium, qui
egestatem timet,aut qui ea, quæ his sunt cõtra-
ria,æquitati anteponit.maximéque admirantũr
eum,qui pecunia nõ mouetur:quod in quo viro
perspectum sit, 15 [c] hunc dignum spectatu arbi-
trãtur. Itaq; illa tria,quæ proposita sunt ad glo
riam,omnia iustitia conficit:& beneuolentiam,
quòd prodesse vult plurimis: & ob eãdem cau-
sam,fidẽ:& admirationẽ, quòd eas res spernit,
& negligit, ad quas pleriq; inflãmati auiditate
39 rapiuntur.||Ac mea quidem sententia omnis ra-
tio, & institutio vitæ adiumenta hominum de-
siderat:in primisq;,vt habeas, quibuscum possis
familiareis cõferre sermones:quod est difficile,
nisi speciem præ te boni viri feras.Ergo etiã so-
litario homini,atq; in agro vitã agenti, opinio
iustitiæ necessaria est:eóq; etiam magis,quòd si
eã nõ habebunt,iniusti habebuntur:nullis præ-
sidiis septi,multis afficientur iniuriis. Atque iis
etiam,qui vendunt,emunt, conducunt, locant,
contrahendisq; negotiis implicãtur, 16 iustitia
40 ad rem gerendam necessaria est.||cuius tanta vis
est, [d] vt nec illi quidem qui maleficio,& scelere
pascuntur,possint sine vlla particula iustitię vi-
uere.nam qui eorum cuipiã, qui vnà latrocinan
tur,furatur aliquid,aut clam eripit, is sibi ne in
latrocinio quidẽ relinquit locum:ille autẽ, qui
archipirata dicitur,nisi æquabiliter prædam di-
spertiat, [e] aut occidetur à sociis,aut relinquetur
quinetiã leges latronũ esse dicũtur,quib.pareãt,
quas obseruent.Itaq; propter æquabilem prædę
[f] portionẽ,& Bargulus Illyrius latro,de quo est
apud Theopõpum,magnas opes habuit:& mul-
tò maiores * Viriatus Lusitanus: cui quidem

* al perspicientia,malè.
* Vide Nonium c. 7. in admirabilitas,53.
* Plato II. Politic.
b vox res non reperitur in v.c.
c L.hunc tã quam igni spectatum ar.
d L.vt ne illi quidem,
e v.c.aut interficiatur à sociis,aut relinquatur.
f L. partitionem,
* al. Viriathus Vide App. in Illyr. Liuij Epit. 54. & Flor. 17. Val.l.9.c.6. Plin. c. 71. de viris illust.4. Eutrop.5. Orosium,5.c.3. Front. 3. Stratag.5.

etiam exercitus nostri imperatorésq; cesserunt: quem C. Lælius, is, qui sapiens vsurpatur, prætor fregit, & comminuit: ferocitatémq; eius ita repressit, vt facilè bellum reliquis traderet. Cùm igitur tāta vis iustitię sit, vt ea etiā latronū opes firmet, atq; augeat, quantā eius vim inter leges, g & iudicia, & instituta reip. fore putamus? || Mihi quidem non apud Medos solùm, vt ait Herodotus, sed etiā apud maiores nostros, seruandæ iustitiæ causa videntur olim bene morati reges constituti. Nā cùm premeretur initiò multitudo ab iis, qui maiores opes habebant: ad vnum aliquem confugiebant, virtute præstantem: qui, cū prohiberet iniuria tenuiores, æquitate cōstituēda, 17 summos cum infimis pari iure retinebat. 41

g I. & iudicia, & in cōstituta reip. f.

Eadémque constituendarum legum fuit causa, quę regum. Ius enim semper quęsitum est æquabile. neque enim aliter esset ius. id si ab vno iusto, & bono viro consequebantur, eo erant cōtenti. cùm id minùs contingeret, leges sunt inuentæ, quæ cum omnibus semper vna, atq; eadē voce loquerentur. || Ergo hoc quidem perspicuū est, eos ad imperandum deligi solitos, quorum de iustitia magna esset opinio multitudinis. h Adiuncto verò hoc, vt iidem etiam prudentes haberentur, nihil erat, quod homines his auctorib. nō posse cōsequi se arbitrarentur. Omni igitur ratione colenda & retinēda iustitia est tum ipsa *propter sese: nam aliter iustitia non esset: tum propter amplificationē honoris, & gloriæ. Sed vt *pecuniæ quærendæ non solùm ratio est, sed etiam collocandæ, quæ perpetuos sumtus suppeditet, nec solùm necessarios, sed etiam liberaleis: 18 i sic gloria & quærenda, & collocāda ratione est. || Quamquam præclarè Socrates hanc viam ad gloriam proximam, & quasi compendiariā dicebat esse, siquis id ageret, vt, qualis haberi vellet, talis esset. Quòd siqui simulatione, & inani ostentatione, & ficto non modò sermo 42 43

h I. Adiuncto verò, vt iidem

* al. per se: al. per se:

* al. pecunię non solùm quærendæ ratio est,

i al. sic gloria & quærendæ, & collocādæ ratio est. al. sic gloria quærenda,

sermone:sed etiam vultu, stabilem se gloriã cõsequi posse rentur, vehementer errant: *Vera gloria radices agit, atque etiam propagatur: ficta omnia celeriter, tanquam flosculi, decidũt, nec simulatum potest quidquam esse diuturnũ.* Testes sunt permulti in vtramque partem, sed breuitatis causa, familia erimus contenti vna,[k] Tiberius enim Gracchus, Publij filius, tãdiu laudabitur, dũ memoria rerum Romanarum manebit. at eius filij, nec viui probabantur à bonis, 19[l] & mortui obtinẽt nomen iure cæsorum. Qui igitur adipisci veram gloriam volet, iustitiæ fungatur officiis. ea quæ essent, dictũ est libro superiore. Sed, vt facillimè quales simus, tales esse videamur, etsi in eo ipso vis maxima est, vt simus ij, qui haberi velim⁹, tamẽ quædã præcepta dãda sunt. nã siquis ab ineunte ætate habet causam celebritatis, & nominis, aut à patre acceptã (quod tibi, mi Cicero, arbitror cõtigisse) aut aliquo casu,[l] atque fortuna. in hũc oculi omniũ coniiciũtur, atq; in eo, quid agat, quemadmodũ viuat,[m] inquiritur, & tanquã in clarissima luce versetur, ita nullum obscurũ potest nec dictũ eius esse, nec factum.

44

45 Quorũ autẽ prima ætas propter humilitatem, & obscuritatem in hominum ignoratione versatur: hi simul ac iuuenes esse cœperunt, magna spectare, & ad ea rectis studiis debent contendere: quod eo firmiore animo facient, quia non modò * nõ inuidetur illi ætati, verùm etiã fauetur. Prima igitur est adolescenti cõmendatio ad gloriam, siqua ex bellicis rebus cõparari potest: in qua multi apud maiores nostros exstiterunt: sẽper enim ferè bella gerebãtur. Tua autẽ ætas incidit in id bellũ, cuius altera pars, sceleris nimiũ habuit: altera, felicitatis parũ. Quo tamẽ in bello, cũ te Põpei⁹ alæ alteri præfecisset, magnã laudem & à summo viro, & ab exercitu consequebare equitãdo, iaculando, *omniáque militari labore tolerando, atque ea quidem tua

k L. Ti. enim Gracchus, P. F. al. Tiberius igitur.

l v.c. & mortui, numerum obtin. &c. al. numen al. locum

m L. anquiritur.

* vox non quibusdam deest.

* al. omnẽ militarem laborem tolerando. al. omni militari

laus pariter cum rep.cecidit.Mihi autē hæc ora
tio ſuſcepta non de te eſt, ſed de genere toto.
*quamobrem ad ea,quæ reſtāt,pergamus.‖Vt i- 46
gitur in reliquis reb. multò maiora ſunt opera
animi,quā corporis: [n] ſic hæ res, quas perſequi-
mur ingenio,ac ratione,grauiores ſunt quàm il
lę,quas viribus.Prima igitur cōmendatio profi-
ciſcitur à modeſtia,tū pietate in parenteis, tum
in ſuos beneuolentia.Facillimè autem, & in o-
ptimam partem cognoſcuntur adoleſcentes,qui
ſe ad claros,& ſapienteis viros,bene conſulen-
teis reip.cōtulerunt:quibuſcū ſi frequentes ſūt,
opinionem afferunt populo,eorum fore ſe ſimi-
leis,quos ſibi ipſi delegerunt ad imitādum.‖P. 47
*Rutilij adoleſcentiam ad opinionem & inno-
centiæ,& iuris ſcientiæ P. Mucij commendauit
domus.nam Lucius quidem Craſſus,cū eſſet ad-
modum adoleſcens, non aliunde mutuatus eſt.
ſed ſibi [n] ipſi peperit,maximā laudem ex illa ac-
cuſatione nobili, & glorioſa. &, qua ætate qui
exercentur,laudibus affici ſolent, vt de Demo-
ſthene accepimus:ea ætate L.Craſſus [o] oſtendit,
ſe in foro optimè iā præmeditatū facere, quod
etiā tum poterat domi cū laude meditari.‖Sed 48
cū duplex ſit ratio orationis, quarū in altera ſit
ſermo:in altera, contentio: non eſt id quidem
dubiū, [p] quin cōtentio orationis plurimū poſſit,
& maiorē vim habeat ad gloriam. Ea eſt enim,
quā eloquentiā dicimus. ſed tamen difficile di-
ctu eſt, quātopere cōciliet animos hominū co-
mitas, affabilitáſq; ſermonis. Exſtant epiſtolæ,
& Philippi ad Alexandrum,&Antipatri adCaſ-
ſandrū,& Antigoni ad Philippum filium, trium
prudētiſſimorum(ſic enim accepimus)quib.præ-
cipiunt, vt oratione benigna multitudinis ani-
mos ad beneuolentiā alliciāt,militéſq;20 [q] blā-
dè appellando ſermone deliniant. Quæ autē in
multudine cum contentione habetur oratio,21
ea ſæpe vniuerſam excitat [r] gloriam.Magna eſt
enim

* al. quamobrem ad ea quæ reſtant,
n al. ſic ex res,
* annos natus 19.Tacitus de claris Or.
n q. v. c. ipſe
o L. & v.c. oſtendit, id ſe in foro opt.iam facere, quod etiam t.
p L. quin contentio orationis plus poſsit, maioremq; vim habeat, &ad gratiā, & ad gloriam.
q L.blando appellando ſermone di L.
r vocem gloriam. non agnoſcit L.

enim admiratio copiosè, sapientérq; dicentis:
quē qui audiũt, intelligere etiã, & sapere plus,
49 quã ceteros, arbitrãtur.||Si verò inest in oratione
ne mista modestiæ grauitas, nil admirabilius
fieri potest, eóq; magis, si ea sunt in adolescente.
Sed, cùm sint plurima causarum genera quæ elo
quentiã desiderant, multiq; in nostra rep. ado-
lescentes, & apud iudices, & apud senatum dicē
do laudem assecuti sint, maxima admiratio est
in iudiciis: quorum ratio duplex est. nã ex accu-
satione, & defensione cõstat: quarum etsi lauda
bilior est defensio, tamen etiã accusatio proba-
ta persæpe est. Dixi paulò antè de Crasso. idem
fecit adolescēs M. Antonius. etiã P. Sulpicij elo-
quentiã accusatio illustrauit, cùm seditiosum,
& inutilē ciuem, C. Norbanum, in iudiciũ voca-
50 uit.||Sed hoc idem non est sæpe faciendum, nec
vnquã, [s] nisi aut reip. causa, vt duo Luculli: aut
patrocinio, vt nos pro Siculis, 22 [t] pro Sardis: pro
M. Albucio Iulius Cæsar, 23 in accusando etiam
Manlio L. Fusij cognita industria est. Semel igi-
tur, aut nõ sæpe certè. Sin erit, cui faciẽdũ sit sę-
pius, reip. tribuat hoc muneris, cui[9] inimicos vl
cisci sæpius, nõ est reprehendẽdum, mod[9] tamē
adsit: duri enim hominis, vel potiùs vix hominis
videtur, periculũ capitis inferre multis. id enim
cum periculosum ipsi est, tum etiã sordidum ad
famã, cõmittere, vt accusator [u] nominetur: quod
contigit M. Bruto, summo genere nato illiùs fi-
51 lio, qui iuris ciuilis imprimis perit[9] fuit.||Atque
etiã hoc præceptum officij diligẽter tenendum
est, neque vmquã innocentē iudicio capitis ar-
cessas: id enim sine scelere fieri nullo pacto po-
test. Nã quid est tã inhumanum, quàm eloquen-
tiã, à natura ad salutē hominum, & ad conserua
tionem datam, ad bonorum pestē, perniciemq;
cõuertere? Nec tamē, vt hoc fugiendum est, [x] ita
habendum est religioni [y] contrarium, nocen-
tem aliquando, & nefarium, impiúmq; defen-
dere.

s L. nisi aut reip. causa, vt ij, quos antè dixi, aut vlciscē di, vt duo Luculli, aut patrocinij, vt nos pro Siculis: pro Sardis Iulius. In accusando etiam M. Aquillio L. Fusij cogn.

t L. pro Sardis contra Albutium Iulius Cæsar.

v L. nominere:

x L. item

y vox contrarium, abest à v. c.

dere.vult hoc multitudo, patitur consuetudo, fert etiã humanitas.Iudicis est,semper in causis verũ sequi:patroni, nonnunquã verissimile,etiã si minùs sit verũ,defendere:quod scribere, præsertim cùm de Philosophia scriberem, non auderem,nisi idem placeret grauissimo Stoicorum Panætio.Maximè autẽ & gloria paritur,& gratia defensionibus:eóq; maior,siquando accidit, vt ei subueniatur,qui potentis alicuius opib.circũueniri,vrgeriq; videtur:vt nos & sæpe alias, &*adolescentes contra L. Syllæ dominantis opes pro Sex. Roscio Amerino fecimus: quæ, vt scis,exstat oratio.

z L. videatur:

* hoc est 27. annos natos. Gel. l.15 c.21.

*Sed,expositis adolescentiũ officiis, quæ valeant ad gloriam adipiscendam, deinceps de[a] beneficentia ac liberalitate dicẽdum est. 52

*DE BENEFICENTIA.

Cuius est ratio duplex.nã aut opera benignè fit indigẽtibus,aut pecunia.[b] facilior est hæc posterior,locupleti præsertim:sed illa lautior,ac splẽdidior,&viro forti,claróq; dignior: quamquam enim in vtroque inest gratificandi liberalis voluntas,24 tamẽ altera ex arca, altera ex virtute depromitur:largitióque,quę fit ex re familiari, fontem ipsum benignitatis exhaurit.ita benignitate benignitas tollitur:qua quo in plureis vsus sis,eo minùs in multos vti possis.

a v.c.beneficientia

b L.facilior est hæc,locupl.

Atqui opera,id est,virtute,& industria,benefici,& liberales erunt,primùm quo pluribus profuerint,eo plures ad benignè faciẽdũ adiutores habebunt:deinde consuetudine[c] beneficentiæ paratiores erunt, & tanquam exercitatiores ad bene de multis promerendũ.Pręclarè in epistola quadam Alexandrũ filium Philippus accusat, quòd largitione beneuolentiam Macedonum consectetur.Quæ te malũ,inquit, ratio in istam spem induxit, vt eos tibi fideleis putares fore, quos pecunia corrupisses?An tu id agis, vt Macedones non te regẽ suum,sed ministrũ &[d] prębitorem,putent?25 Bene ministrũ,&præbitorẽ, quia sordidũ regi: melius etiã,quòd largitionẽ 53

c v.c.beneficientia

d al. diribitorem,

corru

corruptelã dixit esse.Fit enim deterior, qui accipit, atque ad idem semper exspectandum paratior.Hoc ille filio:sed præceptũ putemus om-
54 nibus.|| Quamobrem id quidem nõ est dubium,
quin illa benignitas, quæ cõstat ex opera,& industria,& honestior sit,& latiùs pateat,& possit prodesse pluribus. nonnunquã tamẽ est largiẽdum,nec hoc benignitatis genus omnino repudiandum est,& sæpe idoneis hominibus indigẽtibus,de re familiari impertiendum: sed diligẽter,atq; moderatè.Multi enim patrimonia effuderũt,incõsultè largiẽdo.Quid autẽ est stultius quã,quod libẽter facias curare,vt diutiùs facere nõ possis? Atq; etiã sequuntur largitionẽ rapinæ.Cùm enim dando egere[e] cœperint, alienis bonis manus afferre coguntur.ita,cũ beneuolẽtiæ cõparandæ causa benefici esse velint:nõ tãta studia assequuntur eorũ,quibus dederũt,quãta odia eorum,quibus ademerunt. Quamobrem nec ita claudenda est res familiaris , vt eam benignitas aperire nõ possit:nec ita reseranda , vt pateat omnibus.modus adhibeatur, ísque refe-
55 ratur ad facultates. || Omnino meminisse debemus id,quod à nostris hominib. sæpissime vsurpatum , iam in prouerbij consuetudinem venit, LARGITIONEM FVNDVM NON HABERE. etenim[f] quis potest esse modus,[g] cum & iidem qui cõsueuerunt,& illud idem alij desiderent? Omnino duo sunt genera largorum:quorum alteri, prodigi[h] dicuntur:alteri,liberales:prodigi, qui epulis,& visceratiõibus,&gladiatorũ muneribus,ludorum,venationũque apparatu,pecunias profundũt in eas res,quarũ memoriã aut breuẽ, aut nullam sint relicturi omnino. Liberales autẽ,qui suis facultatib. aut captos à prædonibus redimunt, aut æs alienum suscipiunt amicorum [i] causa, aut in filiarũ collocatione adiuuãt,aut
56 opitulantur vel in re quærẽda,vel augenda.||itaque miror,quid in mentẽ venerit Theophrasto,

e L. cœperunt,

f L.qui potest

g L.cũ iidẽ, & qui consuerunt, & idem illud alij des.

h verbum dicuntur : abest à v.c.

i vocẽ causa, delet L.

in eo libro, quē de diuitiis scripsit: in quo multa præclarè: illud absurdè. Est enim multus in laudāda magnificentia, & apparatione popularium munerum: taliumq; sumtuum, facultatem fructū diuitiarū putat. Mihi autē ille fruct⁹ liberalitatis, cui* exēpla pauca posui, multò & maior videtur, & certior. *Quanto Aristoteles 26 grauiùs, & veriùs nos reprehēdit, qui has effusiones pecuniarum nō admiremur, quæ fiunt ad multitudinē deliniendā. At ij, qui ab hostib. obsidentur, si emere aquæ sextarium mina cogerentur, hoc primò incredibile videri, omneisq; mirare: k sed, cùm attenderim⁹, veniā necessitati dare, in his immanib. iacturis, infinitisq; sumtib. nihil nos magnopere mirari, cùm præsertim, nec necessitati subueniatur, nec dignitas augeatur, ipsaq; illa delinitio multitudinis l ad breue tempus, exiguùmque duratura sit, eáq; à leuissimo quoq; animo: in quo tamē ipso vnà cum satietate, memoria quoq; moriatur voluptatis. ¶ Bene 57
etiam m colligitur, hæc pueris, & mulierculis, & seruis, & seruorum simillimis liberis esse grata: graui verò homini, & ea quæ fiunt, iudicio certo pōderanti, probari posse nullo modo. quāquam intelligo, in nostra ciuitate inueterasse n iā bonis temporib. vt splēdor ædilitatum ab optimis viris postuletur. itaq; & P. Crassus cùm cognomine diues, tum copiis, functus est ædilitio maximo munere. Et paulò pòst L. Crassus cum omnium hominum moderatissimo. Q. Mucio, magnificētissima ędilitate funct⁹ est: deinde C. Claudius, Appij filius: multi pòst, o Lucull⁹, Hortens. p Syllan⁹, omneis autem P. Lentulus, me cōsule, vicit superiores. huc est Scaurus imitatus. Magnificentissima verò nostri Pōpeij munera secundo cōsulatu: in quib. omnib. quid mihi placeat, vides. ¶ Vitanda tamen est suspicio auaritiæ. Nam 58
Mamerco, homini q ditissimo, prætermisso ædilitatis consulatus repulsam attulit. Quare

&; si

* al. Aristo. & is quidem Stoicus cuius mentio apud Senecam, & Lactant. l. de ira. c. 22.
k L. sed, cū attēderint,
l L. sit ad breue, exiguúmque tempus, eáque à leuiss. q. in quo t.
m L. colligit,
n L. iam à bonis temp
o L. Luculli,
p L. Silanus,
q L. diuitissimo, & ita v. c.

&, si postulatur à populo, bonis viris si nō desiderantib. attamen approbantib. faciendum est, modò pro facultatib. nos ipsi vt fecimus: &, siquando aliqua res maior, atq; vtilior populari largitione acquiritur: vt Oresti nuper prandia in semitis[r] decimæ nomine magno honori fuerunt. ne Marco quidē Seio vitio datum est, quòd in caritate annonæ esse modium populo dedit. magna enim se, & inueterata inuidia, nec turpi iactura, quando erat ædilis, nec maxima liberauit. Sed honori summo nuper nostro Miloni fuit quòd gladiatorib. emtis reip. causa, quæ salute nostra cōtinebatur, omnes P. Clodij conat⁹, furorésq; cōpressit. Causa igitur largitionis est, si aut necesse est, aut vtile.

59 || In his autem ipsis mediocritatis regula optima est. L. quidem Phil. [s]Q. Fabij filius, magno vir ingenio, in primisq; clarus, gloriari solebat, se sine vllo munere adeptum esse, omnia, quæ haberētur amplissima. [t] dicebat idem Cotta, Curio. Nobis quoq; licet in hoc quodāmodo gloriari. Nā pro amplitudine honorum, quos cunctis suffragiis adepti sumus nostro quidem anno, quod contigit eorum nemini, quos modò nominaui, sane exiguus sumtus ædilitatis fuit.

60 || Atq; etiā illæ impensæ meliores[u] sunt, muri, naualia, portus, aquarum ductus, omniáq;, quæ ad vsum reip. pertinēt. [x] quāquā[*] quod præsens tanquam[y] manu datur, iucundius est: tamen hæc in posterum gratiora. Theatra, porticus, noua templa, verecundiùs reprehendo, propter Pompeium: sed doctissimi improbant, vt & hic ipse Panætius, quem multum in his libris secutus sum, non interpretatus: & Phalereus Demetrius, qui Periclem, principem Græciæ, [z] vituperabat, quòd tātam pecuniam in præclara illa propylæa coniecerit. Sed de hoc genere toto in iis libris, quos de rep. scripsi, diligenter est disputatum. Tota igitur ratio talium largitionum, genere, viciosa est: temporibus, necessaria: [a] & cum ipsa, & ad facultates

r L. decumæ

s L. Q. F. magn.

t L. Dicebat idem C. Curio.

v verbum sunt, abest à v.c.

x for. nam quamquam.

* Vide Aristot. 4. Ethico.

y L. in manum d.

z L. vituperar,

a v.c. & tū ipsum. al. & tamen ipsa, & ad f. al. & tamen

accõmodanda, & mediocritate moderanda est.
||In illo autẽ altero genere largiendi, quod à liberalitate proficiscitur, nõ vno modo in dispa- 61
rib. causis affecti esse debemus. Alia causa est eius, qui calamitate premitur, & eius, qui res meliores quęrit, nullis suis rebus aduersis. Propen-
b al. debet sior benignitas esse [b] debebit in calamitosos, nisi forte erunt digni calamitate.
c fort. in eos tamen, 27 [c] in iis tamẽ, qui se adiuuari volent, non vt ne affligãtur, sed vt ad altiorem gradũ adscendãt, restricti omnino esse nullo modo debem⁹: sed in deligendis idoneis iudicium, & diligentiam adhibere. Nã præclarè Ennius, *Benefacta malè locata, malefacta arbitror.* ||Quod autem tributum est bono viro & 62
grato, in eo cùm ex ipso fruct⁹ est, tũ etiã ex ceteris. temeritate enim remota, gratissima est liberalitas: eoq; eã studiosiùs pleriq; laudãt, quòd summi cuiusque bonitas, commune perfugium est omnium. Dãda igitur opera est, vt hos beneficiis quàm plurimis afficiamus, quorum liberis, posterisq; prodatur memoria, vt his ingratis esse non liceat. omnes enim immemorem benefi-
d al. in deterrendo à liberal. al. in deterenda cij oderũt: eámq; iniuriam [d] in deterrenda liberalitate sibi etiam fieri: eúmq;, qui faciat, communem hostem tenuiorem putant. Atq; hęc benignitas etiam reip. vtilis est, redimi è seruitute
* al. captiuos, *captos, locupletari tenuiores: quod quidem vulgò solitũ fieri ab ordine nostro, in oratione Crassi scriptum copiosè videmus. Hãc ergo cõsuetudinẽ benignitatis largitioni munerum lõgè antepono. hæc est grauiũ hominũ, atque magnorum: illa quasi assentatorũ populi, multitudinis leuitatem voluptate quasi titillantium.
e L. Conueniet autem cùm ||[e] Cõuenit autẽ tũ in dando munificum esse, tũ 63
in exigendo non acerbum: in omniq; re contra-
f al. emendo, vendendo, henda, [f] vendendo, emendo, conducendo, locãdo, in vicinitatibus, & confiniis, æquum, & faci-
g v.c. cedẽtem: lem, multa multis de iure suo [g] concedentem: à litibus verò, quantum liceat, & nescio an paulò

paulò plus etiã quã liceat,abhorrentē.Eſt enim non modò liberale,paulùm nõnumquam de ſuo

64 iure decedere,ſed interdũ etiã fructuoſum.||Habenda autē eſt ratio rei familiaris,quã quidem dilabi ſinere,flagitioſum eſt:ſed ita vt illiberalitatis,auaritiæq; abſit ſuſpicio.Poſſe enim liberalitate vti,non ſpoliantem ſe patrimonio,[h] nimirũ eſt pecuniæ fructus maximus.Rectè etiã à Theophraſto eſt laudata hoſpitalitas. eſt .n. (vt mihi quidem videtur) valde decorũ, patere domos hominum illuſtrium illuſtribus hoſpitibus:idq;etiã reip. eſt ornamẽto,homines externos hoc liberalitatis genere in vrbe noſtra nõ egere. [i] Eſt etiã vehemẽter vtile iis,qui honeſtè poſſe [k] multa volunt, per hoſpites apud externos populos valere opibus, & gratia. Theophraſtus quidē ſcribit,Cimonē [l] Athenis etiã in ſuos curialeis Laciadas hoſpitalē fuiſſe. ita enim inſtituiſſe,& villicis imperauiſſe,vt omniã præberētur,quicumque Laciades in vil-

65 lã ſuã [m] diuertiſſet.|| Quæ autē opera non largitione,beneficia dantur,hæc [n] tum in vniuersã rēp.tũ in ſingulos ciueis conferuntur.nã in iure cauere,conſilio iuuare,atque hoc ſcientiæ genere prodeſſe quã plurimis, vehementer & ad opes augendas pertinet,& ad gratiam. Itaq; cũ multa præclara maiorũ,tũ quod optimè conſtituti iuris ciuilis ſummo ſemper in honore fuit cognitio,atque interpretatio:quam quidē ante hanc confuſionem temporũ in poſſeſſione ſua principes retinuerunt:nunc vt honores,vt omnes dignitatis gradus,ſic huius ſcientiæ ſplendor deletus eſt:idque eò indignius,quòd eo tēpore [o] cõtigit,28 cũ is eſſet,qui omneis ſuperiores,quibus honore par eſſet,ſcientia facilè viciſſet. Hæc igitur opera grata multis, & ad beneficiis [p] adſtringendos homines accõmoda-

66 ta.||Atq; huic arti finitima eſt dicendi grauior facultas,& gratior,& ornatior.Quid enim elo-

h L.is eſt nimirum pec.
i L.Eſt autem etiam veh.
k L. multũ vol.
l for.Athenienſem.
m L. deuertiſſet.
n L.cùm.
o L.hoc cõtigit.
p L.obſtringendos homines.

quẽtia pręſtabilius,vel admiratione audiẽtium, vel ſpe indigẽtium,vel eorum,qui defenſi ſunt, gratia? huic quoque ergo à maioribus noſtris eſt [q] in tota dignitate principatus datus.Diſerti igitur hominis,& facilè laborantis,quódque in patriis eſt morib[9],multorũ cauſas,& nõ grauatè,& gratuitò defendentis,beneficia, & patrocinia latè patẽt.|| Admonebat me res,vt hoc 67
quoq;loco intermiſſionẽ eloquẽtiæ,ne dicã interitum deplorarem:niſi vererer,ne [r] de meipſo aliquid viderer quæri.Sed tamẽ videmus,quib[9] exſtinctis oratoribus,quàm in paucis ſpes,quãto in paucioribus facultas,quã in multis ſit audacia. Cũ autẽ omnes nõ poſſint,ne multi quidẽ aut iuriſperiti eſſe,aut diſerti:licet tamen opera prodeſſe multis,beneficia petentem, cõmendãtẽ iudicibus,& magiſtratibus, vigilantẽ pro re alterius,eos ipſos,qui aut conſuluntur,aut defendũt,rogantẽ:quod qui faciunt,plurimũ gratiæ conſequuntur,latiſſiméq; eorũ manat induſtria.||Iã illud non ſunt admonendi (eſt enim in 68
prõtu) vt animaduertant,cũ alios iuuare velint, ne quos offendãt.ſæpe enim aut eos lædũt,quos nõ debent:aut eos,quos nõ expedit.ſi imprudẽtes,negligentiæ eſt:ſi ſcientes,temeritatis. [s] Vtendũ etiã eſt excuſatione aduerſus eos, quos inuitus offendas,quacũq; poſſis,quare id, quod feceris,neceſſe fuerit,nec aliter facere potueris [t] certíſq; operis,& officiis erit,quod violatum eſt,cõpenſandũ.||Sed cùm in hominib. iuuandis 69
aut mores ſpectari,aut fortuna ſoleat:dictu quidẽ eſt procliue.itaq; vulgò loquuntur,ſe in beneficiis collocãdis mores hominũ,nõ fortunam ſequi.honeſta oratio eſt.ſed quis eſt tandẽ, qui inopis,& optimi viri cauſæ nõ anteponat, in opera dãda,gratiã fortunati,& potẽtis? à quo.n. expeditior,& celerior remuneratio fore videtur,in eũ ferè eſt voluntas noſtra propeſior.Sed animaduertendũ eſt diligentiùs,quæ natura re-

rum

[q] L. in toga dignitatis princ.& ita v.c.

[r] L. de me ipſe.

[s] L. Vtendũ eſt autem, etiam exc.

[t] L. ceteriſque.

rũ ſit.nimirum enim inops ille,ſi bonus eſt vir, etiã ſi referre gratiã nõ poteſt,habere certè poteſt.29 Cõmodè autẽ,quicũq;dixit, PECVNIAM QVI HABEAT NON REDDIDISSE : qui reddiderit,nõ habere:gratiã autẽ & qui [u] retulerit,habere:& qui habeat, [x] retuliſſe.|| At qui ſe locupleteis,honoratos,& beatos putant,hi ne obligari quidẽ beneficio volunt.quinetiã beneficiũ ſe dediſſe arbitrantur,cùm ipſi quãuis aliquod magnum acceperint: [y] æquè etiã à ſe aut poſtulari,aut exſpectari aliquid ſuſpicantur:patrocinio verò ſe vſos,& cliẽteis appellari,mortis inſtar putãt.At verò ille tenuis,cùm quidquid factum ſit,ſe ſpectatum, nõ fortunã putet,nõ modò illi qui eſt meritus,ſed etiã illis,à quib. exſpectat(eget enimmultis)gratũ ſe videri ſtudet. neq;enim verbis auget ſuum munus,ſi quo fortè fungitur,ſed etiã extenuat. [z] Videndũq;illud eſt,quòd ſi opulentũ,fortunatúmq; defenderis, in illo vno,aut fortè,in liberis eius manet gratia.ſin autẽ inopem,probum tamen & modeſtũ: omnes nõ improbi humiles(quæ magna in populo multitudo eſt)præſidium ſibi paratum vident.Quãobrem meliùs apud bonos, quã apud fortunatos,beneficium collocari puto.|| Danda omnino opera eſt, vt omni generi ſatisfacere poſſimus,ſed ſi res in cõtentionem veniet,nimirum Themiſtocles eſt auctor adhibendus, qui cùm conſuleretur,vtrùm bono viro pauperi, an minus probato diuiti filiam collocaret. Ego verò, inquit, malo virum, qui pecunia egeat, quàm pecuniam,quæ viro. Sed corrupti mores, deprauatiq; ſunt admiratione diuitiarum: quarum magnitudo quid ad vnumquemque noſtrûm pertinet?Illum fortaſſe adiuuat, qui habet:ne id quidem ſemper.ſed fac iuuare:39 [a] potentior ſanè ſit : honeſtior verò quomodo? Quòd ſi etiam bonus erit vir, ne impediant diuitiæ,quo minùs iuuetur,modò ne adiuuent:

70 (margin, at "bere:& qui habeat")
71 (margin, at "fortunatos,beneficium")

u q v. c. reddiderit.
x q. v. c. reddidiſſe.
y L. atque etiam.
z L. videndum quoq; illud.
a L. opulentior ſanè ſit:

vtque omne iudicium,non quàm locuples, sed qualis quisque sit. Extremum autẽ præceptũ in beneficiis, operáque danda est, nequid contra æquitatem contẽdẽs,nequid [b] per iniuriã: fundamentum enim perpetuæ cõmendationis, & famæ,est iustitia,sine qua nihil potest esse laudabile. Sed quoniam de eo genere beneficiorũ dictum est,quę ad singulos spectant: deinceps de iis quæ ad vniuersos,quæque ad remp. pertinent,disputandum est. 31 Eorum autẽ ipsorum partim eiusmodi sunt, vt ad vniuersos ciueis pertineãt,partim singulos vt attingãt,quæ sunt etiã gratiora.danda est opera omnino,si possit, [c] vtrisq;,nec minus,vt etiã singulis consulatur: sed ita,vt ea res,aut prosit,aut certè non obsit reip.C.Gracchi frumẽtaria magna largitio fuit: exhauriebat igitur ærarium:modica M.Octauij, & reip. tolerabilis,& plebi necessaria. ergo & ciuibus & reip.salutaris. In primis autẽ videndũ erit ei,qui rẽp.administrabit vt suũ quisque teneat,neque de bonis priuatorum publicè [d] diminutio fiat.perniciosè enim Philippus in tribunatu,cùm legẽ agrariã ferret,quã tamen antiquari facilè passus est,& in eo vehementer se moderatum præbuit:sed cùm in agendo multa populariter,tũ illud malè non esse in ciuitate duo millia hominum,qui rẽ haberent.Capitalis [e] omnino oratio,& ad ęquationẽ bonorũ pertinẽs:qua peste quæ potest esse maior? Hãc.n. ob causã maximè vt sua tenerẽtur,resp.ciuitatésq; cõstitutæ sunt.Nã etsi duce natura cõgregabãtur homines,tamẽ spe custodię rerũ suarũ,vrbiũ præsidia quærebant. Danda etiam opera est, ne (quod apud maiores nostros sæpe fiebat, propter ærarij tenuitatem,assiduitatemq; bellorum) tributum sit cõferẽdum:idq; ne eueniat, multò antè erit prouidẽdum.sin qua necessitas huius muneris alicui reip.obuenerit (32 malo.n. [f] alteri quã nostræ ominari,neq; tãtùm de nostra, sed de omni rep.disputo) danda erit opera, vt

72 73 74

[b] L.pro iniuria:& ita v.c.

[c] L.vt vtrisque.

[d] L. deminutio f.

[e] vox omnino non cõparet in v.c.

[f] al.alienę. L.alij.

omnes intelligãt (si salui esse velint) necessitati esse parendum. atq; etiã omnes qui rẽp. gubernabunt, cõsulere debebunt, vt earum rerum copia sit, quæ sunt necessarię. quarum qualis cõparatio fieri soleat, & debeat, nõ est necesse disputare. est enim in prõtu: tãtùm locus attingẽdus fuit.

75 || Caput autẽ est in omni procuratione negotij & muneris publici, vt auaritiæ pellatur etiã minima suspicio, Vtinã, inquit C. Pontius Sãnis, ad illa tẽpora [g] fortuna me seruasset, & tũc essem natus, quãdo Romani dona accipere cœpissent. nõ essẽ passus diutius eos imperare. 33 [h] Ne illi quidẽ multa sæcula exspectãda fuerunt. modo.n. hoc malũ in hãc rẽp. inuasit. itaq; facilè patior tunc potius Põtium fuisse, siquidẽ in illo tãtum fuit roboris. Nõdum cẽtum, & decẽ anni sunt, cùm de pecuniis repetundis à L. Pisone lata est lex, nulla antea cùm fuisset. At verò postea tot leges, & proximæ quæq; duriores: tot rei, tot damnati, tãtum Italicũ bellum propter iudiciorum metum excitatum: tãta sublatis legib⁹, & iudiciis expilatio, direptioq; sociorum, vt imbecillitate, aliorum nõ nostra virtute valeam⁹.

76 || Laudat Africanum Panætius, quòd fuerit abstinẽs. Quídni laudet? Sed in illo alia maiora. Laus.n. abstinentiæ nõ hominis est solùm, sed etiã temporum illorum. Omni Macedonum gaza, quę fuit maxima, potitus est Paulus: tãtùm in ærarium pecuniæ inuexit, vt vnius imperatoris præda finẽ attulerit tributorum: at hic nihil in domum suã intulit, præter memoriã nominis sempiternã. Imitat⁹ patrẽ Africanus, nihilo locupletior Karthagine euersa. Quid? qui eius collega in cẽsura fuit L. Mummius, nunquid copiosior, cùm copiosissimã vrbẽ funditus sustulisset? Italiã ornare, quã domum suã, maluit. Quãquã Italia ornata, dom⁹ ipsa mihi videtur ornatior.

77 || Nullum igitur vitium tetrius (vt eò, vnde [i] egressa est, referat se oratio) quã auaritia, pręsertim

g L. me fortuna reseruasset.

h L. Ne vlli multa sæcula exs.

i L. degressa est.

tim in principib.& remp.gubernantibus. habere enim quæstui rẽp.nõ modo turpe est,sed sceleratũ etiã & nefarium.Itaq; quod Apollo Pythius [k] oraculo edidit,Spartã nulla re alia,nisi auaritia esse perituram,id videtur nõ solùm Lacedæmoniis,sed & omnibus opulentis populis prædixisse.Nulla autẽ re conciliare faciliùs beneuolẽtiã multitudinis possunt ij,qui reip.præsunt,quã abstinentia,& continentia.‖Qui verò 78
populares esse volunt,ob eãq;causam aut agrariã rẽ tentant:vt possessores suis sedibus pellãtur:aut pecunias creditas debitoribus cõdonãdas putant,ij labefactant fundamenta reip. cõcordiã primũ [l] tollunt,quæ esse nõ potest, cùm aliis adimuntur,aliis cõdonãtur pecuniæ: deinde æquitatẽ,quæ tollitur omnis,si habere suum cuique non licet,id enim est propriũ (vt suprà dixi) ciuitatis,atq; vrbis,vt sit libera,& nõ sollicita suæ rei cuiusq; custodia.‖Atq; in hac per- 79
nicie reip.ne illã quidẽ cõsequuntur,quã putãt, gratiã.nam cui res erepta est,est inimicus: [m] cui data etiã dissimulat se accipere voluisse: & maximè in pecuniis creditis occultat suum gaudiũ,ne videatur nõ fuisse soluẽdo. At verò ille, qui accipit iniuriã,& meminit,& prę se fert dolorẽ suũ,nec si plures sunt ij,quib.improbè datum est,quã illi,quib. iniustè adẽtum est,idcirco plus etiã valẽt.Nõ enim numero hęc iudicãtur,sed pódere.Quã autem habet æquitatem, vt agrum multis annis, aut etiã sæculis ante possessum,qui nullum habuit,habeat:qui autẽ habuit amittat?‖Ac propter hoc iniurię genus La 80
cedæmonij Lysandrum, Ephorum expulerunt: Agin regẽ (quod numquã antea apud eos acciderat) necauerunt:ex eóq; tẽpore tantæ discordiæ secutæ sunt,vt & tyranni exsisterent,& optimates exterminarentur,& præclarissimè constituta resp. dilaberetur. nec verò solùm ipsa cecidit,sed etiã reliquã Græciam euertit contagionib. malorũ,34 quæ à Lacedæmoniis pro-

[k] L. oraculum edidit.

[l] verbis tollit, delet L.

[m] al. cui data est.

fectæ,manarunt latiùs.Quid nostros Gracchos, Ti.Gracchi summi viri,filios,Africani nepotes,
81 nónne agrariæ contentiones perdiderunt? || At verò Aratus Sicyonius iure laudatur,qui cū eius ciuitas quinquaginta annos à tyrannis teneretur,profectus [n] Argis Sicyonem,clādestino introitu 35 [o] vrbe est potitus.Cūq; tyrannū [p] Nicoclē improuisò oppressisset,sexcentos exules, qui fuerant eius ciuitatis locupletissimi, restituit remq;p.aduentu suo liberauit. Sed cū magnā animaduerteret in bonis, & possessionibus difficultatē,quòd & eos,quos ipse restituerat, quorū bona alij possederāt, egere iniquissiumm arbitrabātur,& quinquaginta annorum possessiones mouere nō nimis æquū putabat,propterea quòd tā lōgo spatio multa hæreditatib.multa emptionib.multa dotibus tenebātur sine iniuria:iudicauit,neq; illis adimi,neq; his nō sa-
82 tisfieri,quorū illa fuerāt,oportere. || Cùm igitur statuisset,opus esse ád eā rē cōstituendā pecunia Alexandriā se proficisci velle dixit, rémq; integrā ad reditū suū iussit esse:isq; celeriter ad Ptolemæū,suū hospitē,venit,qui tū regnabat, alter post Alexandriā cōditā:cui cùm exposuisset,patriā se liberare velle,causámq; docuisset: à rege opulēto vir summus facilè impetrauit,vt grādi pecunia adiuuaretur.Quā cū Sicyōnē attulisset,[q] adhibuit sibi in cōsilium quindecim principes,cū quib. causas cōgnouit & eorū qui aliena [r] detinebant,& eorū qui sua amiserant: perfecítq; æstimādis possessionib.vt persuaderet aliis,vt pecuniā accipere mallent,& possessionibus cederent:aliis,vt cōmmodius putarent numerari sibi quòd tāti esset,quàm suum recuperare.Ita perfectū est,vt omnes cōstituta con-
83 cordia sine querela discederent.|| O virum magnū dignumq;qui in nostra rep.natus esset. Sic par est agere cum ciuibus, non,vt bis iam vidimus,hastam in foro ponere,& bona ciuiū voci

n al. ab Argis.
o L. vrbem est pot.
p al. Metodæum.
q L. adhibuit in consilium.
r L.tenebāt

ſubiicere præconis.At ille Grecus(id quod fuit ſapientis,& præſtantis viri) omnib. conſulendũ putauit:eáque eſt ſumma ratio , & ſapientia boni ciuis,[s] cõmoda ciuium defendere,nõ diuellere,atq; omneis æquitate eadẽ cõtinere:[t] Habitant gratis in alieno.Quid ita ? Vt cũ ego emerim,ædificarim,tuear,impendã,tu,me inuito,fruare meo:[u] Quid eſt aliud quàm aliis ſua eripere,aliis dare aliena ? Tabulæ verò nouæ quid habent argumenti,niſi vt emas mea pecunia fundũ:eũ tu habeas, ego nõ habeam pecuniã?|| Quamobrẽ ne ſit æs alienum, quod reipu. noceat,prouidendũ eſt:quod multis rationibus caueri poteſt:[x] ſi hoc nõ fuerit , vt locupletes ſuũ perdãt,debitores lucrẽtur alienũ.nec enim vlla res vehemẽtius rẽp.continet,quã fides:quę eſſe nulla poteſt,niſi erit neceſſaria ſolutio rerũ creditarum.Numquã enim vehementius actũ eſt,quã me conſule, [y] ne ſoluerentur.armis , & caſtris tentata res eſt ab omni genere hominũ, & ordine:quibus ſic reſtiti,vt hoc tãtùm malũ de rep.tolleretur.numquã nec magis æs alienũ fuit:nec melius,nec facilius diſſolutũ eſt. fraudandi enim ſpe ſublata,ſoluendi neceſſitas cõſecuta eſt.36 At verò hic [z] noſter victor,[a] nunc quidẽ victus,quę cogitarat ea perfecit,cũ eiusiã nihil intereſſet.tanta in eo peccãdi libido fuit, vt hoc ipsũ eum delectaret,peccare etiã ſi cauſa non eſſet.|| Ab hoc igitur genere largitionis, vt aliis detur,aliis auferatur,aberunt ij,qui rẽp. tuebuntur:in primiſq; operã dabunt vt iuris, & iudiciorum æquitate ſuũ quiſq; teneat.&neque tenuiores 37 propter [b] imbecillitatẽ,circumueniantur,neq; locupletibus ad ſua vel tenenda, vel recuperanda obſit inuidia:præterea quibuſcũq; rebus vel belli,vel domi poterunt , remp. augeãt imperio,agris vectigalib.Hæc magnorũ hominum ſunt:hęc apud maiores noſtros factitata:hæc genera officiorum qui perſequuntur, cum

84 (beside "niã?|| Quamobrẽ ne ſit æs alienum, quod reipu.")

85 (beside "ſa non eſſet.|| Ab hoc igitur genere largitionis,")

s L.commoda ciuium non diuellere.

t L.habitẽt gratis in alieno?

v L.quid eſt aliud aliis ſua eripere, aliis

x L.non ſi fuerit.

y v.c. ne ſolueretur.

z v.c. nunc victor.

a L. tum quidem.

b v.c.humilitatem.

cũ ſumma vtilitate reip.[c] magnã ſibi adipiſcē- c L.magnã ipſi adip.
86 tur & gratiã,& gloriã.|| In his autē vtilitatum
præceptis Antipater Tyrius,Stoicus,qui Athe-
nis nuper eſt mortuus,duo præcepta cenſet eſſe
à Panætio prętermiſſa valetudinis curationē,&
pecuniæ. quas res à ſummo philoſopho præte-
ritas arbitror,quòd eſſent faciles:ſunt certè v-
tiles.Sed valetudo ſuſtentatur notitia ſui cor-
poris,& obſeruatione [d] earũ rerum quę res aut d hæ duæ voces,earũ rerum, nul lis in v.c.reperiuntur.
prodeſſe ſolcant aut obeſſe:& continentia in
victu omni atq; cultu corporis tuendi cauſa &
prętermittēdis voluptatib.poſtremò arte eorũ,
87 quorũ ad ſcientiã hæc pertinent.|| Res autē fa-
miliaris quæri debet iis rebus,à quib.abeſt tur-
pitudo:cōſeruari autē diligētia,& parſimonia:
iiſdē etiã rebus augeri.has res cōmodiſſimè Xe-
nophon Socraticum perſecutus eſt in eo libro,
qui Oeconomicus inſcribitur:quē nos iſta ferè
88 ætate cùm eſſemus,qua es tu nunc,è Græco in
Latinum cōuertimus.||Sed vtilitatum cōparatio
quoniã hic locus erat quartus à Panætio præ-
termiſſus ſæpe eſt neceſſaria.Nã & corporis cō-
moda cum externis,& externa cum corporis,&
ipſa inter ſe corporis, & externa cum externis
cōparari ſolēt.Cum externis corporis,hoc mo-
do cōparãtur:Valere vt malis,quàm diues eſſe.
Cum corporis, externa, hoc modo:Diues eſſe
potiùs,quã maximis corporis viribus.Ipſa inter
ſe corporis cōparantur ſic:[e] bona valetudo vo- e L. vt bona val.
89 luptati anteponatur,vires celeritati.|| externo-
rum autem,vt gloria diuitiis, vectigalia vrbana
ruſticis.Ex quo genere cōparationis illud eſt
Catonis ſenis:à quo cùm quæreretur,quid ma-
ximè in re familiari expediret, reſpondit:Bene
paſcere. Quid ſecundum? Satis bene paſcere.
38.Quid tertium? Bene [f] veſtire. Quid quar- fal. vitire.
tum? Arare. Et cùm ille qui quæſierat,dixiſ-
ſet:Quid fœnerari?Tum Cato, Quid hominem,
inquit,occidere?Ex quo ,& multis aliis,intelli-

gi debet vtilitatum cõparationes solere fieri, rectéq; hoc adiunctum esse quartum exquirẽdorum officiorum genus.||Sed toto hoc de genere, 90
de quærẽda, de collocãda pecunia,[g] etiã de vtẽda cõmodius à quibusdã optimis viris ad mediũ Ianũ sedẽtib. quã ab vllis Philosophis vlla in schola disputatur. Sũt tamẽ ea cognoscenda. pertinent enim ad vtilitatem, de qua hoc libro disputatum est. Reliqua deinceps persequemur.

g L. vllem. etiam de vtenda.

M. T. CICERONIS DE OFFICIIS,

LIBER III.

Hoc libro de honesto & vtili cùm pugnare videntur deliberatur.

PVBLIVM Scipionẽ, Marce fili, eum, 1
qui primus Africanus appellatus est, dicere solitũ scripsit Cato, qui fuit ferè eius æqualis, Numquam se minùs otiosum esse, quã cùm otiosus: nec minùs solum, quã cùm solus esset. Magnifica verò vox, & magno viro ac sapiente digna: quæ declarat, illum & in otio de negotiis cogitare, & in solitudine secũ loqui solitum: vt neq; cessaret vmquam, & interdum colloquio alterius non egeret. Itaq; duę res, quę languorẽ afferunt ceteris, illum acuebant, otium & solitudo.||[a] Vellem & nobis hoc idem verè dicere 2
liceret: sed si minùs imitatione tantam ingenij præstantiam consequi possumus, voluntate certè proximè accedimus. nam & à rep. forẽsibúsq; negotiis, armis impiis, viq; prohibiti, otiũ persequimur: & ob eam causam vrbe relicta, rura[b] peragrantes, sæpe soli sum⁹. Sed nec[c] otium hoc cum Africani otio, nec hæc solitudo cum illa cõparãda est.||Ille enim requiescens à reip. pul- 3
cherrimis munerib. otiũ sibi sumebat aliquãdo, & à cœ-

a L. vellem nobis hoc idem dicere liceret: & ita v.c.
b al. peregrinantes.
c L. hoc otium.

& à cœtu hominum,frequētiáq; interdum tanquam in portum se in solitudinem recipiebat, nostrum autem otium negotij inopia: non requiescendi studio,cōstitutum est.extincto enim senatu,deleriſq; iudiciis,quid est,quod dignum nobis aut in curia,aut in foro agere possimus?[d] Itaq; in maxima celebritate,[e] atq; in oculis ciuiū quōdam vixim⁹: nunc fugientes cōspectum sceleratorum,quib. omnia redundant, abdimus nos quantū licet,& sæpe soli sumus.Sed quia sic ab hominib.doctis accepimus,nō solùm ex malis eligere minima oportere:sed etiam excerpere ex ipsis,siquid inesset boni:propterea & otio fruor nō illo quidē,quo debeat is: qui quōdam peperisset otium ciuitati:nec eam solitudinem languere patior, quam mihi adfert necessitas,

4 nō voluntas.|| Quamquam Africanus maiorem laudē,vel meo iudicio assequebatur:[f] nulla tamen eius ingenij monumenta mandata literis, nullum opus otij nullum solitudinis munus extat.ex quo intelligi debet,illum mentis agitatione,inuestigationéq; earum rerum , quas cogitando cōsequebatur,nec otiosum, nec solum vmquam fuisse.nos autē,qui nō tantùm roboris habem⁹,vt cogitatione tacita solitudine abstrahamur,ad hanc scribendi operam omne studium curámq; cōuertim⁹.itaq;plura breui tempore euersa,quàm multis annis stante rep. scripsimus.

5 || Sed cùm tota philosophia,mi Cicero, frugifera,& fructuosa,nec vlla pars eius inculta,ac deserta sit:[g] tamen nullus feracior in ea locus est,nec vberior,quàm de officiis,à quibus constanter honestéque viuendi præcepta ducuntur. Quare quamquam à Cratippo [h] nostro, principe huius memoriæ Philosophorum , hæc te assiduè audire , atque accipere cōfido:tamen conducere arbitror, talibus aureis tuas vocibus vndique circunsonare , nec eas , si fieri

6 possit , quidquam aliud audire. || Quod cum omni

d L. ita qui in max.
e L.atque in oculis quondam viximus.
f q.v.c.nulla enim eius in
g L. tum nullus ferac.
h L.vestro.

omnibus est faciẽdum,qui vitam honestam ingredi cogitant,tũ haud scio,an nemini potiùs, quàm tibi.sustines enim non paruam exspectationem imitãdæ industriæ nostræ,magnam honorum,nonnullam fortasse nominis. Suscepisti onus pręterea graue & Athenarum:& Cratippi: *i* ad quos 2 cùm tanquã *k* ad mercaturam bonarũ artium sis profectus, inanem redire turpissimum est,dedecorantem & vrbis auctoritatem,& magistri. Quare quantũ conniti animo potest,quantum labore contendere (si discendi labor est potiùs,quàm voluptas) tantùm fac vt efficias,néve committas,vt cùm omnia suppeditata sint à nobis, tute tibi defuisse videare. Sed hæc hactenus. multa enim sæpe ad te, cohortandi gratia, scripsimus. nunc ad reliquam partem propósitæ diuisionis reuertamur.

i al. quò cũ tanq.

k al. ad mercatum bon.

7 Panętius igitur,qui sine controuersia de officiis accuratissimè disputauit,quémque nos correctione quadã adhibita,potissimũ secuti sumus, tribus generib. propositis,in quib⁹ deliberare homines,& cõsultare de officio solerent,vno cùm dubitarent,honestúne id esset,de quo ageretur, an turpe:altero, *l* vtiléne,an inutile:tertiò,si id, quod speciẽ haberet honesti,pugnaret cum eo, quod vtile videretur,quomodo ea discerni oporteret:de duob⁹ generib. primis,tribus libris explicauit:de tertio autem genere deinceps se scripsit dicturũ,nec exsoluit, quod promiserat.

l L. vtile, an inutile.

8 Quòd eò magis miror,quia scriptũ à discipulo eius Possidonio est,triginta annis vixisse Panętiũ, postquã eos libros edidisset: quẽ locũ miror à Possidonio 3 *m* breuiter esse tractatum in quibusdã cõmentariis,pręsertim cũ scribat,nullũ esse locũ in tota Philosophia tã necessariũ.

m L. breuiter esse tactum.

9 minimè verò assentior iis,qui negãt,eũ locũ à Panætio prætermissũ,sed cõsultò relictum, nec omnino scribẽdũ fuisse:quia nũquã posset vtilitas cũ honestate pugnare:de quo alterũ potest ha-

habere dubitationē, adhibēdúne fuerit hoc ge-
nus,quod in diuisione Panętij tertiū est,an pla-
nè omittēdū: alterū dubitari nō potest,4 quin à
Panætio susceptū sit,[n] sed derelictū.nā qui è di-
uisione[o] tripartita, duas parteis absoluerit,huic
necesse est restare tertiam. Pręterea in extremo
libro tertio de hac parte pollicetur se deinceps
10 esse dicturū.|| 5 Accedit eodem testis[p] locuples,
Posidonius,qui etiam scribit in quadā epistola,
Publium Rutiliū Rufum dicere solere, qui Pa-
nætium audiuerat,vt nemo pictor esset inuētus,
[q] qui Veneris eam partē,quam Apelles inchoa-
tam reliquisset,absolueret (oris enim pulchri-
tudo reliqui corporis imitādi spem auferebat:)
sic ea,quæ Panætius prætermisisset,& nō præfe-
cisset,propter eorum,quæ[r] fecisset,præstantiam,
11 neminem esse[s] persecutum.|| Quamobrem de iu-
dicio Panætij dubitari non potest:rectène autē
hanc tertiam partē ad exquirendum officiū ad-
iunxerit, an secus,6 de eo fortasse dubitari po-
test.Nam siue honestū solum bonū est, vt Stoi-
cis placet:siue quod honestū est,id ita summum
bonum est, quemadmodū Peripateticis nostris
videtur,vt omnia ex altera parte collocata, vix
minimi momenti instar habeant: dubitandum
non est, quin numquam possit vtilitas cum ho-
nestate contēdere. Itaque accepimus Socratem
solitum exsecrari eos, qui primùm hæc natura
cohærentia,opinione distraxissent. Cui quidem
ita sunt Stoici assensi,vt etiam, quidquid hone-
stū esset,id vtile esse censerent, nec vtile quid-
12 quam,quod non honestum.|| Quòd si is esset Pa-
nætius,qui virtutem propterea colendā diceret,
quòd ea efficiēs vtilitatis esset:vt ij,qui res ex-
petendas vel voluptate, vel indolentia metiun-
tur:liceret ei dicere honestatē aliquādo cū vti-
litate pugnare. Sed, cùm sit is, qui id solū bonū
iudicet,quod honestum sit: quæ autem huic re-
pugnent specie quadam vtilitatis,eorum neque

acces-

n al. sed relictum.

o L. tripertita,

p al. locupletis,

q L. qui Coæ Veneris eam.

r a. perfecisset,

s q.v.c. persecuturum.

t L.eiusmodi deb.
v L.inducere.
x L.compararetur.
y L.hanc opinor, sentent.

accessione meliorem vitam fieri, nec decessione
peiorem:non videtur [t] huiusmodi debuisse de-
liberationem [u] introducere, in qua, quod vtile
videretur,cum eo quod honestum est, [x] compa-
retur. || Etenim quod summum bonum à Stoicis 13
dicitur, Conuenienter naturæ viuere : id habet
[y] hanc(vt opinor)sententiam, cum virtute con-
gruere semper:cetera autem,quæ secundũ natu-
ram essent, ita legere,si eá virtuti non repugna-
rent.quod cùm ita sit,putãt quidam, hanc com-
parationem non rectè esse introductã, nec om-
nino de eo genere quidquam præcipiendũ fuis-
se. Atque illud quidem honestũ quod propriè,
veréque dicitur,in sapientibus est solis,neque à
virtute diuelli vnquã potest:in iis autẽ, in qui-
bus sapientia perfecta nõ est, ipsum illud quidẽ

z L. nullo modo,similitudines honesti esse p.
a L. Hæc enim officia, de

perfectũ honestũ, [z] nullo modo esse potest,simi-
litudines honesti esse possunt. || [a] Hæc igitur o- 14
mnia officia,de quib9 his libris disputamus,me-
dia Stoici appellant. ea communia sunt, & latè
patent:quæ & ingenij bonitate multi assequun-
tur,& progressione discẽdi.Illud autẽ officium,
quod rectum iidem appellãt, perfectũ atque ab-
solutũ est:&,vt iidem dicunt , omneis numeros
habet:nec præter sapientem,cadere in quenquã

b L.compareant,
c L.non ferè intelligit:
d L. Quod item in poematis,picturis vsu venit,

potest.|| Cùm autẽ aliquid actum est,in quo me-
dia officia [b] comparantur, id cumulatè videtur 15
esse perfectũ:propterea quòd vulgus, quid absit
à perfecto, [c] ferè non ex toto intelligit : quate-
nus autem intelligit, nihil putat prætermissum.
7 [d] Quod autem in poëmatibus, & picturis vsu
euenit,in aliisq; cõpluribus, vt delectentur im-
periti,laudéntque ea quæ laudanda non sint:ob
eam,credo,causã, quòd insit in his aliquid pro-
bi,quod capiat ignaros, qui iidem,quid in vna-
quaque re vitij sit,nequeant iudicare.Itaq; cùm
sint docti à peritis facilè desistunt à sententia.

e L.disseremus,

|| Hæc igitur officia,de quibus his libris [e] disseri-
mus,quasi secũda quædã honesta dicũt esse,non 16
sapien

ſapientum modò propria, ſed cum omni hominũ genere communia. f Itaque ij omnes, in quibus virtutis eſt indoles, cõmouentur. Nec verò cùm duo Decij, aut duo Scipiones, fortes viri cõmemorantur, aut cùm Fabricius, aut Ariſtides iuſtus nominatur: aut ab illis, fortitudinis: aut ab his, iuſtitiæ, tanquam à ſapientibus, petitur exemplum. nemo enim horum ſic ſapiens eſt, vt ſapientem intelligi hic volumus: nec ij, qui ſapientes habiti ſunt, & nominati, M. Cato, & C. Lælius ſapientes fuerũt: ne illi quidem ſeptem: ſed ex mediorum officiorum frequentia ſimilitudinẽ quandam gerebant, ſpeciemq; ſapientũ.

f L. Itaque hi omnes.

17 || Quocirca nec id, quod verè honeſtũ eſt, fas eſt cũ vtili repugnantia cõparari: nec id, quod cõmuniter appellamus honeſtum, g quódq; colitur ab iis, qui bonos ſe viros haberi volunt, cum emolumentis vnquam eſt comparandũ: tamque id honeſtum quod in noſtram intelligentiã cadit, tuendum, conſeruandúmq; eſt nobis, quàm id, quod propriè dicitur, vereq; eſt honeſtũ, ſapientibus. aliter enim teneri nõ poteſt. ſi qua ad virtutem eſt facta progreſsio. Sed hæc quidẽ de iis, qui conſeruatione officiorum exiſtimantur boni.

g L. quod colitur

18 boni. || Qui autem omnia metiuntur emolumentis & cõmodis, neque ea volunt prępõderari honeſtate, hi ſolẽt in deliberãdo honeſtũ cum eo, quod vtile putant, comparare: boni viri non ſolent. Itaq; exiſtimo, Panætium, cùm dixerit, homines ſolere in hac comparatione dubitare, hoc ipſum ſenſiſſe, quod dixerit, ſolere modò non etiam oportere. etenim nõ modò pluris putare quod vtile videatur, quã quod honeſtũ: ſed hæc etiã inter ſe cõparare, & in his addubitare, turpiſſimum eſt. Quid eſt ergo, quod nõnumquã dubitationẽ afferre ſoleat, cõſiderandũmque videatur?

19 Credo, ſi quãdo dubitatio accidit, quale ſit id, de quo cõſideretur. || Sæpe enim tẽpore fit, vt quod plerũq; turpe haberi ſoleat, inueniatur non

non esse turpe. Exempli causa, ponatur aliquid,
quod pateat latiùs. Quod potest esse maius sce-
h q.v.c. sed etiam familiarem hominem occ.
lus, quàm nō modò hominē, h sed etiam familia-
rem occidere? Nū igitur se obstrinxit scelere, si
quis tyrānnum occidit, quamuis familiarem? Po-
pulo quidem Ro. non videtur, qui ex omnibus
præclaris factis illud pulcherrimū existimat. Vi-
cit igitur vtilitas honestatem, immò verò hone-
stas vtilitatē secuta est. Itaq;, vt sine vllo errore
diiudicare possimus, si quando cum illo, quod
honestum intelligimus, pugnare id videbitur,
quod appellamus vtile, formula quædam cōsti-
tuenda est: quam si sequemur in cōparatione re-
rum, ab officio nūquam recedemus. || Erit autem 20
hæc formula, Stoicorū rationi, disciplinæq; ma-
ximè cōsentanea: quam quidē in his libris pro-
pterea sequimur, quòd, quāquam à veteribus A-
i L. vestris,
cademicis, & Peripateticis i nostris, qui quon-
dam iidē erāt, qui Academici, quæ honesta sunt,
anteponuntur iis, quæ vidētur vtilia: tamē splen
didius hæc ab eis differuntur, quibus, quidquid
honestum est, idē vtile videtur: nec vtile quid-
quam, quod non honestum: quàm ab iis, quibus
est honestum aliquid non vtile, aut vtile nō ho-
nestum. Nobis autem nostra Academia magnam
licentiam dat, vt quodcūque maximè probabi-
le occurrat, id nostro iure liceat defendere. Sed
redeo ad formulam. || Detrahere igitur aliquid 21
alteri, & hominem hominis incōmodo suum au-
gere commodum, magis est cōtra naturā, quàm
mors, quàm paupertas, quàm dolor, quàm cete-
ra, quæ possunt aut corpori accidere, aut rebus
externis. nam principiò, tollit cōiunctum huma-
num, & societatem. si enim sic erimus affecti, vt
propter suum quisque emolumētum spoliet, aut
violet alterum, disrumpi necesse est eam, quæ
k L. Vt enim si vnū quodque.
maximè est secundum naturam, humani gene-
ris societatem. || k Vt, si vnumquodque mem- 22
brum sensum hunc haberet, vt posse putaret

se va-

se valere, si proximi membri valetudinem ad se
traduxisset: debilitari, & interire totum corpus
necesse est: sic, si vnusquisque nostrûm rapiat ad
se commoda aliorum, detrahátq; quod cuique
possit, emolumenti sui gratia: societas hominũ,
communitásq; euertatur necesse est. nam, sibi
vt quisque malit, quod ad vsum vitæ pertineat,
quã alteri acquirere, concessũ est, nõ repugnãte
natura.[l] Illud quidem natura non patitur, vt a- l L. illud na
liorũ spoliis nostras facultates, copias, opes au- tura non p.
23 geamus. || Neq; verò hoc solùm natura, id est, iu-
re gentium, sed etiã legib. populorum, quib. in
singulis ciuitatib.[m] resp. continentur, eodẽ mo- m al. resp.
do constitutum est, [n] vt non liceret sui cõmodi continetur.
causa nocere alteri. hoc enim spectãt leges, hoc n L. vt non
volunt, incolumẽ esse ciuium coniunctionem: liceat
quam qui dirimunt, eos morte, exsilio, vinculis,
damno coërcẽt. atq; hoc multò magis [o] exigit o v.c. efficit
ipsa naturæ ratio, quę est lex diuina, & humana: ipsa nat.
cui parere qui velit (omnes autem parebunt, qui
secundũ naturam [p] volent viuere) numquã cõ- p v. c. vo-
mittet, vt alienum appetat, & id, quod alteri de- lunt
24 traxerit, sibi assumat. || Etenim multò magis est
secundũ naturam[q] celsitas animi, & magnitudo, q v. c. excel
iteq; cõmunitas, iustitia, liberalitas, quã volu- sitas animi.
ptas, quã vita, quã diuitiæ. quæ quidem cõtem-
nere, & pro nihilo ducere, comparantem cũ vti-
litate communi, magni animi, & excelsi est. De-
trahere autem [r] alteri sui commodi causa, magis r v. c. de
est cõtra naturam, quàm mors, quàm dolor, quã altero.
25 cetera generis eiusdẽ. || Itẽq;, magis est secundũ
naturam, pro omnib. gentibus, si fieri possit, cõ-
seruandis, aut iuuandis, maximos labores, mole-
stiasq; suscipere, imitantem Herculem illũ, quẽ
hominum fama, beneficiorum memor, in conci-
lio cælestium collocauit: quàm viuere in soli-
tudine, non modò sine vllis molestiis, sed etiam
in maximis voluptatibus, abundantem omnibus
copiis, vt excellas etiam pulchritudine, & viri-
de Officiis. C G bus.

bus. Quocirca optimo quisq;, splendidissimóq; ingenio longè illam vitam huic[s] anteponit. ex quo efficitur, hominem naturæ obediētem, homini nocere non posse. || Deinde, qui alterū violat, vt ipse aliquid commodi cōsequatur: aut nihil se existimat contra naturā facere: aut magis fugiendā cēset mortē, paupertatem, dolorem, amissionem etiam liberorum, propinquorum, amicorū, quàm facere cuipiā iniuriam. si nihil existimat[t] contra naturam fieri in hominib. violādis: quid cū eo disseras, qui omnino hominē ex homine tollat? sin fugiendum id quidem cēset, sed & multò illa peiora, mortem, paupertatem, dolorem: errat in eo, quòd vllum aut corporis, aut fortunæ vitium, animi vitiis grauius existimat. Ergo vnum debet esse omnib. propositum, vt eadem sit vtilitas vniuscuiusq;, & vniuersorū: quam si ad se quisq; rapiat, dissoluetur omnis humana[u] consociatio. || Atq; si etiam hoc natura praescribit, vt homo homini, quicumq; sit, ob eā ipsam causam, quòd is homo sit, cōsultum velit: necesse est secūdū eandē naturam, omnium vtilitatem esse communem. quod si ita est, vna cōtinemur omnes, & eadem lege naturæ: idq; ipsū si ita est, certè violare alterum lege naturæ prohibemur; verū autem primū, verū igitur & extremum. Nam illud quidem absurdū est, quod quidam dicūt, parēti se, aut fratri nihil detracturos, commodi sui causa: aliā rationē esse ciuiū reliquorū: hi sibi nihil iuris, & nullā societatē, cōmunis vtilitatis causa, statuūt esse cū ciuib. quæ sententia omnē societatem distrahit ciuitatis. || Qui autē ciuium rationē dicūt esse habendam, externorū negant: hi dirimūt cōmunem humani generis societatē: qua sublata [x] beneficētia, liberalitas, bonitas, iustitia fūditus tollitur: quæ qui tollūt, etiā aduers⁹ deos immortaleis impij iudicādi sūt. ab iis enim cōstitutam inter homines societatē euertūt: cuius societatis [y] arctissimum

26 27 28

s al. antepo nat.

t l. contra naturam fieri humanibus violandis,

u l. consortio.

x v. c. beneficientia,

y v. c. artissimum

mũ vinculũ eſt, magis arbitrari eſſe cõtra natu-
rã, hominẽ homini detrahere, ſui cõmodi cauſa,
quã omnia incommoda ſubire vel externa, vel
corporis,[9] vel etiam ipſius animi, quæ vacẽt iu-
ſtitia. Hæc enim vna virtus, omniũ eſt domina,
29 & regina virtutum. || Forſitan quiſpiam dixerit.
Nõne igitur ſapiens, ſi fame ipſe conficiatur, ab-
ſtulerit cibum alteri, homini ad nullam rẽ vtili?
Minimè verò. Non enim mihi eſt vita mea vti-
lior, quàm animi talis affectio, neminem vt vio-
lẽ cõmodi mei gratia. Quid? ſi Phalarim, crude-
lem tyrannũ, & immanẽ, vir bonus, ne ipſe fri-
gore cõficiatur, veſtitu ſpoliare poſſit, nõne fa-
30 ciat? || Hęc ad iudicandũ ſunt facillima.[z] nam, ſi-
quid ab homine ad nullã partem vtili, tuę vtili-
tatis cauſa detraxeris: inhumanè feceris, cõtrá-
que naturæ legem. ſin autẽ is tu ſis, qui multam
vtilitatẽ reip. atq; hominum ſocietati, ſi in vita
remaneas, afferre poſſis, ſi quid ob eã cauſã alte
ri detraxeris, nõ ſit reprehendendũ: ſin autem id
nõ ſit eiuſmodi: ſuũ cuiq; incõmodum ferendũ
eſt potiùs, quàm de alterius cõmodis detrahen-
dum. Nõ igitur magis eſt cõtra naturam morbꝰ,
aut egeſtas, aut quid huiuſmodi, quã detractio,
31 aut appetitio alieni. || Sed cõmunis vtilitatis de-
relictio cõtra naturã eſt. eſt enim iniuſta. itaque
lex ipſa naturæ, quæ vtilitatem hominũ conſer-
uat, & cõtinet,[a] decernit profectò, vt ab homi-
ne inerti, atq; inutili, ad ſapientem, bonum, for-
témq; virum transferantur res ad viuendum ne-
ceſſariæ: qui ſi occiderit, multum de cõmuni vti-
litate detraxerit: modò hoc ita faciat, vt ne ipſe
de ſe bene exiſtimans,[b] ſéq; diligens, hanc cau-
ſam habeat ad iniuriam.[c] Itaque ſemper officio
fungetur, vtilitati conſulens hominum, & ei,
quam ſæpe commemoro, humanæ ſocietati.
32 || Nam, quòd ad Phalarim attinet, perfacile iu-
dicium eſt. nulla enim nobis ſocietas cum ty-
rannis,[10] ſed potiùs ſumma [d] diſtractio: neque

z L. nam ſiquid homini homo ad nullam rẽ vtilis, vtilitatis tuæ

a v.c. decernet prof.

b L. ſeſéque dil.

c L. ita ſemper off.

d v.c. diſtractio eſt neque

eſt contra naturam,ſpoliare eũ ſi poſſis,quẽ honeſtum eſt necare:atque hoc omne genus peſtiferum,atq; impium,ex hominum communitate exterminandum eſt. Etenim, vt mẽbra quædam amputantur,ſi & ipſa ſanguine,& tanquam ſpiritu carere cœperunt,& nocent reliquis partib. corporis:ſic iſta in figura hominis feritas,&immanitas beluæ,à communi tanquam humanitate corporis ſegreganda eſt. Huius generis ſunt quæſtiones omnes eæ,in quib. ex tempore officium exquiritur.|| Eiuſmodi igitur credo res Panætiũ perſecuturum fuiſſe, [e] niſi aliquis caſus, aut occupatio conſilium eius [f] præueniſſet : ad quas ipſas conſultationes ex ſuperioribus libris ſatis multa præcepta ſunt, quib. perſpici poſſit, quid ſit propter turpitudinẽ fugiẽdũ:quid ſit id, quod idcirco fugiendũ nõ ſit,quia omnino turpe nõ eſt.Sed quoniã operi inchoato, propè tamen abſoluto,tanquã faſtigium imponimus: vt Geometręſolent nõ omnia docere,ſed poſtulare,vt quædam ſibi cõcedantur,quò faciliùs,quæ velint,explicent:ſic ego à te poſtulo,mi Cicero, vt mihi concedas,ſi potes,nihil,præter id,quod honeſtũ ſit,eſſe ꝓpter ſe expetẽdum.ſin hoc nõ licet per Cratippum:at illud certè dabis, quod honeſtum ſit,id eſſe maximè propter ſe expetẽdum.Mihi vtrumuis ſatis eſt:&cùm hoc,tum illud probabilius videtur, nec præterea quidquã probabile.|| Ac primùm Panętius in hoc defendend⁹ eſt, quòd non vtilia cũ honeſtis pugnare dixerit aliquando poſſe (neq; enim ei fas erat) ſed ea,quæ [g] videntur vtilia. Nihil verò vtile, quod non idem honeſtum: nihil honeſtum, quod non idẽ vtile ſit,ſæpe teſtatur:negatq; vllam peſtẽ maiorem [h] vitã hominũ inuaſiſſe, quã eorum opinionem,qui iſta diſtraxerint.Itaq; nõ vt aliquãdo anteponeremus vtilia honeſtis,ſed vt ea ſine errore diiudicaremus, ſiquando incidiſſent,induxit eam,quæ videretur eſſe, nõ quæ

33 (margin, beside "cium exquiritur.|| Eiuſmodi igitur credo res Pa-")

34 (margin, beside "probabile.|| Ac primùm Panętius in hoc defen-")

e v. c. niſi aliqui caſ.

f L. peremiſſet.

g v. c. videãtur

h L. in vitã hominum

eſſet,

eſſet,repugnantiam. Hanc igitur partẽ relictam
explebimus,nullius adminiculis,ſed (vt dicitur)
Marte noſtro.Neq; enim quidquam de hac par-
te poſt Panætium explicatum eſt, [i] quod mihi
probaretur,de iis,quæ in manus meas venerunt.
35 ||Cũ igitur aliqua ſpecies vtilitatis obiecta eſt,
[k] nos cõmoueri neceſſe eſt.ſed ſi, cùm animum
attenderis,turpitudinẽ videas adiunctam ei rei,
[l] quę ſpeciem vtilitatis attulerit: [m] tunc vtilitas
non requirenda eſt,ſed intelligẽdum,vbi turpi-
tudo ſit,ibi vtilitatem eſſe nõ poſſe.Quòd ſi ni-
hil eſt tã cõtra naturam,quàm turpitudo (recta
enim,& conuenientia, & conſtantia natura de-
ſiderat,aſpernatúrq; contraria) nihílq; tam ſe-
cundum naturam,quàm vtilitas:certè in eadẽ re
& vtilitas.& turpitudo eſſe non poteſt.itẽq; , ſi
ad honeſtatem nati ſumꝰ,eáq;,aut ſola expetẽ-
da eſt (vt Zenoni eſt viſum) aut certè omni põ-
dere grauior eſt habenda, quam reliqua omnia,
quod Ariſtoteli placet:neceſſe eſt,quod honeſtũ
ſit,id eſſe aut ſolum,aut ſummum bonum: quod
autem bonũ:id certè vtile: [n] itaq; quidquid ho-
36 neſtũ,id vtile.|| quare error hominum non pro-
borum cũ aliquid,quod vtile viſum eſt,arri-
puit,id cõtinuò ſecernit ab honeſto. Hinc ſicæ,
hinc venena, hinc falſa teſtamenta naſcuntur:
[o] hinc furta,hinc peculatꝰ, expilationes, dire-
ptioneſq; ſociorũ,& ciuium, hinc opũ nimiarũ
potentiæ nõ ferendæ:poſtremò etiam in liberis
ciuitatib. exſiſtũt regnandi cupiditates,quib. ni-
hil nec tetrius,nec fœdius excogitari poteſt. e-
molumẽta enim rerum fallacib. iudiciis vident:
pœnãm nõ dico legum, quas ſæpe perrumpunt,
ſed ipſius turpitudinis,quæ acerbiſſima eſt, non
37 vident.|| Quamobrẽ hoc quidem deliberantium
genus pellatur è medio (eſt enim totum ſcele-
ratum & impium) qui deliberant , vtrùm id ſe-
quãtur,quod honeſtum eſſe videant, an ſe ſciẽ-
tes ſcelere cõtaminẽt:in ipſa enim dubitatione

i L. quod quidem mihi.
k nos abeſt ab o.v.c.
l al. quę ſpẽ
m L. tum non vtilitas relinquenda eſt,
n L. ita, quidquid hon.
o L. hinc furta, peculatus,expil.

facinus est, etiamsi ad id non peruenerint. Ergo ea deliberãda omnino nõ sunt, in quib. est turpis ipsa deliberatio. atq; etiam in omni deliberatione celãdi, & occultãdi spes, opinióq; remouenda est. satis enim nobis (si modò in Philosophia aliquid profecimus) persuasum esse debet, si omneis deos, hominésq: celare possim[p], nihil tamen auarè, nihil iniustè, nihil libidinosè, nihil incontinenter esse faciendũ. || Hinc ille Gy- 38
ges inducitur à Platone: qui, 13 cùm terra [p] decessisset magnis quibusdam imbribus, in illum hiatum descendit, æneúmq; equum ([q] vt ferunt fabulæ) animaduertit, cuius in laterib. fores essent: quib. apertis, hominis mortui vidit corpus magnitudine inusitata, annulúmq; aureũ in digito: quem vt detraxit, ipse induit (erat autem regius pastor) tũ in cõciliũ pastorum se recepit. ibi cùm palam eius annuli ad palmã conuerterat, à nullo videbatur, ipse autẽ omnia videbat. idem rursus videbatur, 14 cùm [r] in lucẽ annulum inuerterat. Itaq; hac opportunitate annuli vs[9], reginæ stuprum intulit: eáq; adiutrice regẽ dominum interemit, sustulítq; quos obstare arbitrabatur: nec in his eum quisquam facinoribus potuit videre. sic repẽte annuli beneficio rex exortus est Lydiæ. Hũc igitur ipsum annulum si habeat sapiẽs, [s] nihil plus sibi licere putet peccare, quã si non haberet. honesta enim bonis viris, nõ occulta quæruntur. || Atq; hoc loco Phi- 39
losophi quidã, minimè mali illi quidẽ, sed non satis acuti, fictã, & commentitiã fabulã dicunt prolatã à Platone: quasi verò ille aut factum id esse, aut fieri potuisse defendat. Hæc est vis huius [t] annuli, & huius exẽpli: si nemo sciturus, nemo ne suspicaturus quidẽ sit, cùm aliquid, diuitiarũ, potẽtiæ, dominationis, libidinis causa, feceris, si id diis, hominibúsq; futurum sit semper ignotũ, sítne factur[9]. negãt id fieri posse: 15 quãquam [u] potest id quidem, sed quæro, quod negãt posse,

p L. discessisset

q hoc totũ (vt ferunt fabulæ) nõ videtur esse Ciceronis.

r V.c. in locum

s L. nihilo plus

t v.c. annuli,

v L. non potest id q.

posse,id si posset,quidnam facerent?Vrgent ru-
sticè sanè.negant enim posse, & in eo perstant:
hoc verbum quid valeat,non vident.Cùm enim
quærimus,si possint celare,quid facturi sint:non
quærimus,possitne celare: sed tãquam torméta
quædam adhibemus,vt,si responderint,se,impu
nitate proposita, facturos quod expediat, faci-
norosos se esse fateantur:si negent, omnia tur-
pia per seipsa fugienda esse concedant. Sed iam
40 ad propositum reuertamur.|| Incidunt sæpe mul-
tæ causæ. quæ [x] conturbant animos vtilitatis — x L. conturbent
specie,nõ,cũ hoc deliberetur,relinquendáne sit
honestas propter vtilitatis magnitudinem(nam
id quidem improbum est) sed illud, possítne id,
quod vtile videatur,fieri non turpiter. Cũ Col-
latino Tarquinio collegæ Brutus imperiũ abro-
gabat,poterat videri facere id iniustè. fuerat e-
nim in regib.expellendis socius Bruti,consilio-
rum etiam adiutor. cùm autem consilium hoc
principes cepissent,cognationẽ Superbi,noméq;
Tarquiniorũ,& memoriam regni,esse tollendã:
quod erat vtile patriæ [y] cõsulere, id erat ita ho- — y L. verbum consulere delet L.
nestum,vt etiam ipsi Collatino placere deberet.
Itaq; vtilitas valuit propter honestatẽ, sine qua
41 [z] nec vtilitas quidẽ esse potuisset.|| At in eo re- — z L. ne vtilitas
ge,qui vrbem condidit,[a] nõ ita.Species enim v-
tilitatis animum[b] impulit eius: cui cùm visum — a L. non item.
esset vtilius,[c] solũ se,quàm cum altero regnare,
fratrem interemit. Omisit hic & pietatẽ, & hu- — b L. pepulit eius: & ita v.c.
manitatẽ,vt id,quod vtile videbatur, neq; erat,
assequi posset: & tamen muri causam opposuit, — c L. solum quàm
speciem honestatis neq; probabilẽ,neq; satis i-
doneam. Peccauit igitur, pace vel Quirini, vel
42 Romuli dixerim.|| Nec tamen nostræ nobis vti-
litates omittendæ sunt, aliisque tradendæ, cùm
his ipsi egeamus:sed suæ cuiq; vtilitati,quod si-
ne alterius iniuria fiat,seruiendũ est.Scitè Chry
sippus,vt multa:Qui stadium,inquit,currit,eni-
ti, & contendere debet, quàm maximè possit,

vt vincat:supplantare eum, quicum certet, aut
manu depellere nullo modo debet. sic in vita
d L. quod — sibi quemq; petere, [d] quod pertineat ad vsum,
ad vsum — non iniquum est: alteri [e] surripere, ius non est.
pertinet, — Maximè autem perturbantur officia in amici- 43
e q.v.e.deripere, — tiis:quib.& non tribuere, quod rectè possis, &
tribuere, quod non sit æquum, contra officium
est.Sed huius generis totius breue, & non difficile
præceptum est.quæ enim videtur vtilia,honores,diuitię,voluptates,cetera generis eiusdē,
hæc amicitiæ nūquā anteponenda sunt.At neque contra remp.neq;contra iusiurandū,ac fidē,
f L.ne si iu- — amici causa,vir bonus faciet,[f] nec si iudex qui-
dex — dem erit de ipso amico.ponit enim personam amici,cùm induit iudicis:tantum dabit amicitię,
g L. vt orā- — vt veram amici causam esse malit:[g] vt peroran-
dæ — dæ liti tempus: quoad per leges liceat, accommodet.Cū verò iurato dicēda sentētia sit: me- 44
minerit,deum se adhibere testem,id est (vt arbi
tror)mentem suam,qua nihil homini dedit ipse
deus diuinius.Itaq; præclarū à maiorib. accepimus morē rogandi iudicis,si eū tenerem[9],QVAE
SALVA FIDE FACERE POSSIT. Hæc rogatio ad
ea pertinet,quæ paulò antè dixi,honestè amico
à iudice posse concedi. nam, si omnia facienda
sint, quæ amici velint: non amicitiæ tales, sed
coniurationes putandæ sunt. Loquor autem de
communib. amicitiis. nam in sapientibus viris,
atq; perfectis,nihil potest esse tale.Damonem, 45
& Pythiam, Pythagoreos, ferunt hoc animo
inter se fuisse,vt,cùm eorū alteri Dionys. tyrānus diem necis destinauisset:& is,qui morti addictus esset,paucos sibi dies commendandorum
h ad diem, — suorum causa postulauisset: vas factus est alter
in v. c. non — eius sistēdi:16 vt,si ille non reuertisset[h] ad diē,
comparēt. — moriendum [i] esset sibi ipsi, qui cùm ad diem se
i L. esset ipsi, — recepisset,admiratus eorum fidem tyrannus,pe-
k q.v.c. re- — tiuit,vt se in amicitiam tertium [k] adscriberent.
cipetent: — Cùm igitur id, quod vtile videtur in amicitia, 46
cum

cũ eo,quod honestum est,comparatur:iaceat vtilitatis species,valeat honestas. cùm autẽ in amicitia,quæ honesta nõ sunt,postulabuntur,religio,& fides anteponatur amicitiæ,& sic habebitur is,quem exquirimus, [l] delectꝰ officij. Sed vtilitatis specie in rep.sæpissime peccatur, vt in Corinthi disturbatione nostri.durius etiãAthenienses,qui sciuerunt,vt Aeginetis,[m] qui classe valebant,pollices præciderentur. hoc visum est vtile.nimis enim imminebat, ꝓpter propinquitatem,Aegina[n] Piræo:sed nihil, quod crudele, vtile.est enim hominum naturę,quam sequi de-

l v.c.dilectus off.

m q. v. c. quia classe.

n al. Piræo:.

47 bemus,maximè inimica crudelitas.|| Malè etiam [o]qui peregrinos vrbib.vti prohibent, eósq; exterminant,vt Pénus apud patres nostros,Papius nuper.Nam esse pro ciue,qui ciuis non sit, rectũ est non licere:quã tulerunt legem sapientissimi consules,Crassus &Scæuola:vsu verò vrbis prohibere peregrinos sanè inhumanũ est. Illa præclara,in quib.publicæ vtilitatis species præ honestate cõtemnitur. Plena exemplorum est nostra resp.cùm sæpe aliàs,tum maximè bello Punico secũdo:quæ,Cannensi calamitate accepta, maiores animos habuit,quã vnquam reb.secundis.nulla timoris significatio, nulla mentio pacis,tãta vis est honesti,vt speciem vtilitatis ob-

o fort. qui peregrinos vrbibus prohibent.

48 scuret.|| Atheniẽses cùmPersarum impetũ nullo modo possent sustinere,statuerẽntq; vt vrbe relicta,coniugib.& liberisTrœzene depositis,naueis cõscenderent,libertatẽmque Gręciæ classe defenderent:Cyrsilum quendã suadentem,vt in vrbe manerent, Xerxémq; reciperent,lapidibus obruerent. Atqui ille sequi vtilitatem videba-

49 tur:sed ea nulla erat repugnãte honestate.|| Themistocles post victoriã eius belli,quod cũPersis fuit, dixit in contione, se habere cõsilium reip. salutare,sed id sciri opus non esse postulauit,vt aliquem populus daret,quicum communicaret. datus est Aristides. Huic ille , classem Lacedæ-

moniorum, quæ subducta esset ad Gytheum, clã
incendi posse: quo facto, frangi Lacedæmonio-
rum opes necesse esset. Quod Aristides cùm au-
disset in contionẽ magna exspectatione venit:
dixítque, perutile esse consilium, quod Themi-
stocles afferret: sed minimè honestũ. Itaq; Athe-
nienses, quod honestum non esset, id ne vtile
quidẽ putauerunt: totãq; eã rẽ, quam ne audiue-
rant quidẽ, auctore Aristide repudiauerũt. Me-
liùs hi, quàm nos, qui piratas, immuneis: socios,
vectigaleis habemus. Maneat ergo, quod turpe
sit, id numquã esse vtile: ne tum quidẽ, cùm id,
[p] quod esse vtile putes, adipiscare. Hoc enim i-
psum vtile putare, quod turpe sit, calamitosum
est. || Sed incidũt (vt suprà dixi) sæpe causæ, cùm 50
repugnare vtilitas honestati videatur, vt ani-
maduertendũ sit, repugnétne planè, an possit cũ
honestate coniungi. Eius generis hæ sunt quæ-
stiones: [q] exempli gratia. Si vir bonus Alexãdria
Rhodum magnum frumenti numerum aduexe-
rit in Rhodiorum inopia, & fame, summáq; an-
nonæ caritate: si idem sciat, complureis merca-
tores [r] Alexandria soluisse, nauésque in cursu,
frumento onustas, petenteis Rhodum, viderit,
dicturúsne sit id Rhodiis, an silentio suũ quàm
plurimo vendíturus? Sapientẽ, & bonum virum
fingimus: de eius deliberatione, & consultatio-
ne quærimus: qui celaturus Rhodios nõ sit, si id
turpe iudicet: sed dubitet an turpe non sit. || In 51
huiuscemodi causis aliud Diogeni Babylonio
videri solet, magno & graui Stoico: aliud Anti-
patro, discipulo eius, homini acutissimo. Antipa
tro, omnia patefaciẽda, vt nequid omnino, quod
vẽditor norit, emtor ignoret: Diogeni, vẽditorẽ,
quatenus iure ciuili cõstitutũ sit, dicere vitia o-
portere: cetera sine insidiis agere: &, quoniã vẽ-
dat, velle quã optimè vendere. Aduexi, exposui:
vẽdo meũ nõ pluris, quã ceteri: fortasse etiã mi-
noris, cùm maior est copia, cui fit iniuria? || Exo- 52
ritur

[p] L. quod vtile esse putes,

[q] L. Si, exempli gratia, vir bonus &c.

[r] L. ab Alexandr.

ritur Antipatri ratio ex altera parte? Quid agis?
tute cùm hominibus consulere debeas, & seruire humanæ societati, eáque lege natus sis, & ea habeas principia naturæ, quibus parêre, & quæ semper sequi debeas, vt vtilitas tua, communis vtilitas sit: [s] vicissim, & æquè cõmunis vtilitas, tua sit: celabis homines, quid iis adsit commoditatis, & copiæ? Respondebit Diogenes fortasse sic. Aliud est celare, aliud tacere: neque ego nunc te celo, si tibi non dico, quæ natura deorum sit, quis sit finis bonorum: quæ tibi plus prodessent cognita, quam tritici vtilitas: sed nõ quicquid tibi audire vtile est, id mihi dicere necesse est.

s v.c. vicissimque cõmunis vtil. &c.

53 || Immò verò, inquit ille, necesse est, si quidem meministi esse inter homines natura coniunctam societatem. Memini, inquit ille, sed num ista societas talis est, vt nihil suum cuiusq; sit? quod si ita est, [t] nec vendendum quidẽ quidquam est, sed donandum. Vides in hac tota disceptatione non illud dici, quamuis hoc turpe sit: [u] tamen, quoniam expedit, faciam: sed ita expedire, vt turpe non sit: ex altera autem parte, ea re, quia turpe sit, non esse faciendum.

t L. ne vendendũ quidem

v q. v. c. quoniam tamen exp.

54 || Vẽdat ædeis vir bonus propter aliqua vitia, quæ ipse norit, ceteri ignorent: pestilentes sint, & habeãtur salubres: ignoretur, in omnibus [x] cubiculis apparere serpenteis: [x] malæ materiæ, ruinosæ: sed hoc, præter dominum, nemo sciat. quæro, si hoc emtorib. venditor non dixerit, ædeisque vendiderit pluris multò, quam se venditurum putarit, num [y] id iustè, an improbè fecerit.

x al. cubilibus

x v.c. malæ materiatæ,

y L. iniustè, aut improbè

55 || Ille verò (inquit Antipater) improbè facit. Quid enim est aliud, erranti viam non monstrare (quod Athenis exsecrationibus publicis [z] sancitum est) si hoc nõ est, emtorem pati ruere & per errorem in maximam fraudem incurrere? plus etiam est, quàm viam non monstrare. nam est scientem in errorem, alterum inducere. Diogenes contrà. Num te emere coëgit, qui ne hor

z v.c. sanctum

hortatus quidem est? ille, quod non placebat, proscripsit: tu, quod placebat, emisti. quòd si, qui proscribunt, VILLAM BONAM, benéq; ędificatã, non existimantur fefellisse, etiã si illa nec bona est, nec ædificata ratione, multò minùs, qui domum non laudarũt. vbi enim iudicium emtoris est, ibi fraus venditoris quæ potest esse? sin autẽ dictum non omne præstandum est, quod dictum non est, id præstandũ putas? ‖ Quid verò est stul- 56
tius, quam venditorem, eius rei, quam vendat, vitia narrare? quid autem tam absurdum, quàm si domini iussu ita præco prædicet? DOMVM PESTILENTEM VENDO. Sic ergo in quibusdã causis dubiis ex altera parte defenditur honestas, ex altera ita de vtilitate dicitur, vt id, quod vtile videatur, nõ modò facere honestũ sit: sed etiam, non facere, turpe. Hæc est illa, quæ videtur vtilium fieri cum honestis sæpe dissensio. Quæ diiudicanda sunt. Non enim, vt quæreremus, exposuimus, sed vt explicaremus. ‖ Nõ igitur videtur 57
nec frumentarius ille Rhodius, nec hic ædium venditor, cælare emtores debuisse. Neque enim id est celare, [a] quidquid reticeas: sed cùm, quod tu scias, id ignorare emolumenti tui causa velis eos, quorum intersit id scire. Hoc autem celãdi genus quale sit, & cuius hominis, quis nõ videt? certè non aperti, nõ simplicis, nõ ingenui, nõ iusti, non viri boni: versuti potiùs, obscuri, astuti, fallacis, malitiosi, callidi, veteratoris, vafri. Hæc tot, & alia plura, nónne inutile est vitiorum subire nomina? ‖ Quòd si vituperandi sunt, qui re- 58
ticuerunt: quid de iis existimandũ est, qui orationis vanitatem adhibuerunt? Caius, * Canius, eques Romanus, [b] homo nec infacetus, & satis literatus, cùm se Syracusas [c] otiandi causa, non negotiandi, vt ipse dicere solebat, contulisset, dictitabat se hortulos aliquos velle emere, quò inuitare amicos, & vbi se oblectare sine interpellatoribus posset, quod cùm [d] percrebuisset,

a q.v.c. cũ quid retic.

* al Cãnius
b vox homo abest ab o. v.c.
c L. otiandi, vt ipse dicere solebat, non negotiandi causa, contulisset,
d L. percrebruisset,

Py

Pythius ei quidam, qui argentariã faceret Syra-
cusis, dixit venaleis quidẽ se hortos nõ habere,
sed licere vti Canio, si vellet, vt suis: & simul ad
cenam hominem in hortos inuitauit in posterũ
diem. cùm ille promisisset, tum Pythius, vt ar-
gẽtarius, qui esset apud omneis ordines gratio-
sus, piscatores ad se [e] vocauit, & ab his petiuit,
vt ante suos hortulos [f] postera die piscarentur:
dixitq;, quid eos facere vellet. Ad cenam [g] tem-
pore venit Canius: [h] opiparè paratum erat con-
uiuiũ: cymbarum ante oculos multitudo, pro se
quisq;, quod ceperat, afferebat: ante pedes Py-
59 thij pisces abiiciebantur. || Tum Canius, Quæso,
inquit, [i] quid est, Pythi, tantúmne piscium, tan-
túmne cymbarũ? Et ille, Quid mirũ? inquit, hoc
loco est, Syracusis quidquid est pisciũ: hic aqua-
tio: hac villa isti carere non possunt. Incensus
Canius cupiditate, cõtendit à Pythio, vt vẽde-
ret. Grauatè ille primò. quid multa? impetrat. e-
mit homo cupidus, & locuples, tanti, quanti Py-
thius voluit, & emit instructos: nomina facit, ne-
gotium conficit, inuitat Canius [k] postera die fa-
miliareis suos. venit ipse maturè. scalmum nul-
lum videt. quærit ex proximo vicino, num feriæ
quædam piscatorum essent, quòd eos nullos vi-
deret. Nullæ (quod sciam) inquit ille: sed hic
piscari nulli solent. itaque heri mirabar, quid
60 accidisset. Stomachari Canius. 17 || Sed quid fa-
ceret? nondum enim Aquillius, collega, & fami-
liaris meus, [l] pertulerat de dolo malo formulas:
in quibus ipsis cùm ex eo quæreretur, quid esset
dolus malus: respondebat, cùm esset aliud simu-
latum, aliud actum. Hoc quidem sanè [m] luculen-
ter, vt ab homine perito definiendi: Ergo & Py-
thius, & omnes aliud agentes, aliud simulantes,
perfidi, improbi, malitiosi sunt. Nullum igitur
factũ eorũ potest vtile esse, cùm sit tot vitiis in-
quinatum. Quòd si Aquiliana definitio vera
est: ex omni vita simulatio, dissimulatióque tol-
lenda est, ita nec, vt emat meliùs, nec vt vendat,

e v. c. conuocauit,
f v.c. postri die pisc.
g L. tempori.
h L. opiparè à Pythio apparatum conuiuium:
i L. quid est hoc, Pythi, al. quid hoc? Pythi,
k v.c. postri die
l L. protulerat
m q.v.c. luculenti,

quidquam simulabit, aut dissimulabit vir bonꝰ.
]Atq; iste dolus malus etiam legibus erat vin- 61
dicatus, vt tutela XII.tabulis,& circumscriptio
adolescentium lege [n] Lætoria:& sine lege,iudi-
ciis,[o] in quibus EX FIDE BONA AGITVR. Reli-
quorum autem iudiciorum hæc verba maxime
excellunt,in arbitrio rei vxoriæ, MELIVS, AE-
QVIVS: in fiducia, VT INTER BONOS BENE A-
GIER. Quid ergo?aut in eo, quod MELIVS, AE-
QVIVS:potest vlla pars inesse fraudis? aut, cùm
dicitur, VT INTER BONOS BENE AGIER. quid-
quam agi dolosè,aut malitiosè potest?* Dolus
autem malus simulatione, & dissimulatione, vt
ait Aquillius, continetur. tollendum est igitur
ex rebus contrahendis omne mendaciũ,non li-
citatorẽ venditor,nec qui cõtra se liceatur,em-
tor[p] opponet:vterq;,si ad eloquendum venerit,
non plus,quã semel,eloquetur.] Q.quidem Scæ- 62
uola,P.filius,cũ postulasset,vt sibi fundus,cuius
emtor erat,semel indicaretur, idq; venditor ita
fecisset:dixit,se pluris æstimare: addidit cẽtum
millia.nemo est,qui hoc boni viri fuisse neget,
sapientis,negant:vt si minoris, quàm potuisset,
vẽdidisset.Hæc igitur est illa pernicies,quòd a-
lios bonos,alios sapiẽteis existimãt.ex quo En-
nius,Nequicquã sapere sapiẽtẽ,qui sibiipsi pro-
desse nequiret.Verè id quidẽ,si quid esset,PRO-
DESSE,mihi cum Ennio conueniret.] Hecatonẽ 63
quidẽ Rhodiũ,discipulum Panætij, video in iis
libris,quos[q] de officiis scripsit Q. Tuberoni,di-
cere,Sapiẽtis esse,nihil contra mores, leges,in-
stituta facientem,habere rationem rei familia-
ris.neq; enim solùm nobis diuites esse volumꝰ,
sed liberis,propinquis,amicis,maximéque reip.
singulorũ enim facultates, & copiæ,diuitiæ sũt
ciuitatis.Huic Scæuolæ factũ,de quo paulò antè
dixi) placere nullo modo potest. etenim omni-
no se negat facturum compendij sui causa,quod
non

n L. Lætoria:& ita o. v.c.al.lectoria:

o L. in quibus additur EX FIDE BONA.

* Vide Seruium in I. §.2.ff.de dolo.

p v.c.apponet:

q al. de officio

non liceat. Huic [r] nec laus maxima tribuenda
64 est, nec gratia. || Sed siue & simulatio, & dissimu-
latio, dolus malus est, perpaucæ res sunt, in qui-
bus dolus iste malus nō versetur: siue vir bonus
est is, qui prodest, quibus potest, nocet nemini,
[s] rectè iustum virum, bonum non facilè reperie-
mus. Numquam igitur est vtile peccare, quia sē-
per est turpe: &, quia semper est honestum, virū
65 bonum esse, semper est vtile. || Ac de iure qui-
dem prædiorum [t] sancitum est apud nos iure
ciuili, vt in his vendendis vitia dicerentur, quæ
nota essent venditori. Nam, cùm ex XII. tabu-
lis satis esset [u] cautum ea præstari, quæ essent
LINGVA NVNCVPATA, quæ qui inficiatus esset,
dupli pœnam subiret: à iureconsultis etiam re-
ticentiæ pœna est constituta. Quidquid enim
[x] inest prædio vitij, id statuerunt, si vēditor sci-
ret, nisi nominatim dictum esset, præstari opor-
66 tere. || Vt, cùm in arce augurium augures acturi
essent, iussissentq; Titum Claudium [y] Centima-
lum, qui ædeis in Cœlio monte habebat, demo-
liri [z] eas, quarū altitudo officeret auspiciis: Clau
dius proscripsit insulā, vendidit: emit P. Calpur-
nius Lanarius. huic ab augurib. illud idē denū-
tiatū est. Itaq; Calpurnius cùm demolitus esset,
cognouissétq; Claudium ædeis posteà proscri-
psisse, quàm esset ab auguribus demoliri iussus,
[a] ad arbitrium illum adegit, QVIDQVID SIBI
DARE, FACERE OPORTERET EX FIDE BONA. M.
Cato sententiam dixit, huius nostri Catonis pa-
ter. Vt enim ceteri ex patribus, sic hic, qui lumē
illud progenuit, ex filio est nominādus. Is igitur
iudex ita pronūtiauit: cū in venundando rē eam
scisset, & nō pronuntiasset, emtori damnū [b] præ-
stari oportere. Igitur ad fidem bonam statuit
pertinere, notum esse emtori vitium, quod
67 nosset venditor. || Quòd si rectè iudicauit: non
rectè frumentarius ille, non rectè ædium pe-
stilentium venditor tacuit. sed huiusmodi reti-
centiæ

r al. nec laus magna, nec gratia tribuenda est.
s L. certè iustum virum bonum nō
t v. c. sanctū est
v vox cautum delenda,
x L. inesset in pr.
y al. Centimanum, al. Centhonē,
z L. ea, quorum
a L. arbitrum illum adegit,
b al. præstare

centiæ iure ciuili omnes cōprehendi non possunt:quæ autem possunt,diligenter tenētur. M. *Marius Gratidianus,propinquus noster,C.Sergio Oratæ vendiderat ædeis eas,quas ab eodem ipse paucis antè annis emerat.hæ Sergio seruiebant: sed hoc in mancipio Marius non dixerat. Adducta res in iudicium est.Oratā Crassus Gratidianum defendebat Antonius. ius Crassus vrgebat: quod vitium vēditor non dixisset sciēs, id oportere præstari:æquitatem Antonius:quoniam id vitium ignotum Sergio non fuisset, qui illas ædeis vendidisset, nihil fuisse necesse dici: nec eū esse deceptum,qui id, quod emerat, quo iure esset,teneret.|| Quorsum hæc? vt illud intel 68
ligas, 18 non placuisse maioribus nostris astus. Sed aliter leges,aliter Philosophi tollunt astutias:leges,quatenus tenere manu [d] res possunt: Philosophi,quatenus ratione, & intelligentia. Ratio igitur hoc postulat,ne quid insidiosè, ne quid simulatè. ne quid fallaciter. Súntne igitur insidiæ,tendere plagas,etiam si excitaturus non sis,nec agitaturus? ipsæ enim feræ nullo insequente sæpe [e] incidunt:sic tu cùm ædeis proscribas,tabulam: tanquam plagam, ponas, domum propter vitia vendas, in eā aliquis incurrat imprudēs?|| Hoc quamquam video propter depra- 69
uationem consuetudinis,neque more turpe haberi,neque aut lege sanciri,aut iure ciuili: [f] naturæ tamen lege sancitum est. societas enim est (quod etsi sæpe dictum est, dicendum tamen est sæpius) latissimè quidem quæ pateat, hominum inter homines: interior eorū, qui eiusdē gentis sunt:propior eorum,qui eiusdem ciuitatis. Itaque maiores aliud ius gentiū,aliud ius ciuile esse voluerūt.quod [g] enim ciuile,non idē cōtinuò gentium:quod autē gentiū, idem ciuile esse debet.Sed nos veri iuris, germanæq; iustitiæ solidam, & expressam effigiem nullam tenemus: vmbra, & imaginibus vtimur: [h] eásque ipsas

vtinam

* Vide Asconium, Valerium, Plutarchum in Sulla Ciceronem, 3. de Legib. c L. quod vitij vend.

d vocula res non reperitur in v.c.

e fort. in eas incidūt

f L. tamen naturæ lege sanctum est.

g particula enim abest ab o.v.c.

h L. eas ipsas.

vtinã sequeremur. ferũtur enim ex optimis na-
70 turæ principiis,& veritatis exemplis. Nã quanti verba illa, VTINE PROPTER TE FIDEMVE TVAM CAPTVS, FRAVDATVSVE SIEM. quàm illa aurea: VT INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, ET SINE FRAVDATIONE? Sed qui sint boni,& quid sit,bene agi,magna quæstio est. Q. quidem Scæuola, pontifex max. summam vim dicebat esse in omnibus iis arbitriis, in quibus adderetur, EX FIDE BONA: fideiq; bonæ nomen existimabat manare latissimè,idq;versari in tutelis,societatibus,fiduciis,mandatis, rebus emtis,venditis,conductis,locatis, quibus vitæ societas cõtinetur:in his magni esse iudicis, statuere,præsertim cùm in plerisque essent iudicia cõtraria,quid quemque cuique præstare oporteret.
71 Quocirca astutiæ tollẽdæ sunt, eáq; malitia,quæ vult illa quidẽ videri se esse prudentiam,sed abest ab ea,distátque plurimum. Prudentia est enim locata [i] in delectu bonorum,& malorum:malitia,si omnia,quæ turpia sunt,mala sunt,19 mala bonis anteponit. Nec verò in prædiis solùm ius ciuile, ductum à natura, malitiam,fraudemq; vindicat. sed & in mancipiorum venditione venditorum fraus omnis excluditur. qui enim scire debuit,de sanitate, de fuga,de furtis præstat edicto ædilium. heredum alia est causa.
72 ex quo intelligitur quoniam iuris natura fons sit,hoc secundum naturam esse, neminẽ id agere,vt ex alterius prędetur [k] inscitia.nec vlla pernicies vitæ maior inueniri potest,quã in malitia simulatio intelligentiæ: ex quo illa innumerabilia nascuntur,vt vtilia cum honestis pugnare videãtur.quotus enim quisq; reperietur,qui impunitate,& ignoratione omniũ proposita,abstinere possit iniuria? Periclitemur,si placet,in iis quidẽ exẽplis,in quibus [l]
73 peccare vulgus hominũ fortasse nõ putat. Neq; enim de sicariis,veneficiis,testamẽtariis,furib9,

[i] v.c. in dilectu bon.

[k] l. inscientia.

[l] l. peccati

peculatoribus hoc loco differendum est:qui nō
verbis sunt,& disputatione philosophorum,20
sed vinculis & carcere[m] castigandi:sed hæc cō-
sideremus,quæ faciunt ij,qui habentur boni.L.
Minutij [n] Basilij locupletis hominis falsum te-
stamentū quidē è Græcia Romā attulerūt:quod
quo faciliùs obtinerent,scripserunt heredes se-
cū M.Crassum & Q. Hortensiū 21 homines [o] e-
iusdē ciuitatis potentissimos:qui cùm illud fal-
sum esse suspicarentur,sibi autem nullius essent
conscij culpæ : alieni facinoris munusculū non
repudiauerunt.Quid ergo?satin' hoc est,vt non
deliquisse videātur?mihi quidē nō videtur:quā-
quam alterum amaui viuū,alterum nō odi mor-
tuum.||Sed cùm [p] Basilius M. [q] Satyriū, sororis 74
filium, nomen suū ferre voluisset,eúmq;fecis-
set heredem:hunc dico patronum agri Piceni,
& Sabini:(ô turpem notam tēporum illorū) 22
num erat æquum,principes ciuitatis rē habere,
[r] ad Satyrium nihil, præter nomen peruenire?
Etenim,si is,qui non defendit iniuriam, neque
propulsat à suis,cùm potest,iniustè facit, vt in
primo libro disserui:qualis habendus ėst is,qui
nō modò non repellit,sed etiā adiuuat iniuriā?
Mihi quidē etiā veræ hereditates non honestæ
videntur,si sint malitiosis blanditiis officiorū,
nō veritate,[s] sed simulatione quęsitę.|| Atqui in 75
talibus rebus aliud vtile interdū,aliud honestū
videri solet.Falsò:nam eadē vtilitatis,quæ ho-
nestatis est regula: qui hoc nō [t] præuiderit, ab
hoc nulla fraus aberit,nullū facinus. sic enim
cogitans.Est illud quidē honestū,verū hoc ex-
pedit,res à natura copulatas audebit errore di-
uellere:23.qui fons est [v] fraudū, maleficiorum,
scelerū omnium.Itaq; si vir bonus habeat hanc
vim,vt si digitis cōcrepuerit:possit in locuple-
tiū testamēta nomē eius irrepere,hac vi nō vta-
tur,ne,si exploratū quidē habeat,id omnino ne-
minē vmquā suspicaturū. ||At si dares hanc vim 76
M.Cras-

m v.c. fatigandi.
n L. Basili,
o v.c.eiusdem ætatis pot.
p L. Basilus
q L. Satriū.
r L. ad Satrium.
s L.hoc totum sed simulatione delet L.
t L.peruiderit & ita v.c.
v L.fraudiū, & itā v.c.

M.Crasso,vt digitorũ percussione heres posset scriptus esse,qui re vera nõ esset heres: in foro, mihi crede,saltaret. homo autẽ iustus,& is,quẽ sentim⁹ virũ bonũ,nihil cuiquã,quod in se trãsferat,detrahet.Hoc qui admiratur, is se,qui sit vir bonus,nescire fateatur.At verò [x] si quis voluerit animi sui cõplicatã notionẽ euoluere, iã seipse doceat,eũ virũ bonũ esse,qui prosit quib. possit:noceat nemini nisi lacessit⁹ iniuria.Quid ergo?hic nõ noceat,qui quodam quasi veneno perficiat,vt veros heredes moueat,in eorũ locũ ipse succedãt? [y] Non ergo faciat,dixerit quis,ꝙ vtile sit,quodq; expediat?Immò intelligat, nihil nec expedire,nec vtile esse,quod sit iniustũ. hoc qui nõ didicerit,bonus vir esse nõ poterit.

x v.c. si qui vol.

y L. Non igitur.

77 ||Fimbriã consularẽ,audiebam de patre nostro puer.iudicẽ M.Lutatio Pinthiæ fuisse,equiti R. sanè honesto,cũ is sponsionẽ fecisset,NI BONVS VIR ESSET.itaq; ei dixisse Fimbriã se illam rem numquã iudicaturũ:ne aut spoliaret fama probatũ hominẽ,si cõtrà iudicasset:aut statuisse videretur,virũ bonum aliquẽ esse,cùm ea res innumerabilibus officiis,& laudibus cõtineretur. Huic igitur viro bono quẽ Fimbria etiã nõ modò Socrates nouerat,nullo modo videri potest quidquã esse vtile.quod nõ honestũ sit.Itaq;talis vir non modò facere,sed [z] nec cogitare quidẽ quidquã audebit,quod non audeat prædicare.Hæc nónne est turpe dubitare Philosophos, quæ ne rustici quidẽ dubitẽt?à quibus natũ est id quod iã [a] tritũ est vetustate prouerbium : cũ enim fidem alicuius,bonitatémq; laudãt dignũ esse dicunt,quicum in tenebris mices. Hoc quã habet vim nisi illã,nihil expedire,quod nõ deceat etiã,si id possis nullo refellente obtinere?

z L.ne cogitare quidem.

a L.contritum est.

78 ||Videsne igitur,hoc prouerbio,neque Gygi illi posse veniam dari , neque huic quem paulò antè fingebam,digitorum percussione 24 hereditates omnium [b] posse ad sese conuertere?

b L.posse conuertere?

Vt enim quod turpe est, id quamuis occultetur, tamē honestū fieri nullo modo potest: sic quod honestū nō est, id vtile vt sit, effici nō potest, aduersante etiā, & repugnante natura. || At enim 79
cùm per magna premia sunt, est causa peccandi. C. Marius cùm a spe consulatus longè abesset, & iam septimū annum post præturā iaceret, neque petiturus vmquam consulatum videretur: Q. Metellū, cuius legatus erat, summum virū, & ciuem, cùm ab eo imperatore suo, Romam missus esset, apud pop. Rom. criminatus est, bellum illum [c] producere: si se consulē fecissent, breui tépore aut viuū, aut mortuum. Iugurtham se in potestatem pop. Rom. redacturum. Itaq; factus est ille quidem consul, sed à fide iustitiáq; discessit, qui optimū & grauissimum ciuē, cuius legatus, & à quo missus esset, in inuidiam falso crimine adduxerit. [d] || Nec noster quidē Grati- 80
dianus officio boni viri functus est tū, cùm prętor esset, collegiùmque prætorum tribuni plebis adhibuissent, vt res nummaria de communi sententia constitueretur.

25 *Iactabatur enim temporibus illis nummus, sic, vt nemo posset scire quid haberet.*

Conscripserunt cōmuniter edictū cū pœna, atq; iudicio: cōstitueruntq; vt omnes simul in Rostra post meridiem [e] descenderent; & ceteri quidē alius aliò: Marius à subseiliis in Rostra rectà, ídque quòd cōmuniter cōpositū fuerat, solus edixit, & eas res (si quæris) ei magno honori fuit. Omnibus vicis statuæ [f] factæ sunt, ad eas tus, & cerei. Quid multa? Nemo vmquam multitudini fuit carior. 26 || Hæc sunt, quæ cōturbāt [g] homi- 81
nes in deliberatione nōnumquā, cùm id, in quo violatur æquitas, nō ita magnū: illud autē, quod ex eo paritur, permagnū videtur: vt Mario, pręripere collegis, & tribunis pl. popularem gratiā, nō ita turpe: cōsulem ob eam rem fieri, quod sibi tunc proposuerat, valde vtile videbatur.

Sed

c L. ducere.

d v. c. Ne noster quidē.

e q. v. c. adscenderent.

f hæ duæ voces factæ sunt delēdę

g vox homines nō reperitur in lib. manuscr.

Sed omniũ vna regula eſt,quam cupio tibi eſſe notiſſimã:aut illud,quod vtile videtur,turpe ne ſit:aut ſi turpe eſt,ne videatur eſſe vtile. Quid igitur?poſſumúſne aut illum Mariũ, virũ bonũ iudicare,aut hunc?Explica,atque excute intelligentiam tuã,vt videas, quæ ſit in ea ſpecies, forma & notio viri boni. Cadit ergo in virum bonũ,mentiri emolumenti ſui cauſa criminari,
82 præripere,fallere?nihil profectò minus.|Eſt ergo vlla res tanti,aut cõmodum vllum tã expetendum,vt viri boni & ſplendorem,& nomẽ amittas?quid eſt,quod afferre tantũ vtilitas iſta, quæ dicitur,poſſit,quantùm auferre,ſi boni viri nomen eripuerit?fidem iuſtitiãque detraxerit. Quid enim intereſt,vtrùm ex homine 27 ſe cõuertat quis in belluã,an in hominis figura immanitatem gerat beluæ?Quid?qui omnia recta, & honeſta negligunt dũmodo potentiã conſequantur,nónne idẽ faciunt,quod is,qui etiã ſocerũ habere voluit eũ,cuius ipſe audacia potẽs eſſet?Vtile [h] ei videbatur plurimũ poſſe alteri⁹ inuidia:id quàm iniuſtũ in patriam, quàm inutile,quàm turpe eſſet,non videbat. Ipſe autem ſocer in ore ſemper Græcos verſos Euripidis de Phœniſſis habebat,quos dicam,vt potero incõditè fortaſſe,ſed tamen vt res poſſit intelligi.

h al.enim v.

,, *Nam ſi violandum eſt ius,regnandi gratia*
,, *Violandum eſt: aliis rebus pietatem colas.*

Capitalis Eteocles,vel potiùs Euripides, qui id vnum,quòd omniũ ſceleratiſſimũ fuerat, excе-
83 perit.|Quid igitur minuta colligimus, hæreditates,mercaturas,venditiones fraudulentas?Ecce tibi,qui rex pop.R.dominúſq; omnium gentium eſſe concupierit,ídque perfecerit. 28 Hãc cupiditatem ſi quis honeſtã eſſe [i] dicit, amens eſt. probat enim legum,& libertatis interitum: earumq; oppreſſionẽ tetrã, & deteſtabilẽ, glorioſam putat,Qui autẽ [k] fateatur,honeſtum nõ eſſe in ea ciuitate,quę libera fuit,quæq;eſſe de-

i L.ducit.

k L.fatetur.

beat regnare, sed ei qui id facere possit, esse vtile: qua hunc obiurgatione, aut quo potiùs cõuitio à tanto errore 29 coner [l] auertere? Potest enim, dij mortales, cuiquã esse vtile fœdissimũ, & teterrimum [m] parricidium patriæ: quãuis eo qui se obstrinxerit, ab oppressis ciuibus Parens nominetur? Honestate igitur dirigenda vtilitas est, & quidẽ sic, [n] vt hæc duo 30. verba inter se discrepare, sed tamen vnum sonare videantur.

84 Nunc [o] abeo ad vulgi opinionem. Quæ maior vtilitas, quàm regnandi esse possit? nihil contra inutilius ei, qui iniustè consecutus sit, inuenio, cùm ad veritatem cœpi reuocare rationem. possunt enim cuiquam esse vtiles angores, sollicitudines, diurni, & nocturni metus, vita insidiarum, periculorumq; plenissima?

,, *Multi iniqui atque infideles regno pauci sunt boni,* inquit Accius. At cui regno? quod à Tantalo, & Pelope proditum iure obtinebatur. Nã quanto plures ei regi putas, [p] qui cum exercitu populi R. pop. ipsũ R. oppressisset, ciuitatẽq; nõ modò liberã, sed etiã gẽtib. imperãtẽ, seruire sibi coegisset?

85 Hunc tu quas cõscientiæ labes [q] animo censes habuisse? quæ vulnera? Cuius autem vita ipsi potest vtilis esse, cùm eius vitæ ea conditio sit, vt qui illã eripuerit, in maxima & gratia futurus sit & gloria? Quòd si hæc vtilia non sunt, quę maximè videntur, quia plena sunt dedecoris, ac turpitudinis: satis persuasum esse debet, nihil esse vtile, quod nõ honestũ sit.

86 Quamquã id quidẽ cùm sæpe alias tum Pyrrhi bello à C. Fabricio consule iterum, & à senatu nostro iudicatũ est. Cùm enim rex Pyrrhus pop. R. bellũ vltrò intulisset, cúmq; de imperio certamẽ esset cum rege generoso, ac potente perfuga ab eo venit in castra Fabricij, eiq; est pollicitus, si premium sibi proposuisset, se, vt clã venisset, sic clã in Pyrrhi castra rediturum, & eum veneno necaturum. Hunc Fabricius reducẽdum curauit ad Pyrrhum: idque eius factum à senatu laudatum

[l] L. q. v. c. auellere?
[m] L. patricidium.
[n] L. vt hæc duo, verbo inter se discrepare, re vnum.
[o] v. c. adeo ad vul.
[p] L. qui exercitu populi R.
[q] L. in animo.

est.Atqui si speciē vtilitatis opinionēq; quærim[9],magnum illud bellū perfuga vnus,& graue aduersarium imperij sustulisset:sed magnum
87 dedecus,& flagitium,qui cum laudis certamen fuisset,eum nō virtute,sed scelere superatū.||Vtrum igitur vtilius vel Fabricio,qui talis,in hac vrbe,qualis Aristides Athenis fuit, vel senatui nostro,qui numquā vtilitatē à dignitate seiunxit,armis cum hoste certare,an venenis?Si gloriæ causa imperium expetēdum est,scelus absit, in quo nō potest esse gloria.sin ipsæ opes expetuntur [r] quoquo modo,nō potuerunt vtiles esse cum infamia.Nō igitur vtilis illa L.Philippi, Q.filij sentētia:quas ciuitates L. Sylla,pecunia accepta ex senatusc.liberauisset,vt hæ rurs[9] vectigales essēt:neq; his pecuniā quā pro libertate dederāt,redderemus.Est ei senatus assensus, turpe imperio.piratarum enim melior fides,quā senatus.At aucta vectigalia:vtile igitur.Quousque audebunt dicere quidquā vtile, quod non
88 honestum?||Potest autē vlli imperio,quod gloria debet fultum esse & beneuolētia sociorum, vtile esse odium & infamia?Ego etiā cum Catone meo sæpe dissēsi. nimis [s] .n. mihi videbatur præfractè ærarium, vectigaliáq; defendere: omnia publicanis negare,multa sociis : cum in hos benefici esse deberem[9]:cum illis sic agere, vt cum colonis nostris soleremus : eoq; magis, quòd illa ordinum cōiunctio ad salutē rei. pertinebat.Malè etiā Curio,cùm causā Trāspadanorū æquā esse dicebat?semper autem addebat, Vincat vtilitas.Potiùs [t] diceret, non esse æquā,quia nō esset vtilis reip.[u] quā cùm æquam
89 esse diceret,nō esse vtilē fateretur. || Plenus est sextus liber de officiis Hecatonis, talium quæstionum.Sitne boni viri,in maxima caritate annonæ,familiā non alere.in vtrāq; partem disputat:sed tamē ad extremum vtilitate putat officium erigi magis,quā humanitate.Quærit,si in

r q.v.c.quoque modo,

s enim abest ab o.v.c.

t L.diceret v for.quam cùm vtile non esse diceret, esse æquā fateretur.

mari iactura facienda sit, equíne pretiosi potiùs
iacturam faciat, an serui vilis? hic aliò res fa-
miliaris, aliò ducit humanitas. Si tabulã de nau
fragio stultus arripuerit, extorquebitne eam sa-
piens, si potuerit? negat, quia sit iniurium. quid
dominus nauis, eripietne suum? minimè: nõ pl⁹,
quàm si nauigantem in alto, eiicere de naui ve-
lit, [x] quia sua nõ sit. quoad enim peruentum sit
eò quo sumta nauis est, nõ domini est nauis, sed
nauigantiũ. ‖[y] Quid si vna tabula sit, duo nau- 90
fragi, hiq; sapiẽtes, [z] sibíne vterq; rapiat, an alter
cedat alteri? cedat verò: sed ei cuius magis in-
tersit vel sua vel reip. causa viuere. Quid, si hæc
paria in vtroq;? nullũ erit certamen, sed quasi
sorte, aut micãdo victus alteri cedat alter. Quid
si pater fana expilet, cuniculos agat [a] in æra-
rium: indicétne id magistratibus filius, nefas
id quidẽ est. quin etiam defendat patrem, si ar-
guatur. non igitur patria præstabit omnib. offi-
ciis? [b] immò verò: sed ipsi patriæ cõducit, pios
ciueis habere in parenteis. Quid, si tyrannidem
occupare, si patriã prodere conabitur pater? si-
lebítne filius? immò verò obsecrabit patrem, ne
id faciat, si nihil proficiet: accusabit: minabitur
etiã ad extremũ si ad perniciem patriæ res spe-
ctabit, patriæ salutem anteponet saluti patris. 91
‖ Quærit etiã, si sapiẽs adulterinos nummos ac-
ceperit, imprudens pro bonis: cũ id rescierit, so-
luturúsne sit eos sicut debeat pro bonis. Dioge-
nes ait: Antipater negat: cui potiùs assentior. 33
Qui [c] vinũ fugiens vendat sciens, debeátne di-
cere. Nõ necesse putat Diogenes: Antipater vi-
ri boni existimat. 34 [d] Hæc sunt quasi contro-
uersiæ in iure Stoicorũ. In mancipio vendendo,
dicẽdáne vitia, nõ ea, quę nisi dixeris, redhibea-
tur mancipiũ iure ciuili, sed hæc mendacẽ esse,
aleatorem, furacẽ, ebriosum. Alteri dicẽda vidẽ-
tur, alteri nõ videntur. ‖ Si quis aurum vendens, 92
orichalcum se putet vendere, indicétne ei vir
bonus,

x v.c. quia sua sit.

y q. v. c. Quid si in vna tabula sint duo naufragi, æquè sapientes. &c.

z for. sibi ne vteruis rapiat.

a q. v.c. ad ær.

b L. immò verò ipsi.

c L. venenũ fugiens.

d L. hæc sunt quasi controuersa iura Stoi.

bonus aurū illud esse, an emat denario, quod sit
mille denariū? Perspicuū iam est, & quid mihi
videatur, & quę sit inter eos Philosophos, quos
nominaui, controuersia. Pacta, & promissa sem-
perne seruanda sint, quæ nec vi, nec dolo malo,
vt prætores solēt [e] dicere facta sint. Si quis me-
dicamentum cuipiam dederit ad aquam inter-
cutē, [f] pepigeritq; ne illo medicamento vmquā
postea vteretur, si eo medicamento sanus fact⁹
fuerit: & annis aliquot pòst inciderit in eundē
morbū: nec ab eo, quicum pepigerat, impetret,
vt [g] itē eo liceat vti, quid faciendum sit, cū sit
is inhumanus, qui nō concedat vti, nec ei quid-
quā fiat iniuriæ? Vitæ & saluti consulendū est?
93 || Quid? si quis sapiens rogatus sit ab eo, qui eū
heredem faciat, cùm ei testamento sestertiûm
millies relinquatur, vt ante quàm hereditatem
adeat, 35 [h] luce palàm in foro saltet, idq; se fa-
cturū promiserit, q̄ aliter eū heredē scriptur⁹ il-
le nō esset, faciat, quod promiserit illi, nécne? 36
Promisisse nollē, & id arbitror fuisse grauitatis.
sed quoniā promisit, si saltare in foro turpe du-
cet, honestius mētietur, si ex hereditate nihil ce-
perit, [i] quā si ceperit: nisi fortè eā pecuniā in rei.
magnū aliquod tempus cōtulerit: vt vel saltare
94 eū, cùm patriæ consulturus sit, turpe nō sit. || Ac
ne illa quidē promissa seruanda sunt, quæ non
sunt iis ipsis vtilia, quibus illa promiseris. Sol
Phaëtonti filio (vt redeamus ad fabulas) factu-
rū se esse dixit, quidquid optasset: optauit, vt
in currū patris tolleretur: [k] sublatus est insan⁹,
atq; qua cōstitit, ictu fulminis deflagrauit. Quā-
tò melius fuerat, in hoc promissum patris non
esse seruatum? Quid quod Theseus exegit pro-
missum à Neptuno? Cui cùm tres optiones Ne-
ptunus dedisset, optauit interitū Hyppoliti, fi-
lij sui, cū is patri suspect⁹ esset de nouerca: quo
optato impetrato, Theseus in maximis fuit lu-
95 ctibus. || Quid? Agamemnon cùm deuouisset

[e] v.c. edicere.
[f] L. pepigeritque si eo medicamēto sanus factus esset, ne illo medicamento vmquam postea vteretur: & annis aliquot post &c.
[g] al. iterū.
[h] al. luci.
[i] hoc totū, quàm si ceperit: videtur nō esse Ciceronis.
[k] L. sublatus est. Atq; is antequā cōst.

Dianę, quod in suo regno pulcherrimum natum esset illo anno, immolauit Iphygeniã, qua nihil erat eo quidem anno natum pulchrius. promissum potiùs, non faciendum quàm tam tetrum facinus admittendum fuit. Ergo & promissa nõ faciẽda nonnumquã: neq; semper deposita reddenda [l] sunt. Si gladium quis apud te sanæ mẽtis deposuerit, repetat insaniẽs: reddere, peccatum sit: non reddere officium. Quid? si is, qui apud te pecuniã deposuerit, bellum inferat patrię, reddásne depositum? nõ credo: facias enim cõtra remp. quæ debet esse carissima. Sic multa, quæ natura honesta videtur esse, tẽporib. fiunt nõ honesta. facere promissa, stare cõuentis, reddere deposita, cõmutata vtilitate fiunt non honesta. Ac de iis quidẽ, quæ videntur esse vtilitates cõtra iustitiã simulatione, prudẽtiæ, satis arbitror dictum. ¶ Sed quoniã à quatuor fontibus 96
honestatis primo libro officia duximus, in eisdẽ versabimur, cùm docebimus, ea, quæ videtur esse vtilia, neq; sunt quã sint [m] virtutis inimica. Ac de prudẽtia quidẽ, quã vult imitari malitia: itẽq; de iustitia, quæ semper est vtilis, disputatũ est. Reliquę sunt duę partes honestatis, quarum altera in animi excellẽtis magnitudine, & præstantia cernitur. altera in cõformatione, & moderatione cõtinentiæ, & tẽperãtiæ. || * Vtile 97
videbatur Vlyssi, vt quidã poetæ tragici prodiderunt: nã apud Homerum optimum auctorẽ, talis de Vlysse nulla suspicio est: sed insimulãt eũ tragœdiæ, simulatione insanię militiã subterfugere voluisse. non honestum consilium. At vtile (vt aliquis fortasse dixerit) regnare, & Ithacæ viuere otiosè cumparẽtib. cum vxore, cum filio. Vllum tu decus in quotidianis periculis, & laboribus cum tranquillitate hac cõferẽdum putas? Ego verò istã cõtemnendã, & abiiciendam: quoniã, quæ honesta non sit, ne vtilem quidem esse arbitror. || Quid enim auditurum putas 98
fuisse

[l] verbum sunt abest ab. o. v. c.

[m] for. virtuti.

* Fortitudinis cũ vtilitate pugna.

fuisse Vlyssem, si in illa simulatione perseuerasset? qui cùm maximas res gesserit in bello, tamen hęc [n] audiuit ab Aiace. n v.c. audiat ab

,, *Cuiu' ipse princeps iurisiurandi fuit,*
,, *Quòd omnes scitis, solus neglexit fidem:*
,, *Furere assimulauit, ne coiret institit.*
,, *Quòd ni Palamedis perspicax prudentia*
,, *Istius percepsit malitiosam audaciam,*
,, [o] *Fidei sacratæ ius perpetuo falleret.* o al. Fide sacratum ius perpetuũ f.

Illi verò nõ modo cum hostibus, verumetiã cũ fluctib [p], id quod fecit, dimicare meliùs fuit, quã deserere cõsentientẽ Græciã ad bellum barbaris inferendum. 99 Sed dimittamus & fabulas, & externa: [p] ad rẽ factã, nostrãq; veniamus. M. Atilius Regulus, cùm consul iterum in Africa ex insidiis captus esset, duce Xantippo Lacedæmonio, imperatore autem patre Hannibalis, Hamilcare: iuratus missus est ad senatum, vt, nisi redditi essent Pœnis captiui nobiles quidã, rediret ipse Karthaginẽ, is cùm Romã venisset, vtilitatis speciẽ videbat, sed eam, vt res declarat, falsã iudicauit: 37 quæ erat talis, manere in patria, esse domi suæ cum vxore, cum liberis: quã calamitatẽ accepisset in bello, cõmunẽ fortunę bellicæ iudicantẽ, tenere consularis dignitatis gradum. quis hæc neget esse vtilia? quid censes? 100 magnitudo animi & fortitudo negat. An locupletiores quæris auctores? Harum. n. est virtutũ propriũ, nil extimescere omnia humana despicere: nihil quod homini accidere possit, intolerãdũ putare. itaq; quid fecit? In senatum venit: mãdata exposuit: sententiã ne diceret: recusauit quãdiu iureiurando hostium teneretur, non esse se senatorẽ. Atq; illud etiã (ô stultum hominẽ, dixerit quispiã, & repugnantẽ vtilitati suæ) reddi captiuos negauit esse vtile. illos enim adolescẽteis esse, & bonos duces, [q] esse se iã cõfectũ senectute. cuius cùm valuisset auctoritas, captiui retẽti sunt: ipse Karthaginẽ rediit; neque eum cari

p L. ad rem, nostráque veniamus. al. ad rem, factáque veniamus.

q esse abest ab o. v. c.

caritas patriæ retinuit,nec suorum.Neque verò
tū ignorabat,se ad crudelissimū hostē,& ad ex-
quisita supplicia proficisci, sed iusiurandū con-
seruandum putabat.Itaq; tū,cùm vigilando ne-
cabatur,erat in meliore causa,quàm si domi se-
nex captiuus,periurus,& consularis remansisset.
At stultè,qui nō modò non censuerit captiuos 101
remittendos,verùm etiā dissuaserit. Quomodo
stultè?etiāne si reip. conducebat?potest autem,
quod inutile reip.sit,id cuiquā ciui vtile esse?
Peruertunt homines ea,quæ sunt fundamenta
naturæ,cùm vtilitatem ab honestate seiungunt.
omnes enim expetimus vtilitatem,ad eámq;ra-
pimur,nec facere aliter vllo modo possumus.nā
quis est,qui vtilia fugiat?aut quis potius,qui ea
nō studiosissimè persequatur?sed quia nusquā
possumus,nisi in laude,decore,honestate vtilia
reperire,propterea illa prima,& summa habe-
mus:vtilitatis nomen non tam splendidum,quā
necessarium ducimus. Quid est igitur dixerit 102
quis,in iureiurando?nū iratum timemus Iouē?
At hoc quidē commune est omnium Philoso-
phorum,nō eorū modo,qui deum nihil habere
ipsum negotij dicunt,& nihil exhibere alteri:
sed eorum etiam,qui deū semper agere aliquid,
& moliri volunt,numquā nec irasci Deum, nec
nocere.Quid autē iratus Iupiter plus nocere
potuisset,quàm nocuit sibi ipse Regulus? nulla
igitur vis fuit religionis,quæ tantā vtilitatem [r]
peruerteret.An ne turpiter faceret?Primū, MI-
NIMA DE MALIS. Num igitur tātum mali tur-
pitudo ista habebat,quātū ille cruciatus?dein-
de illud etiam apud [s] Accium, "Fregistíne fi-
dē?neq; dedi,neq; do infideli cuiquā.—Quam-
quā ab impio rege dicitur,luculētè tamen dici-
tur. Addūt etiā,quemadmodū nos dicamus,vi- 103
deri quædam vtilia,quæ non sint:sic se dicere,
videri quædā honesta,quæ non sint:vt hoc ipsū
videtur honestum , conseruandi iurisiurandi
causa

r al. præuerteret. al. præueniret.
s I. Attiū.

causa ad cruciatū reuertisse: sed fit nō honestū: quia, quod per vim hostium esset actū, ratū esse non debuit. Addunt etiam, quidquid valde vtile sit, id fieri honestum, etiam si anteà non videretur. Hęc ferè cōtra Regulū. Sed prima videamus.

104 ‖ Nō fuit Iupiter metuendus, ne iratus noceret: [t] quia neque irasci solet, neq; nocere. Hæc quidem ratio non magis cōtra Regulum, quàm cōtra omne iusiurandum valet. sed in iureiurando nō qui metus, sed quæ vis sit, debet intelligi. est enim iusiurādūm, affirmatio religiosa. quod autem affirmatè, quasi deo teste, promiseris: id tenendum est. iam enim non ad irā deorum, quæ nulla est: sed ad iustitiam, & ad fidem pertinet. nam præclarè Ennius: "O fides alma, apta pinnis, & iusiurandum Iouis.—Qui igitur iusiurandum violat, is Fidem violat, quam in Capitolio vicinam Iouis Opt. Max. (vt in Catonis oratione

105 est) maiores nostri esse voluerunt. ‖ At enim ne iratus quidē Iupiter plus Regulo nocuisset, quā sibi nocuit ipse Regulus. Certè, si nihil malū esset, nisi dolere. Id autem nō modò nō summū malum, [v] sed nec malū quidem esse, maxima auctoritate Philosophi affirmāt: quorum quidē testem nō mediocrem, sed haud scio an grauissimū, Regulū, nolite, quæso, vituperare. quē enim locupletiorem quærimus, quàm [x] principem reipublicæ qui retinendi officij causa cruciatum subierit voluntarium? Nam quod aiunt, MINIMA DE MALIS, id est, vt turpiter potiùs, quàm calamitosè: an est vllum maius malum turpitudine? quæ si in deformitate corporis habet aliquid offensionis, quanta illa deprauatio, & fœ-

106 ditas turpificati animi debet videri? ‖ Itaq; neruosiùs qui ista disserunt, solùm audent malū dicere id, quod turpe sit: qui autē remissiùs, hi tamen non dubitant summum malum dicere. Nam illud quidem, "Neque dedi, neque do fidē infideli cuiquā,—idcirco rectè à poëta [y] dicitur, quia,

[t] q v.c. qui neque

[v] L. sed ne malum q.

[x] v.c. principem P.R.

[y] verbum dicitur, nō cōparet in libris antiq.

quia, cum tractaretur Atreus, personæ seruiendũ
fuit.[a] Sed si hinc sibi sumunt, nullam esse fidem,
quæ infideli data sit: videant, ne quæratur late-
bra periurio. ‖Est autẽ etiã ius bellicum, fidésq; 107
iurisiurandi sæpe [b] hosti seruãda. Quod enim ita
iuratũ est, vt mens [b] deferentis conciperet fieri
oportere, id seruandũ est: quod aliter, si id non
feceris, nullũ periuriũ est: vt, si prædonibus pa-
ctũ pro capite pretium non attuleris, nulla fraus,
est, ne si iuratus quidẽ id nõ feceris. nam pirata
non est ex perduelliũ numero definitus: sed cõ-
munis hostis omniũ. cum hoc nec fides esse de-
bet: nec iusiurãdum cõmune. ‖Non enim falsum 108
iurare, [c] peierare est: sed, qđ ex animi tui sentẽ-
tia iuraueris, sicut verbis cõcipitur more nostro,
id non facere, periuriũ est. Scitè enim Euripides:
,, *Iuraui lingua, mentem iniuratam gero.*
—Regulus verò non debuit cõditiones, pactio-
nésq; bellicas, & hostileis perturbare periurio.
cũ iusto enim, & legitimo hoste res gerebatur,
aduersus quẽ & totum ius fetiale, & multa sunt
iura communia. quod ni ita esset, numquam cla-
ros viros senatus vinctos hostibus dedisset. ‖ At 109
verò T. Veturius, & Sp. Postumius, cùm iterũ cõ-
sules essent, quia, cùm malè pugnatũ apud Cau-
dium esset, legionibus nostris sub iugum missis,
pacem cum Samnitibus fecerãt, dediti sunt his:
iniussu enim populi senatusq; fecerãt, eodémq;
tẽpore T. Nunicius, [e] Qu. Aemilius, qui tum tri-
buni plebis erant, quòd eorum auctoritate pax
erat facta, dediti sunt, vt pax Samnitiũ repudia-
retur. Atq; huius deditionis ipse Postumius, qui
debebatur, suasor, & auctor fuit. [f] quod itẽ mul-
tis annis pòst C. Mancinus, qui, vt Numantinis,
quibuscum sine senatus auctoritate fœdus fece-
rat, dederetur, rogationẽ suasit eam. quam L. Fu-
rius, & Sex. Atilius ex S.C. ferebãt: qua accepta,
est hostibus deditus. Honestiùs hic, quàm Q. Põ-
peius, quo cùm in eadem causa esset, deprecan-
te,

[a] I. Sed si hoc sibi sument, nul.

a v.c. cum hoste seruãda.

b vox deferentis nullis in cod. antiq. reperitur.

c v.c. periurare est:

d ἡ γλῶσσ' ὀμώμοχ', ἡ δὲ φρὴν ἀνώμοτος.

e I. Q. Melius,

f I. quod idem mult.

te, accepta lex nõ est. hîc ea, quæ videbatur vti-
litas, plus valuit, quàm honestas: apud superio-
res vtilitatis species falsa, ab honestatis aucto-
110 ritate superata est. ||At nõ debuit ratũ esse, quod
erat actũ per vim. Quasi verò forti viro vis pos-
sit adhiberi. Cur igitur ad senatum proficisce-
batur, cùm præsertim de captiuis dissuasurus es-
set? Quod maximum in eo est, id reprehenditis.
nõ enim suo iudicio stetit, sed suscepit causam,
vt esset iudiciũ senatus: cui nisi ipse auctor fuis-
set, captiui profectò Pœnis redditi essent. ita in-
columis in patria Regulus restitisset. quod quia
patriæ non vtile putauit, idcirco honestũ sibi &
sentire illa, & pati credidit. Nã quod aiunt, quod
valde vtile sit, id fieri honestũ: immò verò esse,
non fieri. est enim nihil vtile, quod idem nõ ho-
nestum: nec quia vtile, honestũ est: sed quia ho-
nestũ, vtile. Quare ex multis mirabilibus exem-
plis, haud facilè quis dixerit hoc exemplo aut
111 laudabilius, aut præstãtius. ||Sed ex tota hac lau-
de Reguli, vnum illud est admiratione dignum,
quod captiuos retinendos censuerit. nam quòd
rediit, [g] nobis nõ mirabile videtur: illis quidem
temporibus aliter facere non potuit. Itaque ista
laus, non est hominis, sed tẽporum. nullum enim
vinculum ad astringendam fidem iureiurando
maiores [h] arctius esse voluerunt. id indicant le-
ges in XII. tabul. [i] indicant sacra, indicant fœ-
dera, quibus etiam cum hoste deuincitur fides:
indicant notationes, animaduersionésque cen-
sorum: qui nulla de re diligẽtiùs, quàm de iure-
112 iurando, iudicabant. ||L. Manlio, Auli filio, cùm
dictator fuisset M. Pomponius, tribunus plebis,
diem dixit, quòd is paucos sibi dies 38 ad dicta-
turam gerendã addidisset: criminabatur etiam
quòd Titum filium, qui posteà est Torquatus
appellatus, ab hominibus relegasset, & ruri ha-
bitare iussisset. quod cùm audisset adolescens fi-
lius, negotium exhiberi patri: accurrisse Romã,

g L. nobis nunc mirabile

h v. c. artius

i L. indicãs sacratæ, indicant.

39& [i] prima luce Pomponij domũ veniſſe dici-
tur, cui cùm eſſet nunciatũ, quòd illum iratũ al-
laturum ad ſe aliquid contra patrẽ arbitraretur:
ſurrexit è lectulo, remotiſq; arbitris, ad ſe ado-
leſcentem iuſſit venire. At ille; vt ingreſſus eſt,
cõfeſtim gladium [k] diſtrinxit, iurauitque, ſe illũ
ſtatim interfecturũ, niſi iuſiurandum ſibi dediſ-
ſet, ſe patrem miſſum eſſe facturum. Iurauit, hoc
terrore coactus Põponius. rem ad populũ detu-
lit: docuit, [l] cur ſibi à cauſa deſiſtere neceſſe
eſſet: Manlium miſſum fecit. tantum tempori-
bus illis iuſiurandũ valebat. Atq; hic T. Manlius
is eſt, qui [m] ad Anienem [n] Gallo, quẽ ab eo pro-
uocatus occiderat, torq̃ue detracto cognomẽ
inuenit. cuius tertio conſulatu Latini [o] ad Viſe-
tim fuſi & fugati. magnus vir in primis, & qui
perindulgens in patrem, 40 [p] idem acerbus, &
ſeuerus in filium. Sed, vt laudandus Regulus in 113
conſeruando iureiurãdo, ſic decẽ illi, quos poſt
Cannẽſem pugnã iuratos ad ſenatũ miſit Han-
nibal, ſe in caſtra redituros, ea, quorũ potiti erãt
Pœni, niſi de redimẽdis captiuis impetrauiſſent:
ſi non redierunt, vituperandi. De quibus non o-
mnes vno modo. nam Polybius, bonus auctor in
primis, ſcribit, ex decẽ nobiliſſimis, qui tum erãt
miſſi, nouẽ reuertiſſe à ſenatu, re non impetrata:
vnũ ex decẽ, qui paulò pòſt, quàm egreſſus erat
è caſtris, rediſſet, quaſi aliquid eſſet oblitus, Ro-
mæ remanſiſſe. Reditu enim in caſtra, liberatũ ſe
eſſe iureiurando interpretabatur: non rectè. 41
fraus enim [q] diſtringit, non diſſoluit periurium.
Fuit igitur ſtulta calliditas, peruersè imitata
prudẽtiam. Itaque decreuit ſenatus, vt ille vete-
rator, & callidus, vinctus ad Hannibalem duce-
retur. Sed illud maximum: octo hominũ millia 114
tenebat Hannibal, non quos in acie cepiſſet, aut
qui periculo mortis diffugiſſent, ſed qui relicti
in caſtris fuiſſent à Paulo, & Varrone, cõſulib.
eos ſenatus non cenſuit redimendos, cùm id
parua

[i] L. cum prima.
[k] L. diſtrinxit, & ita v. c.
[l] L. cur ſibi cauſa deſiſt.
[m] al. ad Anienum,
[n] L. Galli,
[o] L. ad Veſerim
[p] L. idem acerbè ſeuerus in fil.
[q] v. c. deſtringit,

parua pecunia fieri potuisset : vt esset insitum militib. nostris aut vincere, aut emori. Qua quidem re audita, fractum animum Hānibalis scripsit idem, quòd senatus, populúsq; R. rebus afflictis tam excelso animo fuisset. sic honestatis comparatione, ea, quæ videntur vtilia, vincuntur.

115 tur. || [r] Acilius autem, qui Græcè scripsit historiam, plureis ait fuisse, qui in castra reuertissēt, eadē fraude, vt iureiurando liberarentur, eósq; à censoribus, 42 omnibus ignominiis notatos. Sit iam huius loci finis. perspicuum est enim, quæ timido animo, humili, demisso, fractóque fiant: quale fuisset Reguli factum, si aut de captiuis, quod ipsi opus esse videretur, nō quod reip. cēsuisset, aut domi remanere voluisset: non esse vtilia, quia sint flagitiosa, fœda, & turpia.

r al. Atilius al. Aquilius

116 || *Restat quarta pars, quę decore, moderatione, modestia, continentia, tēperantia, continetur. Potest igitur quidquā esse vtile, quod sit huic talium virtutum choro contrarium. Atqui ab Aristippo Cyrenaici, atque Annicerij Philosophi nominati, omne bonum in voluptate posuerunt: virtutémq; censuerunt ob eam rem esse laudandā, quòd efficiens esset voluptatis. quibus obsoletis floret Epicurus, eiusdem ferè adiutor, auctórque sententiæ. 43 Cū his [s] velis, equísq;, vt dicitur, si honestatem tueri, ac retinere sententia est, decertandum est.

*Temperātiæ & vtilitatis pugna.

s L. viris eq.

117 || nam si non modò vtilitas, sed vita omnis beata, corporis firma constitutione, eiúsq; constitutionis spe explorata, vt à Metrodoro scriptum est, continetur: certè hæc vtilitas, & quidem summa (sic enim censent) cū honestate pugnabit. nam vbi primùm prudentiæ locus dabitur? an, vt conquirat vndique suauitates? quam miser virtutis famulatus, seruientis voluptati! quod autē munus prudētiæ? an legere intelligenter voluptates? fac nihil isto esse iucūdius: quid cogitari potest turpius? Iam, qui dolorem summum malum dicat, apud eū [t] quem

t q.v.c. quē habent, locum.

habet locum fortitudo, quæ est dolorum, laborúmq; contemtio? quamuis enim multis in locis dicat Epicurus([t] sicut hic dicit) satis fortiter de dolore: tamen non id spectandū est, quid dicat, sed quid cōsentaneum sit ei dicere, qui bona, voluptate terminauerit, malá, dolore: vt, si illum audiam de continentia & temperantia: dicit ille quidem multa multis locis, sed aqua hęret, vt aiunt. nam qui potest temperantiam laudare is, qui ponat summum bonum in voluptate? est enim temperantia libidinum inimica: libidines autem, consectatrices voluptatis.|| Atq; 118
in his tamen tribus generibus, quoquo modo possunt, non incallide tergiuersantur. Prudentiam introducunt, scientiam suppeditantem voluptates, depellentē dolores. fortitudinem quoque alio modo expediunt, cūm tradunt rationē negligendæ mortis, perpetiendique doloris. Etiam temperantiam inducunt, non facillimè illi quidem, sed tamen quoquo modo possunt. dicunt enim, voluptatis magnitudinem doloris detractione fieri. Iustitia vacillat, vel iacet potius, omnésque eæ virtutes, quæ in communitate cernuntur, & in societate generis humani. neque enim [u] bonitas, nec liberalitas, nec comitas esse potest, non plus quàm amicitia, si hæc non per se expetantur, sed ad voluptatē, vtilitatémve referantur. || Conferamus igitur in pau- 119
ca. nam vt vtilitatē nullam esse docuimus, quæ honestati esset contraria: sic omnem voluptatē dicimus honestati esse contrariam. quo magis reprehendendos Calliphonem, & Dinomachum iudico, qui se diremturos controuersiam putauerunt, si cum honestate voluptatem tanquam cum homine pecudem copulauissent. Non recipit istam coniunctionem honestas, aspernatur, repellit. nec verò finis bonorum & malorum, qui simplex esse debet, [x] ex dissimilibus rebus misceri, & temperari potest. [y] Sed de hoc hactenus.

t for. (sicut dicit)

u q. v. c. benignitas,

x q. v. c. ex dissimillimis

y L. Sed de hoc (magna enim res est) alio loco pluribus. Nunc ad prop.

nus, magna enim res alio loco pluribus verbis
120 disputata. Nunc ad propositum. || Quemadmodũ
igitur, si quando ea, quæ videretur vtilitas, ho-
nestati repugnat, diiudicanda res sit, satis est su-
prà disputatum. sin autem speciem vtilitatis et-
iam voluptas habere dicatur, nulla potest esse
ei cum honestate coniunctio. nam, vt tribuamus
aliquid voluptati, condimenti fortasse nonni-
121 hil, vtilitatis certè nihil habebit. || Habes à pa-
tre munus, Marce fili, mea quidem sentẽtia, ma-
gnum:[z] sed perinde erit, vt acceperis. quãquam
tibi hi tres libri, inter Cratippi commentarios,
tanquam hospites, erunt recipiendi. Sed, vt, si
ipse venissem Athenas: quod quidem esset fa-
ctum, nisi me de medio cursu clara voce patria
reuocasset: aliquando me quoque audires: sic,
quoniam his voluminibus ad te profecta vox
mea est, tribues his, temporis quantum pote-
ris: poteris autem, quantum voles. cùm verò
intellexero, te hoc scientiæ genere gaudere,
tum & præsens tecum propediem (vt spero) &
dum aberis, absens loquar. Vale igitur, mi Cice-
ro, tibique persuade, te mihi quidem esse
carissimum: sed multò fore cario-
rem, 44 si talibus [a] moni-
mentis, præceptisque
lætabere.

z al. sed: proinde

a l. monitis,

M. TVLLII CICERONIS CATO MAIOR, SEV DE SENECTVTE, ad T. Pomponium Atticum, præfatio.

O Tite, 1 *si quid ego*[a] *adiuto, curámve leuasso,* 1
Quæ nunc te coquit, 2 [b] *& versat sub pectore fixa,*
3 *Ecquid erit*[c] *pretii?*

Licet enim versibus iisdem mihi affari te, Attice, quib. affatur 4 [d] Flaminiũ. Ille vir, [e] haud magna in te, sed fidei plenus, quamquã certò scio, non, vt Flaminiũ, sollicitari te, [f] Attice, sic noctesq; diesq;. noui enim moderationem animi tui, & æquitatẽ: téq; non cognomen solùm Athenis deportasse, sed humanitatẽ, & prudentiã intelligo, & tamen suspicor, iisdẽ rebus te, quibus meipsum interdum grauiùs cõmoueri: quarũ consolatio & maior est, & in aliud tempus differenda. || Nũc autem mihi visum est de Senectute aliquid ad te scribere. hoc enim onere, 2
quod mihi tecũ cõmune est, aut iã vrgentis, aut certè aduentantis senectutis, & te, [g] & meipsum leuari volo. etsi te quidẽ id [h] modestè, ac sapienter, sicut omnia, & ferre, & laturum esse [i] certò scio. Sed mihi, cũ de senectute aliquid vellẽ scribere, tu occurrebas dignus eo munere, quo vterque nostrũ cõmuniter vteretur. Mihi quidẽ ita iucũda huius libri confectio fuit, vt non modò omneis absterserit senectutis molestias, sed effecerit mollẽ etiã, & iucundam senectutem. nũquã igitur satis laudari dignè poterit Philosophia, cui qui pareat, omne tẽpus ætatis sine molestia possit degere. || Sed de ceteris & diximus 3
multa, & sæpe dicemus. [k] hunc verò librũ de senectute ad te misimus. Omnẽ autẽ sermonẽ tribuimus non Tithono, vt AristoChius, ne parum

a L. adiuro,
b L. & versat in pectore
c L. præmi?
d L. Flaminium.
e L. haud magna cum re, sed plenus fidei.
f v. c. Tite,
g q. v. c. & me etiam ipsum
h L. modicè,
i q. v. c. certè
k L. nunc librum de senect.

esset auctoritatis in fabula: sed M. Catoni seni,
quò maiorem auctoritatē haberet oratio. Apud
quē, Lælium, & Scipionē facimus admiranteis,
quòd is tam facilè senectutē ferat, iisq; eum re-
spondentē. Qui si eruditiùs videbitur disputare,
quā consueuit ipse in suis libris, attributo Græ-
cis literis, quarum cōstat eū perstudiosum fuisse
in senectute. Sed quid opus est plura? iam enim
ipsius Catonis sermo explicabit nostram omnē
4 de senectute sententiā.|| SCIP. Sæpenumerò [l] mi-
rari soleo [m] cum hoc C. Lælio, tum ceterarū re-
rū tuā excellentem, M. Cato, perfectámq; sapiē-
tiam, tum vel maximè, quòd senectutem [n] tuam
numquā tibi grauem esse senserim: quæ plerisq;
senibus sic odiosa est, vt onus se Aetna grauius
dicant sustinere. CATO. Rem haud sanè diffici-
lē, Scipio, & Læli, admirari videmini. quib. enim
nihil opis est in ipsis ad bene, beatéq; viuendū,
iis omnis grauis est ætas: qui autē omnia bona
[o] à se ipsis petunt, iis nihil potest malum videri,
quod naturæ necessitas afferat, quo in genere in
primis est senectus, quam vt adipiscantur, om-
nes optant: 6 eandem accusant [p] adepti: 7 tanta
5 est [q] inconstantia, stultitia, atq; peruersitas.|| Ob-
repere aiūt eam citiùs, quàm putassent. Primùm,
quis coëgit eos falsum putare? quî enim citiùs
adolescentiæ senectus, quā pueritiæ adolescētia
obrepit? deinde, quî minùs grauis esset iis sene-
ctus, si octingentesimū annū agerēt, quā si octo-
gesimū? præterita enim ætas, quāuis longa, cùm
effluxisset, [r] nulla cōsolatione permulcere pos-
set stultā senectutem. Quocirca si sapientiā meā
admirari soletis (quæ vtinā digna esset opinio-
ne vestra, nostróq; cognomine) in hoc sumus sa-
pientes, quòd naturam optimam ducem, tāquam
deum, sequimur, eique paremus: à qua non ve-
risimile est, cùm ceteræ partes ætatis bene de-
scriptæ sint, extremum actum, tanquam ab
inerti poëta, esse neglectum, sed tamen necesse

l L. admirari

m al. cum C. hoc Lælio, al. cum hoc Lælio.

n tuam abest ab o. v.c.

o L. à se ipsi petunt.

p L. adeptam:

p L. adeptam:

q L. stultitiæ inconstantia, atque peruers.

r L. nulla consulatio perm.

s v. c. aliquid extr.
t L. bacis,

fuit esse [s] aliquod extremum, & tanquam in arborum [t] baccis, terræque frugib. maturitate tẽpestiua, quasi vietum, & caducum: quod ferendũ est molliter sapiẽti. quid enim est aliud, gigantum [u] more bellare cum diis, nisi naturæ repugnare?|| LAEL. Atqui, Cato, gratissimum nobis, 6
vt etiam pro Scipione polliceat, feceris, si, quoniam volumus, (speramus quidem certè) senes fieri, antè multò a te didicerimus, quibus facillimè rationibus ingrauescentem ætatem ferre possimus. CAT. Faciam verò, Læli, præsertim si vtriq; vestrûm gratum, vt dicis, futurũ est. SCIP. Volumus sanè, nisi molestum est, Cato, tanquam aliquam viã longam confeceris, 8 [x] qua nobis quoq; ingrediẽdum sit, istuc, quò peruenisti, videre, quale sit.|| CATO. Faciam, vt potero, Læli. 7
sæpe enim interfui querelis meorum æqualium (pares autem cum paribus, veteri prouerbio, facillimè cõgregantur) [y] queis C. Salinator, queis Sp. Albinus, homines consulares, nostri ferè æquales, deplorare solebant: tum quòd voluptatibus carerent, sine quibus vitã nullam putarẽt: tum quòd spernerentur ab iis, à quibus essent coli soliti. qui mihi non id videbantur accusare, quod esset accusandum. nam si id culpa senectutis accideret, eadem mihi vsu euenirent, reliquisque omnibus, maioribus natu: quorum ego multorum cognoui senectutẽ sine querela: qui se à libidinum vinculis laxatos esse non molestè ferrent, nec à suis despicerentur. sed omniũ istiusmodi querelarum in morib. est culpa, non in ætate, moderati enim, nec difficiles senes, nec inhumani, tolerabilem agunt senectutẽ. importunitas autem, & inhumanitas 9 omni ætati molesta est.|| LAEL. Est, vt dicis, Cato. sed fortasse 8
dixerit quispiam tibi propter opes, & copias, & dignitatem tuam, tolerabilem senectutem videri: id autem non posse multis cõtingere. CATO. Est istud quidem, Læli, aliquid: sed nequaquam

u v. c. modo

x q. v. c. quã nobis quoque

y o. v. c. quę C. Salinator, quæ Sp. Albinus,

in isto.sunt omnia: [z] vt Themistoclem ferunt Seriphio cuidam in iurgio respōdisse, cùm ille dixisset, non eum sua, sed patriæ gloria splendorē assecutum. Nec hercule, inquit, si ego Seriphius essem, nobilis: nec tu si Atheniensis esses, clarus vnquam fuisses. quod eodem modo de senectute potest dici. Neq; enim in sūma inopia leuis esse senectus potest, ne sapienti quidem: 10 nec insi-

z L. vt Themistocles fertur Seriph.

9 pienti [a] in summa copia non grauis. || Aptissima omnino sunt, Scipio & Leli, arma senectutis, artes, exercitationesq; virtutū: quæ in omni ætate cultæ, cùm multum, diúq; vixeris, mirificos [o] afferunt fruct[b], 11 non solùm quia numquā deserūt, ne in extremo quidē tēpore ætatis, (quamquā id maximum est) verùm etiā quia conscientia bene actæ vitæ, multorūq; benefactorum re-

a L. etiā in summa cop.

b o. v. c. efferunt fr.

10 cordatio, iucūdissima est. || Ego [c] quidē Q. Maximū, eū qui Tarētū recepit, adolescens ita dilexi senē, vt æqualē. erat enim in illo viro comitate cōdita grauitas: nec senectus mores mutauerat. Quāquā eū colere cœpi nō admodū grādē natu, sed tamē iā ætate prouectū. Anno enim pòst, quàm primùm cōsul fuerat, ego natus sum: cúmq; eo quartùm cōsule adolescentulus miles profectus sum ad Capuā, quintóq; anno pòst ad Tarentum quæstor: deinde ædilis, quadriennio pòst factus sum prætor: quē magistratū gessi cōsulib. Tuditano, & Cethego, cum quidē ille admodum senex suasor legis Cinthiæ de donis, & muneribus fuit. Hic & bella gerebat, vt adolescens, cùm planè grandis esset: & Hannibalem iuueniliter exsultantem 13 patientia sua molliebat: de quo prēclarè familiaris noster Ennius:

c particula quidem abest à v. c.

,, *Vnus homo nobis cunctando restituit rem,*
,, *Non ponebat enim rumores ante salutem.*
,, [d] *Ergo postq; magisq; viri nunc gloria claret.*

d L. Ergo magisque, magisque vir. nunc gl. cl. al. Ergo pòst magis, atque viri nunc gl. cl.

11 || Tarentum verò qua vigilantia, quo consilio recepit? cùm quidem, me audiente, Salinatori, qui amisso oppido, fugerat in arcem, glorianti,

atque ita dicenti:Mea opera,Q.Fabi,Tarentum recepisti:Certè,inquit ridens:nã, nisi tu amisisses,ego numquã recepissem. Nec verò in armis præstantior,quàm in toga:qui consul iterũ, Sp. Caruilio collega quiescente,C.Flaminio tribuno pl.quoad potuit,restitit,agrum[e] Picenum,& Gallicum viritim contra senatus auctoritatem diuidenti:augúrque cùm esset, dicere ausus est, [f] optimis auspiciis ea geri, quæ pro reip. salute gererẽtur:14 quæ cõtra rẽp.fierent,cõtra auspicia fieri. || Multa in eo viro præclara cognoui: 12
sed nihil est admirabilius, quàm quomodo ille mortem M.filij tulit,clari viri,& consularis.Est in manib.viri laudatio:quã cùm legimus, quem Philosophũ nõ contẽnimus?nec verò ille in luce modò,atq; in oculis ciuiũ magnus:sed intus, domíq; præstantior. Qui sermo? quæ præcepta? quãta notitia antiquitatis? quę sciẽtia[g] iuris augurij?multæ etiã,vt in homine Romano,literę. omnia memoria tenebat,non domestica solùm, sed etiam externa bella: cuius sermone ita tum cupidè fruebar,quasi iam diuinarẽ id,quod euenit,illo exstincto, vnde discerẽ, fore neminem. Quorsum igitur hæc tã multa de Maximo? quia profectò videtis,nefas esse dictu miseram fuisse talem senectutem.||Nec tamẽ omnes possunt es- 13
se Scipiones,aut Maximi, vt vrbiũ expugnationes,vt pedestreis,naualeisve pugnas, vt bella à se gesta,triũphósq; recordẽtur.[h] est enim quietè,& purè,& elegãter actæ ætatis placida,ac lenis senectus:qualẽ accepim⁹ Platonis, qui vno, & octogesimo anno scribẽs mortuus est: qualẽ Isocratis,qui eũ librũ,qui Panathenaicus inscribitur, quarto & nonagesimo anno scripsisse dicitur,vixitq; quinquennium postea:cuius magister Leontinus Gorgias,centũ & septem cõpleuit annos:neq; vmquam in suo studio,atq; opere cessauit,qui,cùm ex eo quæreretur, cur tãdiu vellet esse in vita: Nihil habeo, inquit, [i] quòd incusem senectutẽ. Præclarum respõsum, & do-

e L. Picenem,

f εἷς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης.

g al. iuris? augurij?

h L. est etiã quietẽ.

i L. quòd accusem

14 cto homine dignum.|| sua enim vitia insipiẽtes, & suam culpam, in senectutẽ cõferunt: quod nõ faciebat is, cuius modò mentionẽ fecit Ennius,

,, *Sicut fortis equus, spatio qui sæpe supremo*
,, *Vicit Olympia, nunc senio confectu' quiescit.*

Equi fortis, & victoris senectuti cõparat suam: quem quidem probè meminisse potestis. Anno enim vndeuicesimo post eius mortem, hi consules, T. [k] Flaminius, & [l] M. Attilius facti sunt: illle autem Cæpione, & Philippo iterum cõsulibus, mortuus est: cùm ego [m] quidem v. & LX. annos natus, legem Voconiam voce magna, & bonis lateribus suasissem. Annos LXX. natus (tot enim vixit Ennius) ita ferebat duo, quæ maxima putantur, onera, paupertatem, & senectutem, vt eis

15 pænè delectari videretur. || Etenim, [n] quantum complector animo, quatuor causas reperio, cur senectus misera videatur: vnam, quòd auocet à rebus gerendis: alteram, quòd corpus faciat [o] infirmum: tertiã, quòd priuet omnib. ferè voluptatibus: quartam: quòd haud procul absit à morte. Earum, si placet, causarum quantũ quæq; valeat, quãtúmq; iusta sit vnaquæque, videamus. A rebus gerendis senectus abstrahit? Quibus? an iis, [p] quæ geruntur iuuentute, & viribus? nullæne igitur res seniles sunt, quæ vel infirmis corporibus, animo tamen administrentur. Nihil igitur agebat. Q. Maximus? nihil L. Paulus, pater tuus, Scipio, [q] socer filij mei, viri optimi? ceteri senes Fabricij, Curij, Coruncanij, cùm remp. consilio,

16 & auctoritate defendebant, nihil agebant? || Ad App. Claudij, senectutem accedebat etiam, vt cæcus esset: tamen is, cùm sententia senatus inclinaret ad pacem, & fœdus faciendũ cùm Pyrrho, non dubitauit dicere illa, quę versibus perscecutus est Ennius:

,, *Quò vobis mentes, rectæ quæ stare solebant*
,, *16 Antehac, [r] dementi sese flexere ruina?*

Ceteráq; grauissimè: notum enim vobis carmẽ est:

k v.c. Flaminus,
l L. M'. Acilius
m quidem abest ab o. v.c.
n L. cùm c.
o v.c. infirmius:
p v.c. iuuenta ger.
q] L. socer optimi viri, filij mei?
r L. dementes, sese flexere vias.

s L. Atque hæc ille egit
t al. interfuissent,

est: & tamen ipsius Appij exstat oratio. [s] atque
hanc ille egit septem & decem annis post alterum consulatum, cùm inter duos consulatus anni x. [t] interfluxissent, censórque ante consulatũ superiorem fuisset. Ex quo intelligitur, Pyrrhi bello grandem sanè fuisse: & tamen sic à patribus accepimus. 17 || Nihil igitur afferunt qui in 17
re gerenda versari senectutem negant, 18 similésque sunt, vt si qui gubernatorem in nauigando agere nihil dicant, cùm alij malos scandant, alij per foros [u] cursitent, alij sentinã exhauriãt: ille autem clauum tenens sedeat in puppi quietus, non faciat ea, quæ iuuenes. at verò multò maiora, & meliora facit. Non enim viribus, aut velocitatibus, aut celeritate [x] corporum res magnæ geruntur: sed consilio, auctoritate, sentẽtia, quibus non modò non orbari, sed etiam augeri senectus solet. || nisi forte ego vobis, qui & mi- 18
les, & tribunus, & legatus, & consul versatus sũ in vario genere bellorũ, cessare nũc videor, cùm bella non gero. At senatui, quæ sunt gerenda, præscribo: 19 &, [y] quomodo Karthagini malè iãdiu cogitanti bellũ inferatur, multò antè denuntio: de qua vereri nõ antè desinã, 20 quã illam [z] excisam esse cognouero. || quam palmã vti- 19
nam dij immortales tibi, Scipio, reseruẽt, vt aui reliquias persequare: cuius à morte hic tertius, & tricesimus est annus: sed memoriam illius viri excipient omnes anni consequentes. Anno ante me censorem mortuus est, nouem annis post meum consulatum, cùm consul iterum me cõsule, creatus esset. Num igitur, si ad centesimũ annum vixisset, senectutis eum suæ pœniteret? nec enim excursione, nec saltu, nec eminus hastis, aut cõminus gladiis vteretur: sed cõsilio, ratione, sententia, quæ nisi essent in senib. non summum consilium maiores nostri appellassent senatum. || Apud Lacedæmonios quidem ij, qui 20
amplissimum magistratum gerũt, vt sunt, sic etiã appel

v L. cursent,
x al. corporis
y fort. quo modo Karthagini resistatur, malè iamdiu cogitanti, multò antè denuntio:
z L. exscissam & ita v.c.

appellãtur, senes. Quòd si legere, aut audire vo-
letis externa, magimas resp.[a] per adolescẽtulos a L. ab adolescentibus
labefactas, à senib. sustentatas, & restitutas re- labefactas,
perietis. Cedò, qui vestram remp. tantam amisi-
stis tam citò? sic enim[b] percontanti vt est in Ne- b v. c. percunctanti.
uij poëtæ ludo, respondentur & alia, & hæc in
primis: 21 [c] Prouẽniebant oratores noui, stulti, c L. Prouehebantur
adolescentuli, Temeritas est videlicet florentis ad res noui, stulti, adol.
21 ætatis. 22 prudẽtia, senectutis. || At memoria mi-
nuitur. credo, nisi eã exerceas, aut etiã si sis na-
tura tardior. Themistocles omnium ciuium no-
mina perceperat. nũ igitur censetis eum, cùm æ-
tate processisset, qui Aristides esset, Lysimachũ
salutare solitum? Equidem non modò eos, qui
sut noui: [d] sed eorũ patres etiã, & auos, nec se- d al. sed eorum patres etiã auos,
pulchra legẽs vereor (quod aiũt) ne memoriam
perdã: his enim ipsis legendis redeo in memoriã
mortuorũ, nec verò quenquã senũ audiui obli-
tum, quo loco thesaurum obruisset. omnia, quæ
curant, meminerunt: vadimonia constituta, qui
22 sibi, quib. ipsi debeãt. || Quid iurisconsulti? quid
põtifices? quid augures? quid Philosophi senes?
quàm multa meminerunt? manent ingenia seni-
bus, modò permaneat studium, & industria: nec
ea solũ in claris, & honoratis viris, sed in vita e-
tiã priuata, & quieta. Sophocles ad sũmã sene-
ctutẽ tragœdias fecit: 23 quod propter studium
cùm rẽ familiarem negligere videretur, à filiis
in iudiciũ vocatus est: vt quemadmodũ nostro
more malè rẽ gerentib.[e] patrib. bonis interdici e v. c. patriis bonis
solet: sic illum, quasi desipientem, à re familiari
remouerãt iudices. Tũ senex dicitur eã fabulã,
quam in manib. habebat, & proximè scripserat,
Oedipum Coloneum recitasse iudicib. quæsissé-
que, num illud carmen desipientis videretur.
quo recitato sententiis iudicum est liberatus.
23 || Num igitur hunc, [f] num Hesiodum, num Si- f q. v. c. num Homerum,
monidem, num Stesichorum, num, quos an- num Hesiodum,
tè dixi, Isocratem, Gorgiam, num Homerum,

num

num Philoſophorum principes, Pythagoram, Democritũ, num Platonem, num Socratem, num poſteà Zenonẽ, Cleanthẽ, aut eũ, quem vos etiã Romæ vidiſtis, Diogenẽ Stoicum, coëgit in ſuis ſtudiis obmuteſcere ſenect⁹? g an nõ in omnib⁹ iis ſtudiorũ agitatio, vitæ æqualis fuit? || Agè, vt 24
iſta diuina ſtudia omittamus, poſſum nominare ex agro Sabino h ruſticos vicinos, & familiareis meos, quib. abſentib. nũquam ferè vlla in agro maiora opera fiunt, non ſerendis, non percipiẽdis fructib. non condendis. 24 quamquã in his minùs hoc mirum. nemo enim eſt tam ſenex, qui ſe annum non putet poſſe viuere: ſed iidem laborant in eis, quæ ſciunt nihil omnino ad ſe pertinere. Serũt arbores, quæ alteri ſæculo proſint, vt ait Statius noſter in Synephebis. || Nec ve- 25
rò dubitet agricola, quãuis ſenex quærenti, cui ſerat, reſpondere: Diis immortalib. qui me non accipere tantũmodò hæc à maiorib. voluerunt, ſed etiam poſteris prodere. Meliùs Cæcilius de ſene alteri ſæculo proſpiciente, quàm illud:

„ *Aedepol ſenectus, ſi nihil quidquam aliud vitij*
„ i *Apportet ſecum, cùm aduenerit, vnũ id eſt ſatis,*
„ *Quod diu viuendo, multa, quæ non volt, videt.*

Et multa fortaſſe, quæ vult: atque in ea quidem, quæ non vult, ſæpe etiam adoleſcentia incurrit. Illud verò idem Cæcilius vitioſiùs:

„ *Tum equidem in ſenecta hoc deputo miſerrimum,*
„ *Sentire ea ætate eſſe ſe odioſum alteri:*

|| Iucũdũ potiùs, quã odioſum. vt enim adoleſcẽ- 26
tib. bona indole prędítis ſapiẽtes ſenes delectãtur, leuiórq; fit eorum ſenectus, qui à iuuentute coluntur, & diliguntur: ſic adoleſcentes ſenum præceptis gaudent, quib. ad virtutũ ſtudia ducũtur. nec minùs intelligo me vobis, quã vos mihi eſſe iucundos. Sed videtis, vt ſenectus nõ modò languida, atq; iners non ſit, verùm etiam ſit operoſa, & ſemper agẽs aliquid & moliẽs, tale ſcilicet, quale cuiuſq; ſtudiũ in ſuperiore vita fuit.

Quid,

g o.v.c. an in omnibus iis

h L. ruſticos Romanos, vicinos,

i v.c. Apportes! tecum, cùm aduenis, vnum id ſat eſt.

Quid, quòd etiam addiscunt aliquid? vt Solonē in versib. gloriantem videmus, qui se quotidie aliquid addiscentem, senem fieri dicit: vt ego feci, qui Græcas literas senex didici. quas quidē sic auidè arripui, quasi diuturnam sitim explere cupiēs. vt ea ipsa mihi nota essent, quib. me nūc exemplis vti videtis. quod cū fecisse Socratē in fidibus audirē, vellem equidem & illud (discebant enim fidibus antiqui) sed in literis certè

27 elaboraui. || Ne nunc quidem vireis desidero adolescētis (is enim erat locus alter de vitiis senectutis) non plus, quàm adolescens etiā vireis tauri, [k] aut elephantis desiderabam. quod enim homini naturaliter insitum est, eo vti decet: & quicquid agas agere pro viribus. Quæ enim vox potest esse contemtior, quàm Milonis Crotoniatæ? qui, cùm iam senex esset, athletásq; se in curriculo exercenteis videret, adspexisse lacertos suos dicitur, illacrymāsq; dixisse, At hi quidē iā mortui sunt. Non verò tā isti, quā tu ipse, nugator. neq; enim ex te vnquā es nobilitatus, sed ex laterib, & lacertis tuis. Nihil Sex. [l] Aemilius tale: nihil multis annis antè [m] T. Corūcan[9]: nihil modò P. Crassus: à quib. iura ciuib. præscribebātur: quorū vsq; ad extremū spiritum [n] pro-

28 uecta est prudentia. || Orator, metuo, ne languescat senectute: est enim munus eius nō ingenij solū, sed laterū etiā, & viriū. Omnino canorū illud in voce splēdescit etiā nescio quo pacto in senectute: quod equidē [o] non amisi adhuc: 25 & tamē videtis annos meos: [p] sed tamē decorus est sermo senis, quiet[9], [q] & remissus: facitq; persæpe ipsa sibi audientiā diserti senis, cōtra & mitis oratio. quod si ipse exsequi nequeas, possis tamen Scipioni præcipere, & Lælio. Quid enim [r] est iu-

29 cūdius senectute, stipata studiis iuuentutis? || An ne eas quidem vireis senectuti relinquemus, vt adolescentulos doceat, instituat, ad omne officij munus instruat? Quo quidem opere quid potest

k v.c. aut elefanti

l L. Aelius

m L. T. Coruncanius:

n v. c. est prouecta pr.

o v.c. adhuc non amisi: & videtis annos

p sed tamē est decorus senis sermo, quietus, & remissus:

q verbum est abest à q v.t.

test esse præclarius? Mihi verò Cn. & P. Scipiones, & aui tui duo, L. Aemilius, & P. Africanus comitatu nobiliũ iuuenum fortunati videbantur, nec vlli bonarum artium magistri nõ beati putandi quamuis consenuerint vires, atq; defecerint. etsi ista ipsa defectio virium adolescentiæ vitiis efficitur sæpius, quã senectutis. libidinosa etenim, & intemperans adolescentia effœtũ corp⁹ tradit senectuti. || Cyrus quidem apud 30
Xenophõtẽ eo sermone, quem moriens habuit, cùm admodum senex esset, negat se vnquã sensisse, senectutem suam imbecilliorẽ factã, quàm adolescẽtia fuisset. Ego L. Metellũ memini puer: (qui cùm quadriẽnio post alterũ consulatũ põtifex maximus factus esset, viginti & duos annos ei sacerdotio præfuit) ita bonis virib. esse in extremo tempore ætatis, 26 vt adolescentiam non requireret. Nihil necesse est mihi de me ipso dicere: quamquã est id quidem senile, ætatiq; nostræ cõceditur. || Videtisne, vt apud Homerũ sæ- 31
pissime Nestor 27 de virtutib. suis prædicet? tertiã enim iã ætatem hominum vixerat: nec erat ei verendum, ne vera de se prædicans, nimis videretur aut insolens, aut loquax. etenim (vt ait Homerus) ex eius lingua melle dulcior fluebat oratio: quam ad suauitatem nullis egebat corporis virib. & tamen dux ille Græciæ numquam optat, vt Aiacis simileis habeat decem. at vt Nestoris: quod si acciderit, non dubitat, quin breui Troia sit peritura. || Sed redeo ad me: quartũ an- 32
num ago & octogesimum: equidem posse vellẽ idem gloriari, quod Cyrus: sed tamen hoc queo dicere, non me quidem iis esse viribus, quib. aut miles bello Punico, aut quæstor eodẽ bello, aut cõsul in Hispania fuerim, aut quadriennio pòst, cùm tribunus mil. depugnaui apud Thermopylas, [r] M. Attilio Glabrione consule: sed tamen (vt vos videtis) non planè me eneruauit, non afflixit senectus: non curia vireis meas desiderat, non Rostra, non amici, non clientes, non

[r] v.c. M'. Acilio Glabr.

hospites. nec enim vnquam sum assensus illi vete-
ri, laudatóque prouerbio, quod monet, ma-
turè fieri senem, si diu velis esse senex. Ego verò
me minùs diu senem esse mallem, quàm esse se-
nem antè, quàm essem. Itaque nemo adhuc cō-
33 uenire me [s] valuit, quin fuerim occupatus. || At s L. voluit.
minùs habeo viriū, quàm vestrûm vteruis: [t] Nec t L. Ne vos
vos quidem T. Pontij Centurionis vireis habe- quidem
tis, num idcirco ille est præstantior vobis? mo-
deratio modò virium adsit, & tantum, [u] quan- v L. quātū
tum quisque potest, nitatur. næ ille non magno potest, quisque nitat.
desiderio tenebitur virium. Olympiæ per sta-
dium ingressus esse Milo dicitur, cùm humeris
sustineret bouem. vtrùm igitur has corporis, an
Pythagoræ tibi malis vireis ingenij dari? deni-
que isto bono vtare, dum adsit. cùm absit, ne
requiras. nisi fortè adolescentes pueritiam, pau-
lulum ætate progressi adolescentiam [x] debeant x v.c. debent
requirere. Cursus est certus ætatis, & vna via na-
turæ, eáque simplex: suáque cuique parti ætatis,
28 tempestiuitas est data, 29 vt & infirmitas
puerorum est, & ferocitas iuuenum, & grauitas
iā constantis ætatis. sic senectutis maturitas na-
turale quiddam habet, quod suo tempore per-
34 cipi debeat. || Arbitror te audire, Scipio, 30 ho-
spes tuus auitus Masinissa quæ faciat hodie, no-
naginta annos natus: cùm ingressus iter pedib.
sit, in equū omnino non adscēdere: cum equo ex
equo non descēdere: nullo imbre, nullo frigore
adduci, vt capite operto sit: summam in eo esse
corporis siccitatem: itaq; exsequi omnia regis
officia, & munera. Potest igitur exercitatio, &
temperantia etiam in senectute conseruare ali-
quid pristini roboris. Nō sint in senectute vires.
Ne postulantur quidem vires à senectute. ergo
& legibus, & institutis vacat ætas nostra mune-
ribus iis, quæ non possunt sine virib. sustineri. i-
taque non modò, quod non possumus, sed ne
quantū possumus quidem, cogimur. || At ita mul-
35 ti sunt [y] imbecilles senes, vt nullum officij, aut y L. imbecilli

omnino vitæ mun⁹ exsequi possint. At id quidẽ
nõ propriũ senectutis est vitium, 31 sed cõmune
valetudinis. Quàm fuit imbecillus P. Africani
z al. ac nulla
filius is, qui te adoptauit? quàm tenui, z aut nulla
potiùs valetudine? quòd nisi ita fuisset, alterũ
a v.c. illud
a ille exstitisset lumen ciuitatis ad paternam enim
magnitudinem animi doctrina vberior accesserat.
Quid mirum igitur in senibus, si infirmi
sunt aliquãdo cùm ne id quidem adolescentes
effugere possint? Resistendũ, Læli, & Scipio,
b al. corrigenda
senectuti est, 32 eiusq; vitia diligentia b compescenda
sunt. Pugnandum, tanquam contra morbum,
sic cõtra senectutẽ. || Habẽda ratio valetu- 36
dinis: vtendum exercitationib. modicis. tantum
cibi, & potionis adhibendũ, vt reficiãtur vires,
non opprimantur. Nec verò corpori soli subue-
c fort. sed & menti, atque adeò multò magis. nã hæc quoque
niendum est, 33 c sed etiã menti, atq; animo multò
magis. námq; hæc quoq;, 34 nisi tanquã lumini
oleum instilles, exstinguũtur senectute. &
corpora quidẽ d defatigatione, & exercitatione
ingrauescunt: animi autem e se exercendo leuã-
d v.c. exercitationum defatigatione ingr.
tur. nam quos ait Cæcilius 35 comicos stultos
senes: hos significat credulos, obliuiosos, dissolutos,
quæ vitia sunt non senectutis, sed inertis,
e prouocabulum se abest ab o. v.c.
ignauæ, somniculosæ senectutis: vt petulãtia, vt
libido magis est adolescentũ, quàm senum: neç
tamen omnium adolescentum, sed non proborũ:
sic ista senilis stultitia (quæ deliratio appellari
solet) senum leuium est, non omniũ. || Qua- 37
tuor robustos filios, quinque filias, tantam domum,
tantas cliẽtelas Appius regebat & senex,
& cæcus, intentũ enim animũ, tanquam arcum,
habebat, nec languescens succũbebat senectuti:
tenebat nõ modò auctoritatem, sed etiã impe-
f eum abest ab o. v.c.
rium in suos: metuebãt f eum serui, verebãtur liberi,
carum omnes habebant: vigebat in illa domo
patrius mos, & disciplina. Ita senectus honesta
est, si se ipsa defẽdit, si ius suum retinet, 36 si
nemini emancipata est, 37 si vsque ad extremum
spiri

ſpiritum dominatur in ſuos. vt enim adoleſcẽtem,in quo ſenile aliquid:ſic ſenem,in quo adoleſcentis eſt aliquid,laudamus:quod qui ſequitur corpore ſenex eſſe poterit,animo num-
38 quã erit.||Septimus mihi Originum liber eſt in manibus : omnia antiquitatis monumenta colligo:cauſarum illuſtrium quaſcũq; defendi,nũc quàm maximè cõficio orationes:ius augurum, pontificũ,ciuile tracto.multùm etiã Græcis literis vtor:Pythagoreorũq; more exercẽdæ memoriæ gratia,quid quoq; die dixerim,audierim egerim,cõmemoro veſperi.Hæ ſunt exercitationes ingenij,hæc curricula mentis:in his deſudans,atq; elaborans,corporis vireis nõ magnopere deſidero:adſum amicis:venio in ſenatũ frequens,vltróque affero res multùm & diu cogitatas,eáſque tueor animi,nõ corporis viribus. quæ ſi exequi nequirẽ,tamen me lectulus oblectaret meus ea ipſa cogitantẽ,quę iam agere nõ poſsẽ;ſed vt poſſim,facit acta vita.ſemper enim in his ſtudiis,laboribúſque viuenti nõ intelligitur,quando obrepat ſenectus.Ita ſenſim , ſine
39 ſenſu ætas ſeneſcit:nec ſubitò frãgitur:ſed diuturnitate extinguitur.||Sequitur tertia vituperatio ſenectutis,quòd eã carere dicunt voluptatibus.O præclarũ munus ætatis, ſi quidẽ id aufert [g] nobis quod eſt in adoleſcẽtia vitioſiſſimũ.Accipite enim optimi adoleſcentes,veterẽ orationẽ Archytæ Tarentini, magni in primis,& præclari viri:quæ mihi tradita eſt.cùm eſſem adoleſcens Tarenti cum Q. Maximo. Nullam capitaliorem peſtem,quàm voluptatem,hominibus dicebat à natura datam:cuius voluptatis auidæ libidines,temerè, & effrenatè,ad potiundũ in-
40 citarẽtur.||Hinc patriæ proditiones,hinc rerũp. euerſiones:hinc cum hoſtib.clandeſtina colloquia naſci [h] dicebãt;nullum deniq; ſcelus,nullum [i] magnũ facinus eſſe,ad quod ſuſcipiendũ nõ libido voluptatis impelleret:ſtupra verò, & adulte-

g L.al.à nobis,

h verbum dicebat, nullis in v. c. hic comparet,nec agnoſcit L.

i L. malum facinus eſſe, & ita o. v.c.

adulteria,&omne tale flagitiũ,nullis aliis illece
bris ^k excitari nisi voluptate.Cũq; homini siue
natura,siue quis Deus nihil mente præstabilius
dedisset,huic diuino muneri,ac dono nihil esse
tam inimicum,quàm voluptatem. Nec enim li-
bidine dominante temperantiæ ^l locũ esse om-
nino,nec in voluptatis regno virtutem posse
cõsistere.||quod quo magis intelligi posset,fin- 41
gere animo aliquem iubebat, tanta incitatum
voluptate corporis,quãta ^m percipi posset ma-
xima. nemini cẽsebat fore dubium,quin tãdiu,
dum ita gauderet,nihil agitare mente,nihil ra-
tione,nihil cogitatione cõsequi posset. quocir-
ca nihil esse tam detestabile,támq; pestiferum,
quã voluptatẽ:siquidem ea cùm maior esset,at-
que lõgior,omne animi lumen extingueret.Hęc
cùm C. Pontio Samnite,patre eius ,à quo, Cau-
dino prœlio Sp.Postumius,T.Veturius,consules
locuti sunt,locutum Archytam, Nearchus Ta-
rentinus,hospes noster,qui in amicitia populi
R.permãserat,se à maioribus natu accepisse di-
cebat:cùm quidẽ ei sermoni interfuisset Plato
Atheniẽsis:quem Tarentũ venisse,L. ^n Aemilio,
Apppio Claudio cõsulib reperio.||Quorsũ hęc? 42
vt intelligatis si voluptatem aspernari ratione,
& sapientia non possumus,magnam habendam
senectuti gratiam,quæ efficeret,vt id non libe-
ret,quod non oporteret.impedit enim consiliũ
voluptas,rationi inimica:ac mẽtis (vt ita dicã)
^o perstringit oculos:nec habet vllum cum vir-
tute cõmerciũ.Inuitus quidẽ feci , vt fortissimi
viri ^p T.Flaminij fratrẽ,L.Flaminiũ è senatu eii-
cerẽ septẽ annis post,quã cõsul fuisset: sed no-
tandã libidinẽ putaui ^q nimiã.Ille enim cùm es-
set consul in Gallia , * exoratus in conuiuio
à scorto est , vt securi feriret aliquem eorum,
qui in vinculis essent damnati rei capitalis. ^r
tunc Tito fratre suo,cẽsore(qui proximus ante
me fuerat)elapsus est:mihi verò,& Flacco neu-
tiquã probari potuit tã flagitiosa,& tã perdita

k L.al.incitari nisi voluptatis,

l L. locum esse,neque omnino in volupt.& ita v.c.

m verbum percipi, in q.v.c. non reperitur.

n L.Camillo P. Claudio cons.

o v.c. præstinguit.

p L.T. Flamini fratrẽ L.Flaminiũ

q vox nimiam nullis in v.c.cõparet.

* al. exortatus.

r L.Hic Tite fr.

libido,quę cum probro priuato cõiungeret im-
43 perij dedec⁹.|| Sæpe à maiorib. natu audiui,qui
se porrò pueros à senibus audiuisse dicebant,
mirari solitũ C.Fabricium,quod cùm apud re-
gem Pyrrhum legatus esset,audisset à Thessalo
Cinea,Athenis quendã esse,qui se sapiẽtẽ pro-
fiteretur:eũq; dicere,omnia,quæ faceremus, ad
voluptatẽ esse referenda:quod ex eo audiẽtes,[s] s L.M'.Curium,
M.Curiũ,& T. Coruncanũ optare solitos, vt id
Samnitibus,ipsiq;Pyrrho persuaderetur: [t] quo t q v.c.quod facilius,
faciliùs vinci possent, cũ se voluptatib. dedis-
sent.Vixerat [u] M.Curius cũ P.Decio,qui quin- v L.M' Curius:
quennio ante eũ consulẽ se pro rep. quarto cõ-
sulatu deuouerat.Norat eundẽ Fabricius,norat
[x] Coruncanus: [y] qui cũ ex sua vita,tum ex eius, x L.Coruncanius
quẽ dico P.Decij facto,iudicabant esse profe- y L.quicùm ex sua.
ctò aliquid natura pulchrũ,atq; præclarũ,quod
sua sponte peteretur,quódq; spreta,& contem-
44 pta voluptate optim⁹quisq;sequeretur.|| [a] Quor a L.quorsus
sum igitur hæc tã multa de voluptate?quia nõ
modo vituperatio nulla,sed etiã summa laus
senectutis est,quòd ea voluptates nullas ma-
gnopere desiderat,caret epulis,exstructisq; mẽ-
sis,& frequentibus poculis:caret [b] ergo vino- b v.c.ergo etiã crud
lẽtia,37 & cruditate, [c] & insõniis.Sed si aliquid c L.& insõnia.
dandum est voluptati, quoniã eius blanditiis
nõ facilẽ obsistimus([d] diuinus enim Plato [e] es- d al. diuinè
cã malorũ voluptatẽ appellat,quòd ea videli- e δέλεαρ τῶν κακῶν,
cet homines capiãtur:vt hamo pisces) quam-
quã immoderatis epulis careat senectus, modi- f al.c. Duellium,
cis conuiuiis tamen potest delectari. [f] C.Duil-
lium,M.filiũ,qui Pœnos classe primus deuice-
rat,redeũtẽ à cena senẽ sæpe videbã puer dele-
ctabatur 38 [g] crebro funali,& tibicine,quæ sibi g al. cereo
nullo exẽplo priuatus sumserat : tantũ licẽtiæ h L.ad me
45 dabat gloria.||Sed quid ego alios? [h] ad meipsum ipsum reuertor.P.
iam reuertar.Primũ habui semper sodaleis. [i] so- i συσσίτια.
dalitates autem,me quæstore , constitutæ sunt,
sacris Idæis Magnæ Matris acceptis, epulabar

igitur cum sodalibus omnino modicè, sed erat
k vox tamē abest à v. c. — [k] tamen quidã feruor ætatis:qua progrediente,
omnia fiunt in dies mitiora.neq; enim ipsorum
cõuiuiorum delectationẽ corporis voluptatib.
magis,quàm cœtu amicorũ,& sermonibus me-
l L. accubitionẽ ep.& ita v.c. — tiebar.bene enim maiores nostri 39 [l] accubatio-
nem epularem amicorum,quia vitæ coniunctio-
i — nẽ haberet,conuiuium nominarunt melius,quã
m συμπόσιον, καὶ συνδείπνιον. — Græci:qui hoc idẽ tum [m] compotationem,tum
concenationem vocant:vt, quod in eo genere
minimum est,id maximè probare videantur.|| E- 46
go verò propter sermonis delectationem tem-
pestiuis cõuiuiis delector,nec cũ ęqualib. solũ,
n L. qui pauci iam adm. — [n] qui pauci admodum restant,sed cũ vestra etiã
ætate,atq; vobiscũ:habeóque senectuti magnã
gratiã,quæ mihi sermonis auiditatẽ auxit, po-
tionis,& cibi sustulit.Quod si quẽ etiã ista de-
lectant,ne omnino bellum indixisse videar vo-
luptati,cuius est etiã fortasse quidam naturalis
o al.motus — [o] modus,nõ intelligo ne in istis quidẽ volupta-
p συμποσιαρχίαι. — tibus ipsis,carere sensu senectutẽ.Me verò & [p]
magisteria delectant,à maioribus instituta:& is
sermo,qui more maiorum 40 à summo magi-
q L. in poculis: — stro adhibetur [q] in poculo : & pocula, sicut in
symposio Xenophontis,minuta,atq;rorantia,&
refrigeratio æstate,& vicissim aut sol,aut ignis
hibernus. quæ quidem in Sabinis etiã persequi
soleo,cõuiuiúmq; vicinorũ quotidie cõpleo:quod
ad multam noctem , quã maximè possumus,va-
rio sermone producimus.|| At nõ est voluptatũ 47
tanta quasi titillatio in senibus.Credo : sed ne
desideratio quidẽ,nihil autem molestum, quod
nõ desideres.Bene Sophocles,cùm ex eo quidã
r L. iam affecta ætate. — [r] iã confecto ætate,quæreret,vteretúrne rebus
venereis : Dij meliora , inquit. libenter verò
isthinc, tanquam à domino agresti, ac furioso
profugi. cupidis enim rerũ talium,odiosum,&
molestũ est fortasse carere. satiatis verò,& ex-
pletis,iucundius est carere,quã frui:quamquam
non

nõ caret is, qui non desiderat.41 [s] Ergo hoc nõ
48 desiderare, dico esse iucundius, quã frui.|| Quòd
si istis ipsis voluptatibus bona ætas fruitur li-
bentius: 42 primùm [t] paruulis fruitur rebus, vt
diximus: deinde iis quibus senectus, si non abũ-
dè potitur, non omnino caret. vt Turpione Am-
biuio magis delectatur, qui in prima cauea spe-
ctat: delectatur tamen etiã qui in vltima: sic a-
dolescẽtia, voluptates [u] propè intẽs, magis for-
tasse lętatur: sed delectatur etiã senectus procul
49 ea spectans, tantum quantũ sat est.|| At illa quã-
ti sunt, animũ tanquã emeritis stipendiis libidi-
nis, ambitionis, contentionis, inimicitiarũ, cu-
piditatum omnium, secum esse, secũq; (vt dici-
tur) viuere? si verò habet aliquod tanquã pabu-
lũ studij, atq; doctrinæ, nihil est otiosa senectu-
te iucundius mori videbamus in studio dime-
tiundi pænè cæli, atque terræ, Gallum familiarẽ
patris tui, Scipio. quoties illũ lux noctu aliquid
describere ingressum, quoties nox oppressit,
cùm cœpisset manè? quàm delectabatur, cùm
50 defectiones solis, & lunæ multò nobis ante prę
diceret!|| Quid in leuioribus studiis, sed tamen
acutis! quã gaudebat bello suo Punico Næuius!
quã Truculẽto Plautus! quã Pseudolo! Vidi e-
tiã senẽ Liuiũ: qui cùm [x] septẽ annos antè quam
ego natus sum fabulã docuisset, [y] Cethego, Tu-
ditanóq; cõsulibus: vsq; ad adolescentiã meam
processit ætate. quid de P. Licinij Crassi & Põ-
tificij, & ciuilis iuris studio loquar? aut de hui[9]
P. Scipionis, qui his paucis diebus põtifex ma-
ximus factus est? Atq; eos omneis, quos cõme-
moraui, his studiis flagrãteis senes vidimus. M.
verò Cethegum, quẽ rectè Suadæ medullã dixit
Ennius, quanto studio exerceri in dicẽdo vide-
bamus, etiã senem? Quæ sunt igitur epularũ, aut
ludorum, aut scortorũ voluptates cum his vo-
luptatibus cõparandæ? Atq; hæc quidem studia
sunt doctrinæ, quæ quidẽ prudentibus, & bene

s L. Ergo non desiderare.
t L. prauis.
v L. propter intuens.
x L. sex annis.
y L. Centone, Tuditanóque consulibus.

institutis pariter cum ætate crescunt: vt honestũ illud Solonis sit, quod ait versiculo quodã, vt ante dixi, senescere se multa in dies addiscẽtem: qua voluptate animi nulla certè potest esse maior. ‖ Venio nũc ad voluptates agricolarũ, 51
quibus ego incredibiliter delector: quæ nec vlla impediuntur senectute, & mihi ad sapientis vitã proximè videntur accedere. habent enim rationẽ cũ terra, quæ numquã recusat imperiũ, nec vmquã sine vsura reddit, quod accepit: sed aliàs minore, plerũq; maiore cũ fænore. quãquã me quidẽ nõ fructus modò, sed etiã ipsius terræ vis, ac natura delectat: quæ cũ gremio mollito, ac subacto semen sparsum [a] excepit: primũ id occatũ cohibet: ex quo occatio, quæ hoc effi it nominata est: deinde tepefactũ vapore, [b] & cõplexu suo, diffundit, 44 & elicit herbescentẽ ex eo viriditatem: quæ nixa fibris stirpium, sensim adolescit, *culmoq; erecta geniculato, vaginis iã quasi pubescens includitur, è quibus cùm [c] emerserit, fundit frugẽ [d] spicæ, ordine structã, & cõtra [e] auium minorũ morsum munitur vallo aristarum. ‖ Quid ego vitium satus, ortus, in- 52
crementa cõmemorem? satiari delectatione nõ possum, vt meæ senectutis [f] requiẽ, oblectamẽtúmq; noscatis. Omitto enim vim ipsam omniũ, quæ generantur è terra: quæ ex fici tãtulo grano, 45 aut ex acino vinaceo, aut ex ceterarum frugùm, ac stirpium minutissimis seminibus tãtos truncos, ramosq; procreat: malleoli, plantæ, sarmenta [g] viuiradices, propagines, nõne ea efficiunt, vt quẽuis nõ sine admiratione delectẽt? Vitis, quæ natura caduca est, & nisi fulta, fit ad terrã fertur: eadem, vt se erigat clauiculis suis, quasi manibus, quidquid est nacta, cõplectitur: quã serpentem multiplici lapsu & erratico, ferro amputans coercet ars agricolarum, ne siluescat sermentis, & in omneis parteis nimia fundatur. ‖ Itaq; ineunte vere in iis, quę relicta sunt, 53
exsistit

a q.v.e. accepit:
b v.c.& cõpressu suo.

* Nonius calamóque
c L. emersit
d v.c. spici, Nonius, cũ fundit fruges spici ordine structas.
e q.v.c. auiũ inimicarũ morsus.
f al. requiem,
g al. traduces, al vites & radices.

existit tanquã ad articulos sacramentorum ea,
quæ gemma dicitur: à quo oriens vua [h] sese o- h v.c. se o-
stẽdit: quæ & succo terræ, & calore solis auges- stendit.
cens, primò est peracerba [i] gustu, deinde matu-
rata dulcessit, vestitáque pampinis, nec modico i L. gustatu & i. a v.c.
tempore calet, 46 & nimios solis defendit ar-
dores, quâ quid potest esse cum fructu lætius, tũ
adspectu pulchrius? cuius quidẽ nõ vtilitas me
solùm, vt antè dixi, sed etiã cultura, & ipsa na-
tura delectat: adminiculorum ordines, capitũ [k]
cõiugatio, & religatio, propagatio, vitium, sar- k L. iugatio religatio, &
mentorúmq; ea, quã dixi, aliorum amputatio a- prop.
54 liorum immissio. Quid ergo irrigationes? quid
fossiones agri, repastinationésq; proferã, quib9
fit multò terra fœcundior? Quid de vtilitate lo-
quar stercorandi? dixi in eo libro, quẽ de rebus
rusticis scripsi: de qua doctus Hesiodus ne verbũ
quidem fecit cùm de cultura agri scriberet. At
Homerus, *qui multis, vt mihi videtur, ante se- * Vide Gel.
culis fuit, Laertem lenientem desiderium, quod l.3.c.11. li.
capiebat è filio, colentem agrũ, & eũ stercorã- 21.c.7. So-
tem facit. Nec verò segetibus solum, & pratis, lin.53.
& vineis, & arbustis res rusticæ lætæ sunt: sed
sed pomariis etiã & hortis: tum pecudum pastu:
& apum examinibus, [l] tum florũ omnium varie- l particula-
tate. Nec consitiones modò delectant, sed etiam tum hic nõ
insitiones: 47 quib. nihil inuenit [m] agricola so- reperitur
55 lertius. Posũ perpersequi multa oblectamẽta in v.c.
rerũ rusticarũ: sed ea ipsa quæ dixi, sentio fuisse m L agricultura sol.
lõgiora. Ignoscetis autẽ: nã & studio rerũ rusti- n L. M. Cu-
carum prouectus sum, & senectus est natura lo- rius,
quacior, ne ab omnib. eã vitiis videar vindica-
re. Ergo in hac vita M. Curius, cũ de Samnitib9,
de Sabinis, de Pyrrho triũphasset, cõsumsit ex-
tremũ tẽpus ætatis: cui9 quidẽ villã ego contẽ-
plãs (abest. n. [o] nõ lõgè à me) admirari satis non
possũ vel hominis ipsius cõtinentiã, vel tempo- o al. non lõgè à mea)
rũ disciplinã. Curio ad Focum sedenti, magnũ
auri pondus Samnites cùm attulissent, repu-

diati ab eo sunt. non enim aurum habere præclarũ sibi videri dixit: sed iis qui haberẽt aurũ, imperare. Poterátne tantus animus nõ iucundã efficere senectutẽ?|| Sed venio ad agricolas [p] ne 56 à meipso recedã. In agris erant tum senatores, id est senes, siquidẽ L. Quinctio Cincinato in agro aranti nuntiatum est, eum dictatorẽ esse factum: cuius dictatoris iussu magister equitũ C. Seruilius [q] Hala Sp. Mælium regnum appetentem. & occupantem interemit à villa in senatũ [r] accersebantur Curius, & ceteri senes: ex quo qui eos, [s] accersebãt, viatores nominati sunt. nũ igitur eorum senectus, miserabilis fuit, qui se [t] agricolatione oblectabant? Mea quidẽ sentẽtia [u] haud scio, hac an vlla vita beatior possit esse: neq; solũ officio, quod hominum generi vniuerso cultura agrorum est salutaris: sed & delectatione quã dixi, & saturitate, copiaq; omnium rerum, quæ ad victum hominũ, ad cultum etiam deorum pertinent: vt, quoniã hæc quidã desiderant, in gratiam iã cum voluptate redeamus. semper enim boni assiduiq; domini referta cella vinaria, olearia, [x] mellearia, 48 [y] & penuaria est, villáq; tota locuples est: abundat porco, hædo, agno, gallina, lacte, caseo, melle. Iã hortũ ipsi agricolæ succidiã alterã appellãt: tum cõditiora facit hæc etiam 49 superuacaneis operis aucupium, atq; venatio.|| Quid de pratorum viriditate, aut arborum ordinib. aut vinearum, oliuetorúmve specie [z] dicã? breui expediã. Agro bene culto nil potest esse, nec vsu vberius, nec specie ornatius: ad quẽ fruẽdum nõ modò nõ retardat, verùm etiã inuitat, atq; allectat senectus. vbi .n. potest illa ætas aut calescere vel apricatione melius, vel igni: aut vicissim vmbris, aquísve refrigerari salubriùs?|| [b] Habeãt igitur alij sibi arma, sibi equos, sibi hastas, sibi clauã, & pilã, sibi natationes & cursus: nobis senibus ex lusionib. multis talos relinquant, & tesseras: 50 idipsum tamen 57

p for. ne ipse à me recedam,

q v c. Ahala & ita L.

r L. arcesse. bantur & Cur.

s L. arcessebant.

t L. agricultione.

u L. haud scio an nulla.

x L. mellearia abest ab o. v. c.

y v. c. & penaria est.

z v c. plura dicam?

a v. c. breui præcidam.

b L. sibi habeant igitur arma, sibi eq. & ita v. c.

tamen, vt lubebit quoniã ſine his beata eſſe ſenectus poteſt. Multas ad res perutiles Xenophontis libri ſunt: quos legite, quæſo, ſtudioſè, vt facitis. quàm copioſè ab eo agricultura laudatur in eo libro, qui eſt de tuenda re familiari, qui Oeconomicus inſcribitur? ‖ Atq; vt intelli-

59 gatis, nihil ei tã regale videri, quàm ſtudium agri colendi, Socrates in eo libro loquitur cum Critobulo, Cyrum minorem, regem Perſarum, præſtantem ingenio, atque imperij gloria, cùm Lyſander Lacedæmonius vir ſummæ virtutis, veniſſet ad eũ Sardis, eiq; dona à ſociis attuliſſet: & ceteris in reb. comẽ erga Lyſandrũ, atq; humanũ fuiſſe, & ei quendã conſeptũ agrũ diligenter conſitum oſtendiſſe. cùm autẽ admiraretur Lyſander & proceritates arborum, & directos in quincuncẽ ordines, & humũ ſubactã, atq; purã, & ſuauitate odorum, 51 qui [c] efflarentur è floribus. tum eum dixiſſe, mirari ſe non modò [d] diligentiã, ſed etiã ſolertiam eius, à quo eſſent illa dimenſa, atq; deſcripta: & ei Cyrum reſpõdiſſe. At qui ego [e] iſta ſum dimenſus: mei ſunt ordines, mea deſcriptio: multæ etiã iſtarũ arborũ mea manu ſunt ſatæ. Tum Lyſandrũ intuentẽ eius purpurã, & nitorẽ corporis, ornatúmq; Perſicũ multo auro multiſq; gẽmis, dixiſſe. Rectè verò te, Cyre, beatũ ferunt, [f] quoniam virtuti

60 tuę fortuna cõiuncta eſt. ‖ [g] Hac igitur frui licet ſenibus: nec ętas impedit, quo minùs, & ceterarum rerũ, & in primis agri colẽdi ſtudia teneamus vſq; ad vltimum tẽpus ſenectutis. Marcum quidẽ Valeriũ Coruinũ accepim⁹ 52 ad cẽteſimum annũ vitã [h] produxiſſe, cùm eſſet exacta iã ætatẽ in agris, eóſq; coleret: cuius inter primum & ſextum cõſulatum, ſex & quadraginta anni interfuerunt. Itaq; quãtum ſpatium ætatis maiores noſtri ad ſenectutis initiũ eſſe voluerunt, tant⁹ illi curſus honorũ fuit, atq; eius extrema ætas hoc beatior, quã media, quod autoritatis

c v.c. afflarentur è fl.
d q v.c. elegantiam,
e v c. iſta ſum omnia dimenſus.
f ἀγαθὸς γὰρ ὢν εὐδαιμονεῖς.
g L. Hac igitur fortuna frui licet ſen.
h v.c. perduxiſſe, & ita L.

tatis plus habeat laboris verò minùs. Apex autẽ senectutis est auctoritas. ‖ Quãta fuit in L. Cęcilio Metello? quãta in Atilio Collatino? [i] in quẽ 53. illud elogiũ vnicum, plurimæ consentiunt gentes, populi primarium fuisse virũ. notum est totũ ei⁹ carmẽ, [k] incisũ in sepulchro. Iure igitur grauis, cuius de laudibus omnium esset fama consentiens. quẽ virum P. Crasũ nuper põtificem maximũ, quem postea M. Lepidũ eodem sacerdotio prȩditũ vidim⁹? Quid de Paulo, aut Africano loquar? aut, vt iã antè, de Maximo? quorum nõ in sententia solùm, sed etiã in nutu residebat auctoritas. ‖ Habet senect⁹, honorata prȩsertim, tantã auctoritatem, vt ea pluris sit, quàm omnes adolescentiæ voluptates. Sed in omni oratione mementote, eam me laudare senectutẽ, quæ fundamentis adolescentiæ cõstituta sit. ex quo id efficitur, quod ego magno quondã cum assensu omniũ dixi. Miserã esse senectutem, quę se oratione defenderet, nõ cani, nõ rugæ repẽte auctoritatem [l] afferre possunt: sed honestè acta superior ætas fructus [m] capit auctoritatis extremos. hæc .n. ipsa sunt honorabilia, quę videntur leuia, atq; communia, salutari, appeti, decedi, assurgi, deduci, reduci, cõsuli: quæ & apud nos, & in aliis ciuitatib. vt quæq; optimè morata, ita diligentissimè obseruãtur. ‖ Lysandrum Lacedæmoniũ, cui⁹ modò mentionem feci, dicere aiũt solitum Lacedæmone esse honestissimum domicilium [n] senectutis. nusquam, n. tantum tribuitur ætati; nusquam est senectus honoratior. quin etiam memoriæ proditũ est, cùm Athenis, ludis, quidam in theatrum grandis natu venisset, in magno cõcessu locum ei à suis ciuib. nusquã datũ: cũ autẽ ad Lacedęmonios accessisset, qui cùm legati essent, in loco certo cõsederant, [o] cõsurrexisse omneis, & senem illum sessum recepisse, quib⁹ cùm à cuncto cõcessu plausus esset multiplex datus, dixisse ex iis quendam Athenien-

61 62 63

i L. in quẽ illud ellogium, Vno ore quem vnicũ plurimæ consf. k al incisum sep.

l L. arripere possunt: m al. carpit

n L. senectuti.

o al. consurrexisse omnes illi dicuntur, & senem sessum rec.

thenięses scire,quæ recta essent,sed facere nol-
64 le.||Multa in nostro collegio præclara:sed hoc,
de quo agimus in primis,quòd vt quisque ętate
antecellit ita sentẽtiæ principatum tenet: neq;
solùm honore antecedentibus,sed iis etiam,qui
cum imperio sunt,maiores natu augures ante-
ponuntur.Quæ sunt igitur voluptates [p] corpo- p L.corpo-
rum cũ auctoritatis præmiis cõparandæ: quibus ris
qui splendidè vsi sunt,ij mihi videntur fabulam
ætatis peregisse,nec tãquã inexercitati histrio-
65 nes,in extremo actu corruisse.||At sunt morosi,
& anxij,& iracundi,& difficiles senes:si quæri-
mus etiam auari.sed hæc,morum vitia sunt, nõ
senectutis.At morositas tamen,& ea vitia, quæ
dixi habent aliquid excusationis, nõ illiꝰ qui-
dẽ iustè,sed quæ probari posse videatur. cõtẽni
se putãt:despici,illudi præterea in fragili cor-
pore odiosa omnis offensio est.quæ tamen om-
nia dulciora fiunt & bonis moribus,& artibus:
idq; tum in vita, tum in scena intelligi potest
ex iis fratribus,qui in Adelphis sunt,54.quanta
in altero duritas,in altero comitas! Sic se res q v.c.diri-
habet.vt enim non omne vinum,[r] sic nõ omnis tas,
ætas vetustate coacescit.seueritatem in senectu- r q.v.c.non
te probo,sed eã(sicut alia)modicã acerbitatem omnis na-
nullo modo.auaritia verò senilis quid sibi ve- tura vetust.
lit,nõ intelligo. potest .n. quidquã esse absur- coac. & ita
dius,quàm quo minus viæ restat eo plus viatici L.
66 quęrere?||Quarta restat causa,quę maximè auge
re,atq; solicitã habere nostrã ætatem videtur.
Appropinquatio mortis:quæ certè à senectute
non potest longè abesse.O miserum senem, qui
mortem esse contemnendã in tam longa ætate
nõ viderit!quæ aut planè negligenda est,si om-
nino extinguit animum,55 aut etiam [s] appeten- s L.óp:an-
da,si aliquò eũ deducit,vbi sit futurus æternus. da,
[t] Atqui tertiũ certè nihil inueniri potest. Quid t al. Atque
igitur timeã,si aut nõ miser post mortem, aut
beatus etiam futurus sum? quamquam quis est
tam stultus, quamuis sit adolescens, cui sit

exploratum, se ad vesperum esse victurũ?|| quin 67
etiã ætas illa multo plureis, quã nostra, [u] mor-
tis caussas habet. facilius in morbos incidunt
adolescentes, grauius ægrotant, tristius curan-
tur. itaque pauci veniunt ad senectuté: quod ni-
si ita accideret, meliùs, & prudentiùs viueretur.
mens enim, & ratio, & consilium, in senibus est:
qui si nulli fuissent, nullæ omnino ciuitates [x]
essent. Sed redeo ad mortem impendenté, quod
illud est crimen senectutis, cùm illud videatis
cũ adolescentia esse cõmune? sensi ego cùm in
optimo filio meo, tum in exspectatis ad amplis-
simã dignitatem fratribus tuis, Scipio: omni æ-
tati mortem esse cõmunem.|| At sperat adoles- 68
cens, [y] diu se victurum: quod sperare idẽ senex
non potest. Insipienter sperat. quid enim stul-
tius, quàm incerta pro certis habere, falsa pro
veris? At senex [z] ne quid speret, habet quidem.
At est eò meliore cõditione, quàm adolescens:
56 cùm id, quod sperat ille, hic iam [a] assecutus
est. Ille vult diu viuere: hic diu vixit. Quãquã, ô
dij boni! quid est in hominis vita diu? da enim
supremum tempus: exspectemus Tartessiorum
regis ætatem, fuit enim (vt scriptum video) Ar-
ganthonius quidã Gadibus, qui octoginta re-
gnauit annos, centum & viginti dixit.|| Sed mihi 69
ne diuturnum quidẽ quidquã videtur, in quo
est aliquid extremum. cùm enim id aduenerit:
tunc illud quod præteriit, effluxit: tantum re-
manet quod virtute, & rectè factis consecutus
sis. horæ quidẽ cedunt, & dies, & mẽses, & anni:
nec præteritũ tẽpus vmquã reuertitur, nec quid
sequatur, sciri potest. quod cuiq; [b] tẽpus ad vi-
uendũ datur, eo debet esse cõtẽtus. neque enim
histrioni, vt placeat, peragẽda fabula est, modò,
in quocũq; fuerit actu, probetur: neq; sapienti
vsq; ad Plaudite, viuendũ. breue enim tẽpus æ-
tatis, satis est longũ ad bene, honestéq; viuẽdũ.
|| sin processeris lõgius, nõ magis dolendum est, 70
quàm

[u] L. mortis causas hab. & ita v.c.

[x] v.c. fuissent.

[y] L. diu se esse vict.

[z] v.c. ne quod speret quidem habet.

[a] L. consecutus est. & ita v.c.

[b] v.c. temporis.

quã agricolæ dolēt, præterita verni tēporis suauitate, æstatē, autumnumq́; venisse. ver enim [c] tanquam adolescentiam significat, ostenditq́; fructus futuros: reliqua tempora demetendis fructibus, & percipiendis accõmodata sunt: fructus autem senectutis est ([d] vt sæpe dixi) antè partorum bonorum memoria & copia. 71 Omnia verò, quæ secundū naturā fiunt, sunt habēda in bonis. quid est autem tam secũdùm naturam, quàm senibus emori? quod idem contingit adolescentibus aduersante, & repugnante natura. Itaq; adolescentes mori sic mihi videntur, vt cùm aquæ multitudine vis flãmæ opprimitur: senes autem, [e] sicut sua sponte, nulla adhibita vi consumptus ignis extinguitur: & quasi poma, ex arboribus si cruda sunt, vi auellantur: si matura, & coacta, decidunt: sic vitam adolescentibus vis aufert senibus maturitas: quæ mihi quidē tam iucunda est, vt, quo propiùs ad mortem accedam, [f] eo citiùs quasi terrã videre videar. aliquandoq́; in portũ 72 longa nauigatione esse venturus. Omnium ætatum certus est terminus: senectutis autē nullus certus est terminus: recteque in ea viuitur, quoad munus officij exsequi, & tueri possis: & tamen mortem cõtemnere. ex quo fit, vt animosior etiam senectus sit, quàm adolescētia, & fortior. Hoc est illud, quod Pisistrato tyrãno à Solone responsum est: cùm illi quærenti, Qua tandē spe fretus, sibi tã audacter obsisteret: respondisse dicitur, Senectute. Sed viuēdi finis est optimus, cùm integra mente, 58 [g] ceterisq́; cēsibus, opus ipsa suum eadē, quæ coagmentauit, natura dissoluit. vt enim nauē, vt ædificiũ idem destruit facillimè, qui cõstruxit: sic hominē eadem optimè, quæ conglutinauit, natura dissoluit. Iam omnis cõglutinatio recens, ægrè: inueterata, facilè diuellitur. ita fit, vt illud breue vitę reliquum nec auidè appetendũ senibus, nec sine causa de-73 serendum sit. vetatq́; Pythagoras iniussu imperatoris

c L. tanquã adolescentia, signif.
d al. vt iam sæpe dixi,
e L. sicut cùm sua sponte,
f hoc totũ eo citiùs ab est ab o. v. c.
g v. c. ceterisque sensib. & ita L.

rat.i.dei, de præsidio, & statione vitę decedere. Solonis quidē sapiētis [h] elogiū est, quo se negat velle suā mortē dolore amicorū, lamentisq; vacare, vult se carū, credo, suis esse. Sed haud scio, an meliùs Ennius: Nemo me lacrymis decoret, 59 [i] neque funera fletu Faxit. Non esse lugendā mortē censet, quam immortalitas consequatur. ||Iam sensus moriendi, si aliquis esse potest, is ad 74
exiguū tēpus [k] durat, præsertim seni: post mortē quidē sensus aut optādus, aut nullus est. Sed hoc meditatum ab adolescentia debet esse, mortē vt negligamus: sine qua meditatione, trāquillo esse animo nemo potest. moriendū enim certè est: & id incertū, an eo ipso die. mortē igitur omnibus horis impendentē timēs, [l] quis possit animo cōsistere? ||de qua non ita longa disputatione opus 75
esse videtur, cùm recorder nō solùm L. Brutum, qui in liberanda patria est interfectus: non duos Decios, qui ad voluntariā mortem cursū equorum incitauerunt: nō M. Atilium, qui ad suppliciū est profectus, vt fidem hosti datam cōseruaret: non duos Scipiones, qui iter Pœnis vel corporibus suis obstruere voluerunt: non auum tuū L. Paulum, qui morte [m] sua luit collegæ in Cannensi ignominia temeritatem: nō M. Marcellum, cuius interitum ne crudelissimus quidem hostis honore sepulturæ carere passus est: sed legiones nostras (quod scripsi in Originibus) in eum sæpe locum profectas alacri animo, & erecto, vnde se numquam redituras arbitrarentur. Quod igitur adolescentes, & ij quidē non solùm indocti, sed etiam rustici cōtemnunt, id docti senes extimescent? ||Omnino (vt mihi quidem videtur) rerum 76
omniū satietas, vitæ facit satietatē. Sūt pueritiæ certa studia, num igitur ea desiderāt adolescentes? sunt & ineuntis adolescentiæ. nū ea iam cōstans requirit ætas, quæ media dicitur? sunt etiā huius ætatis. ne ea quidem [n] in senectute quærūtur, sunt autē extrema quædā studia senectutis.

ergo

h fort. ellogiū est, fort. eclogium est, fort. elegiū est,

i q.v.c. neque funere fletum Faxit.

k verbum durat, non reperitur in vllis c. ant.

l q.v.c. qui poterit an.

m sua ab est ab o.v.c.

n L. quærūtur à senectute.

ergo,vt ſuperiorũ ætatũ ſtudia occidunt,ſic occidunt etiã ſenectutis.quod cùm euenit,ſatietas
77 vitæ tempus maturũ mortis affert. ||Equidem nõ video cur, quid ipſe ſentiam de morte, non audeam dicere ° vobis: quòd eo melius mihi cernere videor,quòd ab ea propiùs abſum.Ego veſtros patres,P.Scipio,tuq;, C.Læli, viros clariſſimos,mihiq; amiciſſimos,viuere arbitror:& eã quidem vitam,quæ eſt ſola vita nominanda.Nã, dum ſumus in his incluſi compagibus corporis, munere quodam neceſſitatis, 60 & graui opere perfungimur.eſt enim animus cæleſtis ex altiſſimo domicilio depreſſus, & quaſi demerſus in terram locũ diuinæ naturæ,æternitatiq; contrarium. Sed credo deos immortaleis ſparſiſſe animos in corpora humana,vt eſſent,qui terras tuerentur,quique cæleſtium ordinem contemplantes,imitarentur eum vitæ modo,atque conſtantia.nec me ſolùm ratio,ac diſputatio impulit vt ita crederem:ſed nobilitas etiam ſummorũ Phi-
78 loſophorũ,& auctoritas. ||Audiebam Pythagoram,Pythagoreóſque incolas pænè noſtros,qui eſſent Italici Philoſophi quondam nominati, numquam dubitaſſe,quin ex vniuerſa mente diuina61delibatos animos haberemus. demõſtrabantur mihi præterea quæ Socrates ſupremo vitæ die de immortalitate animorum diſſeruiſſet, is,qui eſſet ſapientiſsimus oraculoApollinis iudicatus. Quid multa? ſic mihi perſuaſi, ſic ſentio,cùm tanta celeritas animorum ſit tanta memoria præteritorum, futurorumq; p prudentia, tot artes,tantæ ſcientiæ, tot inuenta, non poſſe eam naturam,quæ res eas contineat,eſſe mortalem.cumq; ſemper agitetur animus, nec principium motus habeat, quia ſe ipſe moueat: ne finem quidem habiturum eſſe motus, quia num-
79 quam ſe ipſe ſit relicturus.||&, cum ſimplex animi natura eſſet, neque haberet in ſe quidquam admiſtum diſpar q ſui,atque diſſimile,non poſſe eum

o vobis:ab eſt ab o. v. c.nec agnoſcit. L.

p:al prouidentia,

q q.v.c.nõ habet ſui,

eum diuidi: quòd si nõ possit, non posse interire: magnoq; esse argumento, homines scire pleraq; antè, quàm nati sint, quòd iam pueri, cùm arteis difficileis discant, ita celeriter res innumerabileis arripiant, vt eas non tum primùm accipere videantur, sed reminisci, & recordari. 62. Hæc Platonis[r] sunt ferè. Apud Xenophontem autem moriens Cyrus maior, hæc dicit. Nolite arbitrari, ô mihi carissimi filij, me, cùm à vobis discessero, nusquã, aut nullum fore. nec enim, dum eram vobiscũ, animum meum videbatis: sed eum esse in hoc corpore, ex iis rebus, quas gerebã, intelligebatis. eundẽ igitur esse creditote, etiãsi nullum videbitis. || Nec verò clarorũ virorum post 80
mortem honores permanerent, si nihil eorum ipsorũ animi efficerẽt, [s] quo diutiùs memoriam sui teneremus. Mihi quidẽ nunquam persuaderi potuit, animos, dum in corporibus essent mortalibus, viuere: cùm exissent ex iis emori: nec verò tum animũ esse insipientem, cùm ex insipienti corpore euasisset: sed cùm omni admixtione corporis liberatus, purus & integer esse cœpisset, tum esse sapientem. Atque etiam, cùm hominis natura morte dissoluitur, ceterarũ rerũ perspicuum est, quò quæque discedãt: abeunt enim illuc omnia vnde orta sunt: animus autẽ solus, nec cùm adest, nec cùm discedit, apparet. Iã verò videtis, nihil esse morti tã simile, quàm somnũ.
|| Atqui dormientiũ animi maximè declarãt di- 81
uinitatẽ suã, multa enim[t] cùm remissi, & liberi sunt, futura prospiciũt. Ex quo intelligitur quales futuri sint, cùm se planè [v] corporis vinculis relaxauerint. Quare, si hæc ita sunt, sic me colitote, vt deũ: sin vnà est interiturus animus cum corpore, vos tamẽ deos verẽtes, qui hanc omnẽ pulchritudinẽ tuentur, & regũt, memoriã nostri piè, inuiolateq; seruabitis. Cyrus quidẽ hęc moriens. Nos (si placet) nostra videamus. || Nemo 82
vmquã mihi Scipio, persuadebit, aut patrẽ tuum

Pau

r verbum sunt abest ab o.r.c.

s al. quo in stius, & diu tius mem.

t al. quoniã rem.

v q.v.c. cor porum vin culis rel.

Paulũ,aut duos auos,Paulũ,& Africanũ, aut Africani patrẽ,aut patruũ,aut multos præstanteis viros,quos enumerare non est necesse, tãta esse conatos, quæ ad posteritatis memoriam pertinerent:nisi animo cernerent,posteritatem ad se pertinere posse. An censes [x] (vt de me ipso aliquid more senũ glorier) me tãtos labores diurnos,nocturnósque domi,militiæq; suscepturum fuisse,si iisdem finib.gloriam meam,quib.vitam essem terminaturus? nónne melius multò fuisset,otiosam ætatem,& quietam, sine vllo labore,&contentione traducere?sed nescio quomodo animus erigẽs se, posteritatẽ semper ita prospiciebat,quasi,cùm excessisset è vita,tum denique victurus esset. quod quidem ni ita se haberet, vt animi immortales essẽt, haud optimi cuiusque animus maximè 63 [y] ad immortalẽ glo-

x L. (vt de me ipso&c.

83 riã niteretur.|| Quid, quòd sapiẽtissimus quisq; æquissimo animo moritur, stultissimus iniquissimo? Nónne vobis videtur animus is qui plus cernat,& longiùs, videre se ad meliora proficisci: ille autem, cuius obtusior sit acies, non videre?Equidẽ efferor studio patres vestros, quos colui,& dilexi, videndi. Neque eos verò solùm conuenire aueo,quos ipse cognoui:sed illos etiam de quib.audiui, & legi, & ipse conscripsi. Quò quidem me proficiscentem haud sanè quis facilè retraxerit, [a] néve tanquã pilã retorserit. Quòd si quis deus mihi largiatur,vt ex hac ętate [b] repuerascam,& in cunis vagiã,valde recusẽ. nec verò velim,quasi decurso spatio, à calce ad

y v.c.ad immortalitatem nit.

84 carceres reuocari. || quid enim habet vita commodi?quid non potiùs laboris?sed habeat sanè, habet certè tamen aut satietatem, aut modum. non lubet enim mihi deplorare vitã,quod multi,& ij docti,sæpe fecerunt. nec me vixisse pœnitet:quoniam ita vixi,vt non frustra me natum existimem: & ex vita ista discedo, tanquam ex hospitio,non tanquã ex domo.commemorandi

a L. nec si tanquã Peliam reconerit. id est, in neuẽ effecerit,vt Medea Peliam pollicita est se coquendo effecturam.
b al.repuerescam,

enim natura deuerſorium nobis,non habitandi
[c] locum dedit. || O præclarũ diem, cùm ad illud 85
diuinum animorum concilium, cœtúmq; profiſciſcar,& cùm ex hac turba,&colluuione diſcedam. proficiſcar enim non ad eos ſolùm viros, de quibus antè dixi. ſed etiam ad Catonem meum, quo nemo vir melior natus eſt, nemo pietate præſtantior: cuius à me corpus crematum eſt: quod contrà decuit ab illo meum. animus verò non me deſerens,ſed reſpectans, in ea profectò loca diſceſſit, quò mihi ipſi cernebas eſſe veniendum. quem ego meum caſum fortiter ferre viſus ſum: non quòd æquo animo ferrem:ſed me ipſe conſolabar,exiſtimans,non lõginquum inter nos digreſſum, & diſceſſum fore.
||His mihi rebus,Scipio (id enim te cum Lælio admirari ſolere dixiſti) leuis eſt ſenect⁹, nec 86
ſolùm non moleſta, ſed etiam iucunda. quòd ſi in hoc erro, quòd animos hominum immortaleis eſſe credam,lubenter erro:nec mihi hunc errorẽ,quo delector,dum viuo, extorqueri volo.ſin mortuus (vt quidam minuti Philoſophi cenſent) nihil ſentiam:non vereor, ne hunc errorem meum mortui [d] Philoſophi irrideant. quòd ſi non ſumus immortales futuri, tamen exſtingui homini ſuo tempore optabile eſt. Nã habet natura,vt aliarum omnium rerum, ſic viuendi modum. Senectus autem, peractio ætatis eſt, tanquã fabulæ:cuius defatigationem fugere debemus, præſertim adiuncta ſatietate. Habui hæc de ſenectute quæ dicerem: ad quam vtinam perueniatis:vt ea, quæ ex me audiſtis, re experti,probare poſſitis.

c vox locum abeſt ab o.v.c.

d vox Philoſophi abeſt ab o. v c.

M. TVL

M. T. C. LAELIVS, SIVE DE AMICITIA DIALOGVS, AD T. POMPONIVM ATTIcum, Præfatio.

* * *

Fannius, Scæuola, Lælius.

1 QVINTVS Mucius augur [a] Scæuola multa narrare de C. Lælio, focero suo, memoriter & iucundè solebat, nec dubitare illum in omni sermone appellare sapientem. Ego autem à patre ita eram deductus ad Scæuolam, sumta virili toga, vt, quoad possem, & liceret, à senis latere numquam discederem. Itaque multa ab eo prudenter disputata, multa etiam breuiter, & commodè dicta, memoriæ mandabã: fieríq; studebam eius prudẽtia doctior. Quo mortuo, me ad pontificem Scæuolam contuli: quem vnum nostræ ciuitatis & ingenio, [b] & industria præstantissimum audeo dicere. Sed de hoc aliàs:
2 nunc redeo ad augurem. || Cùm sæpe multa narraret, tum memini, domi in hemicyclo sedentẽ, vt solebat, cùm & ego essem vnà & pauci admodum familiares, in eum sermonẽ illum incidere, qui tum ferè [c] multis erat in ore. meministi enim profectò, vt opinor, Attice, & eo magis, quòd P. Sulpicio vtebare multum, cùm is tribunus pl. capitali odio à Q. Pompeio, qui tũ erat consul, dissideret, quocum coniunctissimè, & amantissimè vixerat, quanta hominum esset vel
3 admiratio, vel querela. || Itaque cum Scæuola, cũ in eam ipsam mentionẽ incidisset, exposuit nobis sermonem Lælij de amicitia, habitum ab illo secum, & cum altero genere C. Fannio, Marci filio, paucis diebus post mortem Africani.

a cognomẽ Scæuola abest ab o. v.c.

b I. & iustitia

c q.v.c. omnibus erat in ore.

Eius disputationis sententias memoriæ mandaui: quas in hoc libro exposui meo arbitratu.

d v.c. induxi & ita L. e o.v.c. atque vt tanquam à præsentibus

quasi enim ipsos [d] introduxi loquenteis, ne, Inquam,&,Inquit,sæpius interponeretur: [e] atq; id eo feci,vt tanquam à præsentibus coràm haberi sermo videretur.|| Cùm enim sæpe mecũ ageres,Attice,vt de Amicitia scriberem aliquid,digna mihi res cùm omnium cognitione,tum nostra familiaritate visa est. itaque feci non inuitus,vt prodessem multis tuo rogatu.Sed, [f] vt in Catone maiore, qui est scriptus ad te de senectute,Catonem induxi senem disputantem,quia nulla videbatur aptior persona, quæ de illa ætate loqueretur,quàm eius,qui & diutissimè senex fuisset, & in ipsa senectute præ ceteris floruisset:sic,cũ accepim⁹ à patribus, maximè memorabilẽ,C. Lælij, & P.Scipionis familiaritatẽ fuisse,C.Lælij persona visa est idonea mihi,quę de amicitia ea ipsa dissereret, quæ disputata ab eo meminisset magister meus Scæuola. 4

f L. vt in Catone maiore feci, qui est scr.

|| Genus autẽ hoc sermonũ, positũ in hominũ veterũ auctoritate,&eorũ illustrium,plus nescio quo pacto videtur habere grauitatis.Itaq; ipse mea legens,sic afficior interdũ,vt Catonem,nõ me loqui existimem. Sed vt tũ ad senem senex de senectute, [g] sic in hoc libro ad amicũ amicissimus de amicitia scripsi. Tum est Cato locutus, quo erat nemo ferè senior temporib. illis,nemo prudentior:nũc Lęlius & sapiens:sic enim est habitus,& amicitiæ gloria excellẽs, de amicitia loquitur.Tu velim animũ à me [h] parũper auertas, Lælium loqui ipsum putes.C.Fannius,&Q.Mucius ad socerum veniũt post mortẽ Africani:ab his sermo oritur: respondet Lælius : cuius tota disputatio est de amicitia:quã legens tu ipse cognosces. 5

g L. sic hoc libro

h al. paulisper

i L. Sunt ista Læli.

|| FANNIVS. [i] Sunt ista vera, Læli. nec enim melior vir fuit Africano quisquam, nec clarior.sed existimare debes, omnium oculos in te esse coniectos: vnũ te sapientem & appellãt, & existimant.tribuebatur hoc modò M.Catoni. 6

ſcimus[k] L. Acilium apud patres noſtros appellatũ eſſe ſapientẽ, ſed vterq; alio quodã modo: [l] Acilius, quia prudens eſſe in iure ciuili putabatur: Cato, quia multarũ rerũ vſum[m] haberet, multáq; eius & in ſenatu, & in foro vel prouiſa prudenter, vel acta conſtanter, vel reſpõſa acutè ferebantur, propterea quaſi cognomen iam habebat in ſenectute ſapientis. te autem alio quodã modo[n] dicunt, nõ ſolùm natura, & morib. verũ etiã ſtudio, & doctrina eſſe ſapientem: nec ſicut vulgus, ſed vt eruditi ſolent appellare ſapientẽ,
7 qualẽ in reliqua Græcia neminem. || Nam, qui ſeptem appellantur, eos, qui iſta ſubtiliùs quærũt, in numero[o] ſapientũ nõ habent. Athenis vnum accepimus, & eum quidem etiam Apollinis oraculo ſapientiſſimũ iudicatum. hanc eſſe in te ſapientiã exiſtimant, vt omnia tua in te poſita eſſe ducas, humanóſq; cas[9] virtute inferiores[p] eſſe putes. itaq; ex me quærunt, credo & ex hoc itẽ Scæuola, quõnã pacto mortem Africani feras, eóq; magis quòd his proximis Nonis, cũ in hortos D. Bruti auguris, cõmentandi cauſa, vt aſſolet, veniſſemus, tu nõ affuiſti: qui diligentiſſimè ſemper illũ diem, & illud munus ſolitus eſſes o-
8 bire. || SCAEVOLA. Quærunt quidẽ, C. Læli, multi, vt eſt à Fannio dictum: ſed ego id reſpondeo, quod animaduerti, te dolorẽ, quẽ acceperis, cũ ſummi viri, tũ amantiſſimi morte, ferre moderatè: nec potuiſſe non cõmoueri, nec fuiſſe id humanitatis tuæ. quòd autem[q] his Nonis in noſtro collegio nõ affuiſſes, [r] valetudinẽ cauſam, non mæſtitiam fuiſſe. LAEL. Rectè tu quidẽ, Scæuola, & verè, nec enim ab iſto officio, quod ſemper vſurpaui cũ valerẽ, abduci incõmodo meo debui: nec vllo caſu arbitror hoc cõſtãti homini poſſe
9 cõtingere, vt vlla intermiſſio fiat officij. || Tu autẽ, Fanni, qui mihi tantũ tribui dicis, quãtũ ego nec agnoſco, nec poſtulo, facis amicè: ſed, vt mihi videris, nõ rectè iudicas de Catone, aut enim

k L. Atiliũ,
l L. Atilius,
m L. habebat, & ita v.c.
n verbum dicunt, abeſt ab o. v. c.
o v.c. ſapiẽtium
p eſſe abeſt ab o.v.c.
q pronomẽ his abeſt ab o.v.c.
r q.v.c. valitudinem cauſæ non mæſtitiam fuiſſe. al. inualitudinẽ cauſæ, &c.

nemo,quod quidē magis credo,aut, si quisquā,
ille sapiens fuit.Quomodo enim (vt alia omit-
tam)mortē filij tulit? memineram Paulum, vi-
deram[s] Caium: sed hi nec comparantur Catoni
maximo,& expectato viro.Quamobrē caueCa-
toni anteponas ne istum quidem ipsum, quem
Apollo, vt ais sapientissimum iudicauit. Huius
enim facta,illius dicta laudantur.¶De me autem 10
(vt iam cum vtroq; loquar) sic habetote.Ego,si
Scipionis desiderio me moueri negem,quàm id
rectè faciā,viderint sapientes:sed certè mētiar.
moueor enim tali amico orbatus, qualis, vt ar-
bitror,nemo vnquā erit:&, vt cōfirmare possū,
nemo certè fuit.sed nō egeo medicina: me ipse
consolor,& maximè illo solatio,quòd eo erro-
re careo,quo[t] amicorum decessu, plerique angi
solent.nihil enim mali accidisse Scipioni puto.
mihi accidit, siquid accidit. suis autem incom-
modis grauiter angi, non amicum, sed seipsum
amantis est. ¶ Cum illo verò quis neget actum 11
esse præclarè:2 nisi enim,quod ille minimè pu-
tabat, immortalitatem optare vellet, quid non
est adeptus, quod homini fas esset optare ? qui
summā spem ciuium,quam de eo iam puero ha-
buerāt, continuò adolescens incredibili virtu-
te superauit.qui consulatū petiuit nūquā,factus
est consul bis,primū ante tempus:iterū sibi,suo
tēpore:reip.pænè serò:qui,duab. vrbib. euersis,
inimicissimis huic imperio non modò præsen-
tia,verū etiā futura bella deleuit. Quid dicā de
morib.facillimis?de pietate in matrem? libera-
litate in sorores?[u] bonitate in suos ? iustitia in
omneis?[x] hæc nota sunt vobis, quàm autē ciui-
tati carus fuerit,mærore funeris indicatum est.
Quid igitur hunc paucorum annorum accessio
iuuare potuisset?senectus enim,quamuis non sit
grauis,vt memini Catonem vno anno antè,quā
mortuus est, mecum & cum Scipione disserere,
tamen aufert eā viriditatem,in qua[y] etiam tunc
erat

s L.Gallum sed hi in pueris: Cato in perfecto, & spectato viro. Quamobrē &c.

t in amicorum disc.

v q.v.c benignitate in s.

x prouocabulum hæc abest ab o. v.c.

y q.v.c. etiam tum

12 eratScipio.|| Quamobrē vita quidē talis fuit,vel
fortuna,vel gloria, vt nihil poſſet accedere.mo
riēdi autē ſenſum celeritas abſtulit,quo de ge-
nere mortis difficile dictu eſt:quid homines ſu-
ſpicentur,videtis.Hoc tamen verè licet dicere,
[x] P. Scipioni, ex multis dieb. quos in vita cele- x q v.c. P. Scipionis,
berrimos,lætiſſimóſq; viderit,illum diē clariſſi-
mum fuiſſe,cùm,ſenatu dimiſſo, domū reductꝰ,
[a] ad veſperā eſt,à patrib.cōſcriptis, à populi R. a v.c. ad ve
ſociis,& Latinis,pridie quàm exceſſit è vita: vt ſperum eſt,
ex tam alto dignitatis gradu [b] ad ſuperos videa- b q.v. c. ad
13 tur potiùs,quàm ad inferos perueniſſe.|| neq; e- ſuperos vi-
nim aſſentior iis,qui hæc nuper diſſerere cœpe- deātur deos
runt,cū corporib.ſimul [c] animas interire,atq; o- potius,
mnia morte deleri.Plus apud me antiquorū au- c L.animos
ctoritas valet,vel noſtrorū maiorū,qui mortuis int.
tā religioſa iura tribuerunt:quod non feciſſent
profectò, ſi nihil ad eos pertinere arbitrarētur:
vel eorū,qui in hac terra fuerunt,magnāq;Græ-
ciā,quę nūc quidē deleta eſt,tū florebat,inſtitu-
tis,& præceptis ſuis erudierūt:vel eiꝰ,qui Apol-
linis oraculo ſapiētiſſimꝰ eſt iudicatꝰ:qui nō tū
hoc,tū illud,vt in pleriſq;,ſed idē dicebat ſem-
per,animos hominū eſſe diuinos:iiſq;, [d] cùm è d al. cùm è
corpore exceſſiſſēt,reditū [e] ad cælū patere,opti- corpore e-
14 móq; & iuſtiſſimo cuiq; expeditiſſimū.|| quod i- xiſſent,
dē Scipioni videbatur:qui quidē,quaſi præſagi- e L.in cælū
ret,perpaucis ante mortē dieb.cùm & Philus,& pat.
Manilius adeſſent,&alij plures,túq; etiā,Scęuo
la, [f] mecū veniſſes,triduū diſſeruit de rep.cuiꝰ f al.me cō-
diſputationis fuit extremū ferè de immortali- ueniſſes,
tate animorū:quæ ſe in quiete per viſū ex Afri-
cano audiſſe dicebat. Id ſi ita eſt, vt optimi cu-
iuſq;animꝰ in morte facillimè euolet tanquā è
cuſtodia,vinculiſq; corporis : cui cēſemꝰ curſū
ad deos faciliorem fuiſſe,q̄ Scipioni? Quocirca
5 mærere,hoc eius euētu vereor,ne inuidi magis
quàm amici ſit.ſin autem illa vereor,vt idē inte-
ritꝰ ſit animorū,& corporū,nec vllꝰ ſēſꝰ maneat:

vt nihil boni est morte, sic certè nihil mali. sẽsu enim amisso, fit idem quasi natus non esset omnino: quem tamen esse natũ & nos gaudemus, & hæc ciuitas, dum erit, lætabitur.

15 || Quamobrem cũ illo quidem (vt suprà dixi) actum optimè est: mecum autem incõmodiùs: [g] quẽ fuit æquius, vt priùs introieram in vitã, sic priùs exire de vita. sed tamẽ recordatione nostræ amicitiæ sic fruor, vt beatè vixisse videar, quia cum Scipione vixerim: quo cũ mihi cõiuncta cura de rep. & de priuata fuit, quocũ domus fuit, & militia cõmunis: & id, in quo est omnis vis amicitiæ, voluntatum, studiorum, sentẽtiarum summa consensio. Itaq; non tam ista me sapientiæ, quam modò Fannius cõmemorauit, 6 fama delectat, falsa præsertim, quàm quòd amicitiæ nostræ memoriã spero sẽpiternam fore.. idque mihi eo magis est cordi, quòd ex omnib. sæculis vix tria, 7 aut quatuor [h] nominantur paria amicorũ: quo in genere sperare videor Scipionis amicitiã, & Lęlij notã posteritati fore.

16 || FANN. Istud quidem, Læli, ita necesse est: sed quoniam amicitiæ mentionem fecisti, & sumus otiosi, pergratũ mihi feceris. [i] spero itẽ Scęuolæ, si, quemadmodum soles, de ceteris rebus, cũ ex te quęruntur: sic de amicitia [k] disputabis, quid sentias, qualẽ existimes, quæ præcepta des. SCAEV. Mihi verò pergratũ hoc erit: atq; id ipsum cùm tecũ agere conarer, Fannius anteuertit. quamobrem vtriq; nostrûm gratum admodũ feceris.

17 || LAEL. Ego verò nõ grauarer, si mihi ipse cõfiderem. nã & præclara [l] visa res est, & sumus, vt dixit Fannius, otiosi. sed quis ego sum? aut quæ est in me facultas? doctorum est ista cõsuetudo, eáq; Græcorum. [m] vt iis proponatur, de quo disputẽt, quãuis subitò. Magnũ opus est, egétq; exercitatione nõ parua. Quamobrem quæ disputari de amicitia possunt, ab eis censeo petatis qui ista profitentur. ego vos hortari tantùm possum, vt amicitiam omnibus rebus

huma

g L. quem fuerat æquius,

h fort. numerentur

i al. credo item

k I. disputaris,

l participium visa abest ab o v.c.

m L. vt iis ponatur,

humanis anteponatis. nihil est enim tã naturæ
aptum, tam conueniens ad res, vel secundas, vel
18 aduersas. || Sed hoc primùm sentio, nisi in bonis
amicitiam esse non posse, neq; id ad viuum re-
seco, vt illi, qui hæc subtiliùs disserunt, fortasse
verè, sed ad communem vtilitatem parum: negãt
enim, quemquam virum bonum esse, nisi sapiẽ-
tem. Sit ita sanè. sed eam sapientiam interpretã-
tur, quam adhuc mortalis nemo est consecutus.
nos autem ea, quæ sunt in vsu, vitáq; cõmuni, nõ
ea, quæ finguntur, aut optantur, [n] sperare debe- n L. specta-
mus. numquam ego dicam, C. Fabricium, [o] M. re
Curium, T. Coruncanum, quos sapienteis nostri o L. M'
maiores iudicabant, ad istorum normam fuisse Curium, T.
sapienteis. Quare sibi habeant sapientiæ nomen Corunca-
& inuidiosum, & obscurum: concedãtque, vt hi nium,
boni viri fuerint. Ne id quidẽ facient. negabũt,
19 id, nisi sapienti, posse concedi. || Agamus igitur
pingui Minerua, vt aiunt. Qui ita se gerunt, ita
viuunt, vt eorum probetur fides, integritas, [p] æ- p L. æqui-
qualitas, liberalitas: nec sit in eis vlla cupiditas, tas,
vel libido, vel audacia: sintq; magna cõstantia,
vt ij fuerunt, modò quos nominaui: hos viros
bonos, vt habiti sũt, sic etiã appellandos pute-
mus, [q] qui assequũtur, quãtum homines possunt, q q. v. c.
naturã optimã [r] rectè viuendi ducẽ. sic enim mi- quia se-
hi perspicere videor, ita natos esse nos, vt inter quantur,
omneis esset societas quędã: maior autẽ, vt quis- al. qui se-
que proximè accederet. itaque ciues potiores quantur.
[s] sunt, quã peregrini: & propinqui, quàm alieni. r v. c. bene
cum his enim amicitiã natura ipsa peperit: sed viuendi
ea nõ satis habet firmitatis. nãq; hoc præstat a- s sunt, ab-
micitia propinquitati, quòd ex propinquitate est ab o.
beneuolentia tolli potest, ex amicitia autẽ non v.c.
potest. sublata enim beneuolentia, amicitiæ no-
men tollitur, propinquitatis manet. ||
20 Quãta au-
tem vis amicitię sit, ex hoc intelligi maximè po t al. ex infi-
test: quod [t] ex infinita societate generis huma- nitate so-
ni, quã cõciliauit ipsa natura, ita cõtracta res est cietatis

& adducta in angustū,vt omnis caritas8 aut inter duos,aut inter paucos iungeretur.Est autem amicitia nihil aliud,nisi omniū diuinarū,humanarūq; rerū cū beneuolentia,& caritate [u] sūma consentio:9 qua quidem haud scio an, excepta sapientia, [x] quicquam melius homini sit à diis immortalib.datum.diuitias alij præponunt,bonam alij valetudinem,alij potentiam,alij honores, multi etiā voluptates. beluarū hoc quidem extremū est:illa autem superiora, caduca, & incerta,posita non tā in nostris consiliis, quàm in fortunæ temeritate. Qui autē in virtute summū bonum ponunt præclarè illi quidem:sed hæc ipsa virt9 amicitiā & gignit,& continet:nec sine virtute amicitia esse vllo pacto potest. || Iā vir- 21
tutē ex consuetudine vitæ,sermonísq;nostri interpretemur:[y]nec metiamur, eā vt quidā indocti verborū magnificentia,virósque bonos eos, qui habētur,numeremus,Paulos,Catones,[z] Caios,Scipiones,Philos. his cōmunis vita cōtenta est.eos autem omittamus,qui omnino nusquam reperiuntur. Taleis igitur inter viros amicitia tantas opportunitates habet, quantas vix queo dicere.||10 Principiò,[a] cui potest esse vita vita- 22
lis,vt ait Ennius,qui non in amici mutua beneuolentia cōquiescat?Quid dulcius,quàm habere,quicū omnia audeas sic loqui,vt tecum?Quis esset tātus fructus in prosperis rebus, nisi haberes,qui illis æquè,ac tu ipse gauderet? aduersas verò ferre difficile esset sine eo,qui illas grauiùs etiā,quàm tū,ferret.deniq; ceterę res,quæ expetuntur,opportunæ sunt singulæ reb. ferè singulis:diuitiæ,vt vtare:opes,vt colare: honores, vt laudere:voluptates,vt gaudeas:valetudo,vt dolore careas,&munerib.fungare corporis:amicitia res plurimas continet : quoquò te verteris, præstò est:nullo loco excluditur:numquā intēpestiua,numquam molesta est.Itaq; nō aqua,nō igni,[b] non aëre,vt aiunt,pluribus locis vtimur, quàm

u vox summa abest ab o.v.c. nec agnoscit L.

x o.v.c. nihil melius homini sit

y L. nec eā, vt quidam docti,verb. magn. metiamur, virósque

z L. Gallos,

a L. quæ potest esse vita vitalis, vt ait, Ennius , quæ non &c. al. quî potest esse vita vitalis, vt ait Ennius,quæ non &c.

b hoc totū non aëre, abest ab o.v.c.

quàm amicitia.neq; ego nunc de vulgari,aut de
mediocri(quę tamen ipsa& delectat,& prodest)
sed de vera, & perfecta loquor,qualis eorũ , qui
pauci [c] nominantur , fuit.nam & secundas res,
splendidiores facit amicitia,& aduersas patiẽs; c fort.nu-merantur.
23 communicánsq;,leuiores.|| Cúmq; plurimas, &
maximas commoditates amicitia contineat , tũ
illa nimirum præstat omnibus , [d] quòd 11 bona d L. quòd
spe prælucet in posterũ : nec debilitari animos, bonam spẽ
aut cadere patitur:verùm etiam amicum qui in- prælucet in
tuetur,tanquam exemplar aliquod intuetur sui.
Quocirca & absentes adsunt , & egentes abun-
dant,[e] & imbecilles valent , & quod difficilius e L. & im-
dictu est,mortui viuunt:tantus eos honos , me- becilli va-
moria,desiderium prosequitur amicorũ. ex quo lent,
illorum beata mors videtur: horum vita lauda-
bilis. quòd si exemeris ex natura rerum bene-
uolentiæ[f] coniunctionem:nec domus vlla , nec f L.vinctio-
vrbs stare poterit:ne agri quidem cultus perma nem:
nebit.id si min⁹ intelligitur,quãta vis amicitię:
concordiæq; sit:ex dissensionib. atq; ex discor-
diis percipi potest. quæ enim domus tã stabilis,
quæ tã firma ciuitas est,quæ nõ odiis,atq; dissi-
diis funditus possit euerti?ex quo,quantum bo-
24 ni sit in amicitia iudicari potest.|| Agrigẽtinum
quidem doctum quemdam virum , carminibus
Græcis vaticinatum ferunt: quæ in rerum natu-
ra,totoq; mundo constarent, quæq; mouerен-
tur,ea cõtrahere amicitiam , [g] dissipare discor- g v.c.dissu-
diam.atq;hoc quidẽ omnes mortales & intelli- pare disc.
gunt,& reprobant. Itaq;,si quando aliquod of-
ficium exstitit amici in periculis aut adeundis,
aut communicandis , quis est, qui id non maxi-
mis efferat laudibus ? qui clamores tota cauea
nuper in hospitis, & amici mei,M.Pacuuij, no-
ua fabula:cùm ignorante rege,vter eorum esset
Orestes , Pylades Orestem se esse diceret, vt
pro illo necaretur : Orestes autem , ita vt erat,
Orestem se esse perseueraret ? stantes autem
plaudebant in re ficta : quid arbitramur in vera

fuisse facturos? facilè indicabat ipsa natura vim
suã: cùm homines, quod facere ipsi nõ possent,
id rectè fieri in altero iudicarent. Hactenus mi-
hi videor, de amicitia[h] quid sentirem, potissimè
dixisse. siqua præterea sunt (credo autẽ esse mul
ta) ab iis, si videbitur, qui ista disputant; quæri-
tote. || FANN. Nos autem à te potiùs: quamquam 25
etiam ab istis sæpe quæsiui, & audiui, non inui-
tus equidem: 13 sed aliud quoddam[i] expetimus
filum orationis tuæ. SCAE. Tum magis id dice-
res, Fanni, si nuper in hortis Scipionis, cùm est
de repub. disputatum, affuisses. qualis tũ patro-
nus iustitiæ fuit contra accuratam orationem
Phili? FANN. Facile id quidẽ fuit, iustitiã iustis-
simo viro defendere. SCAE. Quid amicitiã? nón-
ne facile ei erit, qui ob eam summa fide, cõstan-
tia, iustitiáq; seruatam, maximã gloriã ceperit?
|| LAEL. Vim hoc quidem est afferre. quid enim 26
refert, qua me ratione cogatis? cogitis certè. stu
diis enim generorũ, præsertim in re bona, cùm
difficile est, tum ne æquum quidẽ, obsistere. Sæ-
pissime igitur mihi de amicitia cogitanti, maxi-
mè illud considerandũ videri solet, num ꝓpter
imbecillitatẽ, atq; inopiã,[k] desiderãda sit ami-
citia: vt dãdis, recipiendisq; meritis, quod quis-
que minùs[l] per se posset, id acciperet[m] ab alio,
vicissimq; redderet: an esset hoc quidem ꝓpriũ
amicitiæ, sed antiquior, & pulchrior, & magis à
natura ipsa profecta alia causa. amor enim, ex
quo amicitia nominata est, princeps est ad be-
neuolentiam cõiungendam. nam vtilitates qui-
dem etiam ab iis percipiuntur, sæpe, qui simula-
tione amicitiæ coluntur, & obseruantur tẽpo-
ris causa. In amicitia autẽ nihil fictũ, nihil simu-
latum: &, quidquid in ea est, id & verũ, & volun
tarium est. || Quapropter à natura mihi videtur 27
poti⁹, quã ab[n] imbecillitate orta amicitia, & ap
plicatione magis animi cum quodã sensu amã-
di, quàm cogitatione, quãtum[o] illa vtilitatis es-
set

h L. quid sentirem, potuisse dicere. siqua &c.

i verbum expetimus nullis in cod. vet. reperitur.

k v. c. desiderata sit am. & ita L.

l L. per se ipse posset,

m al. ab illo,

n indigentia,

o v. c. illa res vtil.

ſet habitura. Quod quidem quale ſit, etiã in be-
ſtiis quibuſdam animaduerti poteſt: quæ ex ſe
natos ita amant ad quoddã tempus, & ab eis ita
amantur, vt facilè earũ appareat ſenſus: quod in
homine multò eſt euidentius. Primùm ex ea ca-
ritate, quæ eſt inter natos, & parenteis: quæ di-
rimi, niſi deteſtabili ſcelere, nõ poteſt. Deinde,
cùm ſimilis ſenſus exſtitit amoris, ſi aliquẽ nacti
ſumus, cuius cum morib. & natura congruamus,
quòd in eo quaſi lumen aliquod probitatis, &
28 virtutis perſpicere videamur. || nihil eſt enim a-
mabilius virtute: nihil, quod magis alliciat[p] ho- p vox homi
mines ad diligendum: quippe cùm propter vir- nes abeſt
tutem, & probitatem, eos etiam, quos numquã ab o.v.c.
vidimus, quodammodo diligamus. Quis eſt qui
C. Fabricij, [q] M. Curij cum caritate aliqua, & be- q L. M'
neuolentia memoriam, non vſurpet, quos num- Curij
quã viderit? quis autem eſt, qui Tarquinium Su-
perbum, qui Sp. Caſſium, Sp. Mælium non oderit?
Cum duobus ducibus de imperio in Italia de-
certatum, Pyrrho, & Hannibale, ab altero ꝓpter
probitatem eius non nimis alienos animos ha-
bemus: alterum propter crudelitatem[r] eius ſem r prouoca-
29 per hęc ciuitas oderit. || Quòd ſi tanta vis probi- bulum eius
tatis eſt, vt eam vel in eis, quos numquam vidi- nullis in co
mus, vel, quod maius eſt, in hoſte etiã diligam[q]: dic.vet. re-
quid mirum, ſi animi hominum moueantur, cùm peritur.
eorum, quibuſcũ vſu coniuncti eſſe poſſunt, vir-
tutem, & bonitatem perſpicere videantur? Quã-
quã confirmatur amor & beneficio accepto, &
ſtudio perſpecto, & conſuetudine adiuncta: qui-
bus reb. ad illum primum motum animi, & amo-
ris adhibitis, admirabilis quædã exardeſcit be-
neuolentiæ magnitudo: quã ſiqui putãt ab im-
becillitate proficiſci, vt ſit per quem quiſq; aſſe-
quatur, quod deſideret: humilẽ ſanè relinquunt,
& minimè generoſum, vt ita dicã, ortum amici-
tiæ: quam ex inopia, atq; indigentia[s] naſci vo- s L. natam
30 lunt. || quod ſi ita eſſet: vt quiſq; valetudinis mi- vol.
nimum

nimum in se esse arbitraretur, ita ad amicitiam esset aptissimus. quod longè secus est. vt enim quisq; sibi plurimũ confidit, & vt quisq; maximè virtute,& sapientia sic munitus est,vt nullo egeat,suáq; omnia in se ipse posita iudicet : ita in amicitiis expetendis,colendísq; maximè excellit.Quid enim African⁹ [t] erat indigens mei? Minimè hercle:ac ne ego quidẽ illius : sed ego admiratione quadam virtutis eius: ille vicissim opinione fortasse nonnulla, quam de meis moribus habebat,me dilexit:auxit beneuolentiam consuetudo.Sed quamquam vtilitates multæ,& magnæ consecutæ sunt, non sunt tamen ab earum spe causæ diligẽdi profectæ.Vt enim benefici,liberalésq; sumus, non vt exigamus gratiã: neq; enim beneficiũ fœneramur,sed natura propensi ad liberalitatem sumus:sic amicitiam,non spe mercedis adducti, sed quòd omnis eius fructus in ipso amore inest , expetendam putamus.

t verbum erat nullis in v.c comparet.

31 ‖Ab iis , qui pecudum ritu ad voluptatẽ omnia referunt,longè dissẽtimus,nec mirũ.nihil enim altum,nihil magnificum , ac diuinum suspicere possunt , qui suas omneis cogitationes abiecerunt in rem tam humilem , támque contentam. Quamobrem hos quidem ab hoc sermone remoueamus: ipsi autem [u] intelligamus,à natura gigni sensũ diligendi,&beneuolentiæ caritatẽ, facta significatione probitatis : quã qui appetiuerunt,applicant sese,& propiùs admouent , vt & vsu eius,quẽ diligere cœperũt,fruãtur,&morib.sintq; pares in amore,& æquales:propensiorésq; ad bene merendum, quã ad reposcendum.

u L. intelligamus, natura gigni &c.& ita v.c.

32 ‖[x] Atq; hæc inter eos sit honesta certatio. sic & vtilitates ex amicitia maximæ capientur:& erit eius ortus à natura , quàm ab imbecillitate , & grauior,& verior.nã si vtilitas amicitias cõglutinaret,eadem commutata dissolueret sed quia natura mutari non potest,idcirco veræ amicitiæ sempiternæ sunt.Ortum quidem amicitiæ vide-

x L. atque inter eos sit hæc honesta certatio.& ita v.c.

tur,

33 tis, nisi quid ad hæc fortè vultis.‖ SCAE. Tu verò perge, Læli. pro hoc enim, qui minor est natu, meo iure respondeo. FANN. Rectè tu quidem. quamobrem audiamus. LAEL. Audite verò, optimi viri, ea quæ sæpissime inter me, & Scipionem de amicitia disserebantur. quamquam ille quidem nihil difficilius esse dicebat, quàm amicitiã vsq; ad extremum vitæ diem permanere. nã, vel vt non idem expediret vtriq;, incidere sæpe: vel vt de rep. non idem sentirent: mutari etiam mores hominum sæpe dicebat, aliàs aduersis re-
34 bus, aliàs ætate ingrauescente.‖ atq; earũ rerum exemplum ex similitudine capiebat ineuntis ætatis, quòd summi puerorum amores sæpe vnà cũ prætexta, & toga deponerẽtur. sin autem ad adolescentiam perduxissent, dirimi tamẽ interdum 16 [y] cõtentione, vel luxuriæ, vel conditionis, vel commodi alicuius, quod idem adipisci vterque non posset. quòd si qui longiùs in amicitia prouecti essent, tamen sæpe labefactari, si in honoris cõtẽtionẽ incidissent: [z] pestem enim maiorem esse nullam in amicitiis, quàm in plerisq; pecuniæ cupiditatem: in optimis quibusq; honoris certamen, & gloriæ: ex quo inimicitias
35 maximas sæpe inter amicissimos exstitisse.‖ magna etiam [a] dissidia, & plerumq; iusta nasci, cùm aliquid ab amicis, quod rectum non esset, postularetur: vt aut libidinis ministri, aut adiutores essent ad iniuriam, quod qui recusarent, quãuis honestè id facerent, ius tamen amicitiæ deserere arguerentur ab iis quib. obsequi nollẽt: illos autẽ, qui quiduis ab amico auderẽt postulare, postulatione ipsa profiteri, omnia se amici causa esse facturos. eorũ querela inueterata non modò familiaritates exstingui solere, sed etiam odia gigni [b] maxima, atq; sempiterna. 17 Hæc ita multa, [c] quasi fato, impendere amicitiis, vt omnia subterfugere non modò sapientię, sed etiam
36 felicitatis diceret sibi videri. ‖ Quamobrem

id

y L. contentione, vel vxoriæ cõditionis, vel

z L. pestem enim nullã esse maiorẽ amicitiis,

a L. discidia, & ita v.c.

b hæ duæ voces maxima, atq; nullis ferẽ in cod. vet. comparẽt.

c L. quasi fata.

id primũ videamus,ſi placet, quatenus amor in
amicitia progredi debeat,num ſi Coriolan⁹ ha-
buit amicos,ferre contra patriam arma illi cum
Coriolano debuere?num ᵈBecillinum amici re-
gnum appetentẽ,numSp.Mælium debuerunt iu-
uare? Ti.quidẽGracchum remp.vexantem,à Qu.
Tuberone,æqualibúſq; amicis derelictum vide-
bamus.‖At C.Bloſſius Cumanus,hoſpes familiæ 37
veſtræ,Scæuola,cũ ad me,qui aderãt Lænatiᵉ &
Rutilio conſulib:in conſilio,deprecatumveniſ-
ſet,hãc,vt ſibi ignoſcerẽ, cauſã afferebat, quòd
tãti Ti.Gracchum feciſſet,vt quidquid ille vel-
let,ſibi faciẽdum putaret.Tum ego,Etiámne in-
quã,ſi te in Capitolium faceis ferre vellet? Nũ-
quã,inquit,voluiſſet id quidem:ſed,ſi voluiſſet,
paruiſſem.Videtis,quã nefaria vox,& hercle ita
fecit,vel plus etiã,quàm dixit.Non enim paruit
ille Ti. Gracchi temeritati, ſed præfuit: nec ſe
comitem illius furoris,ſed ducem præbuit.Itaq;
hac amentia,quæſtione noua perterritus,in Aſiã
profugit,ad hoſteis ſe contulit,pœnas reip.gra-
ueis,iuſtáſq; perſoluit. Nulla eſt igitur excuſa-
tio peccati,ſi amici cauſa peccaueris. nam, cùm
conciliatrix amicitiæ,virtutis opinio fuerit,dif
ficile eſt amicitiam manere, ſi à virtute defece-
ris.‖Quod ſi rectum ſtatuerimus, vel concedere 38
amicis,quidquid velint,ᶠvel impetrare ab ami-
cis,quidquidvelim⁹,ᵍperfecta quidem ſapiẽ-
tia ſumus,ſi nihil habeat res vitij:ſed loquimur
de iis amicis, qui ante oculos ſunt, quos vide-
mus,aut de quib.memoriã accepimus, aut quos
nouit vita cõmunis. ex hoc numero nobis exẽ-
pla ſumenda ſunt:&eorum quidem maximè,qui
ad ſapientiam proximè accedũt.‖ʰVidim⁹ Pau- 39
lum Aemiliũ C.Lucinio familiarem fuiſſe(ſic à
patrib.accepim⁹)bis vnà cõſules,& collegas in
cenſura:tum etiam cum iis,& inter ſe cõiunctiſ
ſimos fuiſſe, ⁱ M. Curium, & T. Coruncanum,
memoriæ ᵏ traditum eſt:igitur ne ſuſpicari
quidem

ᵈ L.Viſcel-linum

ᵉ L. & Ru-pilio

ᶠ L.vel im-petrare ab iis qu.

ᵍ L. perfe-cta quidem ſapientia ſi ſimus,nihil habeat res vitij:

ʰ L. Videmur, Papũ Aemilium, C. Luſcino fam.al. Vi-demus C. Aemilium Papum C. Luſcino fa-mil.

ⁱ L.M' Cu-rium, & T. Corunca-nium,

ᵏ al.prodi-tum eſt,

quidem possumus, quemquam horum ab amico quippiā contendisse, quod contra fidem, contra iusiurandum, contra rempublicā esset. Nā hoc quidem in talibus viris quid attinet dicere,[l] si cōtendissent, scio imperaturos non fuisse, cùm illi sanctissimi viri fuerint: æquè autē nefas sit, tale aliquid & facere rogatū, & rogare; At verò T. Gracchum sequebantur C. Carbo, C. Cato, & minimè tunc quidem C. frater, [m] nunc acerri-
40 mus hostis. || Hæc igitur [n] prima lex in amicitia sanciatur, vt neque rogemus res turpeis, nec faciamus rogati: turpis enim excusatio est, & minimè accipienda, cùm in ceteris peccatis, tum si quis contra remp. se amici causa fecisse fateatur. Etenim eo loco, Fanni, & Scæuola, locati sumus, vt nos longè prospicere oporteat futuros casus reipublicæ. deflexit enim iā aliquantulū de spatio, curriculóque cōsuetudo maiorum. T. Gracchus regnum occupare conatus est, vel regnauit is quidē paucos menses. Num quid
41 simile pop. Rom. audierat, aut viderat? || Hunc etiam post mortē secuti amici, & propinqui, quid in P. Scipionē Nasicam effecerint, sine lacrymis non queo dicere:[o] nā Carbonē quoque, quem modò posuimus, propter recentem pœnam Tit. Gracchi sustinuimus. De C. Gracchi autē tribunatu quid exspectē, non libet augurari. [o] serpit enim deinde res:[p] quæ procliuis ad perniciem, cùm semel cœpit, labitur. videtis in tabella iam antè quanta sit facta labes, primò Gabinia lege, biennio autem post, Cassia. Videre iam videor populum Rom. à senatu disiunctum, multitudinísque arbitrio res maximas agi. plures enim discent quemadmodum hęc fiant, quàm quēadmodū his resistatur. Quorsum hæc? quia sine so-
42 ciis nemo quidquā tale conatur. || Præcipiendū est igitur bonis, vt si in eiusmodi amicitias ignari casu aliquo inciderint, ne existimēt, ita se alligatos, vt ab amicis 12.[q] in magna re aliqua in

l L. si contendisset, imperaturū non fuisse, &c.

m L. nunc idem acerr.

n vox prima nullo in v.c. comparet.

o q. v. c. Nā Carbonem, quoquo modo potuimus propt.

o L. serpit deinde res quæ

p q. v. c. quæ procliuius ad pernic.

q L. in magnam aliquā remp. peccantib.

remp.peccantibus nō diſcedant: impro bis au-
tē pœna ſtatuēda eſt:nec minor verò iis,qui ſe-
quuti erunt alterū,quàm iis,qui ipſi fuerint im-
pietatis duces.Quis clarior in Græcia Themi-
ſtocle?quis potentior?qui cùm imperator bel-
lo Perſico ſeruitute Græciam liberaſſet, prop-
r al. in exſulium — térque inuidiā [r] in exiliū miſſus eſſet, ingratæ
patriæ iniuriā nō tulit,quam ferre debuit. ||Fe- 43
cit idem quod xx.annis antè apud nos fecerat
Coriolanus.His adiutor contra patriam inuen-
s L.conciuit. — tus eſt nemo. itaque mortem ſibi vterque [s] cō-
ſciuit. Quare talis [t] improborum cōſenſio non
t al.impiorum. — modo excuſatione amicitiæ tegenda nō eſt,ſed
potiùs omni ſupplicio vindicāda:vt ne quis ſi-
bi conceſſum putet,amicum,bellum patriæ in-
ferentem,ſequi .quod quidem,vt res cœpit ire,
haud ſcio an aliquando futurū ſit. mihi autem
non minori curæ eſt,qualis reſp. poſt mortem
meam futura ſit,quàm qualis hodie ſit.

|| Hæc igitur prima lex amicitiæ ſanciatur,vt ab 44
amicis honeſta petamus, amicorum cauſa ho-
neſta faciamus:ne exſpectemus quidē, dum ro-
gemur:ſed ſtudium ſemper adſit,cūctatio abſit:
conſilium verum dare gaudeamus liberè:pluri-
mùm in amicitia amicornm bene ſuadentium
valeat auctoritas:eáque adhibeatur ad monen-
dum nō modò apertè,ſed etiā acriter,ſi res po-
ſtulabit:& adhibitæ pareatur.|| Nā quibuſdam, 45
quos audio ſapienteis habitos in Græcia,pla-
v al.argutiis. — cuiſſe opinor mirabilia quædā.13 ſed nihil eſt
quod illi nō perſequātur [v] ſuis argutiis:partim
fugiēdas eſſe nimias amicitias, ne neceſſe ſit v-
nū ſollicitū eſſe pro pluribus:ſatis,ſuperq; eſſe
x vox curā abeſt ab o. v.c. — ſibi 14 ſuarum cuiq; rerū [x] curam alienis nimis
implicari moleſtū eſſe:cōmodiſſimū eſſe, quàm
y for.amicitiam. — laxiſſimas habenas habere [y] amicitiæ:quas vel
adducas,cùm velis vel remittas. caput enim eſ-
ſe ad beatè viuendū,ſecuritatē:qua frui nō poſ-
ſit animus,ſi tanquam parturiat vnus pro pluri-
bus.|| Alios autem dicere aiunt multo etiam in- 46

humaniùs (quem locũ breuiter perstrinxi paulò antè) præsidij, adiumentiq; causa non beneuolentiæ, neque caritatis, amicitias esse expetendas: itaque vt quisque minimum firmitatis habeat, minimúmq; virium, ita amicitias appetere maximè ex eo fieri, vt mulierculæ magis amicitiarum præsidia quærant, quàm viri: & inopes, quã opulẽti: & calamitosi,[z] quã ij, qui putãtur
47 beati.||O præclarã sapientiã. Solem enim è mũdo tollere videntur, qui amicitiã è vita tollũt: qua à diis immortalibus nihil melius habem⁹, nihil iucũdiùs. quæ est enim ista securitas? specie quidem, blanda:[a] sed reipsa multis locis repudianda est. neque enim est cõsentaneũ, vllam honestam rem, actionémve, ne sollicitus sis, aut non suscipere, aut susceptã deponere. Quòd si curã fugimus, virtus fugienda est: quæ necesse est.[b] vt cum aliqua cura res sibi cõtrarias aspernetur, atq; oderit, vt bonitas malitiã, tẽperantia libidinẽ, ignauiã fortitudo. Itaque videas rebus iniustis iustos maximè dolere,[c] imbecillibus forteis, flagitiosis modestos. Ergo hoc proprium est animi bene constituti, & lætari bonis rebus,
48 & dolere contrariis.|| Quamobrẽ si cadit in sapientẽ [d]animi dolor (qui profectò cadit, nisi ex eius animo extirpatã humanitatẽ arbitremur) quæ causa est,[e] vt amicitiã funditus tollamus è vita, ne aliquas propter eam suscipiamus molestias? Quid enim interest, motu animi sublato, nõ dico inter pecudẽ, & hominẽ: sed inter hominẽ, & saxũ, aut truncum, aut quiduis generis eiusdem? neque enim sunt isti audiẽdi, qui virtutem duram, & quasi ferream esse volunt: quæ quidem est cùm multis in rebus, tum amicitia, tenera, atque tractabilis: vt & bonis amici[f] quasi diffundatur, & incommodis cõtrahatur. Quãobrem angor iste, qui pro amico sæpe capiendus est, non tantùm valet, vt tollat è vita amicitiã: nõ plus, quàm vt virtutes, quia nonnullas

z for. quàm beati. O. pr.

a L. sed re apse.

b particula vt non repe ritur in v. c.

c plerique v. c. imbellibus.

d quidam delent hîc vocem animi.

e L. cur amicit,

f v. c. quasi diffundatur & incommodis con trahantur.

curas, & molestias afferunt, repudientur. || Cùm 49
autem contrahat[g] virtus amicitiā, vt supra dixi, si qua significatio virtutis eluceat, ad quā se similis animus applicet, & adiungat: id cū cōtigit, amor ibi exoriatur necesse est. Quid enim tā absurdum, quā delectari multis inanibus rebus, vt honore, vt gloria, vt ædificio, vt vestitu, cultuq; corporis: animo autem virtute prædito, eo, qui vel amare, vel (vt ita dicā) redamare possit, nō admodū delectari? nihil est enim remuneratione beneuolentiæ, nihil vicissitudine studiorum, officiorúmque iucundiùs. || Quod si etiā il- 50
lud addimus, quod rectè addi potest, nihil esse quod ad se rem vllā tam alliciat, & tā attrahat, quàm ad amicitiā similitudo: cōcedatur profectò verum esse, vt bonos boni diligant, adsciscātq; sibi quasi propinquitate cōiunctos, atque natura, nihil est enim appetentius similium sui, nihil rapacius, quàm natura. Quāobrē hoc quidem, Fanni, & Scæuola, constat (vt opinor) bonis inter bonos quasi necessariam beneuolentiā esse:[h] quæ est amicitiæ fons à natura constitus. sed eadem bonitas etiam ad multitudinē pertinet. non est enim inhumana virtus, 15 neque immanis, neq; superba: quæ etiam populos vniuersos tueri, eisq; optimè consulere soleat: quod non faceret profectò, si à caritate vulgi abhorreret. || Atq; etiā mihi quidē videtur, qui v- 51
tilitatis causa fingunt amicitias amabilissimum nodū amicitiæ tollere. nō enim tā vtilitas parta per amicū, quā amici amor ipse delectat: túq; illud fit, quod ab amico est profectū, iucundū[i] si cū amore & studio est profectū, tantúmque abest, vt amicitiæ propter indigentiā colantur; vt ij, qui opibus & copiis, maximéque virtute præditi, in qua plurimū est præsidij, minimē alteri[9] indigeant, liberalissimi, & beneficentissimi. Atque haud scio an ne opus sit quidem, nihil vmquā omnino deesse amicis. Vbi enim studia no-

stra

g vox virtus nullis in v. c. reperitur.

h L. qui est.

i L. si cū studio est pr.

ſtra viguiſſent,ſi numquã ſtudio, numquã cõſi-
lio,numquã opera noſtra nec domi,nec militiæ
Scipio eguiſſet?nõ igitur vtilitatẽ amicitia,ſed
52 vtilitas amicitiã cõſecuta eſt.|| Non ergò erunt
[k] homines 16.diuitiis affluentes audiendi, ſi
quando de amicitia,quam nec vſu,nec ratione
habent cognitã,diſputabunt.Nam quis eſt,pro
Deûm fidem, atq; hominũ,qui velit, vt neque
diligat quẽquã,nec ipſe ab vllo diligatur, cir-
cũfluere omnibus copiis,atque in omnium rerũ
abundantia viuere?hæc enim eſt tyrannorũ vi-
ta,nimirum in qua nulla fides,nulla caritas,nul-
la ſtabilis beneuolentię poteſt eſſe fiducia:om-
nia ſemper ſuſpecta,atque ſollicita:nullus locꝰ
eſt amicitiæ.quis enim aut eũ diligat, quẽ me-
53 tuit:aut eum à quo ſe metui putat?|| Coluntur
tamen ſimulatione [l] amicitiæ duntaxat ad tẽ-
pus.quod ſi fortè (vt fit plerumque) ceciderint:
tum intelligitur,quàm fuerint inopes amicorũ.
quod Tarquinium dixiſſe ferunt, [m] tum, cùm
exul eſſet,ſe intellexiſſe,quos fidos amicos ha-
buiſſet, [n] quóſque infidos,cùm iam neutris gra-
riã referre poſſet.Quamquã miror [o] in illa ſu-
perbia,& importunitate,ſi quẽquã habere po-
54 tuit.||Atq; vt huius,quẽ dixi mores,veros ami-
cos parare non potuere:ſic multorũ opes præ-
potentium excludunt amicitias fideleis, non
enim ſolùm ipſa fortuna cæca eſt, ſed eos etiã
plerumque efficit cæcos quos cõplexa eſt. 17 I-
taque illi efferũtur ferè faſtidio, & cõtumacia:
neque quidquam inſipiente fortunato intole-
rabiliùs fieri poteſt.Atque hoc quidem videre
licet,eos,qui anteà cõmodis fuerunt moribus:
imperio,poteſtate,proſperis rebus [p] immutari.
ſperniq́ue ab iis veteres amicitias.& indulgeri
55 nouis.|| Quid autẽ ſtultius,quàm vt plurimùm
copiis,facultatibus,opibus poſſint,cetera para-
re,quæ parant pecuniã,equos,famulos,veſtes e-
gregias,vaſa pretioſa:amicos nõ parare,optimã

k L.homines deliciis diffluentes al.affluentes.

l vox amicitiæ abeſt à v.c.

m plerique v.c. tum exſulantem.

n v.c quos infidos,

o præpoſitio in non reperitur in v.c.

p al.mutari

& pulcherrimā vitæ, vt ita dicam, ſuppellectilē. etenim cetera cùm parāt, cui parent, neſciūt, nec cuius cauſa laborent. eius enim eſt iſtorum quidq; qui vincit viribus amicitiarū ſua cuique permanet ſtabilis, & certa poſſeſſio: vt etiā ſi illa maneant, quæ ſunt quaſi dona fortunę, tamen vita inculta, & deſerta ab amicis nō poſſit eſſe iucunda. Sed hæc hactenus. || Conſtituendi 56
autē ſunt, qui ſint in amicitia fines, & quaſi termini diligendi: de quibus treis video ſententias ferri: quarū nullā probo: vnā, vt eodem modo [q] erga amicū affecti ſimus, quo erga noſmetipſos: alterā, vt noſtra in amicos beneuolentia, illorum erga nos beneuolentiæ pariter, æqualitérq; reſpondeat: tertiā, vt quanti quiſque [r] ſeipſum facit, tanti fiat ab amicis. Harum trium ſententiarū nulli prorſus aſſentior. || nec enim 57
illa prima vera eſt, vt, quemadmodū in ſe quiſq; ſic in amicū ſit animatus. quàm multa enim, quę noſtra cauſa numquā faceremus, facimus cauſa amicorum? precari ab indigno, ſupplicare, tum acerbius in aliquē inuehi, inſectariq; vehementius? quæ in noſtris rebus nō ſatis honeſtè, in amicorum fiunt honeſtiſſimæ. Multæ quoq; res ſunt, in quibus de ſuis cōmodis viri boni multa detrahunt, detrahique patiuntur, vt iis amici potiùs, quàm ipſi, fruantur. || Altera ſententia eſt, 58
quæ definit amicitiam paribus officiis, ac volūtatibus. Hoc quidē eſt nimis exiguè, & exiliter ad calculos vocare amicitiā, vt par ſit ratio acceptorum, & datorum. Ditior mihi, & affluentior videtur eſſe vera amicitia, nec obſeruare ſtrictè, nę plus reddat, quā acceperit, neq; enim verē ſum eſt, nequid excidat, aut nequid in terrā defluat, aut ne plus æquo quid in 18 [s] amicitia cōgeratur. || Tertius verò ille [t] finis deterri- 59
mus, vt quāti quiſq; ſe ipſe faciat, tāti fiat ab amicis. ſæpe enim in quibuſdā aut animus abiectior eſt, aut ſpes amplificandę fortunæ fractior: non

q L. erga amicos.

r L. ſeipſe facit,

s q. v. c. in amicitia cō gererētur.

t L. teterrimus & ita q. v. c.

non est igitur amici, talem esse in eum, qualis
ille in se est:sed potiùs eniti,& efficere,vt ami-
ci iacentē animū excitet,inducátq; in spē,cogi-
60 tationémq; meliorē.|| Alius igitur finis veræ a-
micitiæ constituendus est,si priùs,quid maximè
reprehendere Scipio solitus sit,edixero. Nega-
bat vllā vocē inimiciorē amicitiæ potuisse re-
periri,quā eius,qui dixisset,ITA AMARE OPOR-
TERE, [u] VT ALIQVANDO ESSET OSVRVS. nec v L.vt si aliquando esset osurus.
verò se adduci posse,vt hoc quēadmodū puta-
retur,à Biāte dictū esse crederet,qui sapiēs ha-
bitus esset vnus è septē,sed impuri cuiusdā,[x] & x L. aut amb.
ambitiosi,aut omnia ad suā potentiā reuocātis
esse sententiā. quonā enim modo quisquā ami-
cus eius esse poterit,cuius se putabit inimicum
esse posse?quinetiā necesse erit cupere & opta-
re,vt quā sæpissimè peccet amicus, quo plureis
det sibi tanquā ansas ad reprehendendū:rursum
autē rectè factis,cōmodisq;amicorū necesse erit
61 angi,dolere,inuidere.||Quare hoc quidē præce-
ptū cuiuscúq; est,ad tollendā amicitiā valet.Il-
lud potiùs præcipiendū fuit, vt eā diligentiam
adhiberemus in amicitiis cōparādis,vt nequan-
do amare inciperemus eū,quē aliquando odis-
se possemus.quinetiā si minùs felices in deligē-
do fuissemus,ferendū id Scipio potiùs quā ini-
62 micitiarū tēpus cogitandū,putabat.|| His igitur
finibus vtendū arbitror,vt cùm emēdati mores
amicorū sint,tū si inter eos omniū rerū,cōsilio-
rum,& voluntatū sine vlla exceptione cōmuni-
tas,[y] & siqua fortuna acciderit,vt minùs iustę a- y al. vt etiā si qua.
micorū volūtates adiuuandæ sint,[z] in quib.eo- z L.in quibus eorum aut caput agatur.
rū 19 aut de capite agatur aut fama,declinandū
sit deuia est,modò ne sūma turpitudo sequatur.
est .n.quatenus amicitiæ dari venia possit. nec
verò negligēda est fama:nec mediocre telū ad
res gerēdas existimare oportet beneuolētiā ci-
uiū:quā blāditiis,[a] & assentationib. colligere a v.c.& assentando.
turpe est virtus,quam sequitur caritas, minimè

repudianda est.|| Sed (sæpe enim redeo ad Scipionem, cuius omnis sermo erat de amicitia) 63
querebatur, quòd omnibus in rebus homines diligẽtiores essent: capras, & oueis quot quisq; haberet, dicere posse: amicos quot haberet non posse dicere: & in illis quidem parandis adhibere curam, in amicis eligendis negligenteis esse: nec habere quasi signa quædam, & notas, quibus eos, qui ad amicitiam essent idonei, indicarent. Sunt igitur firmi & stabiles, & constãtes eligendi: cuius generis est magna penuria: & iudicare difficile est, sanè, nisi expertum. experiendum autem est in ipsa amicitia. ita præcurrit amicitia iudicium, tollitq; experiendi pote-

b al. vt cursum, statem.|| Est igitur prudentis, sustinere b vt cursum, sic impetum beneuolentiæ: quo vtamur 20 64

c L. quasi equis tent. c quasi aquis tentatis, sic amicitiis aliqua parte periclitatis moribus amicorum. Quidam sæpe in parua pecunia perspiciũtur, quàm sint leues: quidam autem quos parua mouere non potuit,

d L. sin verò cognoscuntur in magna. d si verò erunt aliqui reperti, qui pecuniã præferre amicitiæ sordidũ existiment: vbi eos inueniemus, qui honores, magistratus, imperia, potestates, opes amicitiæ non anteponent? vt cùm ex altera parte proposita hæc sint, ex altera ius amicitiæ, non multò illa malint? IMBECILLA enim natura est ad cõtemnendam potẽtiam. quã etiã si neglecta ami-

e L. excusatum iri se arbitr. citia consecuti sunt, 21 e excusari se arbitrantur, quia non sine magna causa sit neglecta amicitia.|| Itaq; veræ amicitiæ difficillimè reperiuntur in iis, qui in honoribus, réque publica versantur. Vbi enim istũ inuenias, qui honorẽ amici antepõnat suo? Quid hæc? vt omittã quã graues, quàm difficiles plerisque videntur calamitatũ societates? ad quas 22 nõ est facilè inuentus, qui descẽdat. Quamquã Ennius rectè: "Amicus certus in re incerta cernitur. tamen hæc duo leuitatis & infirmitatis plerosque conuin- 65

cunt

cunt: aut si in bonis rebus contemnunt, aut si in malis deserunt. Qui igitur vtraque in re grauē, constantē, stabilē se in amicitia præstiterit, hūc ex maximè raro hominúm genere iudicare debemus, & pænè diuino. Firmamentum autē stabilitatis, constantiæq; eius, quā in amicitia quęrimus, fides est. Nihil enim stabile est, quod
66 infidum est. || Simplicem pręterea, & cōmunem, & consentientem, f & qui rebus iisdem moueatur, eligi par est: quæ omnia pertinent ad fidelitatē. neque enim fidum potest esse multiplex ingenium, & tortuosum: neq; verò, qui nō iisdē rebus mouetur, & natura cōsentit, aut fidus, aut stabilis potest esse. Addendū eodē est, vt ne criminibus, aut inferendis delectetur g amicus, aut credat h illatis, quæ omnia pertinent ad eam,
67 quā iādudum tracto, constantiā. || Ita fit verum illud, quod initiò dixi, Amicitiam, nisi inter bonos, esse non posse. est enim boni viri, quē eundem sapientē licet dicere, hęc duo tenere in amicitia: primùm, nequid fictum sit, néve simulatū: apertè enim vel odisse, magis ingenuum est, quàm fronte occultare sententiam: deinde non solùm ab aliquo i oblatas criminationes k depellere, sed ne ipsum quidē esse suspiciosū, semper aliquid existimantem ab amico esse viola-
68 tum. || Accedat huc suauitas quædā oportet sermonū, atq; morū haud quaquam mediocre cōdimentū amicitiæ. Tristitia autē, in omni re & seueritas absit. habet illa quidem grauitatē. 23 l sed amicitia remissior esse debet, & liberior, & dulcior, & ad omnē comitatem, facilitatémque procliuior. || Exsistit quidem hoc loco quę-
69 dā quæstio subdifficilis: num quādo amici noui, digni amicitia, veteribus sint anteponendi, vt equis vetulis teneros anteponere solemus. Indigna homine dubitatio. nō enim amicitiarum esse debent, sicut aliarum rerū, satietates. Veterrimæ quæq; (vt ea vina, quę vetustatē ferunt) es-

f v.c. id est, qui reb.

g vox amicus, abest ab o.v.c.

h al. oblatis

i al. illatas al. allatas.

k L. repellere,

l L. sed in amicitia rē. & ita v.c.

se debent suauissimæ:verúmque illud est, quod
vulgò dicitur, MVLTOS MODIOS SALIS SIMVL
EDENDOS ESSE,vt amicitiæ munus expletū sit.
|| nouitates autem,si spē afferunt,vt tanquam in 70
herbis non fallacibus fructus appareat, nō sunt
illę quidē repudiandæ:vetustas tamen suo loco
conseruāda est.maxima est enim vis vetustatis,
& cōsuetudinis.atqui in ipso equo,cuius modò
mētionē feci,si nulla res impediat,nemo est,qui
nōeo,quo cōsueuit,libentiùs vtatur,quā intra-
ctato,& nouo:nec modò in hoc, quod est ani-
mal,sed in iis etiā,quæ sunt inanimata;cōsuetu
do valet:cùm locis etiā ipsis montosis delecte-
mur,& siluestribus,in quibus diutiùs commo-
rati sumus.||Sed maximum est in amicitia,supe- 71
riorem parē esse inferiori. sæpe enim excellen-
tiæ quædā sunt:qualis erat Scipionis in nostro,
vt ita dicā,grege.Numquā se ille Philo, nūquā
m al. Rutilio, [m] Rupilio,numquā Mummio anteposuit,num-
quā inferioris ordinis amicis. [n] Q. verò Maxi-
n q v.c. Qu. verò fratrē, mum fratrē,egregium virū,omnino sibi nequa-
o fo. quòd quā parē, [o] quòd is anteibat ætate,tanquā supe-
p L. suosq; omneis posse per se esse. riorē colebat: [p] suosq; omneis, per se esse am-
pliores volebat||Quod faciendū, imitandumq; 72
est omnibus:vt,siquam præstantiā virtutis, in-
genij,fortunæ consecuti sunt, impertiant eam
suis,cōmunicéntque cū proximis:vt,si parenti-
bus nati sint humilibus,si propinquos habeant
imbecilliores,vel animo,vel fortuna , eorū au-
geant opes,eísque honori sint,& dignitati : vt
q L. ignorationem st. in fabulis,qui aliquandiu propter [q] ignorantiā
stirpis,& generis in famulatu fuerint, cùm co-
gniti sunt,& aut deorum,aut regum filij inuen-
ti retinent tamen caritatē in pastores,quos pa-
tres suos multos annos esse duxerunt. Quod
quidē est multò profectò magis in veris patri-
r al. tū maximus cap. bus,certísque faciendum.fructus enim ingenij,
& virtutis,omnísque præstantiæ, [r] tum maximè
capitur,cùm in proximum quemque confertur.

Vt

73 ‖Vt igitur ij,qui sunt in amicitiæ coniunctioníſque necessitudine superiores,exęquare se cũ inferioribus debent:[s] sic inferiores dolere non debẽt se à suis amicis aut ingenio, aut fortuna, aut dignitate superari. quorum plerique aut queruntur,semper aliquid,aut etiã exprobrant, eóque magis,si aliquid habere se putant,[t] quod offensiosè,aut amicè,& cùm labore aliquo suo
74 factũ queant dicere.‖Odiosum sanè genus hominum,officia exprobrantium : quæ meminisse debet is,in quẽ collata sunt,non cõmemorare, qui contulit. Quamobrem,vt ij qui superiores sunt,summittere se debent in amicitia:sic quodã modo inferiores extollere.sunt enim quidã, qui molestas amicitias faciunt,cùm ipsi se contemni putant:quod non fere contingit, nisi iis, qui etiã cotemnendos se arbitrantur : qui hac opinione non modò verbis,sed etiã opere leuã-
75 di sunt.‖Tãtùm cuique tribuendũ,primùm quãtum ipse efficere [u] possit : deinde etiã, quãtùm ille,quem diligas,atque adiuues, possit sustinere. non enim tu possis,quantumuis licet excellas,omneis tuos ad honores amplissimos perducere:vt Scipio P, Rutilium potuit consulem efficere,fratrẽ eius Luciũ non potuit. Quòd si etiã possis quoduis deferre ad alterum , vidẽdũ
76 est tamen,quid ille possit sustinere. ‖ Omnino amicitiæ,corroboratis iã,cõfirmatísq; & ingeniis,& ætatibus,iudicãdæ sunt:nec,siqui ineũte ætate venandi,aut pilę studiosi fuerint, eos habere necessarios oportet,quos tum eodẽ studio præditos dilexerũt.isto enim modo nutrices, & pædagogi iure vetustatis plurimũ beneuolẽtiæ postulabũt:qui negligẽdi quidẽ nõ sũt,sed alio quodã modo [x] colendi. aliter .n. amicitiæ stabiles permanere nõ possunt.dispares enim mores , disparia studia sequũtur,quorũ dissimilitudo dissociat amicitias : nec ob aliã causam vllã boni,

s al. sic inferiores nõ dolere se à s.

t q. v. c. quod officiosè,& amicè.

v verbum possit abest ab o.v.c.

x al. amãdi.

boni,improbis:improbi bonis amici esse non
possunt,nisi quòd tanta est inter eos,quāta ma-
xima potest esse morum,studiorúmq; distantia.
||Rectè etiā pręcipi potest in amicitiis,[y] ne quis 77
intēperata quadā beneuolentia (quod persæpe
fit) impediat magnas vtilitates amicorum. nec
enim (vt ad fabulas redeam) Troiā Neoptolem9
capere potuisset,si Lycomedē,apud quē erat e-
ducatus,multis cum lacrymis iter suum impe-
dientem,audire voluisset.& sæpe incidunt ma-
gnæ res,vt discedendum sit ab amicis:quas qui
impedire vult,quòd desiderium nō facilè ferat,
is & infirmus est,mollísque natura, & ob eam
ipsam causam in amicitia parum iustus. Atque
in omni re considerandum est,& quid postules
ab amico,& quid patiare à te impetrari.|| Est e- 78
tiam quasi quædā calamitas in amicitiis dimit-
tendis nonnumquā necessaria:iā enim à sapien-
tium familiaritatibus ad vulgareis amicitias o-
ratio nostra delabitur:erumpūt sæpe vitia ami-
corum cùm in ipsos amicos,tū in alienos: quo-
rum tamen ad amicos redundet infamia, tales
igitur amicitiæ sunt 24 remissione vsus [z] ele-
uandæ,& (vt Catonē dicere audiui) dissuendæ
magis,quàm discindendæ:nisi quædam admodū
intolerabilis iniuria exarserit, vt neq; rectum,
neq; honestū sit,neq; fieri possit, vt non statim
alienatio,disiunctióque facienda sit.||sin autem 79
morū,aut studiorū cōmutatio quædam (vt fieri
solet) facta erit,aut in reip. partibus dissēsio in-
tercesserit ([a] loquor enim, vt paulò antè dixi,
nō de sapientiū,sed de cōmunib. amicitiis) ca-
uendū erit,ne nō solùm amicitiæ depositæ, sed
inimicitiæ etiā susceptæ videantur. Nihil enim
est turpiùs,quàm cū eo bellū gerere,quo cū fa-
miliariter vixeris. Ab amicitia Q. Pōpeij meo
nomine se remouerat (vt scitis) Scipio. propter
dissensionē autē,quæ erat in rep. alienatus est à
collega nostro Metello, vtrūq; egit [b] grauiter,
auctori-

[y] v.c. ne intemperata quadā ben.

[z] I. eluendæ,al. deluēdæ,

[a] I. loquor enim iā, vt

[b] v.c. graui auctori.

autoritate, & offensione animi non acerba.

80 ‖Quamobrē primùm danda opera est, 25 ne qua amicorum [c] dissidia fiant: sin tale aliquid euenerit: vt extinctæ potiùs amicitiæ, quàm oppressæ esse videantur. Cauendum verò est, ne etiam in graueis inimicitias conuertant se amicitiæ: è quibus iurgia, maledicta, contumeliæ gignuntur. quæ tamen si tolerabiles erunt, ferendæ sūt: & hic honos veteri amicitiæ tribuendus est, vt is in culpa sit, qui faciat, nō qui patiatur iniuriā. Omnino omnium horū vitiorū atq; incōmodorū vna cautio est, atque vna prouisio, vt ne nimis

c v.c. dissidia.

81 citò diligere incipiamus, néve indignos. ‖Digni autē sunt amicitia quibus in ipsis inest causa, cur diligantur. Rarū istud genus: & quidē omnia prçclara rara; nec quidquā difficilius, quā reperire, quod sit omni ex parte [d] in suo genere perfectū. sed plerique neq; in rebus humanis quidquā [e] bonum norunt, nisi quod fructuosum sit: & amicos tāquam pecudes eos potissimùm [f] diligunt: ex quibus sperant se maximum fructum

d hoc totū in suo genere videtur delendū.
e al. boni
f al. deligūt.

82 esse capturos. ‖Itaque pulcherrima illa, 26 & maximè naturali carent amicitia, per se, & propter se expetenda: nec ipsi sibi exēplo sunt, hæc vis amicitiæ, qualis & quanta sit. Ipse enim se quisque diligit, non vt aliquā [g] à seipso mercedē exigat caritatis suç, sed quòd per se sibi quisque carus est. quod nisi idem in amicitiā trāsferatur, verus amicus numquam reperietur. [h] EST ENIM IS AMICVS QVIDEM, qui est tanquā

g L. à se ipse & ita v. c.
h al. est enim is quidē, qui est &c. & ita v. c.

83 alter idē. ‖Quod si hoc apparet in bestiis, volucribus, natantibus, agrestib. cicuribus, feris, primùm se vt ipsa diligant (id enim pariter cū omni animante nascitur) deinde vt requirant, atq; appetant, ad quas se applicent eiusdē generis animantes: idq; faciunt cū desiderio, & cū quadā similitudine amoris humani: quāto id magis in homine fit natura, qui & seipse diligit, & alterū [i] acquirit, cuius animū ita cū suo cōmisceat, vt

i v. e. anquirit,

efficiat

fficiat pænè vnũ ex duobus?|| Sed pleriq; peruersè, ne dicã impudēter amicum habere talẽ volunt, quales ipsi esse non possunt: quæq; ipsi nõ tribuunt amicis, hęc ab iis desiderãt. Par est autem, primùm ipsum esse virum bonũ, tum alterũ similẽ sui quærere. in talibus ea, quam iamdudũ [k] tractabamus, stabilitas amicitiæ, cõfirmari potest: cùm homines beneuolentia coniuncti, primũ cupiditatibus iis, quibus ceteri seruiũt, imperabunt: deinde æquitate, iustitiaq; gaudebũt, omniaq; alter pro altero suscipiet: neq; quicquã vnquam nisi honestũ, & rectum, alter ab altero postulabit: neq; solùm [l] colent se inter se, ac diligent. sed etiam verebũtur. nam maximũ ornamentũ amicitiæ tollit, qui ex ea tollit verecundiam.|| Iraq; in iis perniciosus est error, qui existimant, libidinũ, peccatorumq; omnium patere in amicitia licentiam. Virtutum enim amicitia adiutrix à natura data est, non vitiorum comes: vt quoniam solitaria nõ posset virtus ad ea quæ sũma sunt peruenire, cõiuncta, [m] & sociata cum altera perueniret: quæ si quos inter societas aut est, aut fuit, aut futura est, eorũ est habendus ad summum naturæ bonũ optimus, beatissimusq; comitatus. || Hæc est, inquã, societas, in qua omnia insunt, quę putant homines expetenda, honestas, gloria, trãquillitas animi, atque iucũditas: vt cùm hæc adsint, beata vita sit, & sine his esse non possit: Quod cùm optimum, maximumq; sit, si id volumus adipisci, virtuti opera danda est: sine qua neq; amicitiam, neq; vllam rem expetendam consequi possumus. ea verò neglecta, qui se amicos habere arbitrãtur, tum se deniq; errasse sentiunt, cùm eos grauis aliquis casus experiri cogit. || Quocirca (dicendũ est.n. sępius) cùm iudicaueris, diligere oportet: non cùm dilexeris, iudicare. sed cùm multis in rebus negligentia plectimur: tum maximè in amicis & deligendis, & colendis. præposteris

84 85 86 87

k L. tractamus; & ita v.c.

l L. colent inter se, ac dil.

m L. & con sociata

ris enim vtimur consiliis, & acta agimus quod vetamur[n] veteri prouerbio. Nam[o] implicati vltrò, & citrò vel vsu diuturno, vel etiam officiis, repente in medio cursu amicitias, exorta aliqua offensione,[p] dirumpimus. quo etiã magis vituperanda est 27 rei maximè tam necessariæ tanta

88 incuria. ‖ Vna est enim amicitia in rebus humanis, de cuius vtilitate omnes vno ore consentiunt. quamquam à multis ipsa virtus cõtemnitur.[q] & vendicatio quædam, atque ostentatio esse dicitur. multi diuitias despiciunt, quos paruo cõtentos tenuis victus, cultúsq; delectat: honores verò, quorum cupiditate quidam inflammãtur, quàm multi ita cõtemnunt, vt nihil inanius esse, nihil leuius existiment. itemq; cetera, quæ quibusdam admirabilia videntur, permulti sunt, qui pro nihilo putent de amicitia omnes ad vnum idem sentiunt, & ij, qui ad remp. se cõtulerunt: & ij, qui rerum cognitione, doctrináq; delectantur: & ij, 28. qui suum negotium gerunt [r] otiosè: postremò ij, qui se totos tradiderunt voluptatibus, sine amicitia vitã esse nullã sentiunt, si modò velint aliqua ex parte liberaliter viuere. serpit enim nescio quomodo per omniũ [s] [t] vitam amicitia: nec vllam ætatis degendæ ra-

89 tionem patitur esse expertẽ sui. ‖ Quinetiam si quis ea asperitate est, & immanitate naturæ, vt cõgressus, & societatẽ hominũ fugiat, atq; oderit, qualẽ fuisse Athenis 29 Timonẽ nescio quẽ accepimus: tamẽ is pati non possit, 30 vt nõ acquirat aliquẽ, apud quem euomat virus acerbitatis suæ. Atque hoc maximè iudicaretur, si quid tale posset cõtingere, vt aliquis nos deus ex hac hominũ frequentia tolleret, [u] & in solitudine vspiam collocaret, atq; ibi suppeditãs omnium rerum, quas natura desiderat, abundãtiam, & copiam, hominis omnino adspiciendi potestatem eriperet. quis tam esset ferreus, qui eam vitã ferre posset. cuique nõ auferret fructum voluptatũ

omnium

n al. vetere
o al. impliciti
p al. disrumpimus.
q L. & venditatio quędam,
r al. otiosi.
s verbũ sentiunt, abest ab o. v. c.
t L. vitas amic. & ita v. c.
v al. & in solitudinẽ

omnium ſolitudo? || Verũ igitur illud eſt quod 90
à Tarentino Archyta, vt opinor, dici ſolitũ, no-
ſtros ſenes cõmemorare audiui, ab aliis ſenibus
x L. in cælũ adſc.
auditum: Si quis[x] cælum aſcendiſſet, naturãq;
mundi, & pulchritudinem ſiderum perſpexiſſet,
inſuauem illam admirationẽ ei fore: quæ iucũ-
diſſima fuiſſet, ſi aliquẽ, cui narraret, habuiſſet.
Sic natura ſolitarium nihil amat, ſempéq; ad a-
liquod tanquã adminiculũ annititur: quod in
amiciſſimo quoque dulciſsimũ eſt. ſed cùm tot
y L. quid velit, anquirat, deſideret:
ſignis eadẽ natura declaret[y] quid velit, ac quę-
rat, quid deſideret: obſurdeſcimus tamen neſcio
quomodo: nec ea, quę ab ea monemur audimus.
eſt enim varius, & multiplex vſus amicitię, mul-
tæque cauſæ ſuſpicionum, offenſionumq; dan-
tur: quas tum euitare, tum eleuare, tum ferre, ſa-
pientis eſt. vna illa ſubleuanda offenſio eſt, vt
& veritas in amicitia & fides retineatur. nam &
monendi amici ſæpe ſunt, & obiurgandi: & hęc
accipiẽda amicè, cùm beneuolè fiunt. || Sed ne- 91
z L. familiaris meus dicit. Obſ.
ſcio quomodo verum eſt, quod in Andria[z] fa-
miliaris meus Terentius dixit. Obſequiũ ami-
cos, veritas odium parit. Moleſta veritas eſt, ſi-
quidẽ ex ea naſcitur odium: quod eſt venenum
amicitiæ: ſed obſequium multò moleſtius, quod
peccatis indulgens, pręcipitem amicum ferri ſi-
nit. maxima autem culpa in eo eſt, qui & veri-
tatem aſpernatur, & in fraudẽ obſequio impel-
a L. adhibẽda rat.
litur. Omnis igitur hac in re[a] habenda ratio, &
diligentia eſt: primùm vt monitio acerbitate,
deinde obiurgatio contumelia careat. in obſe-
quio autẽ (quoniam Terentiano verbo 32 lubẽ-
ter vtimur) comitas adſit: aſſentatio, vitiorum
adiutrix procul amoueatur: quæ non modò a-
mico, ſed ne libero quidem digna eſt. aliter
enim cum tyranno, aliter cum amico viuitur.
b L. illud Catonis, vt multa, Melius de q.
|| Cuius autem aures clauſæ veritati ſunt, vt ab 92
amico verum audire nequeat, huius ſalus dẽſ-
peranda eſt. ſcitum eſt enim[b] illud Catonis,

Multò

Multò meliùs de quibusdã acerbos inimicos mereri, quàm eos amicos, qui dulces videantur: illos verùm sæpe dicere, hos numquam. Atque illud absurdum est, quòd ij, qui monentur, eam molestiã, quã debent capere, nõ capiunt, eã capiũt c qua debẽt carere. peccasse.n.se non anguntur, obiurgari molestè ferunt: quod contra oportebat, delicto
93 dolere, 33 obiurgatione gaudere. || [illegible] igitur & monere, & moneri proprium est veræ amicitiæ: & alterum liberè facere, non asperè: alterum patiẽter accipere, non repugnanter: sic habendum est, nullam in amicitiis pestem esse maiorem, quàm adulationem, blanditiam, assentationem. quamuis enim multis nominibus est hoc vitium notandum, leuium hominum, atque fallacium, d ad voluntatem loquentium omnia, nihil ad verita-
94 tem. || Cùm autem omnium rerum simulatio est vitiosa: tollit enim iudicium veri, idque adulterat. 34 tum amicitiæ repugnat maximè delet .n. veritatem, sine qua nomen amicitiæ valere non potest, nam cùm amicitiæ vis sit in eo, vt vnus quasi animus fiat ex pluribus: qui id fieri poterit, e si ne vno quidem vnus animus erit, idémq; semper: sed varius, cõmutabilis, multiplex? Quid enim potest esse tam flexibile, tam deuium, quàm animus eius, qui ad alterius non modò sensum, ac voluntatem, sed etiam vultum, atque nutum cõuertitur? Negat quis? nego: ait? aio. postremò imperaui egomet mihi, 35 f omnia assentari, vt ait idem g Terentius: sed ille sub Gnathonis persona: quod amici genus adhibere, omnino leuitatis est. Multi autem Gnathonum similes cùm sint, loco, fortuna, fama superiores: horum est assentatio molesta, cùm ad vanitatẽ accessit auctoritas.
95 || secerni autem blandus amicus à vero, & internosci tam potest, adhibita diligentia, quàm omnia fucata, & simulata à sinceris, atque veris. Cõtio, quæ ex imperitissimis constat, tamen iudica-

c L. quæ debent vacare

d al. ad voluptatem.

e L. si ne in vno quidé quoque vnus animus erit.

f Omnia assentiri,

g nomé Terentius: delendum est.

re solet,quid intersit inter popularē,id est, assentatorem, & leuem ciuem,& inter constantem seuerum, & grauem. Quibus blanditiis C. Papirius consul nuper influebat in aureis contionis cùm ferret legem de tribunis plebis reficiendis ? Dissuasimus nos. || Sed nihil de me: de 96
Scipione dicam libentiùs. h Quāta illi,dij immortales,fu[illegible]rauitas,36 quanta in oratione maiestas? vt facilè ducem pop.Rom.non comitem diceres. sed affuistis:& est in manibus oratio.itaq; lex popularis,suffragiis populi repudiata est. Atque, vt ad me redeā,meministis,Q. Maximo fratre Scipionis,& L.Mancino consulibus, quàm popularis lex de Sacerdotiis C. Licinij Crassi i iubebatur. coöptatio enim collegiorum ad populi beneficium transferebatur. Atque is primùm instituit 37 k in forum versibus agere cum populo. tamen illius vendibilem orationem religio deorum immortalium,nobis defendētibus,facilè vincebat. atque id actum est,prætore me quinquēnio antè,quàm consul sum factus. itaque re magis, quàm auctoritate causa illa defensa est.|| Quòd si 97
l in scena,id est,in contione,in qua rebus fictis, & adumbratis loci plurimum est,tamen verum valet.si modò id patefactum,& illustratum est:quid in amicitia fieri oportet,quæ tota veritate perpēditur ? in qua nisi(vt dicitur)apertum amici pectus videas,tuúmque ostendas,nihil fidum, nihil exploratum habeas,ne amare quidem, aut amari m possis,cùm id, quàm verè fiat,ignores. n Quāquam ista assentatio perniciosa sit,nocere tamen nemini potest,nisi ei,qui eam o recepit, atque ea delectatur,ita fit,vt is assentatoribus patefaciat aureis suas maximè,qui ipse sibi assentetur, & se maxime ipse delectet.|| Omnino est amās sui vir- 98
tus. optimè enim se ipsa nouit,quámque amabilis sit, intelligit. ego autem non de virtute nunc loquor, sed de virtutis opinione. virtute enim ipsa non tam multi præditi esse,quàm vide-

ri

h L. quanta illa dij im.

i for. ferebatur.

k L. in forū versus ag.

l al. in cauea,al. in scammate.

m verbum possis, nulli in cod. vst. comparet.

n L. Quamquam ista assentatio, quamuis perniciosa sit,

o L. recipit.

ri volunt. Hos delectat assentatio: his fictus ad eorum voluntatem sermo cùm adhibetur, orationem illam vanam, testimonium esse laudum suarũ putant. nulla est igitur hæc amicitia, cùm alter verum audire non vult, alter ad mentiẽdum paratus est, nec parasitorum in comœdiis assentatio nobis faceta, videretur, nisi essent milites gloriosi. " Magnas verò agere gratias Thais mihi? Satis erat respondere, Magnas: ingenteis, inquit. Semper
99 auget assentatio. id quod is, cuius ad voluntatem dicitur, vult esse magnum. || Quamobrem, quamuis blanda ista vanitas apud eos valeat, qui ipsi illam allectant, & inuitant: tamen etiam grauiores, constantioresque admonendi sunt, vt animaduertant, ne callida assentatione capiantur. apertè enim adulantem nemo non videt, nisi qui admodum est excors. callidus ille, & occultus ne se insinuet, studiosè cauendum est, nec enim facillimè agnoscitur, quippe qui etiam aduersando sæpe assentetur: & litigare se simulans, blandiatur, atque ad extremum det manus, vincique se patiatur: vt is, qui illusus sit p plus vicisse videatur. Quid autem turpius, quàm illudi? Quod ne accidat, magis cauendum est, vt in Epicureo. p L. plus vidisse vid. q v.c. Epiclero:

,, *Hodie me ante omneis 38 comicos stultos senes*
,, *Versaris, r atque luseris lautissimè.* r L. atque incluseris.

Hæc enim in fabulis stultissima persona est im-
100 prouidorum & credulorum senum. || Sed nescio quo pacto ab amicitiis perfectorũ hominũ, id est, sapientum (de hac dico sapientia, quæ videtur in hominem cadere posse) ad leueis amicitias deflexit oratio. Quamobrem s ad illam primam redeamus, eámque ipsam concludamus aliquando. Virtus, inquam, C. Fanni, & tu, Q. Muci, & conciliat amicitias, & cõseruat. in ea est enim conueniẽtia rerum, in ea stabilitas, in ea constantia: quæ cùm se extulit, & ostendit lumen suum, & idem adspexit, agnouitq; in alio, ad id se admouet, vicissimq; accipit illud, quod in altero est, ex quo exar- s v.c. ad illa prima red. eámq; ipsa concl. & ita L.

descit amor siue amicitia. vtrumque enim dictũ
est ab amando. AMARE AVTEM NIHIL ALIVD
EST, nisi eum ipsum diligere quem ames, nulla in-
digentia, nulla vtilitate quæsita. || quæ tamen ip- 101
sa æfflorescit ex amicitia, etiam si tu eam minùs
sequutus sis hac nos adolescentes beneuolentia
senes illos L. Paulum, M. Catonem, C. Gallum,
P. Nasicam, T. Gracchum, Scipionis nostri soce-
rum, dileximus. hæc etiam magis elucet inter æ-
quales, vt inter me, & Scipionem, L. Furium, P.
t Rutilium, Sp. Mummium. vicissim autem senes
in adolescentium caritate acquiescimus, vt v ego
in vestra, & in Q. Tuberonis: equidem etiam
admodum adolescentis, P. Rutilij A. Virginij fa-
miliaritate delector. Quoniámque ita ratio com-
parata est vitæ, naturæque nostræ, vt alia ætas o-
riatur x ex alia maximè quidem optandum est,
vt cum æqualibus possis, quibus cùm tanquam è
carceribus emissus sis, y iisdem ad calcem, vt di-
citur, peruenire. || Sed quoniã res humanæ fragiles, 102
caducæque sunt, semper aliqui z acquirendi sunt
quos diligamus, & à quibus diligamur. caritate
enim beneuolentiáque sublata omnis est è vita
sublata iucunditas Mihi quidem Scipio, quam-
quam est subitò ereptus, viuit tamen, sempérque
viuet, virtutẽ enim semper amaui illius viri, quæ
extincta non est: nec mihi soli versatur ante o-
culos, qui illam semper in manibus habui, sed etiã
posteris erit clara, & insignis. nemo vnquam a-
nimo, aut spe maiora suscipiet, qui sibi non illius
memoriam, atque imaginem proponẽdam putet.
|| Equidem ex omnibus rebus, quas mihi aut for- 103
tuna, aut natura tribuit, nihil habeo, quod cum a-
micitia Scipionis possim comparare. In hac mihi
de repub. consensus, in hac rerum priuatarum
consilium, in hac requies plena oblectationis fuit.
numquam illum ne minima quidem in re offendi,
quod quidem senserim: nihil audiui ex eo ipse
quod nollem. vna domus erat, idem victus, isque
com-

t L. Rupiliũ
v prouocabulum ego abest à v. c.
x hoc toto, ex alia nullis ferè in v.c. reperitur
y v.c. eum iisdem.
z L. anquirendi.

communis: neque solùm militia, sed etiam pere-
164 grinationes, rusticationésque communes. Nam quid ego de studiis dicam cognoscendi semper aliquid, atque discendi? in quibus remoti ab oculis populi, omne otium, tempúsque contriuimus? Quarum rerum recordatio & memoria, si vnà cum illo occidisset, desiderium coniunctissimi viri, atque amantissimi ferre nullo modo possem. sed nec illa extincta sunt, alunturque potiùs, & augentur cogitatione, *a* & memoria. & si planè illis orbatus essem, magnum tamen *b* afferret mihi ætas ipsa solatium: diutius enim iam in hoc desiderio esse non possum. Omnia autem breuia, tolerabilia esse debent, etiam si magna sint. Hæc habui, de amicitia quæ dicerem. Vos autem hortor, vt ita virtutem locetis, sine qua amicitia esse non potest, vt ea excepta, nihil amicitia præstabilius *c* esse putetis.

a I. & memoria mea. & si.
b v.c. affret.
c esse abest ab o.v.c.

M. TVL. CICERONIS PARADOXA, AD Marcum Brutum.

***

ANIMADVERTI, Brute, sæpe Catonem auunculum tuum, cùm in senatu sententiam diceret, locos graueis ex Philosophia tractare, abhorrenteis ab hoc vsu forensi, & publico: sed dicendo consequi tamen, vt illa etiam populo probabilia viderentur. quod eo maius est illi, quã aut tibi aut nobis: quia nos ea Philosophia plus vtimur, quæ peperit dicendi copiam, & in qua dicuntur ea, quæ non multũ discrepant ab opinione populari. Cato autẽ perfectus (mea sentẽtia) Stoicus, & ea sentit, quæ non sanè probãturin vulgus: & in ea est hæresi, quæ nullũ sequitur florem orationis, neq; dilatat argumentũ sed minutis interroga-

rogatiũculis,& quasi punctis,quod proposuit, efficit.Sed nihil est tam incredibile,quod non dicendo fiat probabile:nihil tam horridum tam incultum,quod non *a* splendescat oratione,& tanquam excolatur. quod cùm ita putarem,feci etiam audaciùs,quã ille ipse,de quo loquor Cato. n. dumtaxat de magnitudine animi,de continentia, de morte,de omni laude virtutis, de diis immortalibus,de caritate patriæ,Stoicè solet,nullis oratoriis ornamentis adhibitis,dicere. Ego autem illa ipsa,quæ vix in gymnasiis,& in otio Stoici probant,ludens conieci in communeis locos. quæ quia sunt admirabilia,contráque opinioné omniũ ab ipsisetiã παράδοξα appellantur:tentare volui posśétne proferri in lucẽ,id est,in forũ,& ita dici, vt probarentur:an alia quædam esset erudita,alia popularis oratio:eóq; scripsi libentiùs, quòd mihi ista παράδοξα *b* quæ appellantur,maximè videntur esse Socratica,longéq;verissima. Accipies igitur hoc paruũ opusculũ,lucubratum his iam contractioribus noctibus:quoniã illud maiorum vigiliarum munus in tuo nomine apparuit. & degustabis genus hoc exercitationum *c* mearum, quibus vti consueui,cùm ea,quæ dicuntur in scholis θετικὰ,ad nostrum hoc oratorium transfero dicẽdi genus. Hoc tamẽ opus *d* in apertum vt proferas,nihil postulo.non.n. est tale, vt in arce poni posśit,quasi illa Minerua Phydię: sed tamen est tale,vt ex eadem officina exisse appareat.

a al.exsplédescat or.

b al.quæ appellant.

c L. earum.

d al. in acceptum, vt referas,

e L. sed tamen,vt ex eadem off.

Ὅτι μόνον τἀγαθὸν,τὸ καλόν. id est,
Quod honestum sit,id solum bonum esse.

VEREOR,necui vestrum ex Stoicorum hominũ disputationibus , non ex meo sensu deprompta hęc videatur oratio: dicã tamen quod sentiam, & dicam breuiùs,quàm res tanta dici posśit. Nũquã mehercule ego neque pecunias istorum,neq; tecta magnifica,neq; opes,neque imperia , neque

eas

eas quibus maximè adstricti sunt, voluptates, *f* in bonis rebus esse numerandas duxi: *g* quippe cùm viderem homines rebus his circumfluenteis, ea tamē desiderare maximè, quibus abundarent. neque enim vmquam expletur, nec satiatur cupiditatis sitis: neque ea solùm, quæ habent, libidine augendi cruciantur, sed etiam amittendi metu. in quo equidem continentissimorum hominum, maiorum nostrorum, sæpe requiro prudentiam, qui hæc imbecilla, & commutabilia pecuniæ membra, *h* solo verbo Bona putauerunt appellāda, cum re, ac factis longè aliter iudicauissent. Potestne bonum cuiquam malo esse? aut potest quisquam in abundantia bonorum ipse esse non bonus? Atqui ista omnia talia videmus, vt etiam improbi habeant, & obsint probis. Quāobrem licet irrideat, si quis velit: plus apud me vera ratio valebit, quā vulgi opinio. neque ego vmquam *i* illum bona perdidisse dicam, si quis pecus aut supellectilem amiserit: necnon sæpe laudabo sapientem illum Biantem, vt opinor, qui enumeratur inter septem sapienteis: cuius cùm patriam Prienen cepisset hostis, ceterique ita fugerent, vt multa de suis rebus secum asportarent: cùm esset admonitus à quodam, vt idem ipse faceret. Ego verò, inquit, facio. nam omnia mea porto mecum: ille hæc ludibria fortunæ, ne sua quidem putauit, quæ nos appellamus etiam bona. Quid est igitur, quæret aliquis, bonum? si quid rectè fit, & honestè, & cum virtute id bene fieri, & rectè dicitur: & quod rectum, & honestū, & cū virtute est, id solū opinor Bonū. Sed hæc videri possunt obscuriora, 2 cum *k* sine appositione exēplorū lentiùs disputātur. vita, atq; factis illustranda sunt summorū virorū hæc, quæ verbis subtiliùs, quàm satis est, disputari videntur. Quæro enim à vobis, nū vllā cogitationē habuisse videantur ij, qui hāc rēp. tā præclarè fundatā nobis reliquerunt, aut auri, *l* aut argenti ad auaritiam, aut amœnitatū ad delectationem, aut

f L. in bonis rebus, aut expetendis numerādas esse duxi: al. in bonis rebus aut expetendis esse duxi.

g v. c. quippe cùm viderentur, rebus his circumfluentibus, ea tamen des. & ita L.

h vox solo abest ab o. v. c.

i prouocabulum, illū nullis in codic. antiq. reperitur.

k al. sine expositione exemplor.

l al. atque

m eam? abest àquibus. v.c.

n L.quam fi licatas al. quàm felicatas.

supellectilis ad delicias, aut epularum ad voluptates? Ponite ante oculos vnumquemq; regum: Vultis incipiam à Romulo? vultis post liberam ciuitatem, ab iis ipsis, qui liberauerunt m eã? Quibus tandem gradibus Romulus ascendit in cælũ? Iisne, qui isti bona appellant? an rebus gestis, atq; virtutibus? Quid autem Numa Pompilius? minúsne gratas diis immortalibus capedines, ac fictileis vrnulas fuisse, 3 n quàm delicatas aliorum pateras arbitramur? Omitto reliquos. sunt enim omnes pares inter se, præter Superbum. Brutum verò si quis roget, quid egerit in patria liberanda: si quis item reliquos eiusdem concilij socios, quid spectauerint, quid secuti sint: num quis exsistat, cui voluptas, cui diuitiæ, cui denique præter officium fortis & magni viri, quidquam aliud propositum fuisse videatur? Quæ res ad necem Porsennæ Quint. Mucium impulit, sine vlla spe salutis suæ. Quæ vis Horatium Coclitem contra omneis hostium copias tenuit in ponte solum? quæ patrẽ Decium, qui filium 4 deuouit atque immisit in armatas hostium copias? Quid continentia C. Fabricij, quid tenuitas victus M. Curij sequebatur? Quid duo propugnacula belli Punici, Cn. & P. Scipiones, qui Karthaginensium aduentum corporibus suis intercludendum putauerunt? Quid Africanus maior? quid minor? quid inter horum ætates interiectus Cato? quid innumerabiles alij? nũ domesticis exemplis abundamus? An putamus quemquam horum cogitasse quidquam in vita sibi expetendum, nisi quod laudabile esse, & præclarum videretur? Veniant igitur irrisores huius orationis, ac sententiæ: & iam vel ipsi iudicent, vtrûm se horum alicuius, qui marmoreis tectis, ebore, & auro fulgentibus, qui signis, qui tabulis, qui cælato auro, & argento, qui Corinthiis operibus abundant, an C. Fabricij, qui nihil eorum habuit, nihil habere voluit, simileis esse malint? Atq; hæc quidem, quæ modò huc, modò illuc transferun

runtur,facilè adduci solent,vt in rebus bonis esse negent: illud tamen [o] arctè tenent,accuratéque defendunt,voluptatem esse summum bonum.quę quidem mihi vox pecudum videtur esse,non hominum.Tu,cùm tibi siue Deus,siue mater (vt ita dicam)rerum omnium,natura, dederit animum, quo nihil est præstantius,neque diuinius:sic teipse abiicies,atque prosternes,vt nihil inter te,atq; inter quadrupedē [p] aliquid putes interesse? [q] Quid quámne bonum est,quod non eum, qui possidet, meliorem [r] faciat?Vt enim quisque est maximè boni particeps,& ita laudabilis maximè: neque est vllum bonū de quo non is qui id habeat, honestè possit gloriari. quid autem est horum in voluptate? Melioremne efficit, aut laudabiliorē virum?an quisquam in potiundis voluptatibus gloria sese,& prædicatione effert?Atqui si voluptas,quæ plurimorum patrociniis defenditur in rebus bonis habenda non est:eáque, quo est maior,eo magis mentem è sua sede,& statu, [s] dimouet:profectò nihil est aliud benè,& beatè viuere, nisi honeste,& rectè viuere.

[o] v.c. arctè.
[p] for. quidquam.
[q] al. Quidquam bonū est,&c.
[r] L. facit.
[s] L. demouet.

Ὅτι αὐτάρκης ἡ ἀρετὴ πρὸς εὐδαιμονίαν: id est. Se ipsa contentam esse virtutem ad beatè viuendum.

Nec verò ego M. Regulum, ærumnosum nec infelicem,nec miserum vnquam putaui.Nō enim magnitudo animi eius cruciabatur à Pœnis, non grauitas,non fides,non constantia, non vlla virtus,non denique animus ipse: qui tot virtutum pręsidio munitus,tantóque comitatu circumseptus,cùm corpus eius [t] caperetur, capi certè ipse non potuit.Caium verò Marium vidimus,qui mihi secundis in rebus vnus ex fortunatis hominibus:in aduersis,vnus ex summis viris videbatur, quo beatius esse mortali nihil potest.Nescis insane, nescis, quantas vireis virtus habeat. nomen

[t] al. carperetur,carpi.

tãtum virtutis vsurpas:quid ipsa valeat ignorãs. nemo potest nõ beatissimus esse,qui est totus aptus ipse ex sese,quiq; in se vno sua ponit omnia. v cuius autẽ spes omnis,& ratio,& cogitatio pẽdet ex fortuna, huic nihil potest esse certi : nihilque quod exploratum habeat,x permansurum sibi ne vnum quidem diem. Eum tu hominem terreto,si quem eris nactus,istiusmodi mortis,aut exsilij minis. mihi verò quidquid acciderit in tam ingrata ciuitate,ne recusanti quidem euenerit,y non modò non repugnanti. Quid enim ego laboraui,aut in quo eugilauerunt curæ,& cogitationes meæ,si quidem nihil peperi tale,nihil cõsecutus sum,vt eo statu essem, quem neque fortunæ temeritas, neque inimicorum labefactaret iniuria? Mortemne mihi minitaris,vt omnino ab hominibus: an exilium,vt ab improbis demigrãdum sit?mors terribilis est iis,quorum cum vita omnia extinguuntur:non iis, quorum laus emori non potest : exilium autem z terribile illis, quibus quasi circumscriptus est habitandi locus:nõ iis,qui omnem orbem terrarum, vnam vrbẽ esse ducunt.Te miseriæ,te ærumnæ premunt omnes, qui te beatum,qui te florentem putas:tuæ libidines te torquent:tu dies noctesque cruciaris, cui nec satis est,quod est,& idipsum, a quod habes, ne non sit diuturnum futurum, times: te conscientiæ stimulant maleficiorum tuorum: te metus exanimant iudiciorum, atque legum: quocumque adspexisti,vt furiæ,sic tuæ tibi occurrũt iniuriæ,quæ te b respirare non sinunt. Quamobrẽ vt improbo,& stulto,& inerti nemini benè esse potest:sic bonus vir,& sapiens,& fortis,miser esse non potest.Nec verò cuius virtus, moresque laudãdi sunt,eius nõ laudanda vita est:neque porrò fugiẽda vita,quæ laudãda est,esset autem fugienda,si esset misera.Quamobrem quidquid est laudabile,idem & beatum,& florens,& expetendum videri debet.

v al.cui spes

x L.permansurum sibi vnumdiem.

y al. non modò repugnanti.

z vox terribile abest à v.c.

a hoc totũ quod habes non reperitur in v. c.

b al.suspirare.

Ὅτι ἴσα τὰ ἁμαρτήματα, καὶ τὰ κατορθώματα,
id eſt, Aequalia eſſe peccata,& rectè facta.

PARVA,inquis,res eſt: atqui magna culpa.Nec enim peccata. rerum euentu, ſed vitiis hominum metienda ſunt.In quo peccatur, id poteſt aliud alio maius eſſe,aut minus:ipſum quidem illud peccare,quoquo te verteris, vnum eſt. Auri nauem euertat gubernator,an paleæ,in re aliquantum, in gubernatoris *d* inſcitia nihil intereſt.Lapſa eſt alicuius libido in muliere ignota:dolor ad pauciores pertinet,quàm ſi petulans fuiſſet in aliqua generoſa,ac nobili virgine:peccauit verò nihilominùs,ſi quidem eſt peccare,tanquam *e* tranſilire lineas:quod cùm feceris,culpa commiſſa eſt: quàm longè progrediare,cũ ſemel tranſieris,ad augendã tranſeundi culpam nihil pertinet. Peccare certè licet nemini. Quod autem non licet, id hoc vno tenetur,ſi arguitur non licere. *f* Id nec maius,nec minus vmquam fieri poteſt: quoniã in eo eſt peccatum, ſi non licuit. Quod ſemper vnum, & idem eſt,quę ex eo peccata naſcũtur,æqualia ſint oportet. Quòd ſi virtutes pares ſunt inter ſe:paria eſſe etiam vitia neceſſe eſt. Atqui pares eſſe virtutes, nec bono viro meliorem, nec temperante temperantiorẽ,nec forti fortiorem, nec ſapiente ſapientiorem poſſe fieri,facillimè poteſt perſpici. An virum bonum dices,qui depoſitum nullo teſte, cùm lucrari impunè poſſet,auri pondo decem,reddiderit:ſi idem in decẽ millibus põdo non idem fecerit? aut temperantem eum, qui ſe in aliqua libidine continuerit,in aliqua effuderit? Vna virtus eſt conſentiens cum ratione, & perpetua conſtantia. nihil huic addi poteſt,quo magis virtus ſit: nihil demi, vt virtutis nomen relinquatur. etenim ſi bene facta, rectè facta ſunt, & nihil recto rectius: certè ne bono quidem melius quidquam inueniri poteſt. Sequitur igitur, vt etiam vitia ſint paria: ſiquidem prauitates animi rectè vitia dicuntur. Atqui

c L. at magna

d L. inſcientia

e v.c. tranſire lin.

f L. Id ſiquidem nec maius,

Atqui quoniam pares virtutes sunt: rectè facta,
g al. quoniã à virt. & ita L.
g quando à virtutibus proficiscuntur, paria esse debent: itémque peccata, quoniam ex vitiis manãt, sint æqualia necesse est. A Philosophis, inquis, ista sumis. Metuebam, ne à lenonibus diceres. Socrates disputabat isto modo. Bene hercle narras. nam istum doctum, & sapientem virum fuisse, memoriæ traditum est. Sed tamen quæro ex te (quãdo verbis inter nos contendimus, non pugnis) vtrùm potiùs de bonis est quærendum, quid baiuli, atque operarij, an quid homines doctissimi senserint? præsertim cùm hac sententia non modò verior, sed ne vtilior quidem hominum vitæ reperiri vlla possit.

h L. Quæ vis est e, nim, q.

h Quæ vis enim, quæ magis arceat homines ab omni improbitate, quàm si senserint, nullum in delictis esse discrimen? æquè peccare se, si priuatis, ac si magistratibus manus *i* inferant?

i L. afferãt, & ita v.c.

quamcumque in domum stuprum intulerint, eandem esse labem libidinis? Nihilne igitur interest (nam hoc dicet aliquis) patrem quis necet, an seruum? Nuda ista si ponas, iudicari qualia sint, non facilè possunt. patrem vita priuare, si per se scelus est: Saguntini, qui parenteis suos; liberos emori, quàm seruos viuere maluerunt,

k L. patricidæ

k parricidæ fuerunt. ergo & parenti nonnumquam adimi vita sine scelere potest: & seruo sæpe sine iniuria non potest. Causa igitur hæc, non natura distinguit: quæ quando alteri accessit, id fit propensiùs: si vtrique adiuncta sit, paria fiant, necesse est: illud tamen interest, quòd in seruo

l L. si id sit iniuria

necando, *l* si adsit iniuria, semel peccatur. in patris vita violanda, multa peccantur. violatur is, qui procreauit: is, qui aluit: is, qui erudiuit: is, qui in sede, ac domo, atque in republica collocauit. multitudine peccatorum præstat, eoque pœna maiore dignus est. Sed nos in vita, non quæ cuique peccato pœna sit, sed quantum cuique liceat, spectare debemus. quidquid non oportet, scelus esse: quidquid non licet, nefas putare

tare debemus, etiámne in minimis rebus? etiam: siquidem a rerum modum fingere non possumus: animorum tenere possumus: histrio si paulò se mouit extra numerum, aut si versus pronuntiatus est syllaba vna breuior aut longior, exsibilatur, & exploditur: in vita, quæ omni gestu moderatior, omni versu aptior esse debet, vt in syllaba te peccare dices? poëtam non audio in nugis: in vitæ societate audiam ciuem, digitis peccata dimetientem sua? quæ si 3 visa sunt breuiora, leuiora quî possint videri, cum, quidquid peccatur, perturbatione peccetur rationis, atque ordinis? perturbata autem semel ratione, & ordine, nihil possit addi, quo magis peccari posse videatur.

Ὅτι πάντες m οἱ μωροὶ μαίνονται. id est, Omnes stultos insanire. — m al. οἱ ἄφρονες

Ego verò te non stultum, vt sæpe, non improbum, vt semper, 1 sed dementem, & insanum n rebus addicam necessariis. Sapientis animus magnitudine consilij, tolerantia rerum humanarum, contemtione fortunæ, virtutibus denique omnibus, vt mœnibus septus, vincetur, & expugnabitur, qui ne ciuitate quidem pelli potest? quæ est enim ciuitas? Omnísne conuentus ferorum, & immanium? omnísne etiam fugitiuorum, ac latronum congregata vnum in locum multitudo? certè negabis. num igitur erat illa tum ciuitas, cùm leges in ea nihil valebant: cùm iudicia iacebant, cùm mos patrius occiderat: cùm ferro pulsis magistratibus, senatus nomen in rep. o non erat? Prædonum ille concursus, & te duce latrocinium in foro constitutum, & reliquiæ coniurationis à Catilinæ furiis ad tuum scelu , furorémque conuersæ, p num ciuitas erat? Itaque pulsus ego ciuitate non sum, quæ tum nulla erat: q accersitus in ciuitatem sum, cùm esset in rep. consul, qui tum nullus fuerat: esset senatus, qui tum occiderat: esset

n L. rationib. aduincam

o L. non erat.

p L. non ciuitas erat.

q L. arcessitus

con

consensus populi liberi: esset iuris, & æquitatis (quæ vincula sunt ciuitatis) repetita memoria. At vide, quàm ista tui latrocinij tela contemserint. iactam,& immissam à te nefariam in me iniuriam semper duxi: peruenisse tamen ad me numquam putaui: nisi fortè, cùm parietes disturbabas, aut cùm tectis sceleratas faceis inferebas, meorum aliquid ruere, *r* aut deflagrare arbitrabare. Nihil neque meum est, neque cuiusquam, quod auferri, quod eripi, quod amitti potest. Si mihi eripuisses diuinam animi mei constantiam, meas curas, vigilias, consilia, *s* quibus resp. inuicta stat: si huius æterni beneficij immortalem memoriam deleuisses: multò etiam magis si illam mentem, vnde hęc consilia manarunt, mihi eripuisses: tum ego accepisse me confiterer iniuriam. Sed si hæc nec fecisti, nec facere potuisti: reditum mihi gloriosum iniuria tua dedit, non exitum calamitosum: ergo ego semper ciuis *t* eram, & tum maximè, cùm meā salutem senatus exteris nationibus, 2 vt ciuis optimi, commendabat: tu ne nunc quidem es ciuis: nisi fortè idem esse hostis, & ciuis potest. An tu ciuem ab hoste natura, ac loco, non animo, factisque distinguis? Cædem in foro fecisti: armatis latronibus templa tenuisti: priuatorum domos, ædeisque sacras incendisti. Cur hostis Spartacus si tu ciuis? potes autem esse tu ciuis, propter quem aliquando ciuitas non fuit? 3 & me exsulem, tuo nomine, appellas. cùm omnes meo discessu exsulasse remp. putent? Nūquámne, homo amentissime, te circumspicies? nūquámne, quid facias, considerabis, nec quid loquare? nescis, exsilium scelerum esse pœnam? meum illud iter ob præclarissimas res à me gestas esse susceptum? Omnes scelerati, atque impij, quorum tu te ducem esse profiteris, quos leges exsilio affici volunt, exsules sunt, etiam si solum non mutarunt. an cùm omnes leges te exsulem esse iubeant, non eris tu exsul? Non appellatur inimicus, qui cum telo fuerit? ante senatū tua

r al. aut deflagrari

s L. quibus resp. te inuitissimo stat:

t verbum, eram, abest à v.c.

tua fica deprehenfa eft.qui hominem occiderit?tu plurimos occidifti. qui incendium fecerit? ædeis Nympharũ manu tua deflagrauit.qui tẽpla v deorũ occupauerit:in foro x etiam caftra pofuifti. Sed quid ego cõmuneis leges profero, quibus omnib. es exful? Familiariffimus y tuus de te priuilegium tulit,vt,fi in opertum Bonæ Deæ acceffiffes,exfulares. At te id feciffe,etiam gloriari foles. Quomodo igitur tot legibus in exfiliũ eiectus,nomẽ exful is nõ perhorrefcis? Romæ fũ,inquis:Et tu quidem in operto fuifti. Nõ igitur,vbi quifq; erit, eius loci ius tenebit:fi ibi eum legib. effe non oportebit.

v vox deorum, abeft ab o.v.c.
x particula etiam abeft ab o.v.c.
y v. c. tuus Cornificius de te pr.

Ο'τι πάντες οἱ σοφοὶ, ἐλεύθεροι, πάντες δὲ μωροὶ, δοῦλοι. id eft.

Omneis fapienteis liberos effe, & ftultos omneis, feruos.

LAVDETVR verò hic imperator,aut etiã appelletur,aut hoc nomine dignus putetur, quomodo? aut cui tãdẽ hic libero imperabit, qui non poteft cupiditatibus fuis imperare? Refrænet primũ libidines,fpernat voluptates,iracũdiã teneat,coërceat auaritiã, ceteras animi labes repellat: tũ incipiat aliis imperare, cũ ipfe improbiffimis dominis,dedecori,ac turpitudini parere defierit.dum quidem his obediet,nõ modò imperator,fed liber habẽdus omnino nõ erit.præclarè .n. eft hoc vfurpatum à doctiffimis,quorum auctoritate nõ vterer, fi mihi apud aliquos agrefteis hæc habenda effet oratio. cùm verò apud prudẽtiffimos loquar,quibus hæc inaudita non funt:cur ego fimulem, me fi quid in his ftudiis operæ pofuerim,perdidiffe? Dictum eft igitur ab eruditiffimis viris nifi fapientem, liberum effe neminẽ. Quid eft enim libertas?poteftas viuendi,vt velis. Quis igitur viuit,vt vult,nifi qui recta fequitur, qui gaudet officio, cui viuendi via confiderata,atq; prouifa eft? z qui legibus nõ propter metum paret, fed eas fequitur, atque colit, quia

z al. qui nõ legibus quidẽ propter met. paret.

quia id salutare maximè esse iudicat: qui nihil dicit, nihil facit, nihil cogitat denique, nisi libenter, ac liberè? cuius omnia consilia, résq; omnes, quas gerit, ab ipso proficiscuntur, eodemque referũtur: nec est vlla res, quæ plus apud eum polleat, quàm ipsius voluntas, atque iudicium: cui quidem etiam, quæ vim habere maximam dicitur, Fortuna ipsa cedit: quæ, sicut sapiens poeta dixit, Suis ea cuique fingitur moribus. Soli igitur hoc contingit sapienti, vt nihil faciat inuitus, nihil dolens, nihil coactus. quod etsi ita esse, pluribus verbis disserẽdum est: illud *a* tamen breui conficiendum est, nisi qui ita sit affectus, esse liberum neminem. Igitur omnes improbi, serui. nec hoc tam re est, quàm *b* dicto inopinatum, atque mirabile. non enim ita dicunt, eos esse seruos, vt mancipia, 3 quæ sunt dominorum facta nexu, aut aliquo iure ciuili: sed, si seruitus sit, sicut est, obedientia fracti animi, & abiecti, & arbitrio carentis suo, quis neget omneis leueis, omneis cupidos, omneis deniq; improbos, esse seruos? An ille mihi liber videatur, cui mulier imperat? cui leges imponit, præscribit, iubet, vetat quod videtur? qui nihil imperanti negare potest, nihil recusare audet? poscit, dandum est. vocat, veniendum. eiicit, abeundum: minatur, extimescendũ ego verò istum non modò seruum, sed nequissimũ. seruũ, etiam si in amplissima familia natus sit, appellendum puto. Atque vt in magna familia, sunt alij lautiores, vt sibi videntur, serui, 4 *c* sed tamen serui atrienses ac tu pari stultitia, quos signa, quos tabulæ, quos cælatum argentum, quos Corinthia opera, quos ædificia magnifica nimio opere delectant. Ex summis, inquiunt, ciuitatis principes sumus. Vos verò ne conseruorum quidem vestrorũ principes estis. Sed vt in familia, qui tractant ista, *d* qui tergũt, qui vngũt, qui verrunt, qui spargunt, non honestissimum locum seruitutis tenent: sic in ciuitate, qui se istarum rerum cupiditatibus dediderunt, ipsius ciuitatis locum pæne infimum obti

a L. tamen breue confitendũ est, & ita v.c.
b v.c. dictu.

c L. sed tamen serui, vt atriẽses: alij inferiore loco, vt mediastini: sic ꝗ stulti quidẽ omnes, vt tu pari stultitia sunt, quos signa, &c.
d L. qui tergent,
e L. Echionis tabula

obtinent. Magna, inquis, bella gessi: magnis imperiis, & prouinciis præfui. Gere igitur animũ laude dignum. 5 e Actæonis tabula te stupidum detinet, aut signum aliquod Polycleti. Omitto, vnde sustuleris; & quomodo habeas. intuentẽ te, admirantẽ, clamores tollentem cùm video, seruũ te esse ineptiarum omniũ iudico. Nónne igitur sunt illa festiua? Sunt. nam nos quoq; oculos eruditos habemus. sed obsecro te, ita venusta habeantur ista, nõ vt vincula virorum sint, sed vt oblectamenta puerorum. Quid enim censes? si L. Memmius aliquem istorum videret marcellionem Corinthium cupidissimè tractantem, cùm ipse totam Corinthũ contemsisset: vtrùm illũ ciuem excellentem, an atriẽsẽ diligentẽ putaret? Reuiuiscat f Marcus Curius, aut eorum aliquis, quorum in villa, ac domo nihil splendidum, nihil ornatum fuit, præter ipsos: & videat aliquem summis populi beneficiis vsum, barbatulos g mullulos exceptantẽ de piscina, & pertractantem, & murænarum copia gloriantẽ: nonne hunc hominem ita seruum iudicet, vt ne in familia quidem dignum maiore aliquo negotio putet? An eorum seruitus dubia est, qui cupiditate peculij nullam condicionem recusant durissimæ seruitutis? hereditatis spes quid iniquitatis in seruiendo non suscepit? quem nutum locupletis orbi senis nõ obseruat? 6 loquitur ad voluntatem. quidquid denuntiatum sit, facit: assentatur, 7 assidet, h miratur. quid horum est liberi? quid denique i non serui inertis? Quid? iam illa cupiditas, quæ videtur esse liberior, honoris, imperij, prouinciarum, quàm dura est domina! quam imperiosa! quàm vehemens! Cethego, homini non probatissimo, seruire k res coëgit eos, qui sibi esse amplissimi videbãtur: mittere munera, noctu venire domum ad eum precari, denique supplicare. quæ seruitus est, si hæc libertas existimari potest? Quid? cùm cupiditatum dominatus excessit, & alius est dominus exortus ex conscientia peccatorum, timor? quàm

e L. Echionis tabulæ

f L. M' Curius.

g v.c. mullos

h L. munerat. al. numerat.

i al. seruĩ nõ inertis.

k vocula res abest ab o. v. c. nec eam agnoscit L. subintelligitur enim, cupiditas honoris.

est illa misera, quàm dura seruitus! adolescentibus paulò loquacioribus est seruiendum: omnes, qui aliquid scire videntur, tanquam domini, timentur. 8 Iudex verò quantum habet dominatum? quo timore nocenteis afficit? an non est omnis metus, seruitus? Quid valet igitur illa eloquentissimi viri, L. Crassi, copiosa magis, quàm sapiens oratio? ERIPITE NOS EX SERVITVTE. quæ est ista seruitus, tam claro homini, támque nobili? 9 Omnis animi debilitati, & humilis, & fracti timiditas, seruitus est. NOLITE SINERE NOS CVIQVAM SERVIRE. In libertatem vindicari vult? minimè. Quid enim adiungit? NISI VOBIS VNIVERSIS. Dominum mutare, non liber esse vult, QVIBVS ET POSSVMVS, ET DEBEMVS Nos verò, siquidē animo excelso, & alto, & virtutibus exaggerato sumus, nec debemus, nec possumus. Tu posse te dicito, quandoquidem potes: debere ne dixeris: quoniam nihil quisquam debet, nisi quod est turpe, non reddere. Sed hæc hactenus. Ille videat, quomodo imperator esse possit: cùm eum ne liberum quidem esse ratio, & veritas ipsa conuincat.

Ὅτι μόνος ὁ σοφὸς πλούσιος. id est, Solum sapientem esse diuitem.

QVAE est ista in commemoranda pecunia tua tam insolens ostentatio? solúsne tu diues? Prô dij immortales, egóne me audiuisse, aliquid, & didicisse, non gaudeam? Solúsne tu diues? Quid si ne diues quidem? quid si pauper etiam? quē enim intelligimus diuitem? aut, hoc verbum, in quo homine ponimus? opinor in eo, cui tanta possessio est, *l* vt ad liberaliter viuendū facilè contētus sit: qui nihil quærat, nihil appetat, nihil optet amplius. Animus .n. oportet tuus, se iudicet diuitē, nō hominum sermo, neque possessiones *m* tuæ. qui si tibi nihil deesse putas, nihil curas amplius, satiatus es, aut contentus etiā pecunia: concedo, diues es.

l fort. vt ea ad lib.
m v. c. tuæ nihil sibi deesse putat: nihil curat amp. satiatus est.

fin

ſin autem propter auiditatem pecuniæ nullum quæſtum turpem putas, cũ iſti ordini ne honeſtus quidem poſſit eſſe vllus: ſi quotidie fraudas, decipis, poſcis, paciſceris, aufers, eripis: ſi ſocios ſpolias, ærarium expilas: ſi teſtamenta amicorum exſpectas, aut ne exſpectas quidem, atq; ipſe ſupponis: hæc vtrùm abundantis, an egentis ſigna ſunt? Animus hominis, diues, non arca appellari ſolet: quãuis illa ſit plena, dum te inanem videbo, diuitem non putabo. etenim ex eo, quantũ cuiq; ſatis eſt, metiuntur homines diuitiarũ modũ. Filiam quis habet? pecunia eſt opus. duas? maiore. plureis? maiore etiam. & ſi, vt aiunt, Danai, quinquaginta ſũt filiæ, tot dotes magnam quærunt pecuniam. quãtum enim cuique opus eſt, ad id accommodatur, vt antè dixi, diuitiarum modus. qui igitur non filias plureis, ſed innumerabileis cupiditates habet, quæ breui tempore maximas copias exhaurire poſſint: hunc quomodo ego appellabo diuitem, cũ ipſe egere ſe ſentiat? multi ex te audierunt, cùm diceres, neminem eſſe diuitem, niſi qui exercitum alere poſſet ſuis fructibus: quod populus R. ex tantis vectigalibus iampridem vix poteſt. ergo hoc propoſito, nũquam eris diues antè, quàm tibi ex tuis poſſeſſionibus tantum reficiatur, vt ex eo tueri ſex legiones, & magna equitũ, ac peditũ auxilia poſſis. Iam fateris igitur non eſſe te diuitem, cui tantum deſit, vt expleas id, quod exoptas. itaque iſtã paupertatẽ, vel potiùs egeſtatem, ac mendicitatem tuam numquam obſcurè tuliſti. nam vt iis, qui honeſtè rem quærunt mercaturis faciendis, operis dandis, publicis ſumẽdis, intelligimus opus eſſe quæſito: ſic, qui videt domi tuæ pariter 1 accuſatorum, atque n iudicum conſociatos greges, qui nocenteis, & pecunioſos reos eodem te auctore corruptelam iudicij molienteis, qui tuas mercedum pactiones in patrociniis, 2 interceſſiones pecuniarum in coitionibus candidatorum, dimiſſiones libertorum o ad fænerandas,

n L. indicũ

o L. ad deſenerandas, dirip.

diripiendásque prouincias: qui expulsiones vicinorum, qui latrocinia in agris, qui cũ seruis, cum liberis, cum clientibus societates, qui possessiones vacuas, qui proscriptiones locupletium, qui sedes municipiorum, qui illam Sullani temporis messem recordetur, qui testamenta subiecta, qui sublatos tot homines, qui denique omnia venalia, p delectum, decretum, alienam, suam sententiam, forum, domum, vocem, silentium: quis hunc non putet confiteri, sibi quæsito opus esse? cui autem quæsito opus sit, quis vnquam hunc verè dixerit diuitem? est enim diuitiarum fructus in copia. copiam autẽ declarat satietas rerum, atque abundantia: quam tu quoniam numquam assequere, numquam omnino es futurus diues. Meam autem quoniam pecuniam contemnis, & rectè (est enim ad vulgi opinionem mediocris: ad tuam, nulla: ad meam, modica) de me silebo: de te loquar. Si censenda nobis, atque æstimanda res sit, vtrùm tandem pluris æstimabimus pecuniam Pyrrhi, quam Fabricio dabat, an continentiam Fabricij: qui illam pecuniam repudiabat? vtrùm aurũ Samnitum, an responsum q M. Curij? hereditatem L. Pauli, r an libertatem Africani, qui eius hereditatis Q. Maximo fratri partem suam concessit? Hæc profectò, quę sunt summarum virtutũ, pluris æstimãda sunt, quã illa, quæ sũt pecuniæ. Quis igitur, si quidem, vt quisq; quod plurimi sit, possideat, s ita ditissimus habẽdus sit, dubitet, qui in virtute diuitiæ t sint? quoniã nulla possessio, nulla vis auri, & argẽti, pluris, quã virtus æstimanda est. O dij immortales: nõ intelligũt homines, quã magnũ vectigal sit parsimonia. v Venio enim ad sumtuosos: relinquo istum quæstuosum. Capit ille ex suis prædijs sexcẽta sestertia: ego cẽtena ex meis: illi aurata tecta in villis, & sola marmorea facienti, & signa, tabulas, supellectilem, & vestẽ infinitè concupiscenti, non modò ad sumtum ille est fructus, sed etiam ad fœnus, exiguus. ex meo tenui vectigali, detractis sumtibus cupidi-

p I. dilectum

q I. M'

r I. an liberalitatem

s v.c. ita ditissimus al. positæ sint?

t

v I. venio enim iam ad sumt.

ditatis, aliquid etiam redundabit. Vter igitur est x ditior, cui deest, an cui superat? qui eget, an qui abũdat? Cuius possessio quo est maior, eo plus requirit ad se tuendam: an quæ suis se viribus sustinet? Sed quid ego de me loquor, qui morum ac temporum vitio aliquantum etiam ipse fortasse in huius sæculi errore verser? y M. Manilius patrum nostrorũ memoria (ne semper Curios, & Luscinos loquamur) pauper tandem fuit. habuit enim ædiculas in Carinis, & fundum in Labicano. nos igitur z ditiores sumus, qui plura habemus? vtinam quidem essemus, sed non æstimatione census: verùm victu, atq; cultu terminatur pecuniæ modus. non esse cupidum, pecunia est: non esse emacem, vectigal est. contentum verò suis rebus esse, maximæ sunt, certissimæque diuitiæ. Etenim si isti callidi rerum æstimarores, prata, & areas quasdam magno æstimant, quòd ei generi possessionum minimè quasi noceri potest: quanti est æstimanda virtus, quæ nec eripi, nec surripi potest vmquam: neque naufragio, neque incendio amittitur, nec tempestatum, nec temporum permutatione mutatur? qua præditi qui sunt, soli sunt diuites. Soli enim possident res, & fructuosas, & sempiternas: solique, quod est proprium diuitiarum, contenti sunt rebus suis. satis esse putant, quod est: nihil appetunt, nulla re egent, nihil sibi deesse sentiunt, nihil requirunt. Improbi autem & auari quoniam incertas, atq; in casu positas a habent, & plus semper appetunt, nec eorum quisquam adhuc inuentus est, cui quod haberet, esset satis: non modò non copiosi ac diuites, sed etiam inopes, ac pauperes existimandi sunt.

x al. diuitior.

y L. M' Manil.

z al. diuitiores.

a possessiones habet.

Q. C. DE PETITIONE CONSVLATVS, AD M. Tullium fratrem.

ETSI tibi omnia ſuppetunt, 1 quæ 1
conſequi ingenio aut vſu homines aut diligentia poſſunt: tamen ab amore noſtro non ſum arbitratus alienum, ad te perſcribere ea, quæ mihi veniebant in mentem, dies ac nocteis de petitione tua cogitanti. 2 non vt aliquis ex iis noui adiiceres: ſed vt ea, quæ in re diſperſa, atque infinita viderētur eſſe, ratione, & diſtributione ſub vno adſpectu ponerētur || Quamquam igitur plu- 2
rimum natura valet, 3 tamen videtur in paucorum menſum negotio poſſe ſimulatio naturā vincere. Ciuitas quæ ſit, cogita, quid petas, qui ſis. Prope quotidie ad forum tibi deſcendenti meditandum hoc ſit, nouus ſum, conſulatum peto, Roma eſt. Nominis nouitatem dicendi gloria maximè ſubleuabis. Semper ea res plurimum dignitatis habuit. Non poteſt, qui dignus habetur patronus conſulāriū, indignus cōſulatu putari. | Quam- 3
obrem quoniam ab hac laude proficiſceris, & quidquid es, ex hoc es: ita paratus ad dicendum venito, quaſi in ſingulis cauſis judicium de tuo omni ingenio futurū ſit. Eius facultatis adiumenta, quæ tibi ſcio eſſe ſepoſita, vt parata ac prompta ſint, cura, & ſæpe, quæ de Demoſthenis ſtudio & exercitatione ſcripſit Demetrius, recordare. Deinde & amicorum multitudo & genera appareant: habes enim ea, 4 quæ noui non habuerunt, omneis publicanos, totum ferè equeſtrem ordinem, multa præterea municipia, multos abs te defenſos homines cuiuſque ordinis, aliquot collegia: præterea ſtudio dicendi conciliatos

tos

tos plurimos adoleſcentulos, quotidianã amico-
rum aſsiduitatem & frequentiam. Hęc cura vt te-
neas & commendando, & rogando. & omni ra-
tione efficiendo, vt intelligãt & qui debent tua
cauſa, referendæ gratiæ, & qui volunt, obligandi
4 tui tempus ſibi aliud nullum fore. || Etiã hoc mul-
tum videtur adiuuare poſſe nouũ hominem, ho-
minum nobilium voluntas, & maximè conſularĩi.
Prodeſt enim, quorum in locum ac numerũ per-
uenire velis ab his ipſis illo loco, ac numero di-
gnũ putari. Hi rogandi omnes ſunt diligenter, &
ad eos allegandum: perſuadendúmque eſt iis, nos
ſemper cum optimat. de rep. ſenſiſſe, minimè po-
pulares fuiſſe, ſi quid locuti populariter videmur,
id nos eo conſilio feciſſe vt nobis Cn. Pompeium
adiungeremus, vt eũ, qui plurimũ poſſet, aut ami-
cum in noſtra petitione haberemus, aut certè nõ
5 aduerſarium. || Præterea adoleſcenteis nobileis e-
labora vel vt habeas, vel vt teneas, ſtudioſos tui
quos habes. Multum dignitatis afferent. Plurimos
habes: perfice vt ſciant, quantum in his putes eſſe.
Quòd ſi adduxeris eos, vt ij, qui nolunt, vt cupiãt,
plurimum proderunt. Ac multum etiã nouitatem
tuã adiuuat, quòd eiuſmodi nobiles tecũ petunt,
vt nemo ſit qui audeat dicere, plus illis nobilita-
tem, quàm tibi virtutem prodeſſe oportere. Nam
P. Galbam, & L. Caſſium ſummo loco natos, quis
eſt, qui petere conſulatum putet? vides igitur
ampliſſimis ex familiis homines, qui ſine neruis
ſint, tibi pares eſſe non poſſe. At Antonius & Ca-
6 tilina moleſti ſunt. || Immò homini nouo, indu-
ſtrio, innocenti, diſerto, gratioſo apud eos, qui res
iudicant, optandi competitores: ambo à pueritia
ſicarij, ambo libidinoſi, ambo egentes. 5 Eorum
alterius bona proſcripta vidimus, vocem deni-
que audiuimus iurantis ſe Romæ iudicio æquo,
cum homine Græco certare non poſſe: & ex ſena-
tu eiectum ſcimus. Optima verò cenſorum exi-
ſtimatione in prætura competitorem habuimus,

amico Sabidio & Panthera, cùm ad tabulã quos poneret,non habebat.Quo tamẽ in magistratu amicã,quã palàm domi haberet,de machinis emit. In petitione autem consulatus caupones omneis hic cõpilare per turpissimã legatiõnẽ maluit, quã adesse,& populo R. supplicare. 6 || Alter verò, dij 7
boni,quo splendore est? primùm nobilitate eadẽ: deinde maiore non virtute, sed audacia. 7 Quin ille manias, & vmbrã suã metuit. 8 hic ne leges quidem,natus in patris egestate, educatus in sororis stupris, corroboratus in cæde ciuium: cuius primus ad remp.aditus in equitibus R.occidendis fuit.Nã illis,quos meminimus,Gallis,qui Tãtasiorum, ac Volumniorũ capita demebant, Sylla vnũ Catilinã præfecerat in quibus ille 9 hominẽ optimum Q.Cæcilium sororis suæ virum, equitem R. nullarũ partiũ,cũ semper natura, tum etiã ætate iam quietum, suis manibus occidit. || Quid ego 8
nunc dicã petere eum tecum consulatum,qui hominem carissimum populo R. M. Marium inspectante populo R. 10 virgis per totam vrbẽ ceciderit? ad bustum egerit?ibi omni cruciatu viuum lacerarit? 11 stãti collum gladio sua dextera secuerit, cùm sinistra capillum eius à vertice teneret? caput sua manu tulerit, cùm inter digitos eius riui sanguinis fluerent?qui postea cũ histrionibus,& cum gladiatorib. ita vixit, vt alteros libidinis, alteros facinoris adiutores haberet? qui nullum in locum tam sanctum ac tam religiosum accessit,in quo non, 12 etsi in aliis culpa nõ esset, tamen ex sua nequitia dedecoris suspicionem relinqueret:qui ex curia Curios, & Annios,ab atriis Sapalas,& Caruilios, ex equestri ordine Põpilios, & Vettios sibi amicissimos cõpararit?qui tantum habet audaciæ tantum nequitiæ, tantũ deniq; in in libidine artis, & efficacitatis, 13 vt parentum propè in premiis prætextatos liberos constuprarit ||Quid ego nũc tibi de Africa, quid de testium 9
dictis scribam? nota sunt; & ea tu sæpius legito:

sed

Sed tamen hoc mihi non prætermittendum videtur, quòd primùm tam egens ex eo iudicio discessit, quã quidã iudices eius ante illud iudicium fuerunt: deinde tam inuidiosus, vt aliud in eum iudicium quotidie flagitetur. Hic se sic habet, vt magis timeat, etiãsi quieuerit, quã vt contemnat, si quid cõmouerit. Quãtò melior tibi fortuna petitionis data est, quã nuper homini nouo C. Cœlio? ille cũ duob. hominibus ita nobilissimis petebat, vt tamen in iis omnia pluris essent, quàm ipsa nobilitas: summa ingenia, summus pudor, plurima beneficia, summa ratio, ac diligentia petẽdi. 14 Tamen eorum alterum, cùm deesset alter, Cœlius, etiã cũ multò esset inferior genere, superior nũlla

10 re pęnè superauit. || Quare si facies ea, quæ tibi natura, & studia, quibus vsus es semper, largiuntur, quæ temporis tui ratio desiderat, quæ potes, quæ debes, non erit difficile certamen cum iis competitoribus, qui nequaquam sunt tam genere insignes, quàm vitiis nobiles. Quis enim reperiri tam improbus ciuis potest, qui velit vno suffragio duas in remp. sicas a distringere? Quoniã igitur, a v. c. destringere quæ subsidia nouitatis haberes, & habere posses, exposui: nunc de magnitudine petitionis dicen-

11 dum videtur. || Consulatum petis: quo honore, nemo est, qui te non dignum arbitretur: sed multi, qui inuideant. Petis enim homo ex equestri loco summum locũ ciuitatis, atque ita summum, 15 vt forti viro, diserto, innocenti multò ille idem honos plus amplitudinis, quam ceteris afferat. Noli igitur putare, eos, qui sunt eo honore vsi, non videre, tu, cum idẽ sis adeptus, quid dignitatis habiturus sis. 16 Eos verò, qui cõsularib. familiis nati, locum maiorũ cõsecuti nõ sunt, suspicor tibi, nisi

12 qui admodũ te amant, inuidere. || Etiã nouos homines prætorios existimo, nisi qui tuo beneficio vincti sunt, nolle abs te se honore superari. Iam in populo quã multi inuidi sint, quam multi consuetudine horum annorum ab hominibus nouis

alienati, venire tibi in mentem certò scio, esse
etiam nonnullos tibi iratos ex iis causis, quas egi-
sti, necesse est. Iam illud tute circumspicito, quod
ad Cn. Pompeij gloriam augēdam tanto studio te
dedisti. num quos tibi putes ob eā causam 17 esse
non amicos? quamobrem cùm & summum locum
ciuitatis petas: & videas esse studia, quæ tibi ad-
uersentur: adhibeas necesse est omnem rationem,
& curam, & laborem, & diligentiam. || Et petitio 13
magistratuum diuisa est in duarum rationum di-
ligentiam: quarum altera in amicorum studiis, al-
tera in populari voluntate ponenda est. Amico-
rum studia beneficiis, & officiis, & vetustate, & fa-
cilitate, ac iucunditate naturæ parta esse oportet.
Sed hoc nomen amicorum in petitione latiùs pa-
tet, quàm in cetera vita. Quisquis est enim, qui
ostendat aliquid in te voluntatis, qui colat, qui
domum ventitet, is in amicorum numero est ha-
bendus. || Sed tamen, qui sunt amici ex causa 14
honestiore, cognationis, aut affinitatis, aut so-
dalitatis, aut alicuius necessitudinis, his earum
& iucundum esse maximè prodest. 18 Deinde vt
quisque est intimus, ac maximè domesticus, vt is
amet, & quàm amplissimum esse te cupiat, valde
elaborandum puto: tum vt tribules, vt vicini, vt
clientes, vt denique liberti, postremò etiam serui
tui: nam ferè omnis sermo ad forensem famam
à domesticis emanat auctoribus. Denique insti-
tuendi sunt cuiuscumque generis amici ad spe-
ciem homines illustres honore ac nomine: qui
etiam si suffragandi studia non nauant, tamen
b v. c. ius obtinendũ. afferunt petitori aliquid dignitatis ad *b* iusti-
tiam obtinendam. || Magistratus, ex quibus ma- 15
ximè consules deinde tribuni pl. ad conficiendas
centurias homines excellenti gratia, qui abs te
tribum, aut centuriam, vt aliquod beneficium,
aut habeant, aut vt habeant, sperent, eos prorsus
magnopere compara, & confirma. Nam per hos
annos homines ambitiosi vehementer 19 omni
studio

ſtudio,atque opere elaborarunt, vt poſſent à tri-
bulibus ſuis ea, quæ peterent, impetrare. Hos tu
homines, quibuſcumque rationibus tibi adiun-
gere poteris,vt ex animo, atque vt ex illa ſumma
16 voluntate tui ſtudioſi ſint,laborato. || Quòd ſi ſa-
tis grati homines eſſent, hæc omnia tibi parata
eſſe debebant, 20 ſicut parata eſſe confido: nam
hoc biennio quatuor ſodalitates ciuium ad am-
bitionem gratioſiſsimorum tibi obligaſti, M.Fun-
danij, Quint. Gallij, Cn. Cornelij, c L.Coruini: c L. C. Op-
horum in cauſis ad te deferendis quidnam eo- chinij.
rum ſodales tibi receperint & confirmarint, ſcio.
nam interfui.Quare hoc tibi faciendum eſt, 21 vt
hoc tempore ab iis,qui debent,exigas,ſæpe com-
monendo,rogando,confirmando, curando vt in-
telligant nullum tempus aliud ſe vmquam habi-
turos reſtituendæ gratiæ, profectò homines &
ſpe reliquorum tuorum officiorum, etiam recen-
tibus beneficiis ad ſtudium nauandum excita-
17 buntur. || Et omnino quoniam eo genere amici-
tiarum 22 petitio tua maximè munita eſt, quod
cauſarum defenſionibus adeptus es: fac vt planè
iis omnibus,quos deuinctos tenes, deſcriptum, ac
diſpoſitum ſuum cuique munus ſit. 23 & que-
madmodum nemini illorum nulla in re vmquam
moleſtus fuiſti, ſic cura vt intelligant omnia te,
quæ ab illis tibi deberi putaris,ad hoc tempus re-
ſeruaſſe. Sed quoniam tribus rebus homines ma-
ximè ad beneuolentiam, atque ad hæc ſuffragan-
di ſtudia adducuntur, beneficio, ſpe, adiunctione
animi,vel d voluntate:animaduertẽdum eſt, que- d L. volun-
madmodum cuique horum generi ſit inſeruien- tatis.
18 dum. || Minimis beneficiis homines adducun-
tur,vt ſatis cauſæ putent te ſibi ad ſtudium ſuf-
fragationis dediſſe:nedum ij, quibus ſaluti fuiſti,
quos tu habes plurimos:vt intelligant, ſi hoc tuo
tempore non ſatis fecerint, ſe probatos nemini
vmquam fore. quod cùm ita ſit, tamen rogan-
di ſunt, atque etiam in hanc opinionem addu-
cendi

cendi, vt, qui nobis adhuc obligati fuerint, iis vi-
ciſsim nos obligari adhuc poſſe videamur. Qui
autem ſpe tenētur, quod genus hominū multò eſt
diligentius, atque officioſius: iis fac vt propoſitum
ac paratum auxilium tuum eſſe videatur: denique
vt ſpectatorem te ſuorum officiorum eſſe intelli-
gant diligentem: vt videre te planè, atq; animad-
uertere, quātum à quoque proficiſcatur, appareat.
|| Tertiū illud genus eſt ſtudiorum voluntarium, 19
quod agendis gratiis, accommodandis ſermoni-
bus ad eas rationes, propter quas quiſque ſtudio-
ſus eſſe tui videbitur, ſignificanda erga illos pari
voluntate, adducenda amicitia in ſpem familiari-
tatis & cōſuetudinis confirmari oportebit. Atque
in iis omnibus generibus iudicato & perpendito
quantum quiſq; poſſit, vt ſcias & quemadmodum
cuiq; inſeruias, & quid à quoque exſpectes & po-
ſtules. || Sunt enim quidā homines in ſuis vicini- 20
tatib. & municipiis gratioſi: ſunt diligentes & co-
pioſi: qui etiāſi antea non ſtuduerunt huic gratiæ,
tamē ex tēpore elaborare eius cauſa, cuius cauſa
debent, aut volunt, facilè poſſunt. his hominū ge-
neribus ſic inſeruiendum eſt, vt ipſi intelligant, te
videre quid à quoque exſpectes, ſentire quid ac-
cipias, meminiſſe quid acceperis. Sunt autem alij,
qui aut nihil poſſunt, aut etiā odio ſunt tribulibus
ſuis: nec habent tantum animi, aut facultatis, vt
enitantur ex tempore. hos internoſcas videto, ne,
ſpe in aliquo maiore poſita, præſidij parū compa-
retur. || & quāquam partis & fundatis amicitiis fre- 21
tum ac munitum eſſe oportet: tamen in ipſa peti-
tione amicitiæ permultæ ac perutiles cōparantur.
Nam in ceteris moleſtiis habet hoc tamen peti-
tio commodi, vt poſsis honeſtè, quod in cetera
vita non queas, quoſcunq; velis, adiungere ad a-
micitiā: quibuſcū ſi alio tēpore agas, vt te vtan-
tur, abſurdè facere videare: in petitione autē niſi
id agas, & cum multis, & diligenter, nullius petitor
eſſe videare. Ego autem tibi hoc confirmo, eſſe
nemi

neminem, nisi si aliqua necessitudine competito-
rum alicui tuorum sit adiunctus, à quo nō facilè, si
cōtenderis, impetrare posis, vt suo beneficio pro-
mereatur, se vt ames, & sibi vt debeas: modò in-
telligat te magni æstimare, ex animo agere, bene
se ponere, fore ex eo non breuem & suffragato-
22 riam, sed firmam, & perpetuam amicitiam. || Nemo
erit, mihi crede, in quo modò aliquid virtutis sit,
qui hoc tempus sibi oblatum amicitiæ tecū con-
stituēdæ prætermittat, præsertim quum id tibi ca-
sus afferat, vt ij tecum petant, quorum amicitia
aut contemnenda, aut fugienda sit, & qui hoc,
quod ego te hortor, non modò nō assequi, sed ne
incipere quidem possint. nam quid incipiat Anto-
nius homines adiungere, atque inuitare ad amici-
tiam, quos per se nomine appellare nō possit? mihi
quidem stultius nihil videtur, quàm existimare
eum studiosum tui, quem nō noris. eximiā quan-
dam gloriā, & dignitatem, ac rerum gestarum ma-
gnitudinē esse oportet in eo, quē homines ignoti,
nullis suffragantibus meritis honore afficiant. vt
quidem homo iners, sine officio, sine ingenio, cum
infamia, nullis amicis septus, hominem plurimo-
rum studio, atque omnium bona existimatione
munitum præcurrat, sine magna culpa negligen-
23 tiæ fieri non potest || Quāobrem omneis centu-
rias multis & variis amicitiis cura vt confirma-
tas habeas: & primum, id, quod ante oculos est, se-
natores, equitésque Romanos ceterorum ordi-
num nauos homines & gratiosos complectere.
multi homines vrbani, industrij, multi libertini,
gratiosi in foro, nauique versantur, quos per
te, quos per communeis amicos poteris sumere,
cura vt tui cupidi sint: elaborato, appetito, alle-
gato, summo beneficio te affici ostendito. dein-
de habeto rationem vrbis totius, collegium om-
24 nium pagorum, vicinitatum. || ex iis principes
ad amicitiam tuam si adiunxeris, per eos reli-
quam multitudinem facilè tenebis, postea totam

Ita

* distributam,

Italiam fac vt in animo, ac memoria tibi * tributim descriptam, comprehensamque habeas: ne quod municipium, coloniam, præfecturam, locum denique Italiæ nequem esse patiare, in quo non habeas firmamenti quod satis esse possit. perquiras etiã & inuestiges homines ex omni regione, eosque cognoscas, appetas, confirmes, cures vt in tuis vicinitatibus tibi petant, & tua causa quasi candidati sint. volent te amicum, si suam à te amicitiam experi videbunt. id vt intelligãt, oratione, quæ ad eam rationem pertinent, habenda consequere || homines municipales, ac rusticani, si no- 25
mine tantùm nobis noti sunt, in amicis se esse arbitrantur. sin verò etiã præsidij in se aliquid tibi cõstitutum esse putant, non amittunt occasionem promerendi. hos ceteri, & maximè tui competitores ne norũt quidem: tu & nosti, & facilè cognosces: sine quo amicitia esse non potest. neque id tamen satis est, tametsi magnum est, si non consequatur spes vtilitatis, atque amicitiæ ne nomenclator solùm, sed amicus etiam bonus esse videare. ita quum & hos ipsos, qui propter suam ambitionem, apud tribuleis suos plurimùm gratia possint, tui studiosos in centuriis habebis: & ceteros, qui apud aliquam partem tribulium propter municipij, aut ciuitatis, aut collegij rationem valent, cupidos tui constitueris, in optima spe esse debebis. || Iam equitum centuriæ multò 26
faciliùs mihi diligentia posse teneri videntur. primùm cognoscendi sunt equites: deinde adipiscendi: deinde habebis tecum ex iuuentute optimum quemque, & studiosissimum humanitatis. multò enim faciliùs illa adolescentulorum ætas ad amicitiam adiungitur. tum autem quòd equester ordo tuus est, sequentur illi huius auctoritatem ordinis, si abs te adhibebitur ea diligentia, vt non ordinis solùm voluntate, sed etiam singulorum amicitiis eas centurias confirmatas habeas. Iam studia adolescentulorum in suffra-

gando,

gando, in obeundo, in nuntiando, in assectando
27 mirificè & magna, & honesta sunt. || Et quoniam assectationis mentio facta est, id quoque curandũ est, vt quotidiana cuiusque generis, & ordinis, & ætatis vtare. nam ex ea ipsa copia coniectura fieri poterit, quantum sis in ipso campo virium ac facultatis habiturus. Huius autem rei tres partes sunt: vna salutatorum, quum domum veniunt: altera deductorum, tertia assectatorum. In salutatoribus, qui magis vulgares sunt, & hac consuetudine, quæ nunc est, plures veniunt, hoc efficiendũ est, vt hoc ipsum minimum officium eorum tibi gratissimum esse videatur. Cùm domum tuam venient, iis significato, te animaduertere, & eorum amicis, qui illis renuntient, ostendito, sæpe ipsis dicito. sic homines sępe, quum obeunt plureis cõpetitores, & vident vnum esse aliquem, qui hæc officia maximè animaduertat, ei se dedunt, deserunt ceteros, minutatim ex communibus proprij,
28 ex fucosis firmi suffragatores euadunt. || Iam illud teneto diligenter, si eum, qui tibi promiserit, fucum (vt dicitur) facere velle audieris, aut senseris, vt te id audisse, aut scire dissimules: si quis tibi se purgare volet, quod suspectum esse arbitretur, affirmes te de illius voluntate nũquam dubitasse, nec debere dubitare. is enim, qui se non putat satisfacere, amicus esse nullo modo potest. Scire autem oportet, quo quisque animo sit, vt etiam, quantum cuique confidas, constituere possis. Iam deductorũ officiũ, quo maius est, quàm salutatorum, hoc gratius tibi esse significato atq; ostendito, &, quoad eius fieri poterit, certis temporibus descendito. magnam affert opinionẽ, magnam dignitatem quotidiana in deducendo fre-
29 quentia. || Tertia est ex hoc genere assidua assectatorum copia. in ea quos volũtarios habebis, cura vt intelligãt te sibi in perpetuũ summo beneficio obligari. qui autem tibi debent, ab iis planè hoc munus exige. qui per ætatẽ ac negotiũ poterũt, ipsi

tecum

tecum vt assidui sint. qui si ipsi assectari non poterunt, necessarios suos in hoc munere constituant. valde ego te volo, & ad rem pertinere arbitror, semper cum multitudine esse. prætetrea magnam affert laudem & summam dignitatem, si ij tecum erunt, qui à te defensi, & qui per te seruati, ac iudiciis liberati sunt. Hæc tu planè ab iis postulato, vt quoniam nulla impensa per te alij honestatem, alij salutem, ac fortunas omneis obtinuerunt, nec aliud vllum tempus futurum sit, vbi tibi referrre gratiam possint, hoc te officio remunerent. ‖ Et 30
quoniam in amicorum studiis hæc omnis oratio versatur: qui locus in hoc genere cauendus sit, prętermittendum non videtur. fraudis, atque insidiarum, & perfidiæ plena sunt omnia. non est huius temporis perpetua illa de hoc genere disputatio, quibus rebus beneuolus & simulator diiudicari possit. tantum est huius temporis admonere. SVMMA TVA VIRTVS EOSDEM HOMINES & simulare tibi se esse amicos, & inuidere coëgit. Quamobrem Επιχαρμεῖον illud teneto, NERVOS ATQVE ARTVS ESSE SAPIENTIAE NON TEMERE CREDERE. & quum tuorum amicorum studia cōstitueris, tum etiam obtrectatorum, atque aduersariorum rationes & genera cognoscito. ‖ hæc tria 31
sunt: vnum ex iis, quos læsisti: alterum, qui sine causa non amant: tertium, qui competitorum valde amici sunt. Quos læsisti, quum contra eos pro amico diceres, his te purgato planè: necessitudines commemorato: in spem adducito: te in eorum rebus si se in amicitiam contulerint, pari studio atque officio futurum spondeto. Qui sine causa non amant, eos aut beneficio, aut spe, aut significando tua erga illos studia futura, delinito, dans operam, vt de illa animi prauitate deducas. Quorum voluntas erit abs te propter competitorum amicitias alienior, his quoque inseruito oratione eadem, qua superioribus: &, si probare poteris, te in eos ipsos competitores tuos beneuolo

uolo

32 uolo esse animo, ostendito. || Quoniam de amicitiis constituendis satis dictum est, dicendum de illa altera parte petitionis, quæ in populari ratione versatur. Ea desiderat nomenclationem, blanditiã, assiduitatem, benignitatem, rumorem, speciem in repub. Primum id, quod facis, vt homines noris, significa, vt appareat: & auge, vt quotidie melius fiat. nihil mihi tam populare, neque tam gratum videtur. Deinde, id quod natura non habes, induc in animum ita simulandum esse, vt natura facere videare. nó committas tibi, nec ea, quæ bono ac suaui homine digna sunt, sed opus est magnopere blanditia: quæ etiam si vitiosa est, & turpis in cetera vita, tamen in petitione est necessaria. etenim cùm deteriorem aliquem assentando facit, improba est: cùm amiciorem, non tam vituperanda. petitori verò necessaria est, cuius & frons, & vultus, & sermo ad eorum, quoscumque conuenerit, sensum

33 & voluntatem commutandus est. || Iam assiduitatis nullum est præceptum: verbúmque ipsum docet, quæ res sit, prodest quidem vehementer nusquam deesse: sed tamen hic fructus est assiduitatis, non solùm esse Romæ, atque in foro, sed assiduè petere, sæpe eosdem appellare: non committere, vt quisquam possit dicere, si quod eius sit, cõsequi possis. Se abs te non esse rogatum, & valde ac diligenter

34 rogatũ. || Benignitas autẽ late patet, & est in re familiari: quæ quamquam ad multitudinem peruenire non potest, tamen ab amicis laudatur, & multitudini grata est. Est in conuiuiis, quæ facito & abs te, & ab amicis tuis concelebrentur & passim, & tributim. est etiam in opera, quam peruulga & communica: curáque vt aditus ad te diurni, atque nocturni pateant, neque foribus solùm ædium tuarum, sed etiam vultu & fronte quæ est animi ianua quæ si significant voluntatem abditam esse ac retrusam, parui refert patere ostium. homines enim non modò promitti sibi præsertim quæ à candidato petant, sed etiam largè atque honorificè

promitti volunt.|| quare hoc quidem facilè per- 35
ceptum est,vt,quod acturus sis,id significes te stu-
diosè ac libenter esse facturum. illud difficilius,
& magis ad tempus,quàm ad naturam accommo-
datum tuam:quòd facere non possis,vt id aut iu-
cundè promittas,aut ingenuè neges: quorum al-
terum est boni viri,alterum boni petitoris. nam
quum id petitur quod honestè,aut sine detrimẽ-
to nostro promittere non possumus: quomodo
si quis roget,vt contra amicum aliquam causam
recipiamus: bellè negandum est,vt ostendas ne-
cessitudinem,demonstres quam molestè feras, a-
* exacturū. liis te id rebus * exsarturum esse persuadeas. Au-
diui hoc dicere quendam de quibusdam oratori-
bus, ad quos causam suam detulisset, gratiorem
sibi fuisse orationem eius, qui negasset,quàm il-
lius,qui recepisset. sic homines fronte & oratione
magis:quàm ipso beneficio, réque capiuntur:ve-
rùm hoc probabile est. || Illud alterum subdurum 36
tibi homini planè perito suadere: sed tamen tem-
pori tuo consulam. quibus enim te propter ali-
quod officium necessitudinis affuturum negaris,
tamẽ ij possunt abs te placati,æquíque discedere.
quibus autem idcirco negaris,quòd te impeditum
esse dixeris aut amicorum negotiis,aut grauiori-
bus causis ante susceptis:inimici discedunt, om-
nesque hoc animo sunt,vt sibi te mentiri malint,
quàm negare.|| C. Cotta in ambitione artifex di- 37
cere solebat,se operam suam, quoad non contra
officium rogaretur,polliceri solere omnibus, im-
pertire iis, apud quos optimè poni arbitraretur:
ideo se negare nemini,quòd sæpe accideret, vt is,
cui pollicitus esset,non vteretur:sæpe vt ipse plus
vacuus foret,quàm putaret: neque posse domum
eius compleri,qui tantummodo reciperet, quantũ
videret se obire posse: casu fieri, vt agantur
ea,quæ non putaris: illa quæ crediderís in mani-
bus esse,vt aliqua de causa non agantur: deinde
esse extremum, vt irascatur is, cui mendacium
dixeris

dixeris,id si promittas,& incertum est, & in diem,
& in paucioribus.sin autem id neges,certè abalie-
nes & statim,& plureis: plures enim multò sunt,
qui rogant,vt vti liceat opera alterius , quàm qui
vtantur Quare satius est,ex iis aliquos aliquando
tibi in foro irasci , quàm omneis continuò domi
præsertim cùm multò magis irascantur ei,qui ne-
get,quàm ei , quem videant iusta causa impedi-
tum : vt facere,quod promisit,cupiat,si vllo modo
38 posit. || Ac ne videar aberrasse à distributione
mea,qui hæc in hac populari parte petitionis dis-
putem:hoc sequor, hæc omnia non tam ad ami-
corum studia,quàm ad popularem famam perti-
nere.etsi enim inest aliquid ductum ex illo gene-
re,benignè respondere,studiosè inseruire negotiis
amicorum,ac periculis:tamen hoc loco ea dico,
quibus multitudinē capere posis,vt de nocte do-
mus compleatur,vt multi spe tui præsidij tenean-
tur,vt amiciores abs te discedant , quàm accesse-
rint , vt quamplurimorum aureis optimo sermo-
39 ne compleant. || Sequitur, vt de rumore dicendū
sit:cui maximè seruiendum est sed quæ dicta sunt
omni superiori oratione,eadem ad celebrandum
rumorem valent,dicendi laus,studia publicanorū,
& equestris ordinis hominum nobilium voluntas
adolescentulorum frequentia,eorum , qui abs te
defensi sunt,asiduitas, ex municipiis multitudo
eorū quos tua causa venisse appareat:bene vt ho-
mines nosse comiter appellare:asiduè ac diligen-
ter petere, benignus ac liberalis esse , bene loqui
existimere, domus vt multa nocte compleantur,
omniū generum frequentia adsit,satisfiat oratio-
ne omnibus,re operáq; multis perficiatur id,quod
fieri potest labore,& arte,& diligentia , nō vt ad
populum ab iis hominibus fama perueniat,sed vt
40 in his studiis populus ipse versetur. || Iam vrba-
nam illam multitudinem & eorum studia,qui cō-
ciones tenent , quæ adeptus es in Pompeio
ornando, in Manilij causa recipienda , Cornelio

defendendo, excitanda nobis sunt: quæ adhuc habuit nemo, quin idem splendorem omnium, volũtatésque haberet. Efficiendum etiam illud, vt sciãt omnes, Cn. Pompeij summam erga te esse voluntatem, & vehementer ad illius rationes, te id assequi, quod petis, pertinere. Postremò tota petitio cura vt pompæ plena sit, vt illustris, vt splendida, vt popularis, vt habeat summam speciem ac dignitatem, vt etiam si quid possit, nec competitoribus tuis existat aut sceleris, aut libidinis aut largitionis accõmodata ad eorum mores infamia. || Atque 41
etiam in hac petione maximè videndum est, vt spes pop. Rom. bona de te sit, & honesta opinio, nec tamen in petendo resp. capessenda est, neque in senatu, neque in concione: sed hæc sunt tibi retinenda, vt senatus te existimet ex eo, quod ita vixeris, defensorem auctoritatis suæ fore: equites R. viri boni & locupletes ex vita acta te studiosum otij ac rerũ tranquillarum: multitudo, ex eo duntaxat quòd oratione in concionibus ac iudicio popularis fuisti, te à suis commodis alienum non futurum. Hæc mihi veniebant in mentem de duabus illis cõmonitionibus matutinis, quod tibi quotidie ad forum descendenti meditãdum esse dixeramus: Nouus sum, consulatum peto. || Tertium restat, Ro 42
ma est, ciuitas ex nationum conuentu constituta: in qua multæ insidiæ, multæ fallaciæ, multa in omni genere vitia versantur: multorum arrogantia, multorum contumacia, multorum maleuolentia, multorum superbia, multorũ odia ac molestia perferenda est. video esse magni consilij, atque artis, in tot hominum eiusmodi vitiis, tantisque versantem vitare offensionem, vitare fabulam, vitare insidias, esse vnum hominem accommodatum ad tãtam morum ac sermonum ac voluntatum varietatem. Quare etiam atque etiam perge tenere istam viam, quam instituisti: excelle dicendo: hoc & tenentur Romæ homines, & alliciuntur, & ab impediendo ac lædendo repelluntur. || Et quoniam in 43
hoc

hoc vel maximè vitiosa est ciuitas, quod largitione interposita, virtutis ac dignitatis obliuisci solet, in hoc fac vt te bene noris, id est, vt intelligas, eum esse te, qui iudicij ac periculi metum maximum cōpetitoribus afferre possis. Fac, vt se abs te custodiri atque obseruari sciant: cùm diligentiam tuam, tum auctoritatem, vímque dicendi, tum profectò equestris ordinis erga te studium pertimescēt. Atque hæc ita te volo illis proponere, non vt videare iam accusationem meditari, sed vt hoc terrore facilius hoc ipsum, quod agis, consequare. & planè sic contende omnibus neruis ac facultatibus, vt a-
44 dipiscamur quod petimus. || Video esse nulla comitia tam inquinata largitione, quibus non gratis aliquæ centuriæ renuntient suos maximè necessarios. quare si aduigilamus pro rei dignitate, & si nostros ad summum studium beneuolos excitamus, & si hominibus gratiosis, studiosisque nostri suum cuique munus describimus, & si competitoribus iudicia proponimus, sequestribus metum iniicimus, diuisores ratione aliqua coërcemus: perfici potest, vt largitio aut nulla fiat, aut nihil valeat.
45 || Hæc sunt quę putaui nō melius scire me, quàm tē, sed facilius istis tuis occupationibus colligere vnū in locum posse, & ad te perscripta mittere. quæ tamen ita scripta sunt, vt non ad omneis, qui honores petent, sed ad te propriè, & ad hanc tuam petitionem valeant. tamen si quid tibi mutandum esse videbitur, aut omnino tollendū, aut si quid erit præteritum, velim hoc mihi dicas: volo enim hoc cōmentariolum petitionis haberi omni ratione perfectum.

DIONYSII LAMBINI
ANNOTATIONES IN lib. 1. de officiis.

***

Propterea quod libri de officiis, & Cato maior & Lælius, & Paradoxa à Carolo Langio multis locis nõ ita pridem emendata ex auctoritate librorum manuscriptorum, diligenter cum vulgatis comparatorum, nos eius emendationes, nisi quæ nobis non probabuntur, sequemur. neque verò temerè vel sequemur, vel fugiemus. sed & antiqua scriptura librorum Memmianorum & aliorum, quibus vsi sumus considerata, & iudicio doctorum requisito, quid sequi, quid improbare debeamus, statuemus. In hac secunda editione præter libros Memmianos, Huraltinos, Clericanos, Cuiatianos, quibus prima vsi sumus: nacti sumus alios itẽ manuscr. à P. Daniele Aurel. à Cl. Puteolano, à Boemræo, & aliis, qui nos ad horum librorum emendationem incredibiliter adiuuerunt.

1 item tibi censeo faciendum] *sic prorsus legendum est: atque hanc lectionem & ratio postulat, & libri veteres comprobant: quorum plerique habent partim* itidem, *partim vt vul.* idem *Quod ad rationem attinet sic loquuntur Latini,* vt ego facio, ita *seu* tu idẽ facere debes. *licet tamen etiam legere* itidem.

2 quoniã vtrique, Socratici, & Platonici esse vol. *sic habent libri manuscrip. nostri: neque aliter edidit Langius: sed propterea quòd hunc locum vulgò non intelligi, atque idcirco deprauari video: libet mihi eum paucis explicare. sic igitur eum explano,* sed tamen nostra legens, &c. nostra, *nempe Academica. Cicero enim erat Academicus. neque est quod quisquam mihi dicat, eum hîc secutum esse Panætium Stoicum. nam*

hoc

hoc est esse Academicum, nunc hoc, nunc illud tueri. & quod in quaque re ac disciplina insit probabile, id defendere. Iam hæc quæ deinceps sequuntur, nō multum à Peripateticis dissidentia, *illuc pertinent. multis locis ostendit Cicero Academicos eosdem ferè fuisse, atque Peripateticos.* vtrique volumus esse Socratici & Platonici, *&c.* vtrique, *id est, nos Academici, & vos Peripatetici. (Cratippus.n. erat Peripateticus)* volumus esse Socratici & Platonici, *id est, Socratis, & Platonis decreta tueri volumus: Philosophiam mo-*
3 *ralem Platonicam à Socrate acceptam sequimur.*

qui jam illos ferè æquar.) *cùm in tribus libris manuscr. partim ita scriptum reperissem*, qui se iam illis ferè æquarunt: *partim sic*, qui iam illis ferè æquarunt se, *& aliquanto post tempore accessisset codex à Cuiatio nostro item manuscr. mihi ad hoc negotium conficiendū commodatò missus, in vnoq; duntaxat abesse pronocabulum* se, *animaduertissem: non putaui olim mihi à vulgata lectione discedendum: quin mihi hoc loco, risum mouit quorundam semidoctorum arrogantissimum supercilium, qui vbi mihi aliquid in quouis codice manuscr. repererunt à vulgata lectione discrepans, etiam absurdissimum, statim damnata lectione recepta affirmant, atque adeò adiurant deos omneis, ita vt in illo nescio quo codice scriptum est, esse legendum: quod fieri non debet. tractandi enim sunt libri veteres cum iudicio. Atque vt non temerè vulgata & recepta lectio damnanda est, etiam si nonnulli codices veteres ab ea dissentiant: ita non est mordicus retinēda, neque pertinaciter defendenda, etiam si ea in libri veteres adiuuent, cùm ratio & veritas reclamant. Nunc autē libris veteribus retractatis, non solùm iis, quos olim adhibueram, sed etiam aliis multò pluribus & fortasse melioribus: in quibus ferè omnibus pronocabulum* se, *non comparet: hanc in opinionem discessi, omnino si quid sit mutandum, legendum esse, vel* qui iam illos ferè æquarunt, *sic enim Cæsar loquitur, li.5.* longarum nauiū cursum adæquarūt. *& ipse Cicero in Timæo,* vt deorum vitam possint

adæquare:*vel*,qui iam illis ferè æquantur.

4 vt idem in vtr.gener.elaboraret) *sic legendum* elaboraret,*inquam nō,vt vulgò* laboraret,*quamuis reclament codices. nam e ,verbi* elaboraret , *absorptum est à postrema vocali eadem vocis antecedentis*, genere.

5 contemsit alterum] *Miror Langium sic hoc interpretari. Contemsit Aristoteles oratorium dicendi genus: Isocrates Philosophicum. nam hæc interpretatio , linguam Latinam ignorantis est:Si enim Cicero eam, quā vult ille,sententiam exprimere voluisset:ita locutus esset:*quorum vterque suo studio delectatus,contemsit alterius,*seu*,contemsit alienum: *nempe* studium. *nunc ita loquitur*,vterque contemsit alterum, *id est*, *Aristoteles contemsit Isocratem, & Isocrates Aristotelem,suo vterque studio delectatus. Sic omnino locus hic intelligendus,quod pace Langij dixerim. non enim vt eum reprehenderem (quamquam in hoc reprehensione dignus est)sed vt incautos admonerem,ne eius auctoritate adducti,in fraudem atque in errorem impellerentur, hæc adscripsi.*

6 si rerum aliquem dilectum reliquissent) *toties diximus* dilectū,*dixisse veteres pro eo,quem vulgus* delectum,*dicit* , *& ita scriptum esse in libris manuscr. vt verear,ne lectorem obtundam* ταυτολογῶν. *sed tamē etiam hoc loco testatum volui,ita habere eos omnes libros veteres,quibus vsi sumus.*

7 Hoc autem commune, quod cathecon vocant) *Sic legendum arbitror,libris omnibus inuitis: in quibus vox Græca,* καθῆκον, *non reperitur. Eam enim puto esse à scriptore librario prætermissam: quod sæpe illi fecerunt,præsertim in vocabulis Græcis. Omnino sententia postulat,vt ita legatur.* Perfectum officium rectū, opinor,vocare posimus:hoc autem commune officium,*subintel.*vocemus:quod illi καθῆκον vocāt. *Quid autem absurdiùs,quàm ita dicere* Græci commune,& medium officium, officium vocant? *quasi verò Græci Latinis nominibus vtantur. At res spectatur,non verbum,dicet aliquis. Atqui hic agitur de nominibus,& verbis: qualia Latina Græcis respondere,&*

paria

paria esse possint. Præterea suprà rectum officium, *dixit à Græcis* catorthoma *appellari, Græco nomine* cõmune officium *verò dixit ab iis nominari vocabulo Latino? Vnde igitur nata est vox Latina* officium *? ex glossa. Ita factum vt scriptores librarij* officium *pro* cathecon *scripserint.*

8 earumque prægressus] *sic scriptum reperi in tribus antiquiss. codicibus: quemodo item Adr. Turneb. se in vno scriptum vidisse mihi asseuerauit, vt de scriptura veritate non sit dubitandum, cùm præsertim nomen* antecessiones, *quod sequitur, probet ita legendum esse.*

9 vt hominum cœtus & celebrari inter se] *libri aliquot veteres sine verbo* celebrari, *sic habent*, vt hominum cœtus & esse, & à se obiri, *&c. nonnulli*, vt hominum cœtus & celebrationes & esse, à se obiri velit: *quos sequor.*

10 ad benè, beatéque viuendum] *codices manuscrip. habent*, ad beatè viuendum, *tantùm, quos sequor.*

11 humanarúmque rerum contentio,] *Falluntur qui legendum putant*, humanarúmque rerum contẽtio, *à verbo* contendo, *referentes ad contentionem, quæ oritur inter homines de rebus vtilibus: vt de potentia & imperio, & honore, & ceteris fortunæ bonis quo nihil absurdius excogitari potest, & miror hoc eis venisse in mentem. Nam primùm pugnãtia loqueretur Cicero, & diceret res inter se contrarias ex eadem re oriri, nempe virtutem & vitiũ: dicit enim ex appetitione principatus, laudabili scilicet & honesta, viri animi magnitudinem quæ est virtus: & humanarum rerum contentionem, vt vult ille, quæ est vituperabilis & vitiosa. Deinde* contentio humanarum rerum *non puto æquè Latinè dici posse, vt* honorum contentio, *quoniam hoc est vsitatũ: illud non item. Induxit illum, quod existimat apud Ciceronem* nolle alteri parere, nisi præcipienti, *&c. esse vitiosum. cùm M. Tullius ipse ostendat esse laudabile his verbis*, animus benè à natura informatus. *Postremò demonstrabo sic esse legendum, vt edidi, & vt habent omnes aliæ editiones, nisi quod habent literam*, p, ante

m, *quam scripturam vulgatam , scio esse prauam & peruersam. Sed ostendamus id quod polliciti sumus. De simili igitur humanarum rerum contentione loquitur hîc Cicero, atque infrà non longè admodum ibi*: Reliquis autem tribus, necessitates propositæ sunt ad eas res parandas, tuendásque, quibus actio vitæ cõtinetur; vt & societas hominum coniunctióque seruetur: & animi excellentia cùm in augendis opibus vtilitatibúsque, & sibi & suis comparãdis, tum multò magis in his despiciendis eluceat. *& infrà eodem libro nouem circiter post foliis, ibi*, Intelligendum est autẽ cùm proposita sint genera quatuor, e quibus honestas officiumq; manaret, splẽdidissimum videri, quòd animo magno, elatóque, humanásque res despiciente factum sit. *& infrà ab eo loco non longè admodum, ibi*: In eo enim est illud, quod excellenteis animos, & humana contemnenteis facit. *& infrà à proximo loco non longè, ibi*. Capessentibus autem remp. nihilominùs, quã Philosophis, haud scio an magis etiam, & magnificentia, & despicientia adhibenda est rerum humanarum. *Et libro tertio, sex foliis post principium, ibi*, Etenim multò magis est secundum naturam celsitas animi, & magnitudo, itémque communitas, iustitia, liberalitas, quàm voluptas, quàm vita, quã diuitiæ: quæ quidem contemnere, & pro nihilo ducere, comparantem cum vtilitate cõmuni, magni animi est, & excelsi.

12 potest nos in studiis cognitionis) *sic legendum est, vel libris omnibus reclamantibus, non vt vulgò* cogitationis. *nam primùm absurdum est ita dicere*, agitatio mentis potest nos continere in studiis agitationis, *seu* cogitationis. *Deinde cùm cogitatio versetur vel in consiliis capiendis de rebus ad bene, beatéque viuendum pertinentibus, vel in studiis cognitionis: studia cogitationis à studiis cognitionis differant, necesse est. sic enim & statim loquitur*, aut in studiis scientiæ, cognitionisque.

13 & huic coniuncta beneficentia) *cùm & Langius testetur suos codices habere* beneficentia, *&*

nostri fidem habeant, non putaui mihi crimē temeritatis esse pertimescendum, si tot librorum consensum secutus essem.

14 aut bello, vt qui victoria potiti sunt] *sic vnus habet ex nostris codicibus, & rectè. nam in aliis libris voces peruerso ordine positæ sunt.*

15 eò si quis sibi plus appetet) *secutus sum libros vulgatos. nam etiam nostri sic habent, vt ij, quibus est vsus Langius,* ex quo si quis sibi appetet, *&c.*

16 mutatione officiorum] *sic habent plerique libri veteres: nonnulli tamen* mutatione, *vt vulgati.*

17 Itaque videndum est ne non satis sit] *sic omnes quidem libri habent: sed ego iis reclamantibus legendum putarim,* verendum est, ne, *&c.*

18 nam alterum iustitiæ genus, *&c.) Hic locus, qui in libris vulgatis fœdum in modum corruptus est, ope librorum veterum præclarè à nobis emendatus est. Est autem eius sententia hæc : Nam Philosophi alterum quidem iustitiæ genus assequuntur, ne cui noceant in inferenda alteri iniuria : id est, eò quòd nemini iniuriam inferant, iusti sunt : sed alterum iustitiæ genus non colunt, quòd discendi studio impediti : non tuentur eos, quos debent tueri. Langius negationem addidit, quam in nullis nostris exemplaribus man. reperimus : neque ille, opinor, in vllis reperit. Omnino nulla negatio adscribi debet : & ita, vti ego explicaui locus est intelligendus, quamuis aliter ille.*

19 vt non reddere depositum etiam prom. non f.) *sic nunc edendum esse existimaui, sententiam Ciceronis ex iis, quæ antecedūt, & quæ sequuntur, odoratus: quæ talis est: Sed incidunt sæpe tēpora, cū ea, quæ iusta sunt, & iusti hominis nō sūt faciēda: vt reddere depositū: facere promissū, & similia iusta, & iusti hominis sūt & viri boni, sed hæc temporibus fiūt iniusti hominis,* & ea migrare interdum, *id est, ea transgredi, & negligere, seu violare, & non seruare, fit interdum vt sint iusti hominis, & viri boni. duæ voces, quæ sunt in contextu,* ne furioso, *natæ sunt ex glossa, seu annotatione, cùm ali*

aliquis adscripsisset ad hæc verba, depositum, non reddere, &c. vt furioso. Quæ posteà coniecta sunt in contextum, & pro cuiusq; arbitratu commutata. Quod & Carolo Langio iam venerat in mentem.

20 ea migrare interdum] sic legendum est, non, vt vulgò: ea negare, &c. quod iam antè Langius, veteres cod. secutus, occupauit. vtitur eodem verbo, lib. 3. de legibus & de diuin. vt idem notauit. valet autem hoc loco, & iis, quæ commemoraui, Transgredi, παραβαίνειν, non seruare.

21 nec si plus tibi noc. q. illi prof. Qui promis. cōtra off. est maius anteponere min.] sic edidi, & vocem damnum, deleui, vt suppositam, & ex glossa natam: quod ego manibus & oculis deprehendi. nam multi ex nostris codicibus eam non habent: multi, qui habent, habent alia manu scriptam, idq; intra contextum verborum Ciceronis, supra vocem maius. Præterea anteponere, potiùs quàm, anteponi, excudendum curaui, emendatiores, codices secutus: accedit ratio, quæ hoc postulat, sequitur enim, non sit contra officium, non facere quod dixeris. non dixit, non fieri quod dixeris, sed non facere &c. Quare hic quoque sic legendū, nec sit contra officium, maius anteponere minori. Sed fugit me admonere lectorem nouitium, & minùs eruditum, hæc maius anteponere minori, sic intelligēda, maius damnum minori cōmodo anteponere.

22 cum hoste induciæ pactæ) vetus codex vnus ex nostris habet induciæ factæ.

23 sed credo aliquid secutos, opportunitatem loci max.) Langius positum putat aliquid, Græcorum more τὶ, id est, κατά τι. quod mihi non videtur. itaq; disiunctionis notam adscribo, post secutos: vt sit hæc sentētia: Puto eos non crudelitate impulsos Corinthum euertisse, sed aliquā rationē secutos, maximè loci opportunitatē, &c. Quòd autem quidam aiunt se in nonnullis libris scriptū reperisse, ob opportunitatem loci max. eamq; lectionem probant: ea verò inepta est, nec ferri potest. ob autem natum ex prima syllaba vocis sequentis.

24 Adeò

24 Adeò summa erat obseruatio in bello mouendo.] *vox* mouendo, *mihi suspecta est: velimq; ea deleta legi*, Adeò summa erat obseruatio in bello. Marci quidem, *&c.*

25 qui arma contrà ferret] *sic nostri vet. cod. aliquot alij*, qui ferret arma contrà, *&c. & ita Langius.*

26 Vt enim cum ciui aliter contendimus, si est inimicus, aliter, *&c.) sic prorsus legendū est: q vidit Franciscus Fabricius Marcoduranus. nam hoc* ciuiliter, *corruptum est: & ex* ciui aliter, *factum* ciuiliter. *sententia autem, & veritas ita legendum esse peruincunt.*

27 quidve ferat fors) *sic habent libri manuscripti, atque ita sine dubio legendum, non, vt in vulg.* erat fors. *quod non est ab aliis emendatum. Suprà autem, ne quis erret, legendum* vitam cernamus, *non* vita.

28 Dono ducite) *Passeratius distinguendum censet, post* Dono, *vt sit verbum* dono, as, *cui assentior.*

29 volentibus cum magnis diis.] *sic omnino legendum, non*, volentibus id magnis diis. *Sic enim loquebantur veteres, Plautus Milite glor.* agite, ite cum diis bene volentibus.

30 Secundo autem bello Punico) *hæc omnia, quæ dissimilibus literis impressa sunt, absunt à veteribus libris, & nonnullis vulgatis.*

31 Id autem tantum abest ab officio) *libri veteres habent*, tantum abest officio: *quod probo. talia sunt illa*, adigere arbitrum, *apud eundem*: propugnat nugis, *apud Horatium. &*, hæc animum aduertere, *pro* ad hæc, *apud Lucretium li. 1.*

32 in quibus præclarè agitur, si insunt simulacra, *&c.] sic habent nostri codices veteres, & rectè. sententia autem est hæc*, in quibus si insunt simulacra virtutis, præclarè agitur.

33 an imitari agros fertileis, *&c.) sic legendum, & ita habent omnes libri veteres* an *autem hoc loco interrogando affirmat, id est, responsionem aientem postulat.*

34 Sed quæ natura principia sint, *&c.) Nonnulli ex nostris libris veter. habent*, Sed quæ natura, *&c quomodo*

modo & Langius edidit: itémque olim edi iusseram. paulò antè. vbi olim operarum culpa excusum erat; ita cum, *&c. legendum* ita in eum, *&c. & suprà non longè,* coniunctóque, *vbi operæ excuderant* coniunctióque

35 Quæ propagatio, & suboles) *sic habent libri nostri veteres.* suboles, *inquam, & ita legendum, & scribendum esse admonuimus in commentariis Horatianis.*

36 id quod Pythagoras vltimum in amicitia putauit] *sic hunc locum legit Nonius, in voce* vltimus, *vt indicat Langius: qui eruditè hunc locum explicat. nam libri veteres cum vulgatis congruunt, qui habent,* vult in amicitia, vt vnus. *&c.*

37 exercitatióque capienda] *docti quidam legi volunt,* exercitatióque adhibenda.

38. & addendo, ducendóque) *sic omnes quidem habent libri veteres sed malim legi* deducendóque *siue* subducendóque.

39 Illa virago viri] *legendum, vt habent libri veteres,* Illa virago: *& ita etiam olim excudi iusseram, reiecta vulgata lectione,* Illáque virgo viri. *si mihi ab operariis istis obtemperatum esset. proximo versu antè legendū, vt nunc edidimus,* Salmaci das spolia sine sudore & sanguine, *non vt vulgò,* sine sanguine, & sudore. *est enim senarius, deinde* das, *in secunda persona indicatiui modi,* non da. *Quod scio iam antè Faerno in mentem venisse.*

40 Leuctris: hinc noster Cocles: hinc Decij) *Sic restitui, atque omnino sic legendum. Nā* Stratocles. *quod est in vulg. non reperitur in libris man. sed pro eo,* Stercocles *& deinceps,* hinc Decij, *&c. ita vt facilè appareat, hoc* Stercocles, *esse peccatū librarij qui cū scribere deberet* noster Cocles, *scripserit* Stercocles, *omissa prima syllaba,* no. *Hæc cū olim scripsissem, neq; scirē cuiquā mortalium hoc idem venisse in mentem (nam si ita esset, non dissimulassem, aut tacuissem) admonitus sū postea Petrum Balduinum, quem ego adolescens, iam grandem natu Lutetiæ cognoui, hoc quoque animaduertisse. Quare huius loci emendatio viro illi doctiss. accepta*

ptæ referatur, qui anteuertit, non mihi.

41 eosdem bonos & simplices) *legendum, vt habent libri man. & vt nunc edidi,* eosdem bonos, & simpl. *non vt vulgò,* eosdem bonos, & simpl.

42 vt quisque est altissimo animo, & gloriæ cupidiss. *cùm in omnibus ad vnum libris manusc. scriptū reperissem,* altissimo animo, & gloriæ cupiditate: *quo modo & quidam eruditi viri se in suis reperisse testantur: atque hanc scripturam ferri non posse satis intelligerem: cogitabam vnde scriptori librario: qui primus hunc locum deprauasset, ansa peccandi oblata esset: venit mihi tandem in mentem, scriptum esse à Cicerone,* & gloriæ cupidissimo, *deinde ab iis scriptoribus librariis qui Ciceronis ætati erant proximi, scriptū est,* cupidiss. *quo modo nos quoque hodie scribere solemus hinc posteriores librarii, imperiti ex illo* cupidis. *fecerunt* cupiditas: *ex quo alii quasi aliquid intelligētes* cupiditate. *Ita hæsit hoc mendum ad nostram vsque ætatem in veteribus libris. Hæc est mea coniectura. Alij putant legendum,* & gloriæ maximè cupido, *non malè illi quidem, sed plus nimio licenter: verumtamen iudicent eruditi.*

43 plenásque laborum, & periculorum cùm vitæ, tum mult. aliar. rer. *&c. sic omnino legendum est, & ita habent libri veteres omnes. vox* causa *autem, quæ reperitur in libris vulgatis ante vocem* vitæ, *supposita & adulterina est: cùm eam inculcasset sciolus aliquis qui non viderit, vnde regeretur generandi casus* vitæ: *neque intelligeret regi ab altero generandi casu* periculorum, *vt sit* periculorum vitæ, *&c. nam viri fortis est adire pericula vitæ, earúmque rerum, quæ ad vitam pertinent.*

44 Et hæc vitanda] *Etiam libri nostri habent,* vidēda, *quod notauit Langius: quæ scriptura, vt mihi non displicet (sic enim explicari potest,* videnda, *id est, cogitanda, consideranda, animaduertenda. subintell.* sunt) *ita recepta lectio non videtur damnanda. verumtamen multum apud me valet librorum veterum auctoritas.*

at illa

45 at ille verè à se dixerit adiutum] *partim sic habent nostri codices*, at ille verè à se dixerit adiutum Themistoclem: *partim sic*, at ille verè se adiuuisse Themistoclem: *partim sic*, at ille verè ab se adiutũ Themistoclem: *quomodo edidit Langius, & rectè. Mendosè autem hic operarij isti fecerunt olim*, dixit adiutum Themistoclem, *pro* dixerit, *quod tamen si deleatur, neque quidquã de sententia decedat, & multum venustatis accedat.*

46 quamquam imperium Lacedæm. partũ est.] *Locus est non sincerus nam libri veteres emendatiores non habent participium* dilatatum, *ante verbum* putatur, *in nonnullis scriptum est, vt in vulgatis* dilatatum putatur. *omnino hoc participium suspectum est. dixisset enim potiùs Cicero*, propagatum *seu* amplificatum. *Præterea Pausaniæ & Lysandri rebus gestis si verum quærimus, imperium Lacedæmoniis partum est Pausaniæ, cùm primùm apud Platæas Mardonium satrapã regium, qui præerat nescio quot barbarorum myriadibus, superauit: deinde cum pari felicitate apud Hellespontum barbarorum præsidia deiecit. & Græciam liberauit. his enim secundis prœliis factum est, vt Lacedæmonij soli digni haberentur, qui Græciæ imperarent. quod & Demost. testatur orat. κατὰ* Νεαίρας *his verbis.* Ἐπεὶ δὲ Παυσανίας ὁ Λακεδαιμονίων βασιλεὺς ὑβρίζειν ἐνεχείρει ἡμᾶς, καὶ οὐκ ἠγάπα, ὅτι τῆς ἡγεμονίας μόνοι ἠξιώθησαν οἱ Λακεδαιμόνιοι, *&c. id est, Posteaquã autem Pausanias rex Lacedæmoniorum nos contumeliosè tractare cœpit, neq; satis habuit Lacedæmonios solos imperio dignos esse habitos, &c. Lysandri cũ apud Aegos flumen Atheniensiũ classẽ ducentarũ nauiũ, decẽ, aut nouẽ nauibus exceptis, deleuit, & Athenienseis in suã potestatẽ redegit, atq; ita bellũ Peloponnesiacũ, quod annos viginti sex productũ est, confecit. Hæc adscripsi, quod quidam scripsit, verius esse, quod ad historiam attinet, amplificatum esse Lacedæmoniis imperiũ Pausaniæ & Lysandri rebus gestis, quàm partum.*

47 Concedat laurea linguæ) *sic est scriptum in codicibus antiquis emẽdatioribus, & ita admonuimus*

esse

esse legendum, in oratione in Pisonem miror'q; nihil esse hac de re à Langio notatum P. Vict. quidem l. 5. varia. lect. ca. 24. multis verbis, vt solet, ostendit, sic vt edidimus, legendum esse. Tantum autem huius loci deprauandi insciolis fuit studium, vt non solùm, laudi, *pro* linguæ, *substituerint, sed etiam* paci. *sic enim scriptum reperi in vno cod. manuscr.* concedat laurea paci.

48 nec maius otium] *sic omnino legẽdum, non, vt vulgò,* odium. *quod Langius antè nos admonuit. idq; ex auctoritate codicum man. quibuscum nostri consentiũt. Sed quod ille* otium, *hîc interpretatur securitatem ciuium Rom. qualis erat Troianorum qua nocte oppressi sunt. næ ille vehementer errat. nam significat hîc Cicero se remp. maximis periculis liberasse, & coniuratorum manibus eripuisse consilio & vigilantia, sine vlla dimicatione, sine exercitu, summa cum pace & otio, vt declarat Catilin. 3. his verbis,* Quòd si Catilinam vrbe ad hanc diem remansisset: quamquam, quoad fuit, omnibus eius consiliis occurri, atque obstiti: tamẽ vt leuissimè dicam, dimicandum nobis cum illo fuisset: neque nos vmquam, dum ille in vrbe hostis fuisset, tantis periculis, tanta pace, tanto otio, tanto silentio remp. liberassemus. tanta pace & tanto otio, *&c. id est, cum tanta pace, & tanto otio & tanto silentio. Suprà proximè quidam libri habent* opimum, *vbi ceteri* optimum.

49 quàm decertandi) *nos vocem* fortitudo, *post verbum* decertandi, *sustulimus, quamuis eam reperimus in duobus libris antiquis. nam perspicuè apparet, ab aliquo, qui putaret quippiam deesse, esse adiectũ, quod & Langio videtur.*

50 Fortis verò animi & cõst.) *delenda vox* animi, *& subintelligendum,* viri. *argumento est id, quod sequitur non longè,* sed præsenti animo vti, *seu* niti, *&c. quod & ille indicat.*

51 sed præsenti animo vti, & consilio] *quidam legi volunt* præsenti animo niti, *quod probo. nos in libris antiquis tamen reperimus,* vti.

52 non ad eorum, quibus commissa est) *libri veteres*

ferè omnes sic habent, vt edidi, non quibus commissi, *vt vulgò legitur.*

53 nec adulari nos sinamus) *vel* adulari, *patiẽdi hîc significationem habet, vel legendum* adulari nobis sinamus. *mendosè porrò operæ hîc fecerunt olim*, non, *pro* nos.

54 Adhibenda est igitur quædam reuerentia aduersus hom. & optimi cuiusque, *&c.*] *duas voces* aduersus homines, *vt superuacaneas, &c. à semidocto aliquo in contextum illatas, delendas arbitror. ordo .n. est hic*, reuerentia optimi cuiusq; viri & reliquorum est adhibenda *nisi ita dicamus*, reuerentia optimi cuiusque & reliquorum, adhibenda est aduersus homines. *quod duriusculum est.*

55 Est autem quod differat, in hominum ratione hab.) *sic restitui ex auctoritate codicum antiquorum: atque ita sine dubio legendum. Videtur autem idem ferè valere hoc:* in hominum ratione habenda, *atq; illud*, adhibenda hominum reuerentia: *nisi quòd* habere hominum rationem, *latiùs patet, quàm* adhibere reuerentiam.

56 Duplex est ènim vis animorum, atque naturæ) *videtur legendum*, atque natura.

57 & quietibus ceteris) *Langius delet vocem* quietibus, *quia in optimo codice non compareat. nos in aliquot nostris reperimus, idcirco retinuimus: neque tamen Langij factum damnamus.*

58 vt ne nimis ludum profundamus) *secutus essem lectionem vulgatam, quæ in plerisq; libris antiquis reperitur: nisi planè mendosa esset*, vt ne nimis omnia profundamus, *quemadmodum & Langio videtur, qui legendum putat*, ne nimis profundamur, *deleta voce* omnia *Cùm igitur hic locus sine dubio mihi videretur mẽdosus, Ciceronemq; hoc sentire arbitrarer, ioco & ludo esse moderatè vtendũ: nõ dubitaui, quin ita locutus sit*, vt ne nimis iocũ, *seu* ludũ profundamus. *est ènim genus loquendi & elegans & Cic. vsitatũ. iusseram tamen edi*, vt ne nimis ioca profundamus, *si mihi operæ obtemperare voluissent: quod hæc lectio propiùs accepat ad scripturam antiquam* omnia profundamus.

facilior enim fuit prolapsio à voce iocum,*ad vocem* omnia.*præsertim si ita scripta esset* omnia. *Quidā lectionē vulgatam tuentur,paulū tamen immutantes,&* ex nimis,mimis, *faciētes : qđ fateor me in vno antiquo codice reperisse:eāq́; sic explicāt:*ne omnia nostra largiamur nimis, *risū scilicet nobis turpi imitatione mouentibus.putaui etiam aliquando legendum,*ne nimis nos profūdamus. *cōsideret & iudicet lector eruditus.*

59 reliquisq; bestiis antecellat,] *nostri libri habent partim* reliquisq; beluis antecellat,*partim* antecedat.*& paulò antè libri veteres ordine verborū inuerso:* homine dignus:alter ne libero quidem:*vbi vulgati.* libero dignus,alter,ne homine quidem.

60 atque in omni ratione dissimulatorem) *malim legi* , in omni oratione. *quomodo scriptum reperi in duobus codicibus manuse.*

61 Admodum autem tenenda sunt sua cuiq;) *libri veteres habent* tenenda sunt sua cuique : *quos secuti sumus:vulgati autem*,tuenda sunt,*&c.*

62 quàm se aliena deceant)*quidam legi volunt*, deceant.*ego nihil muto.*

63 Epigonos,Medumq;] *libri veteres habent* , Medúmque,*quos sequor:vulgati verò*,Medeámque.

64 Nam quòd Herculem Prodicus dicit) *libri aliquot veteres habent* : Nam quòd Herculem Prodicium dicunt,*&c.*

65 ex eo quo quisq; modo nat⁹ est,*&c.*)*libri aliquot veteres habent*,ex eo modo;quē quisque nactus est.

66 sensim dissuere)*etiam libri Mem. & Danielis,& Cuiatiani habent* diluere , *de quo verbo doctè quidem Lāgius:sed tamē paulū ab eo dissentio.non.n.puto trāslationem esse à coloribus,sed potiùs à rebus vinctis & colligatis.*diluere *enim hîc puto idem ferè valere, quod* διαλύειν,*id est,dissoluere,quemadmodum* reluere *vagnerare & resoluere.Cæcil.*Vt aurū & vestem, quod matris fuit,Reluat,quod vina ipsa opposuit pignori.*Quin apud Abellium* diluunt.*idem significat,quod dissoluunt. sic ille libro* 12.*cap.* 1. Vinculum illud,

coagulúmque animi atque amoris, quo parenteis cum filiis natura consociat, interscindunt, aut certè quidem diluunt, deterúntque. *Vnus alius habet deluere: quod fortasse rectius est, & ita videri potest in Lælio legendum*, Tales igitur amicitiæ sunt remissione vsus deluendæ *vbi tamen editum est*, eluẽdæ.

67 sed satis erit intelligi] *sic habent plerique libri veteres cum vulgatis consentientes. nonnulli*, sed satis facilè poterit intelligi: *quam scripturam quamuis olim probarim, tamen nunc minùs probo: eamq; magis probarem, deleta voce* satis, sed facilè poterit intelligi. *Omnino vulgatam, & receptam lectionem modis omnibus retinendam censeo* : sed satis erit intelligi: *præsertim cùm in aliquot libris manuscriptis reperiatur.*

68 Nihil fuit in Catulis vt eos, &c. *Jà me impetrare non potui, vt libros aliquot manuscriptos non sequerer, in quibus scriptum est*, Nihil fuit in Catulis, &c. *quomodo & Langius edidit. Quamquam lectio vulgata, cuius eadem sententia, non est fortasse reiicienda. Ne ea quidẽ damnanda est, quam in tribus aliis codicibus man. reperi*, Quod fuit in Catulis, vt, &c. *quia sensui Ciceronis non aduersatur. Videtur enim hoc sensisse M. Tullius, in Catulis fuisse vocem suauem & dulcem, eosq; pressè loqui solitos esse, & leniter, adeò vt eos exquisitè literatos esse putaret, qui audirent. Nã quamquam essent literati, tamen multi alij cùm literati essent hac laude suauiter loquendi carebant. Sed, vt redeã ad eã scripturã, quam secutus sum, videtur, si quis eã probabit, aliquid in ea immutandum, atque ita legendũ:* Nihil fuit aliud in Catulis, cur eos exquisito, &c. *Ac quod ad vocem* aliud, *eam ego reperi in duobus codicibus antiquis, vt de ea non sit admodum dubitandũ: de particula* cur, *quamuis nulli codices adiuuent, tamen cõsuetudo Latini sermonis, vt ita legatur, postulat. Sic igitur velim legi*, Nihil fuit aliud in Catulis, cur eos exquis. &c. Nihil fuit aliud *antẽ, præter suauitatem & lenitatem vocis scilicet.*

69 sed vtcumque aderunt] *libri nostri veteres non*

non habent, res, *quod est in vulgatis: neque habuit in suis Langius, vt nos admonet. Itaque deleuimus. Verùm*, pro vtcumque, *malim legi* vt quique, *& pro* delectamur, delectantur.

70 O domus antiqua, heu, quàm disp. dominare domino?) *sic habēt ferè omnes libri veteres, quos sequimur: quomodo & antè nos secutus est Lāgius: Sed non celabo lectorē me reperisse in duob. pro* dominare, nominare, *quod fortasse non est cōtinuò reiiciendū. potest enim sic explicari: O domus antiqua, quæ olim habuisti dominū honoratū, & clarū virū, & quæ dicebaris dom⁹ illius, aut illius viri, scilicet Pōpeiani: eheu, quā dispari & dissimili domini domus diceris? Consideret lector.*

71 colere, tueri, seruare debemus) *verbum* debemus, *reperitur in nonnullis libris manuscriptis, in plerisque non. Omnino potest sine sententiæ iactura deleri: vt repetatur ἀπὸ κοινοῦ.*

72 ex quibus aliquid acquiritur] *sic habent codices Memmiani, & ceteri, melius, quàm vulgati*, exquiritur. anquiritur *autem, vt editum à Langio est, multò minùs placet.*

73 adhibent agendi, cogitandique) *libri nonnulli veteres habent*, agendi, congregandique. *quidam* augendi, congregandique, *&c. quarum scripturarum neutra placet.*

74 quòd non potest accidere tempus] *vocem* tempus, *delendam putarim.*

IN LIBRVM SECVNDVM.

1 in quo tum quæri dixi, quid vtile, quid inutile, tum ex duobus vtilibus, quid *&c.) fateor me nullis in codicibus antiquis hoc membrum reperisse*, tum ex duobus vtilibus aut ex pluribus quid max. vtile: *quemadmodum & Langius, & alij testātur se non reperisse in suis. Sed ego hîc vulgatos secutus sum, hac de causa maximè, ꝙ aut hoc ipsum mēbrū, quod non reperitur in manusc. addendum est: aut, si hoc delendū est, illud superius quoque quod habent & manuscripti & vulgati*, in quo tum quæri, *&c. delendū est. quod &*

Langius suspicatur. quorum alterutrum cùm faciendum mihi esse viderem: malui in eam partem peccare, quæ cautior est, & existimare hoc membrum, quod in libris manuscr. non reperitur, à scriptore librario, cuius exemplum ceteri secuti sint, esse omissum: quod non erat eis insolitum.

2 quantum superfuerat amicorum & reip. temporis) *sic habent nostri libri veteres: vulgati autem mendosè,* temporibus. *At Langius neque* temporis, *neque* temporibus, *edidit.*

2 partim sunt inanima) *sic esse legendum primùm libri veteres, deinde Nonius Marcellus, qui hunc locum profert, postremò vsus Latini sermonis, peruincunt: non, vt vulgò,* inanimata.

3 quarũ opera efficitur aliquid) *sic edendũ curaui, libris omnibus inuitis, sola ratione & veritate fretus.* Nã si opere, *legeremus, proinde habendũ esset, atque si ita diceret, quarum effectu seu effecto efficitur aliquid.* Nã opus, *est res effecta:* opera *autem, labor, qui ponitur in opere faciendo. Atque ita non ita multò post loquitur,* pleraque sunt hominum effecta operis, & *inferius,* sine opera hominum vlla esse potuisset.

4 aut posteà subuenire) *In verbo* subuenire, *aliquid vlceris subesse puto. nonnulli veteres libri habent,* subueniri, *nihil præterea varietatis reperi. videtur aliud verbum desiderari, nempe vel* resarciri, *vel* refici, *vel tale quoddam.*

5 tantùm distitit à victu, & cultu best.) *sic edendũ curaui, libris omnibus inuitis. Nam* distitit, *præteritum est verbi* disto, *quod verbum hîc locum habet.* Distare *enim, est longè abesse, & disiunctum esse.* destitit *autem, oritur à verbo* desisto, *quod valet, desino.*

6 ad exitus prouehimur optatos) *libri veteres habent,* peruehimur, *quos nunc sequor.*

7 tamen sine hominũ operis & studiis) *etiam hoc loco sic legendũ cẽseo: nisi quis fortè malit legi,* sine hominum opibus, *quomodo scriptum reperi in vno codice manuscripto, & in aliquot exemplis vulgatis.*

declarat quantum odium hominum valeat ad

pestem)

pestem] *libri veteres habent*, valet, *quòd fortasse rectiũ est: quamuis nostris auribus aliquantò magis insitatũ accidat. præterea hoc est in eis varietatis, quod sic habent*, nec verò huius tyranni solùm, quem armis oppressa pertulit ciuitas, apparet cuius maximè potuit (*al.* portui) interitus declarat, quantum, &c. *quæ verba clamant se esse corrupta.*

9 quamuis timefacta libertas] *sic habent libri veteres & Mem. & alij, neque verò dubiũ cuipiã debet esse, quin ita legendum sit, & miror hoc esse à Lãgio prætermissũ. Vsus autem hoc verbo est etiã Lucretius in procemio libri* 2. His tibi tum rebus timefactæ relligiones Effugiant animo pauidæ, mortisq; timores.

10 compũctum notis Threiciis) *libri veteres habẽt*, notis Thraeclis: *nonnulli* Threcidicis, *alij* Threciis.

11 vno calamitatis genere comprehenderet) *libri ferè omnes habent*, vno calamitatis iure comprehend. *sed videtur legendum* vno calamitatis genere: *quomodo edendum curauimus.*

12 beneuolentiæ præcepta videamus, &c.] *sic habent omnes libr. & manusc. & vulgati. Quidam tamen legendum putant*, beneuolentiæ multitudinis, *quia sequitur prouocabulum* quæ, *quod refert multitudinem, hoc modo*, quæ, *nempe* multitudo, maximè capitur beneficiis. *sic enim in omnibus ferè libris legitur. Quòd si ita legamus, inquiunt illi, vt est in libris vulgatis*, beneuolẽtię pręcepta videamus: quæ quidem beneficiis capitur maximè. *dicet Cicero beneuolentiam capi beneficiis: quod non conuenit. Rectè illi: sed nos nimiæ audaciæ putamus, addere vocem integram, cuius nulla in manu. compareãt vestigia. Itaque cùm hîc nihil mutetur, paulò pòst fortasse pro* capitur, paritur *legendum: quo deprauato factum est* arpitur, *inde* carpitur, *inde* capitur. *si quis tamen ita legi malet*, beneuolẽtiæ multitudinis præcepta videamus, quæ quidem capitur benef. maximè, *non pugnabo. paulò pòst vocem* beneuolentia, *temere ab aliquo illatam in contextum, delendam puto, & substituẽdum nouũ* multitudo, *Et fortasse hac vox huc illata, eorũ*

coniecturam adiuuat, qui suprà beneuolentiæ multitudinis,*legi volunt.qua lectione comprobata,subintelligetur vox*, multitudo.

13 qui nec sibi,nec alteri(vt dicitur)]*verbũ* prosũt. *quod est in vulgatis libris nõ cõparet in man. nisi quòd in vno scriptũ vidi suprà vocem* alteri,*alia manu*,supple prosunt,*ex hoc fonte scilicet in contextum manauit. cuius rei exempla sunt in bonis libris innumerabilia,& plura quã velle debeãt,qui hæc sacra tractãt.*

14 admiratione autem afficiũt ij]*sic legendũ,libris omnibus inuitis,non,vt vulgò* admiratione afficiũtur. *Nam admiratione affici dicuntur,qui admirantur alterum:admiratione afficere autem,ij,qui sunt aliis admirabiles, propter aliquam præstantiam,vt hîc.*

15 hunc igni spectatum arbitrantur] *cùm & libri veteres, quibus Langius est vsus, & nostri sic habeant*, igni spectatum:*existimaui me,qui pollicitus sum hominibus, me ad librorum manuscriptorum normã & auctoritatem hanc editionem directurum, nihil mea fide,meóque officio alienum facturum, si ita edendum curarem.Est autem tralatio ab auro optimo, perfectissimo,& purissimo.Ouid.* Scilicet vt fuluũ spectatur in ignibus aurum,*&c.Velim tamẽ sic legi*,hunc tanquam igni spectatum arb. *Omnino recepta & vulgata lectio mihi nõ probatur.*hunc dignum spectatu. *quod si quẽ hæc antiqua suboffendat, quæ non debet, neque vulgata placeat, fortasse non reiecerit cuiusdam viri docti coniecturã,qui putat legendũ*, hunc virum spectatũ arbitrantur. *Sed mihi omnino antiqua videtur recta,& sincera,maximè si addatur*,tanquam.

16 iustitia ad rem gerendam, *&c.*) *Nonnulli libri veteres habent* ad rem gubernandam, *ego legendum putarim potiùs vel* ad remp.gerendam,*vel* ad remp. gubern. *verumtamen nihil muto :non enim hîc loquitur de rep gerenda,sed de priuata.*

17 summos cum infimis pari iure retin.) *secutus sum libros vulgatos. Nam manuscripti habent* pertinebant,*vnde suspicor,locum esse corruptum,& lectionem vulgatam ex coniectura & ingenio alicuius non*

indo

indocti hominis esse natam: quam tamen non probo, existimoq́; longè aliter esse adiuuandum, atque hoc modo esse legendum, ad summos cum infimis paria iura pertinebant. pertinebant *autem, id est, perueniebant, & permanabant*. sic de natura Deorum, *lib.* 1. Venæ in omneis corporis parteis pertinentes. *διάκεινται. si quis tamen vulgatam retinere & tueri volet, non valde pugnabo. sic enim propemodum loquitur infrà eodem libro*, commoda ciuium non diuellere, atque omneis æquitate eadē continere:

18 sic gloria & quærenda, & collocanda ratione est.] *sic omnes quidem libri habent: & ita legendum videtur, non sic*, sic gloriæ & quærendæ & collocandæ ratio est. *Atque hoc modo operarij isti ediderunt olim me imprudente & inscio; cùm iussissem lectionem vulgatam & receptam seruari, quæ est*, sic gloria & quærenda, & collocanda, ratione est.

19 & mortui nomen obtinent iure cæsorum.) *libri veteres nonnulli habent* numen: *nonnulli* numer. *ex quibus alij* nomen *fecerunt, alij* numerum, *quod magis probo, præsertim cùm sic planè habeant: alij nonnulli veteres. Langius tamen edidit*, nomen: *quem hîc non inuitus olim secutus sum.*

20 blando appellando sermone delin.) *tres libri veteres non habent* sermone, *alij* blando appellando sermone deleniunt, *seu* deliniunt. *quos sequimur. vulgati* blandè appellando sermone deliniant, *quæ lectio ferri non potest.*

21 ea sæpe vniuersam excitat, magna est, &c.) *vocem* gloriam, *quæ reperitur in libris vulg. post verbum* excitat, *in manu. verò nullum eius exstat vestigium, funditus deleui. quæ sine dubio ab aliquo sciolo adiecta est, qui non videret subintelligi* multitudinem, *& repeti è superiore.*

22 pro Sardis Iulius] *libri vulgati, quibuscum congruunt omnes manusc. habent* pro Sardis, pro Albucio Iulius. *At Langius, cùm videret hoc cum historia pugnare, quia Iulius Albucium accusauit. Sardorum rogatu, sic edidit* pro Sardis contra. Albucium,

ciū. *ego neque* pro Albucio, *neque* contra Albucium, *verba Ciceronis esse puto, sed ex annotatione aliqua nata: Nā absurdum sit hîc nomen eius, qui accusatus sit, commemorari: Verris, quem M. Tullus: Seruilij, quem duo Luculli accusarunt, sileri.*

23 in accusando etiam M'. Aquillio) *sic legendum, non, vt est in manusc.* Manilio. *Nam constat ex Bruto Cicer.* M'. *Aquillium à Fusio accusatum esse: ab Antonio defensum.*

24 tamen altera ex arca) *hac verba* altera ex arca, *nos in libris nostris manuscriptis reperimus. Itaque retinenda censemus: valdéque à Langio dissentimus, qui ea hinc furcis expulit.*

25 Bene ministrum, & præbitorem,) *quin sint hæc verba Ciceronis, non est dubitandum. Sunt enim prætereita ab oscitante librario, propter earumdem vocū iterationem, vt sæpe animaduertimus ab eis factitatum.*

26 grauiùs & veriùs nos reprehendit) *Langius hoc totum* nos reprehendit, *tollis de medio, vt adulterinum. Ego retineo, vt in libris veteribus repertum, & ad sententiam necessarium.*

27 In iis tamen, qui se adiuuari, *&c.*] *Quibusdam legendum videtur*, in eos tamen, *& item mihi.*

28 cùm is esset, qui omnes superiores. *&c.*] *Seruius Sulpicius significatur.*

29 Commodè autem, quicumque dixit] *totum hunc locū profert Nonius, & valde ineptè ac ridiculè interpretatur, hoc modo* dixit pecuniā, *hoc est, dat, quasi verò* dixit pecuniam *legendum sit sine distinctione.*

30 opulentior sanè sit, honestior verò, *&c.*) *etiam nostri libri habent* vtentior sanè sit. *Vnde feci*, opulentior sanè sit, *quomodo habet codex vnus & alter. Nam* vlentior, *suspcior esse scriptum à librario alique pro* opulentior, *omissis duabus prioribus literis. Hinc* vtentior: *quidam amicus meus putat potius esse reponendum*, locupletior. *Est qui maunlt*, diuitior. *Non deest qui* iuuantior, *reponendum censeat: vt referatur ad magnitudinem diuitiarum: hoc modo*, Magnitudo diuitiarum iuuantior sit. *Adrianus Turnebus nulla*

conie

coniectura opus esse existimat, sed legendum esse, vt habent veteres codices, vtentior, *quod comparatiuum est à participio* vtens. *Iudicet lector ingeniosus. mihi quidem non placet.*

31 Eorum autem ipsorum partim.] *Nostrorum librorum alij habent.* Eorum autẽ ipsorum quædam partim *: alij* ipsorum quæ, partim. *Langius aliquid fuisse dissimilitudinis in suis libris non admonet. Nos alterutro modo legi posse arbitramur: vel* Eorum autem ipsorum quædam partim, *vel* Eorum autem ipsorum partim.

32 malo enim alij, quàm nostræ ominari] *sic quidem habẽt omnes libri veteres:* malo enim, quàm nostræ ominari: *sed videtur aliquid deesse: vt fortasse ita sit legendum* alij enim malo, quàm, *&c. vel,* alij enim malo, *vel* cuiuis enim malo *&c, vel,* malo enim alij, quàm, *&c. quemadmodum edidimus.*

33 Næ illi multa sæcula, *&c.*) *sic habent etiam nostri libri veteres, hoc est, Memm. Huraltini, Cuiatiani, Pithœanus, Danielis: atque est in illis vllum particulæ* quidem, *vestigium. Non est scriptum tamen in illis* næ *per diphthongum* æ, *sed* ne *per vocalem e, quomodo scribendum esse arbitror. Sed vsum scribendi in hac re populo concessi: scientiam mihi reseruari, vt ait M. Tullius. Quòd autem Adr. Turnebus, qui biennio ferè post horum librorum editionem Langianam, hunc locum sic emendandum censet, quasi à nemine alio sit emendatus, quasique ipse occupauerit, hanc causam afferre possum, vel illum non vidisse editionem Langianam, vel vt viderit, tamen cùm haberet emendationem in suis Aduersariis iampridem perscriptam, vt & multas alias, non existimasse se cuiquam iniuriam facturum, si quæ multis antè annis & excogitasset, & literis mãdasset, ea quãuis ab aliis essent editione occupata, ipse quoq; ederet: quod in multis aliis video ei accidisse. Quin multa quoq; sic erant à nobis emẽdata & impressa, vt ei visum est, antequã Aduersaria sua ederet. Neque id mirũ est, vtpote qui iisdẽ libris veteribus*

vsi

vsi simus. neque sit mirum, eos, qui eadem studia tractant, in eadem quasi vestigia incurrere.

34 quæ à Lacedæmoniis profectæ, *&c.*] *sic omnes quidem libri habent & man. & impreßi: sed legendum arbitror, libris inuitis* profecta, *vt referatur: ad* mala, *non ad* contagiones.

35 vrbem est potitus) *Tres libri Mem. cum vulgatis in hoc consentiunt, quod habent,* vrbe est potitus, *nisi quòd in vno videtur erasa fuisse lineola supra vocalem vltimam vocis* vrbe, *alij ita vt Langiani,* vrbem. *Omnino vtrouis modo legi potest, vel* vrbe potitus, *vel* vrbem potitus: *vt edidit Langius.*

36 At verò hic noster victor, tum quidem victus, *&c.*) *Omnes ferè libri veteres, & quos vidi, & quos non vidi, vt testantur viri docti, habent,* At verò hic nunc victor: *nonnulli* hic noster victor: *quos sequor. Assentiórque propemodum Langio, qui putat, hoc dictum esse inuidiosè & amarè in Cæsarē, quāquā licet etiā dicere* nostrum, *dixisse, quia suprà,* Græcos, *posuerat. Itaq; velim sic legi,* At verò, hic noster, nunc victor, tum quidem victus, *&c. Tum autē, id est, me consule. Sed huius loci explicationem pete à Langio.*

37 propter humilitatem circumueniantur.] *Non displicet vulgata lectio* propter imbecillitatem. *Sed si veteres codices omnes habent,* propter humilitatem. *quid est, quamobrem eorum auctoritatem negligamus?*

38 Quid tertium: Bene vestire) *sic habent omnes libri veteres, quibus vsi sumus: à quibus discedere nefas esse duxi. Verum mihi magis placet* vitire. *quod testatur reperiri in vno libro manuscripto Lāgius: neque tamen Langij sententiam improbo, qui collectis aliquot exemplis ad scripturam antiquam & receptam confirmandam: ex Tusc.* 5. sepulchrum vestitum vepribus: *ex lib.* 2. *de nat. Deor.* montes vestiti atque siluestres, *& ex Sallustio in Iugurtha,* collis vestitus olea stella, & murtetis, *& ex Columella* agrum vineis vestire, *ostendit hanc lectionem esse alteri anteponendam.*

EIVS-

EIVSDEM IN LIB. III. DE OFFICIIS.

1 vrbe relicta, rura peragrantes] *sic omnes quidem libri nostri habent* rura peragrantes, *vt & vulgati. placet tamen mihi Langij coniectura, qui cum in vno ex suis codicibus antiquis animaduertisset, abesse vocem* rura, *coniecit legendum esse* peregrinantes.

2 cùm tanquam ad mercaturam) *malim legi* ad mercatum: *tametsi & nostri libri sic habeant, & Nonius ita legat.*

3 breuiter esse tactū) *sic habent libri veteres: vulgati autē* tractatū, *quos sequi maluerā, quia videtur mihi Cicero, si vocem* tactum *posuisset, aduerbium* leuiter, *adiuncturus fuisse potius, quàm* breuiter, *contrà* tractatum breuiter, *conuenientiùs dici puto, quàm* tractatum leuiter, *verumtamen sequamur libros vet.*

4 quin à Panætio susceptum sit, sed derelictum) *libri veteres habent*, sed relictum. *sed librariorum erratum esse puto: quamquam* relictum, *non reiicio.*

5 Accedit eodē testis locuples, Possidonius) *quãuis apud Nonium legatur* locupletis, *veteres codices tamen sequi malui: cùm præsertim dici possit, erratum esse librariorū in Nonio, quia disertè nō dicat* locupletis, *positum esse à veteribus in casu recto pro* locuples.

6 de eo fortasse dubitari potest] *libri nostri habent*, disputari potest. *ego tamen nihil muto.*

7 Quod item in poematis, in pict. vsu venit, &c.) *sic edendum curaui, rationem, & duorum v.c. auctoritatem secutus. Nam alij sic habent*, Quod autem in poem. *plane mendosè.*

8 dissoluetur omnis humana consortio.) *sic habēt omnes libri veteres, & quos vidi, & quos non vidi, vt alij testātur: quos quare nō sequerer nulla causa visa est.*

9 vel etiam ipsius animi, quæ vacent iust.) *locus per obscurus, quæ sunt enim illa animi commōda, quæ vacent iustitia? aut quæ horum verborum vis, ac sententia est? Planè res est inexplicabilis. Ego ne lectorem*

moror,

morer, mẽbrũ vnũ hîc deesse puto, à scriptore librario errante, atque oscitante, propter vo ũ similitudinẽ, præteritũ. Sic igitur legẽdũ auguror, magis arbitrari esse contra naturã, hominẽ homini detrahere sui cõmodi causa, quàm omnia incõmoda subire vel externa, vel corporis, vel animi: & magis esse secundum naturam, hominem, si modò sine incommodo suo facere possit, homini consulere, ac prodesse, quàm omnia commoda vel externa, vel corporis, vel etiam ipsius animi, percipere, quæ vacent iustitia. Hæc enim, *&c.*

10 sed potiùs summa distractio est) *secutus sum libros vulgatos, nã manusc. habent* & potiùs, *quod erratum librariorum est nam omißum est (propter vocem, quæ proximè antecedit* tyrannis, set *autem scribebant interdum per* t. *ita in omneis libros irrepsit,* & *pro* sed.

11 tunc non vtilitas relinquenda est) *codices Memmius & nonnulli alij, quibus vsi sumus, sic habent,* relinquẽda est, *quam scripturam probo: vulgatã autem reiicio,* requirenda est. *nam præter auctoritatem veterum codicũ, ratio postulat vt ita legatur: hoc enim significat Cicero, Si cùm species vtilitatis obiecta est, re attẽtè considerata, videas turpitudinem adiũctam ei rei, quæ speciem vtilitatis obiecerit: non est ita statuendum, vtilitatem propter illam turpitudinis adiunctionem* relinquere, *id est, repudiare, atque aspernari oportere, sed intelligendum, ac sciendum est, vbicumque insit aliqua turpitudo, ibi vtilitatem esse non posse.*

12 cùm aliquid quod vtile visum est arripuit] *Langius admonet in duobus libris veteribus scriptum esse* arripiunt, & secernunt. *quod probat: & ait figuratè dictum esse. Nostri libri nihil hîc à vulgatis discrepant: quamobrem eos sequimur.*

13 cùm terra discessisset, *&c.*) *sic legendum est, non* decessisset. *& ita legit. Nonius in verbo* discedere, *quid ille interpretatur, hiare, diuidi, distendi.* discessisset *igitur, id est, diuisa eßet, dirupta eßet. sic enim Plato, vnde hæc sumpta sunt,* ῥαγῆναί τε τὴν γῆν, καὶ γενέσθαι χάσμα, *&c.*

hoc

hoc est ruptam esse terram, & hiatum factum. Sic Virgilius Aen. 9. video medium discedere cælũ. *Quod autem alij quidam legunt,* desedisset, *etiam illi errant. aliud est enim* terram desidere, *aliud* terram discedere.

14 cùm in lucem annullum inuerterat) *sic edidit Paulus Manutius, & item alij. libri veteres tamen habent* in locum, *quos sequitur Langius: ego autem vulgatos: nam hæc lectio magis consentanea videtur cum verbis Platonis: ex cuius libro secundo de repub. hæc sũta sunt: Sic n. Plato.* τὴν σφενδόνην ἔξω στρέψαντα, *id est, cùm palàm annuli extra conuertisset.* Extra, *id est, ad lucem.*

15 quamquam non potest id quidem) *In libris veteribus non est negatio. quæ tamen videtur necessaria: & reperitur in libris vulgatis, hoc modo:* quamquam nõ potest id quidem. *sententia autem hæc est: negant fieri posse, vt id diis, hominibusq́ semper ignotum futurum sit: atque hoc pacto, exemplum hoc Platonicum eludũt, atque inane esse dicunt: sed pueriliter, & rusticè faciũt, quamquam fateor ita rem esse vt dicunt: hoc est, fieri non posse, vt facinus aliquod dijs, hominibúsque semper ignotum futurum sit.*

16 vt si ille non reuertisset) *in libris man. non sunt hæc,* ad diem, *quæ reperiuntur in vulgatis, post verbum* reuertisset.

17 Sed quid faceret? nondum enim, &c.) *Atqui quid ei opus erat hac de dolo malo formula? nónne poterat agere, & ius suum experiri, actione exemto, quæ actio bonæ fidei est, & doli persecutionem continet? Dic nouationem hîc esse factam, & ex emtione stipulationẽ.*

18 non placuisse maioribus nostris astus) *nonnulli ex libris veteribus nostris habent* astutos, *pro* astus.

19 mala bonis anteponit) *nostri libri, vt & Langiani habent,* ponit antè.

20 sed vinculis & carcere fatigandi] *cùm libri nostri veteres omnes habeant,* & carcere fatigandi, *quomodo & Langiani: sic legendum censeo. quãuis vulgata lectio* sed vinculis & carcere castigandi, *non sit reiicienda.*

21 homines eiusdē ciuitatis potentissimos) *omnes libri veteres habent*, homines eiusdem ætatis potentissimos, *quod probo.*

22 non erat æquum principes ciuitatis, *Libri Memmiani habent* principes ciuis. *Quā scripturam si probabimus (non video autem cur improbemus)* ciuis *scilicet accusandi casus erit, numeri multitudinis.*

23 qui fons est fraudium,) *sic est legendum: & ita habent libri vet. omnes.*

24 hereditates omnium posse conuertere) *sic est sine dubio legendum: & ita scriptum est in duobus libris antiquißimis, & longè optimis: quomodo & Langius admonet legi in aliquot suorum. Atque vt magis credas ita legendum, nulli libri habent* ad se. *adscripta sunt scilicet ab aliquo magistro semidocto, cùm fortasse, ex* conuertere, *prius fecisset* cōuerrere. *Est autē tralatio à piscatoribus, qui genere quodam retis, quod euerriculum appellant, magnam vim piscium corripiunt. Potest etiam dici tralationem esse ab iis seruis aut ancillis, quæ scopis & verriculis quisquilias & sordeis domus vnum in locum conuertunt, vt postea in vnum aceruum congestas paruo negotio auferant. Eadem tralatione vsus est Horatius Sat. 4. li.* 2 Nec satis est cara pisceis auerrere mensa, *&c. Sic enim scriptum est in libris man. atque ita legēdum: quamuis hic locus in nostra editione prima cum vulgatis consentiat, culpa operarum.*

25 Iactababatur enim tēporibus, *&c.) Hæc Langius non putat esse Ciceronis: cui assentior. ea tamē retinui, neq; ausus sum tollere, quia in omnibus libris antiquis reperiuntur: tantum iußi dißimilibus literis imprimi.*

26 Hæc sunt quæ conturbant in delib.] *in nostris libris non est vox*, homines, *& verò videtur ab aliquo semidocto adiecta.*

27 se conuertat quis in beluam] *nihil muto: sic enim habent libri, & quos mihi Memmius suppeditauit, & alij, quamuis Langius alios libros secutus, vt ait*, conferat, *ediderit. Præterea suprà vbi idem ille edidit.* vt videas, quæ sit in ea specie, *&c. nos*

spe

species, *edidimus, quia sic in nostris libris omnibus antiquis scriptum reperimus. Neque verò Langij sententiā probare possumus, qui per* speciem *euentum illum, & factum vel huius vel illius Marij significari putat. Nā apud Iurisconsultos nomen* species, *hoc interdum significat: apud Cicer non item, ibi igitur* in ea, *subintelligimus,* intelligentia tua.

28 Hanc cupiditatem si quis honestam esse ducit) *omnes libri veteres, quos vidimus, habent* esse dicit. *neque aliter edidit Langius. Riuius tamen legendum censet,* ducit: *quod probo.*

29 coner auertere) *legendum videtur* auellere. *si librorum antiquorum auctoritatem sequi volumus. quāquam nonnulli habent* diuellere, *quod minus probo.*

verbo inter se discrepare, vnum sonare videātur] *videtur legendum* re vnum sonare vid. *idque ex obscuris duorum librorum veterum literarum vestigiis.*

30 vincat vtilitas) *quidam libri manusc. habent* vincat reip. vtilitas.

31 eiicere de naui velit, quia sua sit] *sic legendum: & ita habent omnes veteres codices. est autem ratio, quam affert dominus nauis, quare nauigantem in alto è naui eiiciat. quomodo autem in vulgatis legitur, esset ratio Hecatonis propter quam neget à nauis domino eum, qui in alto nauiget, é naui eiici debere.*

32 Qui venenum fugiens vendat] *Libri ferè omnes veteres quibus vsus sum, habent* venenum fugiens: *quomodo & Barnabas Brissonius se in vno item libro antiquißimo scriptum vidisse mihi asseuerauit, idq; literis mandauit probat enim antiquam hanc scripturam & ait per* venenum *significari bonum & salutare venenum, seu pharmacum:* fugiens *autem, id est, cuius vis & virtus euanuerit.*

33 Hæc sunt quasi controuera iura Stoic.] *Sic legendum est, ratione postulāte, ac peruincente: quam & veteres codices adiuuant : Dicunt autem* Latini ius controuersum, *id est, ius ambiguum, quod opponitur certo, & de quo nulla controuersia est.*

35 luce palam in foro salret.] *sic olim restitueram ex Nonio,* luce claro in foro saltet. *nam cùm apud Nonium legissem, quo loco docet veteres vsurpasse vocem* lux, *in genere fœminino & masculino.* M. T. 3. de Offic. Et cùm prior ire luce claro non queo. *putaram Nonium dormitasse, & hunc locum proferre voluisse Nunc siue Nonius dormitarit, quod verisimile est siue quid aliud sit, lectionem vulgatam, à qua non discrepat antiqua, retineo.*

36 Promisisse nollem,) *sic habent nostri libri. Langius autem ex vestigiis antiquæ cuiusdam scripturæ legit,* promissionem. *Omnino hæc vulgata, & recepta mihi suspecta est. Videtur enim legendum potiùs,* Promisisset, nollem: *Paulò antè,* quod promiserit illi: *non* quòd promiserit ille, *vel delendum* ille. *cuius vocis nulla extam in libris veteribus vestigia.*

37 quæ erat talis) *has treis voces iussi olim alsis literis imprimi, approbata Langij coniectura, qui eas putat esse alienas ego tamē, quod ille fecit, non sum ausus eas expungere, propterea quòd reperi in nostris veteribus libris omnibus. Iidem libri habēt paulò post,* domi suę, *non pugnaturi, si quis huic vulgatæ anteponat scripturam antiquam.*

38 ad dictaturam gerendam add.) *sic habent omnes ferè nostri libri veteres: quòd quidam delerunt vocem* gerendam. *neque tamen reprehendo factum: nam fieri potest vt foris illata sit: & potest abesse: sed testatum volui, eam libris manuscr. reperiri.*

39 & cum prima luce) & prima luce, *habent libri omnes vulgati, & item aliquot manuscr. neque aliter edidit Langius, sed alij manuscripti* & cum plurima luce, *quod magis probo. sic enim loquebantur veteres.*

40 Idem acerbè seuerus in filium) *sic Nonius legit, & ita habent nostri aliquot libri manuscr. vbi vulgati* acerbus & seuerus. *Nos libros veteres sequimur, & Nonium.*

41 fraus enim distringit, non dissoluit periur.) *nihil muto. sic enim habent omnes libri man. & vul. quos vidi. præterea* distringere, *est diuersis partibus stringere:*

re: longéque aliud significat, quàm destringere. *& propè contrarium: vt cùm dicimus* destringere ferrum. *Langius tamen legit hoc loco* adstringit, *& ita olim ediderunt operæ meo iniussu, atque adeo me inuito.*

22 omnibus ignominiis notatos) *nonnulli libri ma. habent* omni ignominia annotatos, *quod à Cuiatio nostro iampridem est obseruatum.*

43 Cum his, vir s, equisque &c. *Omnes ferè libri veteres habent* veris equisque, *&c. Vnde alij faciunt* velis equisque, *vt habent vulgati: alij* viris, equisque, *quos sequimur.*

44 si talibus monitis, *&c. Sic restitui, libris omnibus inuitis, in quibus & scriptum & impressum est*, talibus monumentis.

EIVSDEM DIONYSII
LAMBINI NOTÆ IN
Catonem maiorem.

1 si quid ego adiuro) *sic num edendum curaui. nam olim* adiuero, *editum fuit: quod in plerisque libris ma. reperitur, neque multum interest, vtro modo legatur* adiuero, *an* adiuro. *Sic enim vtrumque vsurpatur à Latinis.* adiuro *igitur nunc magis probo, quàm* adiuero. *Iam* leuasso *pro* leuaro, *antiquum enim generis multa sunt apud Plautum.*

2 & versat in pectore fixa) *cùm omnes ferè libri ma. habeant*, versat in pectore fixa. *sic mihi nunc, vt edatur, faciendum esse existimaui: quamuis olim vulgatos secutus sum*, versat sub pectore fixa.

3 Ecquid erit præmi?] *sic habent omnes ferè libri ma. quos sequor, pauci cũ vulg. consentientes*, Ecquid erit pretij? *quam lectionem nunc minus probo, quãuis sciã veteres interdum vsurpasse* pretium *pro mercede. Horatius ep. ad Quinct. l. 1.* Nec furtũ feci, nec fugi, si mihi dicat Seruus: habes pretium: loris non veteris,

aio. *Plautus Asin.* Promerenti optimè, hoccine pretij redditur? *Catul. ad Rufum* Rufe, mihi frustra, & nequicquam cognite amice, frustra? immò magno cum pretio, atque malo?

4 Flaminium) *sic habent omnes ad vnum libri veteres: & ita sine dubio legendum. Significatur enim T. Quinctius Flamininus. qui Philippum bello superauit: qui aliquot annis post ad Prusiam regem legatus missus, ab eo impetrauit, vt Hannibalem, quem ille penes se habebat, vt hospitem, aut supplicem sibi proderet. Nō venit tamen Hannibal in Flaminini potestatem, sed cognito, se à Prusia esse proditum, & Flaminino cōdonatum, veneno sibi mortem conciuit. Huius frater erat L. Quinctius Flamininus, quem Cato in censura ignominia notauit, & è senatu eiecit, quod cùm consul esset in Gallia exoratus fuerat à scorto quodam, vt aliquem eorum qui essent in vinculis damnati rei capitalis, securi feriri iuberet.*

5 Ille vir haud magna cum re, sed plenu' fidei] *sic habent omnes nostri libri veteres, in his Cuiatianus, & Pithœanus, & Danielis, & tres Memmiani, & duo Huraltini, quod eò notaui, ne quis me temere nonnullos vulg. secutum esse, scriptos manu improbasse existimet: in quibus affirmant quidam reperiri,* haud magna in re, sed *&c.*

6 eandem accusant adeptam] *Omnes libri veteres sic habent,* adeptam, *pro quo vulg.* adepti.

7 tanta est stultitiæ inconstantia) *sic emendatum in codice Memmiano ex tribus codicibus manusc. quibuscum totidem alij consentiunt, quocirca de veritate huius scripturæ non est dubitandum. Nam quod in editione Langij impressum est,* tanta inest, *&c mendosum est.*

8 qua nobis quoque ingred.) *nonnulli libri veteres habent,* quam nobis, *&c. quæ scriptura fortasse recta est. sic enim loquebantur veteres. Lucret. lib.* 1. æternas quoniam pœnas in morte timendum, *& ita sæpe: de quo genere dixi in commentariis Lucret. Iam quin Latini ita loquantur* ingredi viam, *nemini Latinè scienti, dubium est.*

omni

9 omni ætati mol.) *Codices aliquot Memmiani habent*, omni ætate.

10 nec insipienti etiam in summa copia *&c.*) *legendum, vt habent cod. Mem. & Langiani*, etiam in summa copia, *&c. atque ita olim edi iusseram. nam libri vulg. non habent* etiam.

11 non solùm quia numquam deserunt) *Aduerbiū* numquam, *abest à nonnullis lib. manusc. & fortasse rectè. sequitur enim negatio* ne, *quæ vna satis est. verum tamen nihil muto. nam sæpe duæ negationes etiā apud Lat. magis negant.*

12 quintoq; anno post ad Tarentū: deinde quæstor. *&c. quamuis ita legendum putē, partim nonnullos cod. man. secutus partim coniectura ductus: nō damno tamē Karoli Langij & Pighij emendationem quæ talis est.* Quæstor deinde quadriennio post factus sum, *&c.*

13 patientia sua molliebat) *sic legendum censeo, vt est in lib. vulg. & plerisque ma. quomodo legit & Nonius in voce* mollis. *An Langio autem, qui non dubitat, quin à Cicerone* molliebatur, *scriptum sit, valde dissentio. nā si* molliebatur, *à Cicerone scriptum esset ad hoc, quod ille vult, exprimendum, additum esset* ab vrbe. *alioqui verbum* molliebatur, *nullo modo hic locum habere potest.* molliebat *autem, valde quadrat. Hoc enim significat Fabius Hannibalē facinora audaciæ plena, & feruida, qualia sunt iuuenum, quæ Græci dicūt, νεανικὰ & ijdem νεανιεύεσθαι, id est, more iuuenum, qui sunt feroces & audaces, res magnas, & animi plenas aggredi, & facere. Fabius igitur Hannibalem, facinora audaciæ, & animi, & feruoris plena edentem frangebat, & mollem reddebat, & eius conatus inanes, & irritos efficiebat. Hac est Ciceronis sententia: quod continuò probaturos confido homines Latinè doctos. Nam interdū Langius, & nonnulli eius similis linguæ Latinæ ignoratione turpiter labuntur.*

14 quę contra remp. fierent, *&c.*) *Sic habent nonnulli libri veteres. Alij* quæ contra remp. ferrentur, contra auspicia ferri.

15 & M' Acilius) *sic legendum. Sic enim nominatur ab*

omnibus historicis, Manius Acilius Glabrio. *Sic infrà* M'. Acilio Glabrione consule.

16 Antehac, dementes sese flexere viai?) *sic legendum censeo. Neque verò mihi difficile fuit ex* viaï, *pro quo vulgo legitur* ruina. Viaï *autem cohæret cum aduerbio* quò, *vt sit* quò viaï. *quod miror à Langio non esse animaduersum. Iam* mentes dementes, *tale est, qualia illa, nuptiæ innuptæ, sepultura insepulta, δῶρα, ἄδωρα, γάμος ἄγαμος, & similia sexcenta. Qui autem hos versus aliter legunt, delirant.*

17 Nihil igitur afferunt) *sic legendum, & ita habent o. v. c. quos quidem viderim: non* afferunt, *vt quidam linguæ Latinæ ignari somniant.*

18 similésque sunt, vt si qui) *Negat Langius reperiri hæc verba* similésque sunt, *in vno libro vetere & censet delenda. Ego & in codicibus Memmianis integra reperi, & in membrana antiquissima P. Danielis Aureliani, iuuenis eruditi. Quin, ne quid dissimulem, in ea membrana primò scriptum fuit*, similésq; sunt iis, qui gubernationem, *&c. deinde alia manu postea suprà scriptum est*, vt si qui, *&c. salua tamen & integra priore & antiquiore scriptura.*

19 & quomodo Karthagini iam diu bellum cogitanti) *sic emendatum est in cod. Memm. ex auctoritate duorum codicum manuscr. Alij quidam veteres habent*, Karthagini iamdiu malè cogitanti: *& ita scriptum reperi in membrana P. Danielis. In quibus omnibus non est verbum* inferatur, *neque habuit in suis Langius vt apparet ex eius editione. Duas autem voces, seu vnā* quomodo, *nos in omnibus reperimus: quam ille vel non reperit, vel delendam putauit.*

20 quàm illam excissam cognouero] *Toties iam admonui sic esse scribendum* exscissam. *est enim à verbo* exscindo, *ex quo &* exscidium, *non* excîdo.

21 Prouehebantur ad res, &c.) *sic restitui hunc locum B. Rhenan ex vet. cod in annot. ad Cornel. Tacitum. nam vulg. habent*, proueniebant oratores noui, *&c. mendosè autem hîc opera olim impresserunt*, Prouehebant res, &c.

prov

22 prudentia, senectutis.] *Quidam libri veteres habent*, prudentia senescentis, *quod si probabimus, subintelligendum erit* ἀπὸ κοινοῦ ætatis.

23 quod propter studium, cùm, &c.) *id est*, propter quod studium, &c. ἀναστροφή.

24 Quamquam in iis, &c. *nonnulli cod. vet. habent*, quamquam in aliis, &c *quod si quis probet* in aliis, *id est, in iis quæ sciunt ad se pertinere. Omnino magis placet ea lectio, quam secutus sum*, in his, *hoc est in serendis, percipiendis, condendis fructibus. sequitur ratio*, nemo enim est tam senex, &c.

25 & videtis annos, sed tamen &c.) *sic habent o.v.c. quos quidem viderimus: neque in eis comparet* tamen, *ante verbum* videtis, *neque* meos, *post vocem* annos.

26 vt adolescentiam non requireret] *sic legendum, non (vt edidit Langius)* anquireret. *Nam vt omittam, quod ratio hanc, quam secutus sum, scripturam flagitat, etiam confirmant cod. Memm. Cuiatianus, Clericanus, Huraltinus, Danielis, & ceteri.*

27 de virtutibus suis prædicet] *sic legendum: & ita habent omnes libri veteres, quos quidem viderim: neque ratio hanc scripturam respuit, sed valde approbat. nam quod quidam nouitij in ligua Latina, asseuerant commutandum* virtutibus, *in* viribus *valde falluntur. Existimant enim virtutem non dici nisi de recto animi habitu, cùm apud bonos scriptores legamus*, virtus militum, virtus imperatoris, virtus equi, virtus bouis, virtus arboris, *& similia sexcenta. Itaque cùm dicit M. T. Nestorem apud Homerum de virtutibus suis prædicare, simile est, vt si diceret*, περὶ τῶν ἑαυτοῦ ἀριστειῶν, ἢ περὶ τῶν αὐδραγαθημάτων, &c. *hoc est de suis fortibus factis: parum enim refert vtrùm habitus, an opera, quæ ex habitibus proficiscuntur, commemoret. Possem ex Plauto, Terentio, Cicerone, Cæsare, Liuio, Cornelio Nepote, ceteris exempla colligere: sed piget me in re tam nota tempus conterere, præsertim aliò properantem.*

28 tempestiuitas est data) *Sic habent omnes libri manuscripti, quos quidem viderim: quos malui sequi,*

quàm Nonium,qui legisse videtur tempestas.

29 vt & infirmitas puerorum.) *Vulg. lectionem reieci, quæ talis est*, Vt enim infirmitas puerorum est, & ferocitas iuuenum, & grauitas iam constantis ætatis. sic senectutis maturitas naturale quiddam habet, quod, *&c. Nã nullis in veteribus libris reperi. nec* enim *nec* est, *nec* sic: *in omnibus contra legitur* quiddam habeat, *vnde totus hic locus ex superioribus videtur pendere. atque ita legendus esse*, suáque cuique parti ætatis tempestiuitas est data: vt & infirmitas puerorum, & ferocitas iuuenum, & grauitas iam constantis ætatis, & senectutis maturitas, naturale quiddã habeat, *&c. quod itẽ admonuit Langius, sed obscurius.*

30 hospes tuus auitus) *Iampridem sic esse legendum admonuit Iacob. Cuiacius iurisconsultus doctissimus.*

31 sed commune valitudinis) *Langius edidit* inualetudinis: *quod & ego reperi in nonnullis libris.*

32 eiúsque vitia diligentia compensanda sunt.) *In codice Mem m. ex duobus antiquis scripta est hæc emendatio*, compensanda sunt. *Vnde suspicor Langium, cùm ita in suis scriptum reperisset, fecisse* cõpescenda sunt. *quod nusquam reperi. vulgati habent*, corrigẽda sunt.

33 sed menti, atque animo multò magis) *sic habent omnes ferè libri veteres*: sed menti, atque animo multò magis. *Sed fuit cùm ita legendum putarem*, sed & menti, atque adeò multò magis. *Neque me huius coniecturæ pœnitet. sequitur enim deinceps*, Nam hæc quoque, *&c.* hæc *scilicet* mens. *Quod si* animo, *scripsisset Cicero, subiunxisset*, Nam hic quoque, *&c. Mendosè autem hîc operæ fecerunt olim* Num, *pro* Nam.

34 Nisi tanquam lumini oleum instilles) *Docti quidam legendum censent*, tanquam elychnio.

35 comicos stultos senes) *sic legendum est, non* comicus, *neque* coamicos, *&c.* comici senes *autem dicuntur, quales introducuntur à poetis comicis, creduli, deliri, leues, amatores, stulti, qui facilè decipiuntur à seruis, ridiculi denique.*

36 Si nemini emancipata est) *sic esse legendũ iampridem*

*dem admonui,idq; ex Nonio.*Emancipare *autem valet, alteri in manum tradere.*

37 si vsque ad extr.spir. dominatur in subs) *libri quidam veteres habent,*si vsque ad vltimum spiritum vindicet ius suum.

38 & cruditate & insomnia] *libris omnibus inuitis emendo,*insomnia.Insomniam *autem interpretor ἀϋ-*
39 *πνίαν,id est,somni capiendi difficultatē,seu potiùs,somni priuationem : quo nomine vtitur & Terentius in Eunucho :* Nam aut iam reuertere : aut mox noctu te adiget horum insomnia. *non est autem dubium, quin vinolentiæ,& cruditatis comes sit insomnia. Senes autem quamuis non sint admodum somnolenti,sed leuisomni potius,vt loquitur Lucretius,dormiunt tamen facilè & tranquillè propter continentiam,& moderationem,quam adhibent in cibo & potione.Iuuenes contrà propter cruditates ex vinolentia, & edacitate natas, noctes insomneis : & doloris,ac molestiæ plenas traducunt.*

40 crebro funali & tibicine) *sic habent libri omnes manuscripti:& ita edidit Langius:cui assentior.Nā(vt ait idem)non dicit M.Tullius Duillium vno funali delectari solitum,sed multo & crebro.Si quis tamen malet legi* cereo,*quod alij substituerunt,non pugnabo : testabor tamen hanc esse scripturam antiquam,& (vt arbitror) rectam & veram.*

41 Accubitionem epularem) *Nonius legit* accubitionem,*quem sequimur:cùm præsertim cum eo faciant nonnulli libri veter. nam libri vulgati habent* accubationem.

42 à summo adhibetur] *deleta voce* magistro,*ita hîc legendum censueram olim* qui à summo adhibetur, *quamuis omnes,quos vidi,libri, eam habeant.* A summo autem,*id est,ab eo,qui summus accumbit. In conuiuiis enim alij summi accumbebant,alij imi:vt docuimus in commentar.Horat.Et nunc in sententia maneo, cum præsertim Turnebus mihi suffragetur Aduers.lib. I.c.6.vbi testatur se in libro antiqu.hanc vocem* magi-

ſtro *non reperiſſe.Et verò alius eſtis,qui magiſter dici-tur,alius qui ſummus accumbit.Praterea* magiſter,*ſi-ne epitheto,conuiuij dominus,& rex intelligitur. hoc eſt* συμποσίαρχος. *Quare vox* magiſtro,*delenda eſt, vt ab aliquo ſciolo addita,& ſuperuacanea.Deinceps au-tem malim legi* in poculis,*vt habet liber. Danielis & Pithœi,quàm vt alij*,in poculo.

41 Ergo non deſiderare,dico eſſe iucundius.)*Ex li-bris manu. alij ſic habent*,ergo hæc non deſiderare, *&c.alij non habent pronomen* hoc, *alij habent* ergo hæc non deſiderare,*quos Langius ſecutus eſt. nulli habent hoc totum*, quàm frui.*Et verò res ipſa loquitur, ab aliquo eſſe adiectum. Nam ſatis ſubintelligitur ex ſuperiore illo loco* iucundiùs eſt carere,quàm frui.*Sed in hoc praterea immutauit olim vulgatam lectionem Langius,quòd non* Ergo hoc,*ſed* Hoc ergo, *edendum curauit.*

42 primùm prauis fr. r.)*Sic eſſe legendum cùm ſupe-riora declarant,tum illud*, quod eſt in adoleſcentia vitioſiſſimum,*libri manu.ferè omnes habent* primùm paruulis,*&c.vulg.* paruis fr.reb.

43 vapore & complexu ſuo) *libri veteres habent* & cõpreſſu ſuo:*quos ſecutus eſt Langius:& laudo factū.*

44 & elicit herbeſcentem,*&c.)legendum fortaſſe eſt,* & eiicit,*in quibus verbis ſæpe variatum eſt.*

45 aut ex acino vinaceo) *Omnes libri veteres ha-bent*, ex acino vinaceo, *quos ſequor. alij* ex acino vinacei.

46 &nimios ſolis defendit ardores)*ſic habent omnes libri & manuſcripti,& typis excuſi. neque eſt, quod quiſquam mendoſum ſuſpicetur:&*,defugit,*quod Ga-za fecit,reponendum putet.nam* defendere *hoc loco va-let,propulſare,arcere. ſic Horatius Satyra 3. libri pri-mi,* & toga,quæ defendere frigus, Quamuis craſ-ſa queat.*Cæſar libro primo de bello Gallic.* quòd nõ bellum intulerit, ſed defenderit. *Cicero de Officiis libro 3.* etenim ſi is, qui non defendit iniuriam, neque propulſat,*&c. Plautus Moſtell.* Heus, ec-quis

quis hic est, maximam qui his iniuriam Foribus defendat?

47 quibus nihil inuenit agricult.) *legendū vt habent omnes libri veteres* agricultura, *non, vt vulg.* agricola.

48 & penuaria est) *libri veteres, omnes habent* penaria.

49 superuacaneis operis) *sic legendum est, & sic habent nostri omnes libri vteres. quod eò adscripsi, quòd Langius edidit*, superuacanei operis, *&c. quod ferri non potest. Superuacaneæ operæ sunt, ea quæ de necessariis reliquæ sunt, & quæ remissionis animorum causa sumuntur.*

50 Idipsum tamen, vt lubebit,] *secutus sum olim libros vulgatos. Nam man. habent*, idipsum tamē vtrū lubebit. *quod nunc magis probo. Quin pauci admodum habent particulam* tamen, *quæ mihi tamen videtur necessaria: aut, nisi adscribatur, sic legendum videtur*, Atque idipsum vtrum lubebit.

51 qui afflarentur è floribus) *sic habent tres codices manuscripti. Cuiatianus autem* efflagrarentur. *vnde facilè fieri posset* efflarentur. *possit tamen etiam indidem elici* efflagrarent, *sed iudicent acutiores, ego* afflarentur, *probo, neque* efflarentur, *tamen damno*, afflarent *etiam, quod tamen nusquam reperi: ferri potest.*

52 ad centesimum annum accepimus vitam perduxisse] *nostri ferè omnes libri veteres non habent* vitam, *neque videntur habuisse Langiani.*

53 Illud ellogium, Vno ore quem, &c.) *Olim aliter: nūc sic edendum curaui. nostri .n. omnes libri veteres habent*, ellogiū, vnicū plurimæ, *&c. Mouit me similis locus lib. 2. de Finibus. Vocē* vnicum *autē, retinendam puto, ita vt cohæreat cum* virum, *& ita legatur*, in quē illud ellogium, Vno ore quem vnicum plurimæ cōsentiunt, *&c. credibile enim est treis voces* vno ore quem, *à librario esse amissas, propter similitudinem nominis* vnicum. *Quòd si quis hoc totum* vno ore, *delendum censebit, propterea quòd non reperitur*

in

in libris manuſcriptis,non repugnabo. ellogium, *autem,ſeu* eclogium, *quare edendum curarim, non vt vulgò,elogium,alibi cauſam expoſuimus.*

54 quanta in altero duritas] diritas *edendum curauit Langius, Nonium ſecutus:& item ego olim. ſed liquet mihi deitrare, me in nouem codicibus veteribus planè reperiſſe ſcriptum* duritas. *idq; mihi longè magis placet, quàm* diritas, *yeſteq; opponitur comitati: non item* diritas. *Praeterea parciores & ſeueriores in filios patres* duri, *& ferrei dicuntur, non* diri.

55 aut etiam optanda): *ſic habent libri veteres, alij* appetenda. *Doctus quidam exiſtimat legendum* oppetenda.

56 quum id, quod] *legendum fortaſſe eſt.* quòd id quod.

57 vſque ad plaudite, veniendum) *ſic libri veteres ferè omnes habent. & ita edidit Langius. vulgati autem* viuendum: *quod quamuis non damnem, hoc alterũ tamen magis probo. eſt enim venuſta tranſlatio, vt & infrà paulò pòſt, ibi,* ſin proceſſeris longiùs. *i ſin diutiùs vixeris. Praeterea paulò antè proximè, vbi ceteri libri habent,* ſapienti vſque ad plaud. *plerique è noſtris habent,* ſapientibus vſque ad pl.

58 certiſque ſenſibus.)*ſic plerique habent libri veteres: nonnulli vulgati* ceteris. *Quidam legi volunt,* rectiſque ſenſibus.

59 neque funera fletu Faxit.] *Suffridus admonet ſe in vno cod manu reperiſſe ſcriptum* neque funere fletum Faxit. *quod loquendi genus aequè eſt inſolens, atque illud, quod notauit Eraſmus* funera Facere. *Itaq; quid ſi dicamus ab Ennio ſcriptum eſſe,* neque funere leſſum Faxit. *Quid ſit* leſſum *autem, aliunde lector diſcat licet.*

60 & graui opere perfungimur.) *Videtur legendum* graui onere, *vel potiùs* graui opera: *ſic Lucret.* parua perfunctus opella. *Verumtamen nihil hîc auſim mutare ſine librorum man. auctoritate.*

61 delibatos animos haberemus) *aliàs* delibratos, *id eſt, decerptos & detractos, quaſi corticem detractum*

di

dicas. Nam omnino idem dicit, quod lib. 5. Tusc. quæst. Humanus autem animus decerptus ex mente diuina cum alio nullo, &c.

61 Hæc Platonis ferè] *libri quidam veteres habent,* Hæc Plato noster.

62 ad immortalitatem & gloriam niteretur) *sic edi malui, quam vt Langius,* ad immortalitatis gloriam, *&c. quamuis nonnulli libri veteres sic habeant. Nam ego quoque in duobus cod. Memm. scriptum reperi* ad immortalitatem & gloriam. *vulgati autem habent,* ad immortalem gloriam. *quam lectionem non dãno.*

EIVSDEM DIONYSII LAMBINI IN LAELIVM, seu de Amicitia.

1 sed hi in pueris: Cato in perfecto, *&c.*) *Sic nos quoque emendatum reperimus in codice Mem. quam emendationem multi alij codices manus. comprobant: itaq; edidit Langius. sententia autem plana est. Sed hi, inquit, quos commemoraui, L. Paulus Macedonicus, &c. C. Sulpicius Gallus, amiserunt filios prætextatos, & puerorum mortem moderatè tulerunt, vel & in puerorum morte moderatè ferenda moderatos se præbuerũt: Cato verò in perfecto viro, & pretore designato mortuo moderatus fuit. quod longè maius, admirabilius, & laudabilius est. Sed iam antè hunc locum Langius explicauit, & quidem pluribus verbis. quare petat ab eo lector, si plura quæret.*

2 nisi enim, quòd ille minimè putabat, *&c.*) *locus mihi suspectus. Nã primùm quid sibi hæc volunt* quod ille minimè putabat? *Vtrùm hoc significant, non esse optandam homini immortalitatẽ? an minimi faciendã esse immortalitatẽ, quasi scriptũ sit* minimi esse putabat, *seu* minimi putabat? *vt edidit Langius. At quis immortalitatem parui æstimet? an per immortalitatẽ* ἀπoθέωσιν *significari dicemus, quod Langio videtur? deinde quis ita loquitur,* volo optare immortalitatẽ,

qua

quasi verò velle *&* optare *non idem ferè valeant. Aristoteles quidem bonus auctor lib. 3. ἠθικῶν, vbi disputat περὶ βουλήσεως & προαιρέσεως, in harum vocũ differentiis hanc etiam numerat, quod βουλόμεθα seu volumus interdum ἀδύνατα, i. quæ fieri non possunt: sed προαιρούμεθα, i. sumimus iam consilio capto ea duntaxat, quæ fieri possunt. En tibi* velle *ἀδύνατα, idem* quod optare *ἀδύνατα. Hæc me de hoc loco dubitare cogunt. Quid si quis ita legat,* nisi enim, quod ille homini faciendum non putabat, *seu* fas esse non putabat, immortal. vellet, *seu* optaret, quid non adeptus est, *&c. Quid si sic?* nisi enim, quod ille minimè petebat, immortalitatem petere vellet, quid non adept. est, *&c. Quid si sic?* nisi enim, quod ille minimè optabat, immortalitatem vellet, quid non adeptus est quod, *&c. Verumtamen nihil mutare ausim sine codicum veterum auctoritate.*

cùm ex corpore excessissent:) *sic habent nostri libri veteres, cum vulgatis congruentes. Langius autem edidit* exissent. *Non dissimulabo tamen in aliis aliquot scriptum esse* è corporibus.

4. mecum venisses) *nihil mutandum est in codice Mem. quamobrem nec ego hîc quidquam muto: quamquam Langius edidit* me conuenisses, *secutus alios libros etiam manuscriptos.*

5 mærere hoc eius euentu) *inseram hîc olim operas sequi editionem Langianam,* mærere hoc eius euentum, *&c. Nam nostri libri cum vulgatis consentientes habent,* hoc eius euentu, *quod tamen æquè probabile, & vsitatum est. Itaque nunc nihil muto.*

6 fama delectat, falsa præsertim.) *Has duas voces* falsa præsertim *deleuit Langius pro suo iure, cõtra omnium librorum etiam auctoritatem: nos retinuimus. neque tamen Langii factum improbamus, quamuis. n. posset aliquis dicere, Catonem hoc addidisse, inuidiæ vitandæ causa, aut modestiæ, & pudoris gratia, tamen vix credibile est Catonem tantum de se detrahere voluisse, vt famam, quæ de eo esset, tam præcisè falsam diceret.*

7 aut quatuor nominantur paria amicorum] *legendum puto libris omnibus inuitis* numerantur.

8 aut inter duo, aut inter pl.] *sic est emendatum in codice Memm.* duo *autem vsurparunt veteres in quarto casu, pro* duos, *vt aliàs admonuimus, idque non semel.*

9. qua quidē haud scio, an exc. sap. nihil melius, *&c.*) *sic legendum* nihil melius, *&c.* non quidquam melius, *&c. Nam primùm sic habent omnes ferè nostri codices manusc. deinde consuetudo Latini sermonis, vt ita scribatur, postulat. Nam cùm Latini volunt significare, verbi gratia, puta re aliquid esse rectum, ita ferè loquuntur,* haud scio an hoc rectum sit. *contrà cùm significare volunt, verbi causa, nihil esse virtute melius, hoc modo:* haud scio an nihil sit virtute melius. *nam* haud scio, *ponit, & affirmat dubitando; vt hoc loco* haud scio an nihil sit amicitia melius, excepta sapientia, *id est, excepta sapientia existimo nihil esse amicitia melius.*

10 Principio quæ potest esse vita vitalis, *&c.*] *sic habent aliquot è nostris libris veteribus & rectè. Licet tamen etiam legere, vt habent alij nonnulli,* quî potest esse vita vitalis, vt ait Ennius, quæ non, *&c. Omnino alterutro modo, si libris veteribus ducibus in re aperta vti volumus, legendum est. nam omnes habent* quæ non in amici, *&c. nulli* qui non in amici, *&c. ex quo apparet, neque legi posse* quis potest, *vt habent vulgati: neque si legamus* qui potest, *accipiendum esse* qui, *pro* quis, *vt putauit Langius.*

11 bonam spem prælucet) *sic etiam nostri libri habent. Omnino mirabiliter, & pereleganter dictum, pro eo, quod est, spem ostendit, tanquam lucem quandam præferens, translatum ab ijs, qui lucem alicui præferūt, & vt loquitur Lucretius, lumen præpandūt: sic ille li. 1.* Clara tuæ possim præpandere lumina menti.

12 potuisse dicere) *Etiam in codice Memm. notata est hæc librorum antiquorum scriptura* potuissè diceres: *quam non prætermisit Langius: & ita habent ceteri codices veteres, quibus vsi sumus, Pithœi, Danielis, Cuiat. quos nunc sequor. nam* potissimè dixisse, *quod est in vulgatis, perspicuè mendosum est.*

13 sed aliud quoddam filum orationis tuæ] *Verbū* expetimus,*quod est in vulgatis ante vocem* filū, *abest ferè ab omnibus libris manu. itaq; legendum videtur:* sed aliud quoddam est filum, *&c. Et ita ferè edidit Langius.Codex Huraltinus tamen & Pithœanus,habent*, sed aliud quoddam filum orationis tuæ exspectamus:*quam rectam scripturam esse arbitror: & ita edi iusseram: quamquam existimāt docti quidam hoc esse ex annotatione natum: & venustius verbum subintelligi,quàm scribi.*

14 & magis á natura ipsa profecta) *quidam libri veteres habent:* à natura ipsa perfecta. *Ego sine* perfecta,*sine* profecta,*quis malit,delendum puto.*profecta *tamen retineo.*

15 aliàs aduersis rebus) *plerique libri veteres habēt,* alios aduers.r.alios,*&c. Ego vulgatam lectionē retineo. Quòd si quid sit mutandum,malim legi* ,aliorum aduers.reb.aliorum,*&c.*

16. contentione vel vxoriæ condicionis, *&c.*) *Cùm in codicibus veteribus ferè omnibus scriptum reperissē,* vel luxuriæ condicionis.*pro quo vulgati habent* vel luxuriæ,vel condicionis,vel,*&c. ego coniectura ductus* vel vxoriæ condicionis,*reposui.* Condicio *autē* vxoria *est,in qua res vxoria agitur ,seu res , quæ ad vxorem ducendam pertinet.& contentio rei vxoriæ est, cùm duo eandem vxorem poscunt , & in repudiis hæc erat vsitata verborum formula,* TVA CONDICIONE NON VTAR. *Fuit autem facilè librario imperito ex* vel vxoriæ *facere* vel luxuriæ,*cùm literam* l, *bis scripsisset,& postea ex* luxuriæ,*factum esset a sciolis,* vel luxuriæ. *Omnino* luxuriæ *nomen ad hunc locum ineptum est,& inepti sunt qui lectionem vulg.tuentur,ne dicam pingues,& hebetes.*

17 Hæc ita multa quasi fata] *Sic habent nostri libri man.nec quidquam varietatis annotatum est in codicibus Mem.Langius tamen edidit* quasi fato , *nisi fortè Typographi peccatum sit.Nos* fata, *interpretamur* Κῆρας,*interitus,pestes.*

18 Lænati & Rupilio] *legendum* & Rupilio , *& ita olim edi iusseram,non* & Rutilio.

19 per

11 perfecta quidem sapientia si simus, nihil habeat res vitij, &c. *Assentior Cantero qui ita legendum esse vidit. nam vulgata lectio* perf. quidem sapientia simus, si nihil habeat, *&c. ferri non potest.*

12 in magna re aliqua in remp.) *plerique libri veteres habent,* in magnam aliquam remp. *& ita edidit Langius: quod laudo factum.*

13 Sed nihil est, quod illi non persequantur suis argutiis) *libros vulgatos secutus sum. Nam librorum veterum alij habent,* non persequantur argutiùs, *alij,* non persequantur suis argumentis.

14 suarum cuique rerum curam) *Bona pars librorũ veterum non habet vocem* curam, *eamq; deleuissemus, nisi in vno & altero reperissemus.*

15 neque immanis) *Omnes ferè nostri libri veteres habent,* immunis, *& ita edidit Langius: ita denique emẽdatum est in cod. Mem.* immunis *autem significat interdum improbum, quemadmodum docet Nonius, & ita Plautus. quomodo fortasse etiam apud Horatium accipiendum est Oda 23. lib. 3.* Immunis aram si tetigit manus. Non sumtuosa blandior hostia Lenibit auersos penatei. Farre pio & saliente mica. *Ego tamen nihil muto.*

16 deliciis diffluentes) *In hoc consentiunt inter se libri veteres, quòd habent sine vlla varietate* deliciis, *vbi vulgati* diuitiis, *in eo discrepant, quòd alij cum vulgatis consentiẽtes, habent* affluentes, *alij* diffluentes, *quos secutus sum. Sic dixit li. 1. de Offi.* diffluere luxuria, *& li. 3. de Oratore,* otio dfflueres, *& Terentius Heautõt.* vt eius animũ, qui nũc luxuria & lascivia diffluit, retundã, redigã, vt quò se vertat, nesciat.

17 Itaq; efferuntur ferè fastidio.) *sic habent omnes nostri codices: neq; video vllũ in hac scriptura vitiũ. Testatur tamen Langius se in vno scriptũ reperisse* efferantur, *& ita edidit: quamquã fatetur se vulgatam & receptã nõ improbare. Omnino* efferantur *hîc nõ placet.*

18 In amicitiam congeratur) *sic legendum, & ita scriptum est in duobus antiquissimis libris, longéque optimis.*

19 aut caput agatur, aut fama) *sic legendum, non, vt habent libri vulgati,* de capite, *quod non solùm librorum veterum auctoritate, & Gellij testimonio, sed etiam ratione peruincitur. Longè enim aliud dicit qui ita dicit,* agitur caput, res, fortunæ, honor: *aliud qui* agitur de capite, re, fortunis, honore. *Ille significat, caput, rem, fortunas, honorem, in discrimen esse adducta: hic de capite, re, fortunis, honore consultari, aut sermonẽ haberi. hoc propter quendam annotaui, qui vtroque idem significari putat.*

20 quasi equis tentatis) *Ego olim cùm hîc mihi videretur legendum* quasi aquis tantatis, *hæc quæ sequũtur, his ipsis verbis adscripseram. Alij aliter: mihi ita placet legi,* aquis tentatis. *Primùm enim in dissensione librorum & varietate scripturæ licet mihi vel hãc, vel illam probare. quamquam in nullis codicibus antiquis reperi* tentatis, *sed in aliis* tempetatis, *quod corruptum est ex vitiosa scriptura* tẽptatis, *in aliis hoc ipsũ* tẽptatis. *In altera autem voce valde discrepãt codices. alij enim habẽt* æquis, *alij* equis, *alij* aquis. *Deinde similitudo aquarũ tentatarum, quòd est vsurpata à Platone lib. 10. de Legibus, mihi ad hunc locũ accommodatior videtur. Est autem duobus ferè pag. post principium libri, his verbis,* σκοπεῖτε οὖν· εἰ κατὰ ῥοῦ ποταμὸν ἡμᾶς ἔδει τρεῖς ὄντας διαβαίνειν ῥέοντα σφόδρα. νεώτατος ἐγὼ τυγχάνων ὑμῶν, καὶ πολλῶν ἔμπειρος ῥευμάτων εἶπον, ὅτι πρῶτον ἐμὲ χρῆναι πειραθῆναι κατ' ἐμαυτὸν, καὶ καταλιπόντας ὑμᾶς ἐν ἀσφαλεῖ σκέψασθαι εἰ διαβατός ἐστι πρεσβυτέροις οὖσι καὶ ὑμῖν, ἢ πῶς ἔχει, &c. *i. Videte igitur, si quẽadmodũ fluuium nos treis transire oportet, rapidè fluentem, ego cùm essẽ natu minus vestrûm, & multorum fluminum peritus, dicerem vobis me primum & solum periclitari, & videre oportere essètne fluuius ad transeundũ vobis quoque facilis natu grandioribus, cùm vos in tuto reliquissem, &c. Quin ita locutus est & lib. 2. de Legibus.* nec enim vllum hoc frigidius flumen attigi, cùm ad multa accesserim, vt vix pede tentare possim. *Hoc igitur olim ad hunc locùm annotaram, cùm in hac essem*

sem sententia.vt hîc legi deberet aquis tentatis. *Nūc, sententia mutata,*equis tentatis, *potiùs mihi legendū videtur, maximè propter illa verba , quæ antecedunt,* sustinere vt currum,*seu vt alij libri habent,*currum, sic impetum bene c.l. *Ex verbis illis in hanc sententiam nunc adducor,vt M. Tullium in eadem similitudine manentem scripsisse putem,*quasi equis tentatis, *&c. Quòd autem & quidam*, equis temperatis *probant,ab eis dissentio,neque tamen eorum aut iudicium reprehendo, aut ingenium contemno. Omnino alterutro modo mihi legendum videtur,vel* quasi quis tentatis, *vt olim edidi,vel* quasi equis tentatis, *quod nūc magis probo.Nec hoc quidem dissimulabo, mihi videri sic esse legendum,*quo vtamur, quasi aquis tentatis:sic in amicitiis,aliqua parte periclitatis moribus amicorum:*vt periclitari mores amicorum,& tentare equos inter se comparentur.*

21 excusatum iri se arbitratus) *secutus sum plerosq; libros vulgatos,quibuscum duo manusc.consentiūt. Nā manuscripti ferè alij omnes habent partim* obscurari,*partim* obscuratum iri se: *& ita edidit Langius.*

22 non est facilè inuentu) *sic habent etiam nostri codices:& ita emendatum est in codice Mem.ex auctoritate trium antiquorum.* inuentu *autem supinum est, eundem casum regens,quem verbum,vnde oritur, proinde ac si dixisset* , non est facile eos inuenire , qui desc. *Mendosè autem hîc operarij isti olim excuderunt* facilè,*cum accentu : cùm* facile, *legendum sit sine accentu.*

23 sed in amicitia,*&c.*)*quidam detracta præpositione* in,*legi volunt,*sed amicitia,*&c.vt est in vulg.*

24 remissione vsus eluendæ) *sic habent nostri libri veteres , & ita edit Langius. Sic libro de Officiis primo ,vbi libri vulgati habent* sensim dissuere, quā repente præcidere : *veteres habent partim* sensim diluere , *partim* sensim deluere. *quod fortasse natum est ex hoc libro , cùm studiosus aliquis literarum ad illum locum libri primi de Officiis adscripsisset* , diluendæ , *aut suprà* dissuendæ , *aut è regione.*

31 vt & veritas in amicitia) *Omnes ferè libri veteres habent*, & vtilitas in amicitia, *quos non sequor*,

32 lubenter vtimur] *Langius edidit* luculenter, *librum vnum veterem secutus*, *Nos in omnibus nostris* lubenter, *scriptum reperimus: neque tamen quicquã aduersus scripturã illam aut dicimus, aut decernimus.*

33 obiurgatione gaudere) *libri veteres habent partim* correctione, *partim* correptione gaudere.

34 tum amicitiæ repugnat maximè) *videtur verbum* repugnat, *esse aliunde profectum*, *neque à Cicerone positum*, *sic enim videtur scripsisse Cicero*, Cùm autem omnium rerum simulatio est vitiosa: tollit enim iudicium veri, idque adulterat, tum amicitiæ maximè. *Paulò antè alij libri habẽt* ad voluntatem.

35 omnia essentit) *sic legendum esse*, *ratio & veritas vincunt: quarum vocibus qui clausas aureis habent, quod in eis erudiendis inanem operam sumam? Sed tamen hac de re plura in commentariis Plautinis.*

36 quanta in oratione maiestas?) *Quidam libri veteres habent*, quantum in oratione maiestatis.

37 in forum versus, agere cum p.) *etiam nostri ferè omnes libri veteres sic habent*, *vt in suis reperit Langius. Itaque vulgatam scripturam* versibus agere cum pop. *vt corruptam*, *reieci*; in forum versus *autem, interpretatur Plutarchus*, εἰς τὸ καλούμενον κωμίτιον στραφεὶς.

38 comicos stultos senes) *aliquot libri veteres*, *& quidem complures habent*, coamicos, *quam scripturam damno, post Petr. Victorium* Comicos *enim* senes, *appellat, qui in comœdiis inducũtur, stultos leueis, improuidos, futileis, obliuiosos, credulos, &c. vt suprà diximus in Catone. paulò pòst scripturæ veteris vestigiis ducibus, legendum censeo*, illuseris lautissimè.

EIVSDEM DIONYSII LAMBINI IN PARADOXA Stoicorum.

1 nullis oratoriis ornamentis adhibitis) *A libris*

libris ferè omnib. veteribus abest nullis,*in vno est vel, pro* nullis,*ex quo suspicor* nullis,*librariorum culpà è libris veteribus euanuisse:quod restitui.Idq; eò fidètiùs feci,quòd in vno, eóque antiquißimo* Stoicè solet oratoriis ornamentis non adhibitis, *quamquam* non, *transuersa linea à nescio quo confossum erat.*

2 in acceptũ,vt referas,*&c.) sic & olim edidi, & maneo nunc in sententia. monet me complurium codicum man. auctoritas,qui cum vulg consentientes,habẽt* referas,*nõ* proferas. referre in acceptum *autẽ videtur dixisse:pro referre in codicem accepti, quod non intellectũ à sciolis,credibile est ab eis esse deprauatum.*

IN PARADOXVM. I.

1 vt multa de suis rebus asp]*videtur legendum,vel* vt multa de suis asportarent,*&c.vel* vt multas de suis rebus asport. *verumtamen nihil mutare ausim. Satis habui admonere lectorem minùs attentum, duriusculũ esse ita loqui,*multa asportare de suis rebus.

2 cùm sine expositione exemplorum) *in codice Mem. hoc totum* sine expositione, *siue* sine appositione exemplorum,*vt est in vulgatis,ex codicum veterum auctoritate deletum erat, neque Langius in suis habuit. In vno duntaxat reperi* sine expositione exemplorum, *quod magis probo, quàm* sine appositione exemp. *Quin,vt quod sentio liberè dicam,vtrũque mihi suspectum est. Præterea pro* lentiùs disputantur, *quidam legi volunt* latiùs disp.

3 quàm filicatas istorum par.) *Sic restitutus est hic locus multis iam antè annis ex auctoritate codicum antiquorum, quamquam nonnulli legi volunt* Deliacas. *Sed pluris est veritas,quàm coniectura. suprà autem proximè,pro* fictileis vrnulas, *nonnulli libri veteres,in iis Pithœanus & Cuiatianus & Huraltinus, habent* fictileis hirnulas. *Est autem* hirnula,*seu* irnula, *vasis genus, cuius erat vsus in sacris, vt docet Festus.*

4 deuouit,atque immisit.) *Omnes libri veteres,habent*, deuotauit, atque immisit*: itaque emendatum est in codice Memm. ex tribus veteribus. Ego putabam*

el im

olim legendum, deuotos immisit, *&c. sed nunc veteres libros sequor.*

5 gloriatione se & prædicatione extollit ?) *Nonnulli libri habent* effert.

IN PARADOX. II.

1 tot virtutum præsidio munitus) *in nullo codice vetere* munitus, *reperitur: quin etiam* septus, *quod paulò post sequitur, abest à plerisque.*

2 respirare non sinunt) *In codice Mem. ex vno vetere codice adscriptum est:* superare non possunt, *ex alio* spirare. *Ego* spirare, *nõ improbo, sed vulgatam lectionem* respirare, *vt damnarem, inducere animum non potui.*

IN PARADOX. III.

1 quæ quando alterò accesit.) alterò, *id est, ad alterum. Sic superiore pagina malim legi, nihil huc addi potest.*

2 rerum modum figere non poss.] fingere, *omnes quidem habent libri: sed videri poßit legendum* figere. *Sic Horat. Oda* 19. *li.* 3. Tandem nequitiæ fige modum tuæ.

3 Visa sint breuiora: leuiora qui possint, *&c.*] *Recta quidem videtur hæc scriptura: sed ne ea quidem reiicienda est, quam in codice Mem. adscriptam reperi:* Si visa sunt breuiora: leuiora qui possint?

IN PARADOXA. IV.

1 sed dementem & insanum rationibus vincam necessariis] *siquis locus est in Paradoxis corruptus, hic est: quem Langius (nam ceteros, qui huic vlceri manus admouerunt, omitto) sic emendare conatus est*, Sed dementem & insanum. addicam necessariis. Addicam necessariis *autem, i. mittam ad agnatos, inquit ille, ad quos mente captorum tutela pertinet. Sed ego hanc emendationem probare nullo modo possum. Nam primùm in omnibus libris reperitur vox* rebus, *quam Langius delet. deinde quorsum hoc, ego te ad agnatos, vt dementem mittam? Deinde si certum est mente captum esse, non dubiũ quin ad agnatos mittẽdus sit: sin incertum, id demonstrandum est. Postremò in omnibus*

ferè libris scriptis reperitur vox inuictum, *partim in locum verbi* addicam, *partim vnà cum eo ipso verbo. Pauci habent* ad victum, *pro* addicam, *nonnulli* addictum, *vnde intelligere licet mendum esse in verbo* addicam. *Adde quod nonnulli libri habent infinitiuū* esse, *cum verbo* inuictū. *Ego igitur coniectura ductus, sententiámque Cic. secutus, sic emendandū hunc locum puto:* Insanū esse rationibus euincā, *seu* aduincā, *seu* vincam necessariis. *Coniecturam meam adiuuant verba eius, quod proximè sequitur, paradoxi, extrema:* cùm eum ne liberum quidem esse ratio & veritas ipsa conuincat. *Iam quod* rationibus *pro* rebus, *edi iussi, non videor nimis longè discedere à scriptura recepta. nam* rebus, *factum fortasse est ex* rōnibus. rōnibus *autem ex* rationibus. *siquis tamen* rebus, *retinere volet, non repugnabo.*

2 vt ciuis optimi) *nonnulli libri veteres non habent particulā* vt, *quos secutus est Langius. In vno pro* ciuis optimi, *scriptum est* ciuis optimus, *mendosè.*

3 & me exsulem tuo nomine) *quatuor libri veteres non habent vocem* exsulem, *eámque Langius delēdam censet: cui assentior.*

4 Et tu quidem in operto fuisti] *sic habent omnes libri vulgati, quos quidem viderim, quibuscum nonnulli veteres consentiunt. nonnulli* in portu, *alij* in ponto. *Ego* in operto, *tueor ac retineo.*

IN PARADOX. V.

1 qui legibus non propter metum) *libri veteres habēt,* qui ne legibus quidem propter metum, *&c.*

2 illud tamen breui confitendum) *ita est emendatum in codice Mem. ex libris veteribus, & ita edidit Langius. alij nostri codices habent,* Illud tamen breue, & confitendum est: *quod probo.*

3 quæ sunt dominorum facta nexu) *omnes libri veteres ad vnum, quos quidem viderim, habent* nexo, *quod probo, atque ita censeo legendum.*

4 sed tamen serui, vt atrienses) *locus est admodum corruptus, etiam in exemplaribus antiquis, quorum alia habent,* atriēses actu pars stultitiæ suæ, *alia* au-

stulti pari stult.*&c.alia* atrienses octo pari,*&c.quibus scripturis tam dissimilibus inter se, quidam ita mederi conati sunt, vt existimarēt partim legendū, a-* triēses ac topiarij:*partim* atrienses actuarij,*&c.sed frustrà Omnino quædam deesse videntur. putabā hanc esse sententiam Cicer. eámque his verbis exprimi posse.* Atq; vt in magna familia sunt alij honestiores ac lautiores,vt sibi vidētur,serui,sed tamen serui, vt atriēses:sic stulti omnes, vt cupares inter se stultitia sunt : sed tamen insignior eorū stultitia est, quos signa,*&c.Quid si hoc modo legamus?* Atq;vt in magna familia sunt alij lautiores, vt sibi vidētur, serui:sed tamē serui,vt medici, anagostæ, atriēses: alij inferiore loco,vt medias inuita copiosiores illi quidem & abundantiores, sed pari stultitia sunt, quos,*&c.*

5 Echionis tabula te stup.)*sic legēdum,non,vt vulgò,* Actæonis tab. *neq; vt olim edidi,* Aetionis tab. *Pictorem Echionē commemorat* Cicero *in Bruto : commemorat & Plinius lib.*35.*cap.*10.

6 loquitur ad voluntatem) *quidam libri habent,* ad voluptatem.

7 assidet,munerat)*libri veteres alij habent* munera, *alij* numerat,*alij,vt edendum curauimus* , munerat: *quomodo & Langius edidit. In codice Memmiano omnes hæ dissimilitudines adscripta sunt,& præterea docti cuiusdam coniectura* munerat dat.

8 Index verò) *legendum putant docti quidam,* Index verò , *quibus propemodum assentior.*

9 omnis animi debilitati,*&c.*] *libri veteres habent partim* omnis animi debilitata,& humilis,& fracta timiditas : *& ita emendatum est in codice Memmiano:itáque edidit Langius.partim,* omnis animi debilitas & humilis, *&c.*

IN PARADOX. VI.

1 accusatorū atq; iudicū)*hîc planè legēdū censeo,*accusatorū atq; indiciū:*multoq; adeò magis quàm suprà.* Index verò quantum habet dominatum?

2 intercessiones pecuniarū] intercessus,*emendandū*

censeo, propiùs accedens ad scripturã veterẽ, quã Langius, qui reponit inter cessiones, *quod idem valet.*

3 dilectum, decretum] *miror non esse ita editum à Langio:* dilectum, *inquam, cùm ita scriptum sit in exemplaribus omnibus antiquis, vt testatur emendatio huius loci adscripta ad marginem codicis Memm.*

4 non modò ad sumptum ille est fructus) *omnes libri veteres habẽt,* nõ modò ad fructũ ille est sumtus, *&c. ego tamen lectionem vulgatam retineo.*

EIVSDEM LAMBINI IN ARATI PHAENOMENA.

propterea quòd & æstatis primordia clarat.) *vulgò legitur:* Propterea quòd ad ęstatis primordia claret: *quæ lectio videtur nõ reiiciẽda, etiã si cũ Arati versibus conferas.* Ος σφισι ᾗ θέρεος ᾗ χείματος ἀρχομένοιο Σημαίνειν ἐκέλευσεν ἐπερχομένου τ' ἀρότοιο. *Sed Adr. Turne. mauult legi:* Propterea quòd & æstatis primordia clarat, *&c. A quo dissentire nõ possũ: planéq; arbitror ita potiùs legẽdũ: quemadmodũ in multis aliis horũ Phænomenõ locis emẽdãdis ei sũ assensus.*

Ipse autem labens geminis] *sic edidit Guil. Mor. Aliæ editiones habent* multis, *pro quo Turn. substituit* mutis. *muti enim sunt pisces. Omnino* geminis, *magis exprimit Arati verba,* τοὺ δ' ἐμπεδὲ σκαίροντα δύω ἰχθύες ἀμφινέμονται ἴσατον, *&c.*

pelagoque vagator) vagãto *pro* vagator, *antiquum, quo vsus est & Lucretius.*

missore vacans) *i. sine arcu:* ἄτερ τόξων, *Aratus.*

tutos contingere portus) *sic emendo* Nã cũ *Aratus dicat,* ὅρμον ἐπερχόμενοι, *&c.* cõtingere portus, *valde his verbis respondet.* cõstringere, *quod est in libr. vulgatis, nullo modo.* Fixa simul magnos edicã gentibus orbeis) *sic legit Adria. Turnebus: alij sic ediderunt,* Fixa simul magnos simileis vertentibus orbeis, *&c. Aliæ editiones laceræ sunt, vt Moreliana,* Fixa simul magnos edam gentibus. *& postrema Caroli Stephani:* Fixa simul sedem gentibus orbeis. *Arati versus huic loco respondentes, hi sunt:* ἤτοι μὲν τάγε καὶ τὰ ἀλίγκια δινωτοῖσι. Τέσσαρα τῶν καὶ μάλιστα, *&c. quib. Arateis magis conuenit meo iudicio*

editio illa, simul magno simileis vertêtibus orbeis, *quamuis non videatur ex omni parte sincera. Adr. Turnebus in Aduersariis suis addit etiam legi posse*, edicam cantibus orbeis.

nimio fulgens candore notatur] *Adr. Turnebus legit* vocatur, alter ab infernis Cancro connectitur) *secutus sum editionem Morelianam, quæ mihi visa est Arateis verbis magis conueniens, ἀλλ' ὁ μὲν ἐν βορέῳ περὶ καρκίνον ἐστήρικται. Alij sic ediderunt*, Alter ab infernis Austri côuertitur auris præcipitêt obitum) *i. celeriter obeant, & occidant.*

vis magna Aquilaï Pellitur] *cùm alia multa in hoc poëmate ab Adr. Turn. eruditè & ingeniosè restituta sunt, tum hoc in primis*, Pace huius liceat causam expl.] *hic versus tres integri & dimidius, qui desiderabantur, vt licet ex Arato intelligere, à nobis restituti, & pœnè dicam ab inferis excitati sunt.*

EIVSDEM IN LIB. Q. CICERONIS de petitione consulatus.

1 quę côsequi ingenio) *Muretus negat, você* homines *in quodâ lib. manu. reperiri. quod si probabimus, verbû* consequi, παθητικῶς *erit accipiendû. ego cû in duobus libris item manuscr. eam vocem reperissem, neque in cod. Memm. expuncta esset, non sum ausus eam delere, non reclamaturus tamen, si quis delendam contendat.*

2 non vt aliquid ex iis noui addisceres) *secutus sum hîc religiosè scripturæ veteris vestigia. Nam duo libri manuscripti habent*, addiscerem. addiscerê *autem factum puto ex* addiscerez, *cum* z. *scriptum esset initio pro* s, *deinde pro* m, *acceptum.*

3 tamen videtur in paucorum mensium negotio) *videtur delenda præpositio in.*

4 quæ noui nô habuerût) *sic hunc locum iam pridem emendandum censui: maneóque in sententia. doctus quidam, idémque mihi amicus, existimat addendum* omnes: *vt sit*, quæ noui non omnes habuerunt.

5 corû alterius bona prof. vid. você deniq; aud.) *C. Ant. describit. ad hûc locû pertinet illud ex fragmêtis orationis in C. Ant. & L. Cat.* Quê enim aut amicû habere potest is, qui tot ciueis trucidauit, aut cliê-

tem, qui in sua ciuitate cũ peregrino negauit se iudicio æquo certare posse:cùm, ad tabulam quos poneret, nõ *putarim legendum*, quos poneret, alios non habebat:*nempe quàm Sabidium & Pantheram.* tabulam *autem puto accipiendam, censoriam.*

6 Alter verò dij boni, &c.] *Catilinam designat. hic locus erat vocib. peruersè & præpostere positis fœdè corruptus: quibus in suum ordinem restitutis, nihil nũc est integrius. sic enim legendus:* primùm nobilitate eadem: deinde maiore non virtute, sed audacia.

7 Quin ille manias & vmbram suam, &c.) *hũc locum coniectura non inani, meo quidem iudicio, ductus, sanè feliciter restitui. dicuntur autem* manias & vmbram suam *metuere, prouerbiali sermone, qui supra modum metuunt, vt pueri, quos nutrices cùm plorant immoderatiùs, & improbius, nescio quibus terriculamentis obiectis, laruis quibusdam, aut lamiis & figuris deformibus commemoratis ac nominatis à ploratu reuocare conantur. Erant autem* maniæ, *vt docet Festus, turpes, deforméśque personæ, vel vt alij volunt, ficta quædam hominũ simulacra, ex farina: vel larua, id est, manes, quos deos deásque putabant, quósque ab inferis ad superos emanare credebant: quos denique pueris nutrices minabantur. talis ferè erat vox illa* μορμὼ *apud Græcos: ex qua* μορμολύττειν & μορμολύγματα. *Nequid dißimulem, in hanc me coniecturam deduxit Paßeratius, qui tamen* manius, *legendum prò* inanius, *existimabat, doctè quidem & ingeniosè, sed minùs probabiliter, minúsque verè.*

8 hic ne leges quidem] *sic legendum, non, vt vulgò,* hunc negliges quidem. *sententia autem nunc plana est. C. Antonius ita timidus est (inquit) vt puerorum more manias & vmbram suam metuat. Catilina ita audax, vt ne leges quidem metuat.*

9 hominem optimum. &c.] *lego ex coniectura, quam feci ex scriptura antiqua,* hominem honestißimum, virumque optimum. *nam liber vnus antiquus habet* hominem virumque optimum.

10 virgis per totam vrbem ceciderit?) *li. man. habent* viribus per totam, &c.

11 stanti collum gladio suo dext. sec.) *ad hunc locum pertinet illud ex fragmentis orationis in C. Anton. & L. Catil.* Populum verò, cùm inspectante populo Ro. collum secuit hominis maximè popularis, quanti faceret, ostendit.

12 & si in aliis culpa non esset, *&c.) doctus quidam, idémque amicus meus legendum putat, detracta negatione,* & si in aliis culpa esset, *&c. ego nihil mutandum censeo. Nam hunc locum esse integrum declarant verba Marci Cic. in oratione in Anton. & Catil. quæ reperiuntur in Fragm. Cùm ita vixisti, vt non esse: locus tam sanctus, quo non aduentus tuus etiam cùm culpa nulla subesset, crimen afferret.*

13 vt parētū propè in gremiis.) *liber vetus vnus habet,* propè virentū gremiis. *vnde suspicatur quidā legendum,* in parentum propè videntium gremiis.

14 tamen eorū alterum, cùm deesset alter, *&c.) vel legendū* cùm sibi deesset alter, *vel* deesset, *positū pro* abesset, *vt & alibi infrà, vel,* decesset *legendum, vt existimat Pass.* decesset *autem valet* decessisset, *qualia sunt,* exstinxem, promisse, diuisse, *& similia.*

15 vt forti viro diserto, *&c.] sic iusseram edi, & ita legendum censeo,* vt forti viro, homini diserto, & innocenti, *&c.*

16 eos verò, qui consularibus familiis, *&c.) sic hūc locū restitui. detracta voce* suspicor. *quæ huc ab aliquo indocto illata fuerat. sententia autē huius loci est hæc, & ij, qui eodē honore vsi sunt, vident quid dignitatis adepturus sis, cū tu idē, quod ipsi, sis adeptus, & ij, qui consularib. familiis nati locū maiorū consecuti nō sunt, nisi qui te admodum amant, tibi inuidēt. hîc operæ olim omiserant* tibi: *legendum enim,* tibi non inuidere.

17 esse non amicos). *negationem addidit Adrianus Turnebus, sine dubio à scriptoribus librariis omissam, & huic loco necessariam.*

18 deinde vt quisque est intimus ac maximè, *&c.) sic habent duo libri manu: & ita emendatum est in codice Memmij, & Adr. Turnebi, & Leodeg. Querni. In eisdem libris emendatum etiam est, vt edidimus*

tur, & quam amplissimum esse te cupiat.

19 num studia, atque opera elaborarunt) *sic emendauit Adr. Turnebus* [illegible]

20 sicut parata esse cumulum) *sic emendatum est in codice Adr. Turneb. itemque ex auctoritate codicis* [illegible] *ex* [illegible] *legendum* [illegible] *Passeratius* [illegible]

21 vt hoc tempore ab iis, qui debent) *sic legendum, & ita emendatum est in codice Memmii & Turnebi* [illegible] idem ; ex *antiquis* [illegible] *tales* tempus, [illegible] *tempore.*

22 precio tua maxime nomina est) *sic emendatũ est in* [illegible] *ex auctoritate veterum : neque* [illegible] *Quanquam, quod* [illegible] *non est* [illegible] *plus ponderis habet.*

23 & quemadmodum nomini meorum vlla in re vmquam, &c.) *sic & tamprudens emendarat Muretus, & ego* [illegible] *in duobus, eorum, quae* [illegible] *codicibus.*

24 etiam causa debent, aut volunt) *sic legendum sic enim loquebantur veteres* debeo tua causa: volo tua causa : *et eiusque loquendi formarum sexcenta sunt apud Latinos* [illegible] *auctores exempla.*

25 in quo modo aliquid virtutis est) *vox* virtutis, *deleta erat in libro Adr. Turnebi ex auctoritate veterum codicum quos comparabat cum Memmiano.*

26 nullis suffragantib. meritis) *vox* meritis, *abest à duobus libris veteribus, quæ tamẽ videtur necessaria: in iisdem participium* sceptus, *paulò post non reperitur.*

27 gratiosi in foro, nauique versantur,) *sic restituit Adr. Turnebus, leui immutatione facta.*

28 deinde habeto rationem) *sic est emendatum in codice Mem. & Turnebus: planeque ita legendum.*

29 tibi tributim descriptam) *sic restitui coniectura ductus cùm animaduertissem ex codice Memmij, & Turnebi esse in libris manusc.* tributim di-

ſtrictam: *ex qua ſcriptura tamẽ Turnebus facit* diſtinctam. *ego* deſcriptam, *malo.*

30 Ita cum & hos ipſos, qui, *&c.) ſic hunc locum emẽdaui, vna voce, quæ fuerat ſuo loco mota, in ſuam ſedem reſtituta: nempe cùm in libris omnibus prouocabulum* qui, *locatum ſit ibi* qui apud tribuleis: *ego ita edidi,* qui propter ſuam ambitionem, *&c.*

31 tum autem quòd equeſter ordo, *&c.) totus hic locus præclarè ab Adr. Turnebo ope veteris codicis emẽdatus, & in integrum reſtitutus eſt.*

32 alij honeſtatem) *ſic reſtituit Muretus: & rectè.*

33 neruos atque artus eſſe ſapientiæ) *Sic Epicharmus Græcè*, νῆφε, κὴ μέμνασο ἀπιστεῖν, ἄρθρα ταῦτα τῶν φρενῶν: *ex quibus Græcis videtur aliquid deeſſe his Latinis Quincti, atque ita legendum,* neruos atque artus eſſe ſapientiæ, vigilare, & cauere, non temere credere. *proferuntur in epiſtola ea, quæ vltimam antecedit lib. I. & ad Attic. & à Suida in voce* περὶ χειρῶν.

34 ſpeciem in rep.) *ſic legendum cenſeo, reiecta lectione vulgata: nam ex horum membrorum explicatione, quæ ſubiungitur,* ſpem, *legi non poſſe intelligere licet. ſunt enim ſex membra. nomenclatio, blãditia, aſsiduitas, benignitas, rumor, ſpecies, in rep. Ac cetera quidem ſuo loco explicantur: poſtremum autem infrà ibi*, Poſtremò tota petitio cura vt pompæ plena ſit, *&c.*

35 non comitas tibi, nec ea, *&c.) hunc locum alij reſtituere in integrũ conati sũt, ſed fruſtra. ego n. ibi videor huic vlceri ita manus medicas admouiſſe, vt nihil integrius fingi poſsit. Eſt autẽ hoc genus loquẽdi veterib. vſitatũ, vt Q. fratre dignũ: quod ſic explico:* nõ comitas tibi opus eſt, nec ea, quæ bono viro, ac ſuaui homine digna ſunt, ſed opus eſt magnopere blanditia, *&c.*

36 commutandus eſt] *nihil muto, quamuis quidam putet legendum* accommodandus eſt: *quod tamen ſicui magis probabitur, non repugnabo.*

37 ſi, quòd eius ſit, cõſequi poſſis, *&c.) ſic hũc locum emendandũ arbitror & parua immutatione ſcripturæ veteris facta, & optima ſententia expreſſa.*

38 eſt in cõuiuiis) *malim legi,* eſt & in cõuiuiis, *&c.*

39 quæ facito & abs te, *&c. Sic habet liber vetus vnus: alter*, quæ facito, & abs te, *quod idem valet.*

40 vt id aut iucundè promittas] *Deerat hîc vnum membrum: id quod intelligere licet ex iis, quæ sequuntur:* quorum alterum, *&c.* alterum, *&c. Errauerat librarius scilicet in vocibus* iucundè, & ingenuè, *atque ab aduerbio* iucundè, *ad verbum*, neges, *transierat. sic igitur ego restitui*, vt id aut iucundè promittas, aut ingenuè neges. *Nam quòd Adrianus Turnebus sic emendari vult*, vt id aut promittas, aut iucunde neges: *primùm verbum* promittas, *solitarium & sine aduerbio non placet: deinde* iucundè neges, *non conuenit.*

41 aliis te in rebus exsarturum) *maneo in sententia, vt hunc locum sic emendandum esse existimem: quam emendationem doctissimi quidam viri probant. Nonnulli tamen* exauctorum *malunt.*

42 homini planè perito). *liber vnus vetus habet*, homini Platonico.

43 quòd sæpe accideret, vt, *&c.*) *vocem* causa, *deleui: multa, quæ deerant in libris vulgatis, reperta in manuscriptis, restitui.*

44 certè abalienes & statim, & plureis) *sic edendum curaui, duorum veterum librorum auctoritatem secutus, præterea verbũ* inimicantur, *deleri iussi, quia eius nullum est in libris veteribus vestigium.*

4 vt facere quod promisit. *&c.*] *hæc sunt apta ex superioribus*, *hoc modo* ita impeditum, *vel* ita iusta causa impeditum, *&c. supra proximè videtur aliquid deesse, & ita legi debere*, quem vid. iusta causa impeditum non facere.

46 re operaque multis perficiatur id, *&c.*) *mutata interpunctione, & emendato verbo* proficiatur, *ex eoque facto* perficiatur *hic locus ab omni labe vindicatus ac purgatus est, idque ex librorum antiquorum auctoritate, non sine coniectura tamen nostra.*

47 excitanda nobis sunt] *libri veteres habent*, excuranda nobis sunt.

48 vt etiam siquid possit, *&c.*). *hic locus non videtur à mendo vacuus. videtur autem legendum*, nec competitoribus: *pro* nec compet.

FVLVII VRSINI IN LIBRVM I. DE OFFIC. NOTAE.

***

5 Hæc si sibi ipse consentiat,& non interdum naturæ bonitate vincatur,fit vt neque amicitiam colere possit) *Ita legendus hic locus,cùm in vulgatis desint illa duo verba* fit vt.

11 Quod hæc tantum , quantum sensu mouetur) *Aristoteles lib.*1.*Pol.* καὶ ὁ κοινωνῶν λόγου τοσοῦτον, ὅσον αἰσθάνεται.

ibi. Similitudines comparat) *Totus hic locus ex Polybio sumptus est,cuius verba sunt ex li.*VI. τοῦ δὲ γένους τῶν ἀνθρώπων ταύτῃ διαφέροντος τῶν ἄλλων ζώων ᾗ μόνοις αὐτοῖς μέτεστι νοῦ καὶ λογισμοῦ, φανερὸν ὡς οὐκ εἰκὸς παρατρέχειν αὐτοὺς τὴν προειρημένην διαφοράν, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων ζώον. ἀλλ' ἐπισημαίνεσθαι τὸ γινόμενον, καὶ δυσαρεστεῖσθαι τοῖς παροῦσι, προορωμένους τὸ μέλλον καὶ συλλογιζομένους, καὶ παραπλήσιον ἑκάστοις αὐτῶν συγκρίσει.

14 Quę si oculis cerneretur,mirabiles amores , vt ait Plato,excitaret sapientiæ) *pro* sapientiæ *Faernus reponebat* sui: *confirmabátque eam lectionem Platonis auctoritate,apud quem est.* ἑαυτῆς, *& loco simili ex li.*II.*de finibus,in quo scriptum est*: Quàm illa ardentes amores excitaret sui,si videretur. *Platonis verba ex Phædro.vnde hec Ciceronis trãslata sunt,subiecimus.* δεινὰς γὰρ ἂν παρεῖχεν ἔρωτας εἴ τι τοιοῦτον ἑαυτῆς ἐναργὲς εἴδωλον παρείχετο εἰς ὄψιν ἰόν.

19 Ac de primo quidem offici, fonte satis diximus) *Ita est in man.in impreßis autem deest* satis,*quod tamen videtur non esse superuacaneum.*

24 Nisi id fecerit ipse aliquo afficiatur incommodo) *Videtur hoc accepisse ab Aristotele ex lib.*V.*Pol.* διὰ δὲ φόβον στασιάζουσιν οἵ τε ἠδικηκότες, δεδιότες μὴ δῶσι δίκην, καὶ οἱ μέλλοντες ἀδικεῖσθαι, βουλόμενοι φθάσαι πρὶν ἀδικηθῆναι.

25 Tum ad perfruendas voluptates) *Aristoteles lib. 1. Pol.* ὅσοι δὲ καὶ τοῦ εὖ ζῆν ἐπιβάλλονται, τὸ πρὸς τὰς ἀπολαύσεις τὰς σωματικὰς ζητοῦσι.

29 Qui dum altero iniustitiæ genere vacant) *Vetus liber*, ij dum altero, &c.

32 Nam si, vt in fabulis est, Neptunus quod Theseo promiserat non fecisset) *Videtur respexisse ad locum Platonis, qui est in 3. de Legibus:* καὶ ὅταν γε ὁ πατὴρ ἐν γήρᾳ. ἢ καὶ σφόδρα νεανίας, μηδὲν τῶν καλῶν καὶ τῶν δικαίων γινώσκων, εὔχηται μάλα προθύμως ἐν παθήμασιν ἀδελφοῖς οἷον τοῖς γινομένοις Θησεῖ πρὸς τὸν δυστυχῶς τελευτήσαντα ἱππόλυτον.

ibi. Quæ sint iis quibus promiseris inutilia) *In manuscripto est*, si sint iis, &c.

38 Nec cauponantes bellum) καπηλεύειν μάχην *dixit Aeschylus in ea tragœdia quæ inscribitur*, ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις, *vnde Cicero sumpsisse videtur.*

51 Amicorum omnia esse communia) *Aristoteles li. 11. Pol.* διʼ ἀρετὴν δʼ ἔσται πρὸς τὸ χρῆσθαι κατὰ τὴν παροιμίαν, κοινὰ τὰ φίλων. *paulò post*, transferri in multas potest, *melius in antiquo codice*, per multas.

52 Nihilominus ipsi lucet) *Ennij versus ita legendus*, nihilominùs vt ipsi luceat.

54 Prima societas in ipso coniugio est) *Aristoteles lib. 1. Pol.* ἀνάγκη δὴ πρῶτον συνδυάζεσθαι τοὺς ἄνευ ἀλλήλων μὴ δυναμένους εἶναι, οἷον θῆλυ μὲν καὶ ἄρρεν, τῆς γενέσεως ἕνεκεν.

ibi. In alias domos, tanquam in colonias exeunt] *Similitudo sumpta ex Platonis libro VI. de Legibus* οἷον εἰς ἀποικίαν ἀφικνουμένους αὐτούς.

56 Nihil autem est amabilius, nec copulatius] *Legendum* copulantius, *vt est in libro manuscr.*

ibi. Vt vnus fiat ex pluribus) *Plato in Symposio:* ἐπιχειρῶν ποιῆσαι ἓν ἐκ δυοῖν.

61 Salmacida spolia) Salmacida spolia *perspicuè scriptum est in manuscr. & ita legendum affirmabat Faernus de hoc fonte Strabo lib. XIV. ita scribit:* Καὶ ἡ Σαλμακὶς κρήνη διαβεβλημένη οὐκ οἶδʼ ὁπόθεν, ὡς μαλακίζουσα τοὺς πίνοντας ἀπʼ αὐτῆς.

63 Calliditas

63 Calliditas potiùs quàm sapientia est appellāda] *Locus sumptus ex Epitaphio Platonis:* πᾶσά τε ἐπιστήμη χωριζομένη δικαιοσύνης, καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς, πανουργία, οὐ σοφία φαίνεται.

64 Vt enim apud Platonem est omnem morem Lacedæmoniorum inflammatum esse cupiditate vincendi] *Vetus codex habet,* omnem vim Lacedæmoniorum inflammatam, &c. *sed repugnant Platonis verba ex Lachete, siue* περὶ ἀνδρείας, *vnde Tulliana translata sunt:* λακεδαιμονίους, οἷς οὐδὲν ἄλλο μέλει ἐν τῷ βίῳ, ἢ τοῦτο ζητεῖν καὶ ἐπιτηδεύειν, ὅ τι ἂν μαθόντες καὶ [illegible] ἐπιτηδεύσαντες, πλεονεκτοῖεν τῶν ἄλλων περὶ τὸν πόλεμον.

70 Cuius proprium est sic viuere vt velis) *Arist. li.* v. *Pol.* ἐλεύθερον δὲ καὶ ἴσον τὸ, ὅ, τι ἂν βούληταί τις ποιεῖν, ὥστε ζῇ, ἐν ταῖς τοιαύταις δημοκρατίαις ἕκαστος ὡς βούλεται.

75 At ille verè à se dixerit adiutum Themistoclē] *Liber manuscriptus habet,* At ille adiuuit Themistoclem.

77 Concedat laurea linguæ) *Pro* linguæ *in vetustissimo apud me libro scriptum est* laudi. *de qua scriptura quid nobis videatur, in Philippicis dicemus.*

81 Non putaram) *Demosthenes Philip.* 1. Καὶ μὴν ἐκεῖνό γε αἰσχρὸν, ὕστερόν ποτ' εἰπεῖν, συμβάντος τινὸς, τίς γὰρ ἂν ᾤηθη ταῦτα γενέσθαι, &c. *ad hæc verba Demosthenis quin respexerit Cicero, mihi quidem dubium non est.*

84 Vnus homo nobis) *Omnes libri manuscripti. quos ego viderim, habent,* Vnus qui nobis, &c.

103 Et ad quædā studia grauiora atque maiora) *Arist. l.* 8. *Pol.* εἰ γὰρ ἄμφω μὲν δεῖ, μᾶλλον δὲ αἱρετὸν τὸ σχολάζειν. οὐ γὰρ δὴ παίζοντας, τέλος γὰρ ἀναγκαῖον εἶναι τοῦ βίου τὴν παιδείαν ἡμῖν.

105 Hominis autem mens discendo alitur) *Sententia sumpta, vt videtur ex oratione Isocratis ad Demonicum:* τὰ μὲν γὰρ σώματα, *inquit,* τοῖς συμμέτροις πόνοις, ἡ δὲ ψυχὴ τοῖς σπουδαίοις λόγοις αὔξεσθαι πέφυκε.

107 Vt enim in corporibus magnæ dissimilitudines)

Sumpsit hoc ab Aristotele ex libro 1. *Pol.* εἰ δὴ ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦτ' ἀληθές, πολὺ δικαιότερον ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦτο διωρίσθαι.

208 Præripere hostium consilia) *Ita placet vt legatur, non, vt Lambinus mutauit,* præcipere: *primùm, quia sic est in veteribus libris: deinde, quia sententia sumpta est ex Sophoclis Aiace:*

> Αἰ μὲν ὦ παῖ Λαρτίου δέδορκά σε
> πεῖραν τιν' ἐχθρῶν ἁρπᾶσαι θηρώμενον.

126 Cum quibus & apud quos viuamus] *Magis placet* viuimus, *vt est in manuscripto.*

139 O domus antiqua) *Ita est in veterib. libris. Faernus tamen affirmabat se in vetustißimo codice, quē ipse vidisset, scriptum inuenisse,* O domus antiqua, quàm dispari, &c. *eámque lectionem metri etiam ratione ita confirmabat, vt Heroicum hexametrum, & nō aliter legendum esse contenderet. prolatum autem id carmen fuisse de Antio quodam, siue Restione, siue alio, cuius domus temporibus illis nota fuisset: quamuis aliȷ* t, *litera in* c, *mutata, de Anco rege id dictum malint.*

143 Et aliis similibus virtutibus) *Magis placet* hariſ similibus, *vt est in codice apud me vetustißimo.*

150 Nec verò quicquam est turpius vanitate) *Expreßit Homericam sententiam,* κακὸν δ' ἀνεμώλια βάζειν.

IN LIB. II. DE OFFICIIS.

42 Sed etiam apud maiores nostros fruendæ iustitiæ causa videntur olim bene morati reges constituti) *Imitatus est Aristotelem in libro* v. *Pol. nisi quod ad reges transtulit Cicero, quæ Aristoteles de tyrannis dixit:* ὁ δὲ τύραννος ἐκ τοῦ δήμου καὶ τοῦ πλήθους ἐπὶ τοὺς γνωρίμους, ὅπως ὁ δῆμος ἀδικῆται μηδὲν ὑπ' αὐτῶν. φανερὸν δ' ἐκ τῶν συμβεβηκότων. σχεδὸν γὰρ οἱ πλεῖστοι τῶν τυράννων γεγόνασιν ἐκ δημαγωγῶν, ὡς εἰπεῖν πιστευθέντες ἐκ τοῦ διαβάλλειν τοὺς γνωρίμους. αἱ μὲν γὰρ τοῦτον τὸν τρόπον κατέστησαν τῶν τυραννίδων.

ibi. Ius enim semper est quæsitum æquabile) *Arist. lib.* 11. *Pol.* τὸ μὲν γὰρ δίκαιον ἴσον δοκεῖ εἶναι.

48 Et Antigoni ad Philippũ filium) *Ita legitur in libro manuſc. cùm in vulgatis deſit vox* filium.

56 Qui has effuſiones pecuniarum nõ admiremur] *Vel delenda particula* non, *vel* improbemus *legendũ, vt eſt in aliquibus exemplaribus, pro* admiremur, *quod non ita placet.*

74 Neque tamen de noſtra) Neque tam de noſtrâ *placet, vt habet manuſcriptus liber.*

77 Remp. gubernantibus) Reip. gubernatoribus, *habet vetus liber eadem ſententia* : *& paulò ſuprà* nõdum enim centum, & decem anni, *&c. &* , neque de noſtra tantùm: *in impreſsis deſunt duo aduerbia* enim *&* tantum, *quorum alterum ad ornatum, alterum ad ſententiam neceſſaria ſunt.*

IN LIB. III. DE OFFICIIS.

6 Inanem redire turpiſſimum eſt) *Alluſit, vt opinor, ad Homericum verſum in lib 1 Iliad.* Αἰσχρόν τοι δηρόν τε μένειν, κενεόν τ' ἀπονέεσθαι.

10 Qui veneris eam partem) *In vetuſtiſſimo apud me libro ſcriptum eſt,* qui iconis Veneris eam partem: *vt dubium non ſit, quin* Coæ Veneris *legi debeat.*

11 Quin numquam poſſit vtilitas cum honeſtate contendere] vnquam *legitur in libro antiquo, & ita emendatum eſt in codice viri doctiſsimi.*

20 Qui quondam iidem erant, qui Academici) *Non leguntur hæc poſtrema in manuſc.* qui Academici, *& ſententia certè non requirit.*

33 Aliqui caſus] aliquis, *puto rectius in manuſcr.*

ibi. Prope tamen abſoluto) *In manuſcripto eſt*, iam *& inde* tamen.

ibi. iam *pro* tamen, *& rectè ex* iam *enim factum eſt,* tam,

Nihil præter id quod honeſtum ſit eſſe propter ſe expetendum) *In libro manuſcripto legitur* quod honeſtum ſit, id eſſe maximè propter ſe

35 expetendum.

Nihilque tam ſecundum naturam] *Ita eſt in vetere libro, & melius, vt videtur, quàm in vulgatis.*

ferè libris scriptis reperitur vox inuictum, *partim in locum verbi* addicam, *partim vnà cum eo ipso verbo. Pauci habent* ad victum,*pro* addicam, *nonnulli* addictum, *vnde intelligere licet mendum esse in verbo* addicam. *Adde quod nonnulli libri habent infinitiuũ* esse, *cum verbo* inuictũ. *Ego igitur coniectura ductus, sententiámque Cic. secutus, sic emendandũ hunc locum puto:* Insanũ esse rationibus euincã, *seu* aduincã, *seu* vincam necessariis. *Coniecturam meam adiuuant verba eius, quod proximè sequitur, paradoxi, extrema:* cùm eum ne liberum quidem esse ratio & veritas ipsa conuincat. *Iam quòd* rationibus *pro* rebus, *edi iussi, non videor nimis longè discedere à scriptura recepta. nam* rebus, *factum fortasse est ex* rõnibus. rõnibus *autem ex* rationibus. *siquis tamen* rebus, *retinere volet, non repugnabo.*

2 vt ciuis optimi) *nonnulli libri veteres non habent particulã* vt, *quos secutus est Langius. In vno pro* ciuis optimi, *scriptum est* ciuis optimus, *mendosè.*

3 & me exsulem tuo nomine) *quatuor libri veteres non habent vocem* exsulem, *támque Langius delẽdam censet: cui assentior.*

4 Et tu quidem in operto fuisti] *sic habent omnes libri vulgati, quos quidem viderim, quibuscum nonnulli veteres consentiunt. nonnulli* in portu, *alij* in ponto. *Ego* in operto, *tueor ac retineo.*

IN PARADOX. V.

1 qui legibus non propter metum) *libri veteres habẽt,* qui ne legibus quidem propter metum, *&c.*

2 illud tamen breui confitendum) *ita est emendatum in codice Mem. ex libris veteribus, & ita edidit Langius. alij nostri codices habent,* Illud tamen breue, & confitendum est: *quod probo.*

3 quæ sunt dominorum facta nexu) *omnes libri veteres ad vnum, quos quidem viderim, habent* nexo, *quod probo, atque ita censeo legendum.*

4 sed tamen serui, vt atrienses) *locus est admodum corruptus, etiam in exemplaribus antiquis, quorum alia habent,* atriẽses actu pari stultitiæ suæ, *alia* actu-

ctui

stui pari stult.*&c.alia* atrienses octo pari,*&c.quibus scripturis tam dissimilibus inter se, quidam ita mederi conati sunt, vt existimarẽt partim legendũ,* atriẽses ac topiarij:*partim* atrienses actuarij,*&c.sed frustrà Omnino quadam deesse videntur. putabã hanc esse sententiam Cicer. eámque his verbis exprimi posse.* Atq; vt in magna familia sunt alij honestiores ac lautiores, vt sibi videtur, serui, sed tamen serui, vt atriẽses: sic stulti omnes, vt tu, pares inter se stultitia sunt: sed tamen insignior eorũ stultitia est, quos signa,*&c.Quid si hoc modo legamus?* Atq; vt in magna familia sunt alij lautiores, vt sibi videtur, serui: sed tamẽ serui, vt medici, anagostæ, atriẽses: alij inferiore loco, vt mediastini: ita copiosiores illi quidem & abundantiores, sed pari stultitia sunt, quos,*&c.*

5 Echionis tabula te stup.)*sic legẽdum,non,vt vulgò,* Actæonis tab. *neq; vt olim edidi,* Aetionis tab. *Pictorem Echionẽ commemorat* Cicero *in Bruto: commemorat & Plinius lib.*35.*cap.* 10.

6 loquitur ad voluntatem) *quidam libri habent,* ad voluptatem.

7 assidet, munerat)*libri veteres alij habent* munera, *alij* numerat,*alij,vt edendum curauimus*, munerat: *quomodo & Langius edidit. In codice Memmiano omnes hæ dissimilitudines adscriptæ sunt,& præterea docti cuiusdam coniectura* munerat dat.

8 Index verò) *legendum putant docti quidam,* Index verò, *quibus propemodum assentior.*

9 omnis animi debilitati,*&c.*] *libri veteres habent partim* omnis animi debilitata,& humilis,& fracta timiditas: *& ita emendatum est in codice Memmiano: itáque edidit Langius.partim,* omnis animi debilitas & humilis, *&c.*

IN PARADOX. VI.

1 accusatorũ atq; iudicũ)*hîc planè legẽdũ cẽseo,*accusatorũ atq; indiciũ:*multóq; adeò magis quàm suprà.* Index verò quantum habet dominatum?

2 intercessiones pecuniarũ] intercessus,*emendandũ*

censeo, propiùs accedens ad scripturã veterẽ, quã Langius, qui reponit inter cessiones, *quod idem valet.*

3 dilectum, decretum] *miror non esse ita editum à Langio:* dilectum, *inquam, cùm ita scriptum sit in exemplaribus omnibus antiquis, vt testatur emendatio huius loci adscripta ad marginem codicis Memm.*

4 non modò ad sumptum ille est fructus) *omnes libri veteres habẽt,* nõ modò ad fructũ ille est sumtus, *&c. ego tamen lectionem vulgatam retineo.*

EIVSDEM LAMBINI IN ARATI PHAENOMENA.

propterea quòd & æstatis primordia clarat.) *vulgò legitur:* Propterea quòd ad æstatis primordia claret: *qua lectio videtur nõ reiiciẽda, etiã si cũ Arati versibus conferas.* Ὀς σφισι καὶ θέρεος καὶ χείματος ἀρχομένοιο Σημαίνειν ἐκέλευσεν ἐπερχομένου τ᾽ ἀρότοιο. *Sed Adr. Turne. mauult legi:* Propterea ꝙ & æstatis primordia clarat, *&c. A quo dissentire nõ possũ: planéq; arbitror ita potiùs legẽdũ: quemadmodũ in multis aliis horũ Phænomenõ locis emẽdãdis ei sũ assensus.*

Ipse autem labens geminis] *sic edidit Guil. Mor. Aliæ editiones habent* multis, *pro quo Turn. substituit* mutis. *muti enim sunt pisces. Omnino* geminis, *magis exprimit Arati verba,* τὸν δὲ μετὰ σκαίροντα δύω ἰχθύες ἀμφινέμονται ἵππων, *&c.*

pelagoque vagator) vagito *pro* vagator, *antiquum, quo vsus est & Lucretius.*

missore vacans) *i. sine arcu:* ἄτερ τόξου, *Aratus.*

tutos contingere portus) *sic emendo Nã cũ Aratus dicat,* ὅρμον ἐπερχόμενοι, *&c.* cõtingere portus, *valde his verbis respondet.* cõstringere, *quod est in lib. vulgatis, nullo modo.* Fixa simul magnos edicã gentibus orbeis) *sic legit Adria. Turnebus: alij sic ediderunt,* Fixa simul magnos simileis vertentibus orbeis, *&c. Aliæ editiones laceræ sunt, vt Moreliana,* Fixa simul magnos edam gentibus. *& postrema Caroli Stephani:* Fixa simul sedem gentibus orbeis. *Arati versus huic loco respondentes, hi sunt:* ἤτοι μὲν τά γε καὶ τῇ ἀλίγκια δηωθεῖσι. Τέσσαρες οἳ καὶ μάλιστα, *&c. quib. Arateis magis conuenit meo iudicio*

editio illa, simul magno simileis vertētibus orbeis, *quamuis non videatur ex omni parte sincera. Adr. Turnebus in Auersariis suis addit etiam legi posse*, e dicam cantibus orbeis.

nimio fulgens candore notatur] *Adr. Turnebus legit* vocatur, alter ab infernis Cancro connectitur) *secutus sum editionem Morelianam, quæ mihi visa est Arateis verbis magis conueni: e, ἀλλ' ὁ μὲν ἐν βορέῳ ποσὶ καρκίνου ἐστήρικται. Alij sic ediderunt*, Alter ab infernis Austri cōuertitur auris præcipitēt obitum) *i. celeriter obeant, & occidant.*

vis magna Aquilaï Pellitur] *cùm alia multa in hoc poëmate ab Adr. Turn. eruditè & ingeniosè restituta sint, tum hoc inprimis*, Pace huius liceat caussam expl.] *hîc versus tres integri & dimidius, qui desiderabantur, vt licet ex Arato intelligere, à nobis restituti; & pœnè dicam ab inferis excitati sunt.*

EIVSDEM IN LIB. Q. CICERONIS de petitione consulatus.

1 quę cōsequi ingenio) *Muretus negat, vocē* homines *in quodā lib. manu. reperiri. quod si probabimus, verbū* consequi, *παθητικῶς erit accipiendū. ego cū in duobus libris item manuscr. eam vocem reperissem, neque in cod. Memm. expuncta esset, non sum ausus eam delere, non reclamaturus tamen, si quis delendam contendat.*

2 non vt aliquid ex iis noui addisceres) *secutus sum hîc religiosè scripturæ veteris vestigia. Nam duo libri manuscripti habent*, addiscerem. addiscerē *autem factum puto ex* addiscerez, *cum z. scriptum esset initio pro* s, *deinde pro* m, *acceptum.*

3 tamen videtur in paucorum mensium negotio). *videtur delenda præpositio in.*

4 quæ noui nō habuerūt) *sic hunc locum iam pridem emendatum censui; maneóque in sententia. doctus quidam, idémque mihi amicus existimat addendum* omnes: *vt sit*, quæ noui non omnes habuerunt.

5 corū alterius bona prof. vid. vocē deniq; aud.) *C. Ant. describit. ad hūc locū pertinet illud ex fragmētis orationis in C. Ant. & L. Cat.* Quē enim aut amicū habere potest is, qui tot ciueis trucidauit, aut cliē-

tem, qui in sua ciuitate cũ peregrino negauit se iudicio æquo certare posse?cùm, ad tabulam quos poneret, nō *putarim legendum*, quos poneret, alios non habebat: *nempe quàm Sabidium & Pantheram. tabulam autem puto accipiendam, censoriam.*

6 Alter verò dij boni, *&c.*] *Catilinam designat. hic locus erat vocib. peruersè & præposterè positis fœdè corruptus: quibus in suum ordinem restitutis, nihil nũc est integrius. sic enim legendus:* primùm nobilitate eadem: deinde maiore non virtute, sed audacia.

7 Quin ille manias & vmbram suam, *&c.*) *hũc locum coniectura non inani, meo quidem iudicio, ductus, sanè feliciter restitui. dicuntur autem* manias & vmbram suam *metuere, prouerbiali sermone, qui supra modum metuunt, vt pueri, quos nutrices cùm plorant immoderatiùs, & improbius, nescio quibus terriculamentis obiectis, laruis quibusdam, aut lamiis & figuris deformibus commemoratis ac nominatis à ploratu reuocare conantur. Erant autem* maniæ, *vt docet Festus, turpes, deforméśque personæ, vel vt alij volunt, ficta quædam hominũ simulacra, ex farina: vel larua, id est, manes, quos deos deásque putabant, quósque ab inferis ad superos emanare credebant: quos denique pueris nutrices minabantur. talis ferè erat vox illa* μορμὼ *apud Græcos: ex qua* μορμολύττειν & μορμολύγματα. *Nequid dissimulem, in hanc me coniecturam deduxit Passeratius, qui tamen* manius, *legendum prò* inanius, *existimabat, doctè quidem & ingeniosè, sed minùs probabiliter, minúsque verè.*

8 hic ne leges quidem] *sic legendum, non, vt vulgò,* hunc negliges quidem. *sententia autem nunc plana est. C. Antonius ita timidus est (inquit) vt puerorum more manias & vmbram suam metuat. Catilina ita audax, vt ne leges quidem metuat.*

9 hominem optimum. *&c.*] *lego ex coniectura, quam feci ex scriptura antiqua,* hominem honestissimum, virumque optimum. *nam liber vnus antiquus habet* hominem virumque optimum.

10 virgis per totam vrbem ceciderit?) *li. man. habent* viribus per totam, *&c.*

11 stanti collum gladio suo dext. sec.) *ad hunc locum pertinet illud ex fragmentis orationis in C. Anton. & L. Catil.* Populum verò, cùm inspectante populo Ro. collum secuit hominis maximè popularis, quanti faceret, ostendit.

12 & si in aliis culpa non esset, *&c.) doctus quidam, idémque amicus meus legendum putat, detracta negatione,* & si in aliis culpa esset, *&c. ego nihil mutandum censeo. Nam hunc locum esse integrum declarant verba Marci Cic. in oratione in Anton. & Catil. quæ reperiuntur in Fragm. Cùm ita vixisti, vt non esse: locus tam sanctus, quo non aduentus tuus etiam cùm culpa nulla subesset, crimen afferret.*

13 vt parētū propè in gremiis.) *liber vetus vnus habet,* propè virentū gremiis. *vnde suspicatur quidā legendum,* in parentum propè videntium gremiis.

14 tamen eorū alterum cùm deesset alter, *&c.) vel legendū* cùm sibi deesset alter, *vel* deesset, *positū pro* abesset, *vt & alibi infrà, vel,* decesset *legendum, vt existimat Pass.* decesset *autem valet* decessisset, *qualia sunt,* exstinxem, promisse, diuisse, *& similia.*

15 vt forti viro diserto, *&c.] sic iusseram edi, & ita legendum censeo,* vt forti viro, homini diserto, & innocenti, *&c.*

16 eos verò, qui consularibus familiis, *&c.) sic hūc locū restitui. detracta voce* suspicor. *quæ huc ab aliquo indocto illata fuerat. sententia autē huius loci est hæc, & ij, qui eodē honore vsi sunt, vident quid dignitatis adepturus sis, cū tu idē, quod ipsi, sis adeptus, & ij, qui consularib. familiis nati locū maiorū consecuti nō sunt, nisi qui te admodum amant, tibi inuidēt. hīc operæ olim omiserant* tibi: *legendum enim,* tibi non inuidere.

17 esse non amicos) *negationem addidit Adrianus Turnebus, sine dubio à scriptoribus librariis omissam, & huic loco necessariam.*

18 deinde vt quisque est intimus ac maximè, *&c.) sic habent duo libri manu: & ita emendatum est in codice Memmij, & Adr. Turnebi, & Leodeg. Querni. In eisdem libris emendatum etiam est', vt edidimus*

mus, & quàm amplissimum esse te cupiat.

19 omni studio, atque opera elaborarunt] *sic emendauit Adr. Turnebus coniectura ductus.*

20 sicut parata esse confido) *sic emẽdatum est in codice Andr. Turnebi, idque ex auctoritate codicis ma. vt mihi ipse confirmauit. ego olim antequam hanc ex vetere codice emendationem cognouissem, suspicabar legendum esse pro* concerno, omnino cerno. *Passeratius* concerno, *retinendum putat.*

21 vt hoc tempore ab iis, qui debent) *sic legendum, & ita emendatum est in codice Memmij & Turnebi ex veteribus. natum autem erratum vocis* idem, *ex antiqua scribendi consuetudine* temp. *quod valet* tempus, *seu* temporis, *seu tempore.*

22 petitio tua maximè munita est) *sic emendatũ est in ijs, quos dixi, codicibus, ex auctoritate veterum: neque de veritate scripturæ dubitandum. Quamquam, quod quidam coniectura ducti reposuerunt* innixa, *non est reiiciendum, sed vetus scriptura plus ponderis habet.*

23 & quemadmodum nemini illorum vlla in re vmquam, *&c.*) *sic & iampridem emendarat Muretus, & ego nuper emendatum reperi in duobus, eorum, quos honoris caussa semper nominatos velim codicibus.*

24 cuius causa debent, aut volunt) *sic legendum, sic enim loquebantur veteres* debeo tua causa: volo tua causa: *eaúmque loquendi formarum sexcenta sunt apud Latini sermonis auctores exempla.*

25 in quo modò aliquid virtutis sit) *vox* virtutis, *deleta erat in libro Adr. Turnebi ex auctoritate veterum cod. integra comparebat in Memmiano.*

26 nullis suffragantib. meritis] *vox* meritis, *abest à duobus libris veteribus: qua tamẽ videtur necessaria: in eisdem participium* sceptus, *paulò post non reperitur.*

27 gratiosi in foro, nauiqúe versantur,) *sic restituit Adr. Turnebus, leui immutatione facta.*

28 deinde habeto rationem.) *sic est emendatum in codice Mem. & Turnebus: planéque ita legendum.*

29 tibi tributim descriptam) *sic restitui coniectura ductus cùm animaduertissem ex codice Memmij, & Turnebi esse in libris manusc.* tributim di-

ſtrictam: *ex qua ſcriptura tamẽ Turnebus facit* diſtinctam. *ego* deſcriptam, *malo.*

30 Ita cum & hos ipſos, qui, *&c.) ſic hunc locum emẽdaui, vna voce, quæ fuerat ſuo loco mota, in ſuam ſedem reſtituta: nempe cùm in libris omnibus pronocabulum* qui, *locatum ſit ibi* qui apud tribuleis: *ego ita edidi,* qui propter ſuam ambitionem, *&c.*

31 tum autem quòd equeſter ordo, *&c.) totus hic locus præclarè ab Adr. Turnebo ope veteris codicis emẽdatus, & in integrum reſtitutus eſt.*

32 alij honeſtatem) *ſic reſtituit Muretus: & rectè.*

33 neruos atque artus eſſe ſapientiæ) *Sic Epicharmus Græcè,* νᾶφε, καὶ μέμνασο ἀπιςεῖν, ἄρθρα ταῦτα τῶν φρενῶν: *ex quibus Græcis videtur aliquid deeſſe his Latinis Quincti, atque ita legendum,* neruos atque artus eſſe ſapientiæ, vigilare, & cauere, non temere credere. *proferuntur in epiſtola ea, quæ vltimam antecedit lib. 1. & ad Attic. & à Suida in voce* περὶ χειρων.

34 ſpeciem in rep.) *ſic legendum cenſeo, reiecta lectione vulgata: nam ex horum membrorum explicatione, quæ ſubiungitur,* ſpem, *legi non poſſe intelligere licet. ſunt enim ſex membra. nomenclatio, blãditia, aſsiduitas, benignitas, rumor, ſpecies, in rep. Ac cetera quidem ſuo loco explicantur: poſtremum autem infrà ibi,* Poſtremò tota petitio cura vt pompæ plena ſit, *&c.*

35 non comitas tibi, nec ea, *&c.) hunc locum alij reſtituere in integrũ conati sũt, ſed fruſtra. ego mihi videor huic vlceri ita manus medicas admouiſſe, vt nihil integrius fingi poſsit. Eſt autẽ hoc genus loquẽdi veterib. vſitatũ, & Q. fratre dignũ: quod ſic explico:* nõ comitas tibi opꝰ eſt, nec ea, q̃ bono viro, ac ſuaui homine digna ſunt, ſed opus eſt magnopere blanditia, *&c.*

36 commutandus eſt] *nihil muto, quamuis quidam putet legendum* accommodandus eſt: *quod tamen ſicui magis probabitur, non repugnabo.*

37 ſi, quòd eius ſit, cõſequi poſsis, *&c.) ſic hũc locum emendandũ arbitror & parua immutatione ſcripturæ veteris facta, & optima ſententia expreſſa.*

38 eſt in cõuiuiis) *malim legi,* eſt & in cõuiuiis, *&c.*

39 quæ facito & abs te,*&c. Sic habet liber vetus vnus: alter*, quæ facito,& abs te,*quod idem valet.*

40 vt id aut iucundè promittas] *deerat hic vnum membrum: id quod intelligere licet ex iis, quæ sequuntur:* quorum alterum,*&c.* alterum,*&c. Errauerat librarius scilicet in vocibus* iucundè,& ingenuè\ *atque ab aduerbio* iucundè,*ad verbum*,neges,*transierat sic igitur ego restitui*,vt id aut iucundè promittas, aut ingenuè neges.*Nam quòd Adrianus Turnebus sic emẽdari vult*,vt id aut promittas, aut iucunde neges: *primùm verbum* promittas,*solitarium & sine aduerbio non placet:deinde* iucundè neges,*non conuenit.*

41 aliis te in rebus exsarturum)*maneo in sententia,vt hunc locum sic emendandum esse existimem: quam emendationem doctissimi quidam viri probant.Nonnulli tamen* exauctorum *malunt.*

42 homini planè perito) *liber vnus vetus habet*,homini Platonico.

43 quòd sæpe accideret,vt,*&c.*) *vocem* causa,*deleui:multa, quæ deerant in libris vulgatis, reperta in manuscriptis,restitui.*

44 certè abalienes & statim,&plureis)*sic edendum curaui,duorum veterum librorum auctoritatem secutus,præterea verbũ* inimicantur, *deleri iussi, quia eius nullum est in libris veteribus vestigium.*

4 vt facere quod promisit. *&c.*] *hæc sunt apta ex superioribus, hoc modo* ita impeditum, *vel* ita iusta causa impeditum, *&c. supra proximè videtur aliquid deesse, & ita legi debere,* quem vid. iusta causa impeditum non facere.

46 re operaque multis perficiatur id,*&c.*)*mutata interpunctione, & emendato verbo* proficiatur,*ex eoque facto* perficiatur *hic locus ab omni labe vindicatus ac purgatus est, idque ex librorum antiquorum auctoritate, non sine coniectura tamen nostra.*

47 excitanda nobis sunt] *libri veteres habent,* excuranda nobis sunt.

48 vt etiam siquid possit, *&c.*). *hic locus non videtur à mendo vacuus. videtur autem legendum,* nec competitoribus: *pro* nec compet.

FVLVII VRSINI IN LIBRVM I. DE OFFIC. NOTAE.

***

5 Hæ si sibi ipse consentiat,& non interdum naturæ bonitate vincatur,fit vt neque amicitiam colere possit) *Ita legendus hic locus,cùm in vulgatis desint illa duo verba* fit vt.

11 Quod hæc tantum , quantum sensu mouetur) *Aristoteles lib.*1.*Pol.* καὶ ὁ κοινωνῶν λόγου τοσοῦτον, ὅσον αἰσθάνεται.

ibi. Similitudines comparat) *Totus hic locus ex Polybio sumptus est,cuius verba sunt ex li.*VI. τοῦ δὲ γένους τῶν ἀνθρώπων ταύτῃ διαφέροντος τῶν ἄλλων ζώων ᾗ μόνοις αὐτοῖς μέτεστι νοῦ καὶ λογισμοῦ, φανερὸν ὡς οὐκ εἰκὸς παρατρέχειν αὐτοὺς τὴν προειρημένην διαφοράν, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων ζώων, ἀλλ' ἐπισημαίνεσθαι τὸ γινόμενον, καὶ δυσαρεστεῖσθαι τοῖς παροῦσι, προορωμένους τὸ μέλλον, καὶ συλλογιζομένους, καὶ παραπλησίως ἑκάστοις αὐτῶν συγκρίσει.

14 Quę si oculis cerneretur,mirabiles amores ; vt ait Plato,excitaret sapientiæ) *pro* sapientiæ *Faernus reponebat* sui : *confirmabátque eam lectionem Platonis auctoritate,apud quem est* ἑαυτῆς, *& loco simili ex li.*II.*de finibus,in quo scriptum est* : Quàm illa ardentes amores excitaret sui,si videretur. *Platonis verba ex Phædro.vnde hæc Ciceronis trãslata sunt,subiecimus.* δεινοὺς γὰρ ἂν παρεῖχεν ἔρωτας, εἴ τι τοιοῦτον ἑαυτῆς ἐναργὲς εἴδωλον παρείχετο εἰς ὄψιν ἰόν.

19 Ac de primo quidem offici, fonte satis diximus) *Ita est in man.in impressis autem deest* satis,*quod tamen videtur non esse superuacaneum.*

24 Nisi id fecerit ipse aliquo afficiatur incommodo) *Videtur hoc accepisse ab Aristotele ex lib.*V.*Pol.* διὰ δὲ φόβον στασιάζουσιν οἵ τε ἠδικηκότες, δεδιότες μὴ δῶσι δίκην, καὶ οἱ μέλλοντες ἀδικεῖσθαι, βουλόμενοι φθάσαι πρὶν ἀδικηθῆναι.

25 Tum ad perfruendas voluptates) *Aristoteles lib. I. Pol.* ὅσοι δὲ καὶ τοῦ εὖ ζῆν ἐπιβάλλονται, τὸ πρὸς τὰς ἀπολαύσεις τὰς σωματικὰς ζητοῦσι.

29 Qui dum altero iniustitiæ genere vacant) *Vetus liber*, ij dum altero, &c.

32 Nam si, vt in fabulis est, Neptunus quod Theseo promiserat non fecisset) *Videtur respexisse ad locum Platonis, qui est in 3. de Legibus:* καὶ ὅταν γε ὁ πατὴρ ὢν γέρων, ὁ δὲ καὶ σφόδρα νεανίας, μηδὲν τῶν καλῶν καὶ τῶν δικαίων γινώσκων, εὔχηται μάλα προθύμως ἐν παθήμασιν ἀδελφοῖς οὖν τοῖς γενομένοις Θησεῖ πρὸς τὸν δυστυχῶς τελευτήσαντα Ἱππόλυτον.

ibi. Quæ sint iis quibus promiseris inutilia) *In manuscripto est*, si sint iis, &c.

38 Nec cauponantes bellum) καπηλεύειν μάχην *dixit Aeschylus in ea tragœdia quæ inscribitur*, ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις, *vnde Cicero sumpsisse videtur.*

51 Amicorum omnia esse communia) *Aristoteles li. II. Pol.* δι᾽ ἀρετὴν δ᾽ ἔσται πρὸς τὸ χρῆσθαι κατὰ τὴν παροιμίαν, κοινὰ τὰ φίλων. *paulò post*, transferri in multas potest, *melius in antiquo codice*, per multas.

52 Nihilominus ipsi lucet) *Ennij versus ita legendus*, nihilominùs vt ipsi luceat.

54 Prima societas in ipso coniugio est) *Aristoteles lib. I. Pol.* ἀνάγκη δὴ πρῶτον συνδυάζεσθαι τοὺς ἄνευ ἀλλήλων μὴ δυναμένους εἶναι, οἷον θῆλυ μὲν καὶ ἄρρεν, τῆς γενέσεως ἕνεκεν.

ibi. In alias domos, tanquam in colonias exeunt] *Similitudo sumpta ex Platonis libro VI. de Legibus* οἷον εἰς ἀποικίαν ἀφικνουμένους αὐτούς.

56 Nihil autem est amabilius, nec copulatius] *Legendum* copulantius, *vt est in libro manuscr.*

ibi. Vt vnus fiat ex pluribus) *Plato in Symposio:* ἐπιχειρῶν ποιῆσαι ἓν ἐκ δυοῖν.

61 Salmacida spolia) Salmacida spolia *perspicuè scriptum est in manuscr. & ita legendum affirmabat Faernus de hoc fonte Strabo lib. XIV. ita scribit:* Καὶ ἡ Σαλμακὶς κρήνη διαβεβλημένη οὐκ οἶδ᾽ ὁπόθεν, ὡς μαλακίζουσα τοὺς πίνοντας ἀπ᾽ αὐτῆς.

63 Calliditas

63 Calliditas potiùs quàm ſapientia eſt appellãda] *Locus ſumptus ex Epitaphio Platonis:* πᾶσά τε ἐπιστήμη χωριζομένη δικαιοσύνης, καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς, πανουργία, οὐ σοφία φαίνεται.

64 Vt enim apud Platonem eſt omnem morem Lacedæmoniorum inflammatum eſſe cupiditate vincendi] *Vetus codex habet,* omnem vim Lacedæmoniorum inflammatam, &c. *ſed repugnant Platonis verba ex Lachete, ſiue* περὶ ἀνδρείας, *vnde Tulliana tranſlata ſunt:* λακεδαιμονίους, οἷς οὐδὲν ἄλλο μέλει ἐν τῷ βίῳ, ἢ τοῦτο ζητεῖν καὶ ἐπιτηδεύειν, ὅ τι ἂν μαθόντες καὶ ἐπιτηδεύσαντες, πλεονεκτοῖεν τῶν ἄλλων περὶ τὸν πόλεμον.

70 Cuius proprium eſt ſic viuere vt velis) *Ariſt. li. v. Pol.* ἐλεύθερον δὲ καὶ ἴσον τὸ, ὅ, τι ἂν βούληταί τις ποιεῖν, ὥστε ζῇ, ἐν ταῖς τοιαύταις δημοκρατίαις ἕκαστος ὡς βούλεται.

75 At ille verè à ſe dixerit adiutum Themiſtoclẽ] *Liber manuſcriptus habet,* At ille adiuuit Themiſtoclem.

77 Concedat laurea linguæ) *Pro* linguæ *in vetuſtiſsimo apud me libro ſcriptum eſt* laudi. *de qua ſcriptura quid nobis videatur, in Philippicis dicemus.*

81 Non putaram) *Demoſthenes Philip.* I. Καὶ μὴν ἐκεῖνό γε αἰσχρὸν, ὕστερόν ποτ' εἰπεῖν, συμβάντος τινὸς, τίς γὰρ ἂν ᾠήθη ταῦτα γενέσθαι, &c. *ad hæc verba Demoſthenis quin reſpexerit Cicero, mihi quidem dubium non eſt.*

84 Vnus homo nobis) *Omnes libri manuſcripti. quos ego viderim, habent,* Vnus qui nobis, &c.

103 Et ad quædã ſtudia grauiora atque maiora) *Ariſt. l. 8. Pol.* εἰ γὰρ ἄμφω μὲν δεῖ, μᾶλλον δὲ αἱρετὸν τὸ σχολάζειν, οὐ γὰρ δὴ παίζοντας, τέλος γὰρ ἀναγκαῖον εἶναι τοῦ βίου τὴν παιδιὰν ἡμῖν.

105 Hominis autem mens diſcendo alitur) *Sententia ſumpta, vt videtur ex oratione Iſocratis ad Demonicum:* τὰ μὲν γὰρ σώματα, *inquit,* τοῖς συμμέτροις πόνοις, ἡ δὲ ψυχὴ τοῖς σπουδαίοις λόγοις αὔξεσθαι πέφυκε.

107 Vt enim in corporibus magnæ diſſimilitudines)

Sumpsit hoc ab Aristotele ex libro 1. *Pol.* εἰ δὴ ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦτ' ἀληθές, πολὺ δικαιότερον ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦτο διωρίσθαι.

108 Præripere hostium consilia) *Ita placet vt legatur, non, vt Lambinus mutauit,* præcipere: *primùm, quia sic est in veteribus libris: deinde, quia sententia sumpta est ex Sophoclis Aiace:*

Αἰεὶ μὲν ὦ παῖ Λαρτίου δέδορκά σε
πεῖράν τιν' ἐχθρῶν ἁρπάσαι θηρώμενον.

126 Cum quibus & apud quos viuamus] *Magis placet* viuimus, *vt est in manuscripto.*

139 O domus antiqua) *Ita est in veterib. libris. Faernus tamen affirmabat se in vetustissimo codice, quē ipse vidisset, scriptum inuenisse,* O domus antiqua, quàm dispari, &c. *eámque lectionem metri etiam ratione ita confirmabat, vt Heroicum hexametrum, & nō aliter legendum esse contenderet. prolatum autem id carmen fuisse de Antio quodam, siue Restione, siue alio, cuius domus temporibus illis nota fuisset: quamuis alij* t, *litera in* c, *mutata, de Anco rege id dictum malint.*

143 Et aliis similibus virtutibus) *Magis placet* harū similibus, *vt est in codice apud me vetustissimo.*

150 Nec verò quicquam est turpius vanitate) *Expressit Homericam sententiam,* κενὸν δ' ἀνεμώλια βάζειν.

IN LIB. II. DE OFFICIIS.

42 Sed etiam apud maiores nostros fruendæ iustitiæ causa videntur olim bene morati reges constituti) *Imitatus est Aristotelem in libro* v. *Pol. nisi quod ad reges transtulit Cicero, quæ Aristoteles de tyrannis dixit:* ὁ δὲ τύραννος ἐκ τοῦ δήμου καὶ τοῦ πλήθους ἐπὶ τοὺς γνωρίμους, ὅπως ὁ δῆμος ἀδικῆται μηθὲν ὑπ' αὐτῶν. φανερὸν δ' ἐκ τῶν συμβεβηκότων. σχεδὸν γὰρ οἱ πλεῖστοι τῶν τυράννων γεγόνασιν ἐκ δημαγωγῶν, ὡς εἰπεῖν πιστευθέντες ἐκ τοῦ διαβάλλειν τοὺς γνωρίμους. αἱ μὲν γὰρ τοῦτον τὸν τρόπον κατέστησαν τῶν τυραννίδων.

ibi. Ius enim semper est quæsitum æquabile) *Arist. lib.* II. *Pol.* τὸ μὲν γὰρ δίκαιον ἴσον δοκεῖ εἶναι.

48 Et Antigoni ad Philippũ filium) *Ita legitur in libro manuscr. cùm in vulgatis desit vox* filium.

56 Qui has effusiones pecuniarum nõ admiremur] *Vel delenda particula* non, *vel* improbemus *legendũ, vt est in aliquibus exemplaribus, pro* admiremur, *quod non ita placet.*

74 Neque tamen de nostra) Neque tam de nostrâ *placet, vt habet manuscriptus liber.*

77 Remp. gubernantibus) Reip. gubernatoribus, *habet vetus liber eadem sententia: & paulò suprà* .nõdum enim centum, & decem anni, *&c. &* , neque de nostra tantùm: *in impressis desunt duo aduerbia* enim *&* tantum, *quorum alterum ad ornatum, alterum ad sententiam necessaria sunt.*

IN LIB. III. DE OFFICIIS.

6 Inanem redire turpissimum est) *Allusit, vt opinor, ad Homericum versum in lib 1 Iliad.* Αἰχρόν τοι δηρόν τε μένειν, κενεόν τ' ἀπονιέεσθαι.

10 Qui veneris eam partem) *In vetustissimo apud me libro scriptum est,* qui iconis Veneris eam partem: *vt dubium non sit, quin* Coæ Veneris *legi debeat.*

11 Quin numquam possit vtilitas cum honestate contendere] vnquam *legitur in libro antiquo, & ita emendatum est in codice viri doctissimi.*

20 Qui quondam iidem erant, qui Academici) *Non leguntur hæc postrema in manusc.* qui Academici, *& sententia certè non requirit.*

33 Aliqui casus] aliquis, *puto rectius in manuscr.*

ibi. Prope tamen absoluto) *In manuscripto est*, iam *& inde* tamen.

ibi. iam *pro* tamen, *& rectè ex* iam *enim factum est,* tam,

Nihil præter id quod honestum sit esse propter se expetendum) *In libro manuscripto legitur* quod honestum sit, id esse maximè propter se
35 expetendum.

Nihilque tam secundum naturam] *Ita est in vetere libro , & melius , vt videtur , quàm in vulgatis.*

87 Quod honestum esse videant] videatur *rectius, vt opinor, in vetere libro.*

46 Damonem & Pythiam] *Vetus codex habet* Pinthiam, *ex quo coniecturam facio, scribendū esse* Phintiam. φιντιας *autem reperitur apud Pausaniam: & in æreo quodam numismate incisum est*, ΦΙΝΤΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ.

48 Cyrsilum quendam suadentem vt in vrbe maneret] *Demosthenes* ἐν τῷ περὶ στεφάνου. τὸ δ' ὑπακούειν, *inquit*, τοῖς ἐπιταττομένοις ἀποφηνάμενον Κυρσιλον καταλιθώσαντες οὐ μόνον αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ αἱ γυναῖκες αἱ ὑμέτεραι τὴν γυναῖκα αὐτοῦ.

53 Vt nihil cuiusque sit suum) *Vetus liber*, vt nihil cuiusquam sit.

58 C. Cannius] *Scribendum* Canius *vnico* n, *auctoribus antiquis lapidibus.*

60 Cùm ex eo quærerem) quæreretur *magis placet, vt est in vetustissimo exemplari.*

62 Nequicquam sapere sapientem) *Videtur Ennius sumpsisse de Græco illo*, μισῶ σοφιστὴν ὅστις οὐχ αὑτῷ σοφός.

66 Quam esset ab auguribus demoliri iussus) *Vetus liber*, quam eas esset ab auguribus, &c.

70 Et quid sit bene agi) agier *est in manuscripto.*

74 Non erat, æquum) num erat æquum, *liber vetus.*

80 Tribuni plebis adhibuissent] *In manuscripto est* adiissent, *pro* adhibuissent.

85 Cuius autem vita ipsi potest vtilis esse) *Vetus liber habet*, cui autem vita ipsa potest vtilis esse: *& ita legendum opinor. in Lælio*, vitalis *legitur, pro* vtilis.

94 Quo optato impetrato] *Deest in manuscripto verbum*, optato.

99 Sed dimittamus & fabulas & externa: ad rem factam, nostráque veniamus] *Ita legitur hic locus in libro manuscr. cùm à vulgatis codicibus partim absit verbum* factam, *partim habeant* factáque, *quæ lectio non ita probatur.*

ibi. Quis hæc neget esse vtilia quæ cēses) *Ita videtur legen*

legendum ex libro manuscripto.

117 Eiúsque constitutionis spe explorata) *Deest aduerbium,* perfecte, *quod post vocem* spe *in vetustissimo libro reperitur.*

IN CATONEM MAIOREM SIVE DE SENECTVTE.

1 Quæ nunc te coquit) *Post hunc versum in libro, qui est apud me scriptus manu Pomponij Læti, legitur alius versus, cuius prior pars reperitur in vetustissimo etiam alio penes me codice,*

Et qua deprimeris frustra noctésque diésque.

Vt onus se Ætna grauius] *Sumpsit hoc ex Euripide, apud quem ita est in Hercule Furente:*

Α' νεότης μοι φίλον ἄ-
χθος. τὸ δὲ γῆρας αἰεὶ
βαρύτερον Αἴτνας σκοπέλων
ἐπὶ κρατὶ κεῖται
βλεφάρων σκοτεινὸν
φάος ἐπικαλύψαν.

ibi. Quam vt adipiscantur omnes optant, eandem accusant adepti] *Accepit hanc sententiam ex Menecrate poeta, cuius versus extant apud Stobæum:*

γῆρας ἐπὰν μὲν ἀπῇ, πᾶς εὔχεται.
ἢν δέ ποτ' ἔλθῃ, μέμφεται &c.

5 Nostróque cognomine) *Vetus liber* Vestróque cognomine.

7 Pares autem cum paribus] *Aristoteles libro* 2 *Rhet.* ἧλιξ ἥλικα τέρπει.

8 Nec herculè, inquit, si ego Seriphius essem, nobilis) *Faernus secutus veterum librorum auctoritatem, emendauit* ignobilis. *Sed contra eum facit Platonis locus in* 1. *Pol. vnde Ciceronem hæc sumpsisse manifestum est:* ἀλλὰ τὸ τοῦ Θεμιστοκλέους εὖ ἔχει, ὃς τῷ Σεριφίῳ λοιδορουμένῳ καὶ λέγοντι, ὅτι οὐ δι' αὑτὸν, ἀλλὰ διὰ τὴν πόλιν εὐδοκιμεῖ, ἀπεκρίνατο, ὅτι οὔτ' ἂν αὐτὸς Σερίφιος ὢν ὀνομαστὸς ἐγένετο, οὔτ' ἐκεῖνος Ἀθηναῖος.

1 Vnus homo nobis] Vnus qui nobis, *habent veteres*

res libri omnes.

11 Optimis auspiciis ea geri] *Ad Homericum illud respexit,* εἷς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης.

16 Et tamen ipsius) *Vetus liber*, tum ipsius Appij, &c.

19 Tertius hic & tricesimus annus est)hic quintus & tricesimus est annus: *& paulò pòst*, decem annis, *pro* nouem, *habet antiquus liber.*

20 Quod si legere aut audire) *Ita vetus codex ; & melius, quàm recentiores libri*, & audire. *& paulo pòst*, prudentia senescẽtis *pro* senectutis, *venustior lectio: vt* senescentis *opponatur verbo* florentis. *cõuenit autem hæc sententia cum Aristotelicis illis in lib.vj. Politi.* ἡ μὲν δύναμις ἐν νεωτέροις, ἡ δὲ φρόνησις ἐν πρεσβυτέροις.

26 Vt Solonem versibus gloriantem videmus)*Solonis versus est,*

γηράσκω δ' αἰεὶ πολλὰ διδασκόμενος.

31 Tertiam enim iam ętatem) τριτάτην γενεὴν, *Homerus. & paulò infrà ,* μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή, *quod Cicero dixit*, Melle dulcior fluebat oratio.

34 Massanissa) Massinissa *scribendum est ex auctoritate æneæ tabellæ, quæ est apud me, incisam habẽs Thoriam legem, in qua de agris fit mentio, qui donati à Senatu populoq; Roman. fuerunt regi Masinissæ.*

41 Qui in amicitia populi Romani permanserat] *Antiqua formula: quæ in fragmento Thoriæ legis, cuius suprà meminimus, ita reperitur.* Quei eorum in amicitiam populi Romani bello Poinicio proximo manserunt *& in vetustissimo apud me senatus consulto Græcè scripto, quod M. Lepido, Q. Catulo Coss. in æs incisum fuit ,* τῶν διὰ τέλους ἐν τῇ φιλίᾳ τοῦ δήμου τῶν ῥωμαίων μεμενηκότων

42 VII. annis postquam consul fuisset) VIII. annis *habet antiquus liber.*

44 C. Duillum) Duelium *habet vetus liber , & ita scribebant antiqui.*

48 Bona ætas)Mala ætas *Senectus dicitur ab Afranio in illo versu,*

Mala

Mala ætas nulla delinimenta inuenit.

56 Assiduíque domini referta cella vinaria, olearia, mellaria & penuaria est) *Ita scriptum est in antiquo, cùm in vulgatis desit vox,* mellaria.

63 Quod vt quisque ætate antecellit) *Vide num melius sit* antecedit, *vt est in antiquo.*

67 Nullæ omnino ciuitates fuissent) *Vetus liber,* essent.

72 Et tamen mortem contemnere) *Totum hoc deest in manuscripto.*

78 Is qui esset omnium sapientissimus oraculo Apollinis iudicatus) *Ita scriptum est in antiquo, cùm in vulgatis desit vox* omnium, *quæ tamen necessaria est. si modò Græca oraculi verba expressit Cicero, quæ sunt:* σοφὸς σοφοκλῆς, σοφώτερος εὐριπίδης, πάντων δὲ σοφώτατος σωκράτης.

81 Sic me colitote, inquit, vt Deum) *Verbum,* inquit, *non habet manuscriptus liber, & omnino videtur abundare.*

IN LAELIVM, SIVE DE AMICITIA.

3 Ne inquam & inquit sæpius interponeretur) *sumpsit hoc à Platone, cuius ex Theæteto hæc sunt:* ἵνα οὖν ἐν τῇ γραφῇ μὴ παρέχοιεν πράγματα αἱ μεταξὺ τῶν λόγων διηγήσεις περὶ αὑτοῦ τε ὁπότε λέγοι ὁ Σωκράτης· οἷον καὶ ἐγὼ ἔφην, ἢ καὶ ἐγὼ εἶπον, ἢ αὖ περὶ τοῦ ἀποκρινομένου, ὅτι συνέφη, ἢ οὐχ ὡμολόγει, τούτων ἕνεκα, ὡς αὐτὸν αὐτοῖς διαλεγόμενον ἔγραψα, ἐξελὼν τὰ τοιαῦτα.

8 Quod autem his Nonis in collegio nostro non affuisses] nostro *deest in manuscripto.* Adesse *autem* in collegio, *antiqua formula est, quæ reperitur in inscriptionibus Fratrum Arualium,* In collegio, adfuerunt Sulpicius, Camerinus ma[gister] L. P. f. L. F. T. Sextius. Africanus. M. Aponius Saturninus. L. Saluius Othoni. Titianus.

13 Qui hæc nu[per] differere cœperunt) *Pomponij liber habet* afferere *pro* differere.

19 Qui ſequantur,quantum homines poſſunt, naturam optimam bene viuendi ducem] *Aliter in manuſcripto hic locus notatus eſt:* Qui aſſequuntur quantum homines poſſunt natura optima rectè viuendi duce.

22 Principio quæ poteſt eſſe vita vitalis)cui poteſt eſſe *habet liber manuſcriptus in* III.*de Officiis* vtilis *legitur pro* vitalis.

23 Verum etenim amicum qui intuetur] *Ita eſt in manuſcripto.*

31 Propenſiores ad bene merendum,quàm ad repoſcendum)promerendum *eſt in libro Pomponij Læti,quod magis placet.*

34 Sin autem ad adoleſcentiam perduxiſſent)perueniſſent *vetus liber.*

40 Hęc igitur prima lex in amicitia ſanciatur)prima *deeſt in manuſcripto.*

42 Vt ab amicis in magna re aliqua in Remp.peccantibus non diſcedant) *Vetus liber,* Vt ab amicis in Rep.peccantibus non diſcedant.

47 Ergo hoc proprium eſt animi bene conſtituti) inſtituti *pro* conſtituti *habet liber manuſcrip.*

60 Quàm eius qui dixiſſet ita amare oportere,vt ſi aliquando eſſet oſurus] *Ariſtoteles lib.* II. *Rhet.* οὐ δεῖ,ὥσπερ φασὶ,φιλεῖν ὡς μισήσοντας,ἀλλὰ μᾶλλον μισεῖν,ὡς φιλήσοντας. *eadem ſententia vſus eſt Sophocles in Aiace.*

64 Eſt igitur prudentis ſuſtinere vt curſum nauis, ſic impetum beneuolentiæ] *Ita videtur legendum ex auctoritate libri manuſcr. in vulgatis autem deeſt* nauis,*quæ vox neceſſaria videtur,vt ſimilitudo referatur ad Platonis locum in lib.x.de Legibus, in quo eſt:* καὶ καθάπερ ποταμὸν ἡμᾶς ἔδει, &c. καὶ ἐν ἀσφαλεῖ σκέψασθαι εἰ διαβατὸς εἴη.

71 Suóſque omnes poſſe per ſe eſſe ampliores volebat]*Vetus codex habet*, per ſe poſſe,eſſéque ampliores,&c.

74 Quæ meminiſſe debet is in quem collata ſunt] *Videtur reſpexiſſe ad Græcum prouerbium,*Χάριν λαβὼν μέμνησο,καὶ δοὺς ἐπιλάθου.

83 Et alterum acquirit) inquirit *legit Pōponius Lætus in libro à se exscripto : & infra* inquirat, *pro* acquirat: & inquirendi, *pro* acquirendi : *placet autem* anquirit, anquirat, & anquirendi, *vt est in aliis manuscript.*

90 Cui narraret nō habuisset) *Ita est in manuscripto, cùm in aliis desit particula* non , *sine qua huius loci sententia percipi vix potest.*

93 Quamuis enim multis nominibus) *Vetus liber,* quam multis enim nominibus , *& ita legendum puto.*

101 P.Rutilij A.Virginij) *Vetus liber habet* P. Rutilij Virginiani, *vt sit: Virginius adoptatus a P.Rutilio.*

IN PARADOX. I.

Neque enim vnquam expletur neque satiatur cupiditatis sitis) *Aristoteles lib.II.Pol.* ἔτι δ' ἡ πονηρία ἀνθρώπων, ἄπληςον, καὶ τὸ πρῶτον μὲν ἱκανὸν διωβολία μόνον. ὅταν δ' ἤδη τοῦτ' ᾖ πάτριον, ἀεὶ δέονται τοῦ πλείονος, ἕως εἰς ἄπειρον ἔλθωσιν. ἄπειρος γὰρ ἡ ἐπιθυμίας φύσις.

Gloriatione sese & prædicatione extollit) *Antiquus liber habet*, Gloriando se etiam prædicatione efferr.

IN PARADOX. III.

Peccauit verò nihilominus) peccatum, *est in libro manuscripto, & fortasse melius.*

IN PARADOXA. IV.

Rationibus vincam necessariis) *In manuscripto est* aduincam , *pro quo amicus meus reponebat*, conuincam.

IN PARADOX. V.

Quid est enim libertas nisi potestas viuendi vt velis) *Ita legitur in antiquo, & rectè, cùm in aliis desit aduerbium*, nisi.

IN PARADOX. VI.

Et sola marmorea facienti] *Verbum* facienti *abest ab antiquo libro, & certè videtur esse glossema.*

ELO

ELOGIA DE M. T. C.

EX VETVSTISSIMIS AVCTORIBVS.

T. Liuio historiarum libro c x x.

M. CICERO *sub aduentum Triumuirorum cesserat vrbe, pro certo habens, id quod erat, non magis Antonio eripi se quàm Cæsari Cassium & Brutum posse. Primò in Tusculanum fugit: inde transuersis itineribus in Formianum, vt ab Caieta nauim conscensurus, proficiscatur. Vnde aliquoties in altum prouectum, cùm modò venti aduersi retulissent, modò ipse iactationem nauis cæco voluente fluctu pati non posset: tædium tandem eum & fugæ & vitæ cepit. Regressúsque ad superiorem villam, quæ paulò plus mille passibus à mari abest: Moriar, inquit, in patria sæpe seruata. Satis constat seruos fortiter, fideliterque paratos fuisse ad dimicādum: ipsum deponi lecticam, & quietos pati quod fors iniqua cogeret, iussisse. Prominenti ex lectica, præbentique immotā ceruicem caput præcisum est, nec satis stolidæ crudelitati militum fuit: manus quoque, scripsisse in Antonium exprobrantes, præciderunt. Ita relatum caput ad Antonium: iussúque eius inter duas manus in Rostris positum, vbi ille consul, vbi sæpe consularis, vbi eo ipso anno aduersus Antonium, quanta nulla vnquam humana vox, cum admiratione eloquentiæ, auditus fuerat. Vix attollentes lacrymis oculos homines intueri trucidata membra eius poterant. Vixit tres & sexaginta annos: vt, si vis afuisset, ne immatura quidem mors videri possit. ingenium & operibus & præmiis operarum felix: ipse fortunæ diu prosperæ, & in longo tenore felicitatis, magnis interim ictus vulneribus, exsilio, ruina partiū, pro quibus steterat, filiæ morte, exitu tam tristi atq; acerbo, omnium aduersorum nihil, vt viro dignum erat, tulit, præter mortem: quæ verè existimanti minus indigna videri potuit,*

potuit, quòd à victore inimico crudelius passus erat, quàm quòd eiusdem fortuna composito fecisset. si quis tamen virtutibus vitia pensarit: vir magnus, acer, memorabilis fuit, & in cuius laudes sequendas Cicerone laudatore opus fuerit.

AVFIDIO BASSO.

CICERO *paulùm remoto velo postquā armatos vidit, Ego verò cōsisto, ait, accede veterane: & si hoc saltem potes rectè facere, incide ceruicem. Trementi deinde dubitantiq́;, Quid si ad me, inquit, primùm venissetis.*

Sic M. Cicero decessit, vir natus ad reip. salutem, quæ diu defensa & administrata, in senectute demum è manibus eius elabitur, non ipsius vitio læsa, quòd nihil in salute eius aliud illi, quàm si caruisset Antonio, placuit. Vixit sexaginta & tres annos, ita vt semper aut peteret alterum, aut inuicem peteretur: nullámque rem rariùs, quàm diem illum, quo quòd nullius interesset ipsum mori, vidit.

BRVTIDIO NIGRO.

ELAPSVS *interim altera parte villa Cicero lectica per agros ferebatur: sed vt vidit appropinquare notum sibi militem Popilium nomine, memor defensum à se, lætiore vultu aspexit at ille, victoribus idipsum imputaturus, occupat facinus, capútque decisum, nihil in vltimo fine vitæ facientis, quod alterutram in partem posset notari, Antonio portat, oblitus se paulò antè defensum ab illo.*

ASINIO POLLIONE.

HVIVS *ergo viri tot tantisq́; operibus mansuris, in omne æuum prædicare, cuius ingenio atque industria superbè natura pariter atque fortuna obsecuta est. Ei quidem facies decora ad senectutē prosperaq́; permansit valetudo: tum pax diutina, cuius instructus erat artibus, contigit namque à prisca seueritate iudicis exacti maximorum noxiorum multitudo prouenit, quos obstrictos patrocinio incolumes plerosque habebat. Iā felicissima consulatus ei sors petenti & gerenti munera magna deum consilio, industriaq́;: vtinam moderatius secundas res, & fortius aduersas ferre potuisset: nāque*

vitæ

vtræque cùm venerant ei, mutari non posse rebatur. Inde sunt inuidiæ tempestates coortæ graues in eum, certiórque inimicis aggrediendi fiducia: maiores enim simultates appetebat animo, quàm gerebat. Sed quando mortalium nulli virtus perfecta contigit, qua maior pars vitæ atque ingenii stetit, ea iudicandum de homine est. Atque ego ne miserandi quidem exitus eum fuisse iudicarem, nisi ipse tam miseram mortem putasset.

CORNELIO SEVERO.

Oraque magnanimum spirantia pænè virorum
In Rostris tacuere suis: sed enim abstulit omnis,
Tanquam sola foret rapti Ciceronis imago.
Tunc redeunt animis ingentia consulis acta,
Iuratæque manus, deprensáque fœdera noxæ,
Patritiumque nefas: est nunc & pœna Cethegi.
Deiectúsque redit votis Catilina nefandis.
Quid fauor aut cœtus, pleni quid honoribus anni
Profuerint sacris & vita quid artibus acta?
Abstulit vna dies æui decus, ictáque luctu
Conticuit Latiæ tristis facundia linguæ,
Vnica sollicitis quondam tutela salúsque,
Egregium semper patriæ caput ille senatus,
Vindex ille fori legum, ritusque, togæque:
Publica vox eius æternum obmutuit armis.
Informes vultus sparsámque cruore nefando
Caniciem, sacrásque manus, operúmque ministras
Tantorum pedibus ciuis proiecta superbis.
Proculcauit ouans, nec lubrica fata, deósque
Respexit: nullo luet hoc Antonius æuo.
Hæc nec in Hemathio mitis victoria Perse,
Nec te dire Syphax, non fecit in hoste Philippo,
Inque triumphato ludibria cuncta Iugurtha
Afuerant, nostræque cadens ferus Hannibal iræ,
Membra tamen Stygias tulit inuiolata sub vmbras.

F I N I S.

